TITUS LIVIUS

A RÓMAI NÉP TÖR-TÉNETE A VÁROS ALAPÍTÁ-SÁTÓL

TITUS LIVIUS

A RÓMAI NÉP TÖRTÉNETE A VÁROS ALAPÍTÁSÁTÓL

NEGYEDIK KÖTET

FORDÍTOTTA
ÉS A JEGYZETANYAGOT ÖSSZEÁLLÍTOTTA

MURAKÖZY GYULA

Európa Könyvkiadó, 1972

NEGYEDIK KÖTET

HUSZONHATODIK KÖNYV

1. Miután a consulok, Cn. Fulvius Centimalus és P. Sulpicius Galba március idusán hivatalba léptek, összehívták a senatust a Capitoliumra, s megkérdezték az atyák véleményét az állam helyzetéről, valamint a háború folytatása, a provinciák elosztása és a hadseregek ügyében. Meghosszabbították az előző év consulainak, Q. Fulviusnak és Ap. Claudiusnak fővezéri megbízatását, megkapták eddigi seregeiket is, azzal a kikötéssel, hogy nem vonulhatnak el az ostromlott Capua alól, csak ha elfoglalták. Ez volt akkor a rómaiak legfőbb gondja, nem mintha annyira fűtötte volna őket a bosszúvágy, amelyet soha egyetlen más várossal szemben nem táplálhattak jogosabban, hanem inkább azért, mert valószínű volt, hogy amiként ez a híres és hatalmas város példájával egész sor népet késztetett elpártolásra, visszafoglalása után éppúgy megváltozik a közhangulat, s vonzóbbnak látják majd a régebbi római uralmat. Az előző év praetorait - M. Iuniust Etruriában, P. Semproniust Galliában - megerősítették az eddig is rájuk bízott két-két legio parancsnoki tisztében. Megerősítették proconsuli tisztében M. Marcellust is, azzal, hogy Siciliában a rábízott hadsereggel véglegesen fejezze be a háborút. S ha kiegészítésre van szüksége, vegye igénybe a P. Cornelius propraetor vezetésével Siciliában állomásozó legiókat, de egyetlen katonát se válasszon azok közül, akik a senatus döntése alapján nem fejezhetik be szolgálatukat, s nem térhetnek haza a háború vége előtt. C. Sulpicius, akinek működési területül Sicilia jutott, megkapta az eddig P. Cornelius parancsnoksága alatt álló két legiót azzal, hogy Cn. Fulviusnak az előző évben Apuliában oly szégyenletesen megtizedelt és megfutamított seregéből egészítse ki legénységüket. Ezeknek szolgálati idejét a senatus a cannaei csapatokéhoz hasonlóan szabta meg. Ezenfelül mindkét sereget még azzal is megszégyenítették, hogy nem vonulhattak téli szállásra a városokba, s egyetlen város mellett sem építhettek téli tábort tízezer lépésnél kisebb távolságban. L. Cornelius Sardiniában a Q. Mucius parancsnoksága alatt álló két legiót kapta meg, ezeknek esetleg szükségessé váló kiegészítéséről sorozás útján a consuloknak kellett gondoskodniuk. T. Otaciliusra és M. Valeriusra bízták Sicilia és Görögország partvidékét, a parancsnokságuk alatt álló legiókkal és hajóhadakkal együtt, ők Görögországban ötven hajóval és egy legióval, Siciliában száz hajóval és két legióval rendelkeztek. Ebben az évben a rómaiak szárazon és vizen huszonhárom legióval folytatták a háborút.

2. Mikor az év elején ismertették a L. Marciustól érkezett levelet, a senatorok úgy vélekedtek, hogy Marcius nagyszerű hőstettet hajtott végre, viszont az atyák többsége megütközött azon, hogy milyen

rangot tulajdonított magának, ugyanis - anélkül, hogy a nép akaratából vagy a senatus utasítására megkapta volna a főparancsnokságot - így kezdte levelét: “A propraetor a senatusnak.” Rossz példát szül az a gyakorlat, ha a seregek választják meg vezérüket, s ha a jósjelek ünnepélyes megkérdezése után rendezendő választógyűléseket a táborokban tartják meg - távol a törvényhozástól és a főtisztviselőktől -, ahol a döntés a meggondolatlan katonáktól függ. S ámbár néhányan úgy vélték, hogy a senatus elé kell terjeszteni a dolgot, mégis jobbnak látszott, ha a tanácskozást akkorra halasztják, mikor a Marcius levelét meghozó lovagok már elutaztak. Úgy döntöttek, megírják neki, hogy ami a sereg gabonával és ruhával való ellátását illeti, a senatus mindkettőről gondoskodni fog, de nem tartották helyesnek, ha azt is beleírják a levélbe: “L. Marcius propraetornak” - nehogy azt higgye, hogy abban az ügyben, amiről ezután óhajtanak tanácskozni, már előlegezik a jóváhagyó döntést.

A consulok, miután a lovagokat elbocsátották, legelőször is azt terjesztették a senatus elé, amit az egyhangú határozattal elfogadott: fel kell szólítani a néptribunusokat, hogy az első adandó alkalommal kérdezzék meg a néptől, mit óhajt, kit küldjenek fővezérként ahhoz a hadsereghez, amelynek eddig Cn. Scipio volt a főparancsnoka. A javaslatot megtárgyalták a tribunusokkal, majd nyilvánosan is közhírré tették.

Közben azonban egy másik viszálykodás kötötte le az emberek figyelmét. C. Sempronius Blaesus törvénybe idéztette Cn. Fulviust, mert Apuliában veszni hagyta seregét. Szenvedélyesen támadta őt vádbeszédeiben, kijelentette, hogy sok hadvezér volt már, aki meggondolatlanságból vagy tapasztalatlanságból kedvezőtlen terepre vezette seregét, de Cn. Fulviuson kívül még egyetlen olyan sem akadt, aki legióit, mielőtt feláldozta őket, a legkülönbözőbb kicsapongásokkal még meg is rontotta. Ezért teljes joggal lehet állítani, hogy mielőtt meglátták volna az ellenséget, már megpecsételődött a sorsuk, s hogy nem Hannibal, hanem saját hadvezérük mért rájuk vereséget. A választásnál senki sem tudhatja biztosan, milyen ember is az, akire a fővezéri tisztet és a sereget rábízza. Mi volt a különbség Ti. Sempronius és Cn. Fulvius között? Ti. Sempronius, bár egy rabszolgákból álló sereget bíztak rá, fegyelmezéssel, fővezéri hatalma súlyával elérte, hogy csata közben egyetlen katonája sem gondolt helyzetére vagy származására, hanem a szövetségesek oltalmává, az ellenség rémévé vált. Szinte Hannibal torkából ragadták ki s adták vissza a római népnek Cumaet, Beneventumot és más városokat. Cn. Fulvius viszont rabszolgához illő bűnökkel szennyezte be tiszteletre méltó származású, szabad emberként nevelkedett római polgárokból álló hadseregét. Így aztán el is érte, hogy emberei a szövetségesekkel

szemben erőszakoskodókká és izgágákká az ellenség előtt pedig gyávává és harcképtelenné váltak, s nemhogy a punok rohamát, de még harci kiáltását is képtelenek voltak elviselni. Herculesre, nem csoda, hogy a katonák meghátráltak a csatasorból, mikor mindnyájukat megelőzve, elsőként vezérük futamodott meg. Ő még inkább azon csodálkozna, ha néhányan helytállva esnek el, s nem követik mindnyájan Cn. Fulviust fejvesztett menekülésében. Egy C. Flaminius, L. Paulus, L. Postumius, egy Cnaeius és P. Scipio százszor inkább választotta volna harcmezőn a halált, semhogy cserbenhagyja körülzárt hadseregét. Cn. Fulvius úgy tért vissza Rómába, mint serege pusztulásának majdnem egyetlen életben maradt hírüladója. Felháborító jogtalanság volna, ha - miközben a cannaei sereget azért, mert a csatából megfutott, Siciliába szállítottuk, s nem fejezheti be szolgálatát előbb, csak ha az ellenség eltávozott Italiából, s ugyanilyen határozattal büntettük a minap Cn. Fulvius legióit is - Cn. Fulvius, aki megfutott a meggondolatlanul vállalt csatából, elkerülné a büntetést, s öregségét, akárcsak ifjúságát, dorbézolásban és kicsapongásban tölthetné el, míg katonáit, akiknek nem volt egyéb vétkük, csak az, hogy vezérük példáját követték, szinte a száműzetéssel felérő, szégyenletes szolgálatra kényszerítjük. Ennyire kétféleképpen értelmezik Rómában a szabadságot, ha gazdagról vagy ha szegényről, ha magas rangú, vagy ha közrendű emberről van szó!

3. A vádlott megpróbálta vétkét katonáira áthárítani, mondván, hogy azok követelték szenvedélyesen az ütközetet, s mikor ő - nem aznap, mikor óhajtották, mert már későre járt az idő, hanem másnap - megfelelő időben és terepen csatára sorakoztatta őket, nem tudtak ellenállni az ellenség hírnevének és erejének. S miután mindnyájan fejvesztett menekülésbe kezdtek, őt is magával sodorta a tömeg, ami - nem is szólva annyi más hadvezérről - a cannaei csatában Varróval is megesett. S vajon mit használt volna az állam ügyének, ha ő egy szál magában ott marad, kivéve, ha halálával esetleg meg tudja akadályozni a később bekövetkezett általános vereséget? Ő nem volt olyan óvatlan, hogy - élelmiszere fogytán - kedvezőtlen terepre csalogatták volna, s nem is vonult seregével felderítés nélkül, hogy kelepcébe csalva körülzárják. Öt nyílt harcban, fegyverekkel, csatában győzték le. Nem tőle függött sem saját seregének, sem az ellenségnek elszántsága, kit-kit a saját természete tett vakmerővé vagy gyávává.

Feljelentője két ízben terjesztette elő a vádat, s pénzbüntetés kiszabását kérte. S amikor harmadik alkalommal, ahol a tanúkat vonultatták fel, nemcsak a legkülönbözőbb vétkeket olvasták a fejére, hanem igen sokan vallották eskü alatt azt is, hogy a praetor járt elöl a rémült menekülésben, s ő hagyta cserben katonáit, akik azután abban a hitben, hogy vezérük félelme nem lehet alaptalan, maguk is

megfutottak - olyan erővel lángolt fel ellene a harag, hogy a népgyűlés egyhangú felkiáltással úgy határozott: főbenjáró vétek vádját kell emelni ellene. Ebből azután újabb viszály támadt; minthogy a vádló két ízben pénzbüntetést, harmadik alkalommal halálbüntetést kért, Fulvius a néptribunusokhoz fordult segítségért. Ezek azonban kijelentették, hogy nem tiltakoznak tiszttársuk eljárása ellen, annál kevésbé, mert annak az ősök példája nyomán jogában áll, hogy a vádemelésben tetszése szerint egyaránt alapul vegye az írott törvényt vagy hagyományos szokásokat, s így kérjen a vádlott ellen pénz- vagy halálbüntetést. Ekkor Sempronius kijelentette, hogy Cn. Fulviust hazaárulással vádolja, s megkérte C. Calpurnius városi praetort, jelölje ki a népgyűlés napját.

Ezután a vádlott más reménybe kapaszkodott. Megpróbálta elérni, hogy a tárgyaláson jelen lehessen fivére, Q. Fulvius, akinek tekintélyét igen megnövelték tettei s az a remény, hogy hamarosan elfoglalja Capuát. Mikor erre Fulvius a senatushoz intézett, testvére életéért megható hangon könyörgő levelében engedélyt kért, s az atyák úgy vélték, az állam érdeke nem engedi meg, hogy Capua alól eltávozzék, Cn. Fulvius, minthogy már a népgyűlés napját is kitűzték, Tarquiniiba száműzetésbe ment. S a népgyűlés úgy határozott, hogy száműzetését törvényes büntetésnek tekintik.

4. Közben a háború teljes erejével Capua ellen fordult, bár sokkal több figyelmet fordítottak a körülzárására, mint az ostromra. A városban a rabszolgák és a köznép már nem bírták elviselni az éhséget, s Hannibalhoz sem tudtak - a rendkívül sűrűn felállított őrlánc miatt - követeket küldeni. Ekkor akadt egy numida, aki vállalkozott, hogy kivisz egy levelet, s teljesítette is ígéretét. Éjjel átjutott a római táboron, s ezzel a campaniabeliekben felkeltette a reményt, hogy amíg erejükből tart, kíséreljék meg a kitörést minden irányban.

Egyébként az újra és újra fellángoló összecsapások során a lovas ütközetekben rendszerint sikert értek el, míg gyalogosaik alulmaradtak. De a rómaiakat korántsem töltötte el olyan örömmel a győzelem, mint amennyire megszomorította őket a körülzárt s szinte már legyűrt ellenség egyik seregrészétől elszenvedett vereség. Végül megtalálták a módját, milyen cselfogással pótolhatnák seregük átütőerejének hiányait. Minden legióból kiválogatták a könnyű testű, de erős alkatú, s így legfürgébb mozgású ifjakat; ellátták őket a lovasokénál kisebb pajzzsal, s fejenként hét-hét négy láb hosszú hajítógerellyel, amelyre olyan hegyet szereltek fel, mint a könnyűfegyverzetűek lándzsáján van. Ezekből az ifjakból minden lovas felvett egyet a lovára, hozzászoktatta, hogyan üljön mögötte, s adott jelre gyorsan ugorjon le. Ezt naponként gyakorolták, s mikor úgy

látszott, megszerezték a megfelelő készséget, kivonultak a tábor és várfal közötti térségen felsorakozott campaniai lovasság ellen. A könnyűfegyverzetűek, mikor gerelyhajításnyi távolságra értek, adott jelre a földre ugrottak, s a lovasságból alakult gyalogos had hirtelen rátámadt az ellenséges lovasságra, előnyomulás közben egyik gerelyt a másik után hajítva rájuk. Sok sebesülést okoztak a lovakra és harcosokra minden irányból sűrűn záporozó lövedékek is, de még nagyobb rémületet keltett maga az új és váratlan harcmodor, s a római lovasok, rácsapva a megzavarodott ellenségre, egészen a kapukig üldözték és kaszabolták őket. Ettől kezdve a rómaiak lovasságukkal is fölénybe kerültek, s állandó szokássá tették, hogy a legiókban könnyűfegyverzetűek is szolgáljanak. Azt mondják, Q. Navius centurio ötlete volt, hogy keverjék össze a lovasokat és gyalogosokat, s ezért meg is nőtt becsülete a vezér előtt.

5. Míg Capuánál így alakult a helyzet, Hannibalt két gond kétfelé húzta: szerette volna elfoglalni Tarentum fellegvárát, s emellett meg akarta tartani Capuát is. Mégis Capuát vélte fontosabbnak, látva, hogy minden szövetséges és ellenség szeme erre a városra irányul, amelynek sorsa példázni fogja, mire számíthat, aki a rómaiaktól elpártol. Ezért poggyásza nagy részét, valamennyi nehézfegyverzetű katonáját Bruttiumban hagyva, válogatott gyalogosokkal és lovasokkal, akiket úgy szerelt fel, hogy minél gyorsabban megtehessék az utat, Campaniába sietett, s bármilyen gyorsan is menetelt, harminchárom elefánt is kísérte. Egy rejtett völgyben állapodott meg, a Tifata nevű, Capua mellett emelkedő hegy mögött. Elfoglalta Galatia erődjét, ahonnan közvetlenül megérkezése után rohammal verte ki az őrséget, majd a Capuát ostromló sereg ellen fordult. S mivel előzőleg futárokat küldött Capuába, hogy ugyanakkor, amikor ő a római sereget megtámadja, felkészülve a kirohanásra, ők is zúduljanak ki minden kapun, a római seregben rendkívüli rémületet keltett. Mert egyik oldalról ő rontott rájuk, másikról pedig a minden lovas és gyalogos erejével kitörő campaniai sereg, amelyet a Bostar és Hanno vezetése alatt álló pun helyőrség is támogatott.

A római vezérek nem óhajtották e válságos helyzetben egyik oldalra tömöríteni erejüket, nehogy akár egyetlen pontot is védtelenül hagyjanak, ezért a következőképpen osztották fel egymás között a csapatokat: Ap. Claudius a campaniabeliek, Fulvius pedig Hannibal támadását tartotta fel; C. Nero propraetor hat legio lovasságával a Suessula felé vezető úton, C. Fulvius Flaccus legatus a szövetséges lovassággal a Volturnus folyó mellett helyezkedett el. Az ütközet kezdetén nemcsak a szokásos harci kiáltást és csatazajt lehetett hallani, mert a falon elhelyezkedő, harcra alkalmatlan campaniai tömeg a férfiak, lovak, emberek másféle zaját még azzal is növelte,

hogy nagy zajjal fémtárgyakat csapdosva össze - melyekkel csak holdfogyatkozáskor, az éjszaka csendjében szokás zajongani -, olyan zenebonát csapott, hogy még a küzdők figyelmét is elterelte a harcról. Appius a campaniabelieket könnyűszerrel távol tudta tartani a sánctól; sokkal nagyobb erővel szorongatták Hannibal és a punok a másik oldalon Fulviust. Itt a hatodik legio meghátrálva elhagyta helyét, s üldözése közben egy hispaniai cohors három elefánttal egészen a sáncig hatolt, középen áttörte a római csatasort, s remény és félelem között ingadozott: betörjön-e a táborba, vagy megkockáztassa, hogy elvágják övéitől. Fulvius, látva, mennyire megrettent emiatt a legio, s milyen veszélyben forog a tábor, buzdítani kezdte Q. Naviust s a többi kiváló centuriót, támadják meg a sánc előtt harcoló ellenséges cohorsot. A helyzet rendkívül válságos; vagy kénytelenek lesznek az ellenségnek utat engedni, s akkor ez kisebb fáradsággal jut be a táborba, mint amivel áttörte összetömörült csatasorunkat, vagy meg kell semmisíteni őket még a sánc előtt. Ez nem kerül nagy küzdelembe; az ellenség kis létszámú, el van vágva övéitől, s ha a római csatasor - amelyről most, hogy meg vannak zavarodva, azt hiszik, hogy áttörték - a másik oldalról is az ellenség felé fordul, két oldalról támadhat rájuk, közrefogva őket. Navius, amint meghallotta a vezér szavait, kiragadta a hadijelvényt az első hadsor második manipulusában álló jelvényhordó kezéből, s az ellenség felé indult vele, azzal fenyegetőzve, hogy odadobja közéjük, ha a katonák nem indulnak azonnal utána s nem veszik ki részüket a harcból. Hatalmas testű ember volt, akit fegyverei még nagyszerűbb jelenséggé tettek, s így a magasra felemelt hadijelvénnyel barát és ellenség figyelmét magára vonta. Persze a hispán cohors, mikor már az ő hadijelvényükhöz közeledett, lövedékek záporával árasztotta el, s majdnem egész csatasoruk ellene fordult, de a férfi rohamát sem az ellenség sokasága, sem a dárdák tömege nem volt képes feltartóztatni.

6. M. Atilius, a második hadsor első manipulusának legatusa, szintén az ellenség ellen indult; s L. Porcius Licinus és T. Popilius legatusok, a tábor parancsnokai is elkeseredett erővel keltek a sánc védelmére, s már bent, a sáncárokban végeztek az ezen áthatoló elefántokkal, amelyeknek az árkot teljesen betöltő teteme, mint valami alkalmi töltés vagy híd, átjáróul szolgált az ellenségnek. Az elefántok ott heverő teste fölött iszonyú erővel tombolt a harc. A tábor másik oldalán már visszaszorították a campaniabelieket és a pun helyőrséget, s már közvetlenül Capuának a Vulturnusra nyíló kapuja előtt folyt a küzdelem. Itt a rómaiak betörését nem is annyira a fegyveresek akadályozták meg, hanem inkább a hajító- és dárdavetőgépekkel megrakott kapuk tartották távol a támadókat. Ráadásul a rómaiak rohamát a fővezér, Appius Claudius sebesülése is hátráltatta, akit,

mikor a hadijelvények előtt buzdította katonáit, bal vállа alatt, a melle felső részén talált el egy nehéz hajítódárda. De azért igen sok ellenséget vágtak le a kapu előtt, s a többit fejvesztett menekülésre kényszerítve kergették be a városba. Hannibal, látva a hispaniai cohors vereségét, s hogy milyen nagy erővel védik az ellenséges tábort, abbahagyta az ostromot, visszahívta gyalogosait, s hátulról a lovasságot rendelve védelmükre, nehogy az ellenség nyomukba szegődhessen, megkezdte a visszavonulást.

A legiók égtek a vágytól, hogy az ellenséget üldözőbe vehessék, Flaminius azonban visszavonulót fúvatott, úgy vélve, hogy teljesen elérte mindkét célját: egyrészt a campaniabeliek megérthették, mily csekély védelmet tud nekik Hannibal nyújtani, másrészt ugyanezt be kellett látnia magának Hannibalnak is. A csatáról írt tudósításokban az olvasható, hogy nyolcezer ember esett el Hannibal, s háromezer a campaniabeliek seregéből, s a rómaiak a carthagóiaktól tizenöt, a campaniabeliektől tizennyolc hadijelvényt zsákmányoltak. Más forrásokban viszont azt találom, hogy az ütközet korántsem volt olyan jelentős, s nagyobb szerepet játszott benne a rémület, mint a küzdelem. S azt írják, hogy mikor a numidák és a hispánok elefántjaikkal rátörtek a római táborra, a tábor közepén végiggázoló elefántok nagy recsegés-ropogás közepette feldöntögették a sátrakat, mire a málhás állatok úgy megrémültek, hogy kötelékeiket eltépve, világgá szaladtak. Továbbá, hogy Hannibal egy cselfogással még csak növelte a zűrzavart, ugyanis italiai öltözetben latinul tudó embereket küldött a rómaiakhoz, parancsolják meg a consul nevében, hogy - mivel a tábor elveszett - minden ember meneküljön a közeli hegyre. De ezt a cselt a rómaiak hamar leleplezték, s az ellenség között rendezett nagy mészárlással hiúsították meg, az elefántokat pedig tüzeket gyújtva kergették ki a táborból. Az bizonyos, hogy - bárhogyan is kezdődött és végződött - ez volt az utolsó ütközet Capua elfoglalása előtt.

Ebben az évben az ismeretlen családból, szegény sorból származó Seppius Loesius volt a medix tuticus (ez a campaniabelieknél a legmagasabb tisztség). Úgy mesélik, hogy anyja apa nélkül maradt fiáért valamilyen, a családot érintő csodajel alkalmával engesztelő áldozatot mutatott be, s a jóspap kijelentette, hogy ez a fiú el fogja nyerni Capua legfelsőbb méltóságát. Erre az asszony, aki ezt a reményt teljesen alaptalannak látta, így válaszolt: “Éppígy jósolhatnád azt is, hogy Campania hatalma megsemmisül, ha a legfőbb tisztség az én fiamra száll!” - s ez a valóságból gúnyt űző kijelentés maga is valósággá vált. Mert mikor az éhségtől és háborútól szorongatott városnak már semmi reménye sem volt a helytállásra, s azok, akiket születésük feljogosított a magas állások viselésére, visszautasították a

tisztségeket, az előkelőektől magára hagyott és elárult Capuában Lollius kapta meg - utolsónak a campaniabeliek közül - a legfelsőbb hatalmat.

7. Különben Hannibal, mikor látta, hogy az ellenséget nem tudja többé csatára kényszeríteni, s táborukon sem tud áttörni Capuáig, elhatározta, hogy dolgavégezetlenül távozik, s táborával elvonul Capua alól, mielőtt az új consulok még utánpótlásától is elvágják. Miután sokat töprengett, hogy innen hova vonuljon, hirtelen úgy döntött, rajtaütésszerűen magát Rómát, a háború tűzfészkét támadja meg. Régi vágya volt ez a vállalkozás, amire a kedvező alkalmat - mint a többiek sugdolózva emlegették, s mint maga sem tagadta - a cannaei csata után elszalasztotta. Nem tartotta lehetetlennek, hogy a hirtelen támadt rémületben és kavarodásban meg tudja szállni a Város valamelyik részét. S ha Róma veszélyben forog, mindkét fővezér - vagy legalábbis az egyik - azonnal ott fogja hagyni Capuát, s ha megosztják seregüket, mindketten gyengébbek lesznek, s így alkalmat adnak neki vagy a campaniabelieknek, hogy a hadi szerencsét a maguk javára fordítsák. Csak az az egy gond aggasztotta, hogy ha ő elvonul, a campaniabeliek azonnal megadják magukat. Ezért ajándékokkal rábírt egy minden feladatra vállalkozó numidát, vegyen át egy levelet, s menjen át, mintha szökevény lenne, a római táborba, majd ennek másik kapuján kilopózva, jusson be Capuába. A levél elejétől végig csupa bíztatás volt: elvonulása a campaniabeliek érdekében történt, mert ezzel a római fővezéreket és seregeket arra kényszeríti, hogy Capua ostromát abbahagyva Róma védelmére siessenek. Ne veszítsék el bátorságukat. Még néhány napig tartsanak ki, s ezzel végleg felszabadulnak az ostromzár alól. Ezután parancsot adott, hogy a Vulturnus folyón összeszedett hajókat hozzák oda az erődítéshez, amelyet előzőleg emeltetett, hogy biztosítsa magát. Mikor jelentették: annyi hajó van, hogy a sereget egyetlen éjszaka át lehet velük szállítani, legióit tíz napra elegendő élelemmel látta el, éjszaka levonult a partra, s még hajnal előtt befejezte az átkelést.

8. A szökevények még az iménti események előtt hírül adták, hogy mi készül. Mikor Fulvius Flaccus levélben értesítette a senatust, a hír az emberekre jellemük szerint különbözőképpen hatott. Tekintettel a rendkívüli helyzetre, azonnal összehívták a senatust, ahol az Asina melléknevű P. Cornelius azt követelte, hogy Italiából - tekintet nélkül Capuára vagy bármelyik hadszíntérre - azonnal haza kell hívni a Város védelmére valamennyi hadvezért és hadsereget. Fabius Maximus viszont úgy vélte, szégyenletes dolog lenne, ha visszavonulnának Capua alól, megrémülnének vagy ide-oda vonulgatnának annak a Hannibalnak egyetlen intésére vagy fenyegető szavára, aki még Cannaenál aratott győzelme után sem merészelt a Város ellen indulni,

de most, mikor Capuánál visszaverték, abban reménykedik, hogy Róma városát hatalmába kerítheti! Nem is azért jön, hogy Rómát megostromolja, hanem hogy Capuát felszabadítsa az ostrom alól. Rómát Iuppiter, Hannibal szerződésszegésének tanúja, s a többi isten fogja - a Város előtt álló sereggel együtt - megvédeni.

E két, teljesen ellentétes véleménnyel szemben P. Valerius Flaccus áthidaló javaslatát fogadták el, aki - figyelembe véve mindkét hadszínteret - azt indítványozta, írjanak a Capua alatt tartózkodó két consulnak, mert ők tudják, mekkora erő kell a Város védelmére, milyen erős csapatokkal közeledik Hannibal, s milyen nagy sereg kell Capua ostromzárának fenntartásához. Ha az egyik vezért s a sereg egy részét el tudják küldeni Rómába úgy, hogy közben az ott maradó vezér és sereg szabályosan folytatja az ostromot, Claudius és Fabius döntsék el egymás közt, melyikük maradjon az ostromlott Capuánál, s melyikük jöjjön Rómába, hogy megakadályozza szülővárosa bevételét.

Miután a senatus határozatát eljuttatták Capuához, Q. Fabius proconsul - neki kellett Rómába jönnie, mert tiszttársa még sebesülten feküdt - a három hadseregből kiválogatott mintegy tizenötezer gyalogossal és ezer lovassal átkelt a Vulturnuson. S mivel biztos értesülést kapott, hogy Hannibal a Via Latinán fog végigvonulni, előreküldött követek útján megüzente a Via Appia mentén fekvő szövetséges városokba s az úthoz közel fekvő Setiába, hogy a városokba is gyűjtsenek be élelmiszert, a félreeső földekről pedig hordják ki az útra; a városokba vonjanak össze védősereget, hogy mindegyik szilárdan kezében tarthassa saját közössége sorsát.

9. Hannibal aznap, hogy a Vulturnuson átkelt, a folyótól nem messze ütötte fel táborát, másnap pedig Cales mellett elhaladva a sidicinusok földjére érkezett. Itt egy napot töltött el a vidék feldúlásával, majd a Via Latinán átvonult Allifae és Casinum területén. Közvetlenül Casinum előtt két napig állótáborban időzött, mindenfelé dúlva, pusztítva. Ezután Interamna és Aquinum mellett elhaladva, Fregellae területére, a Liris folyóhoz érkezett; itt várakoznia kellett, mert a hidat, hogy útjában feltartsák, a fregellaebeliek lerombolták. Fulviust is feltartóztatta a Vulturnus folyó, mivel Hannibal a hajókat felégette, faanyagot pedig alig lehetett találni, így csak üggyel-bajjal tudtak tutajokat ácsolni a sereg átszállításához. Miután serege a tutajokon átkelt, Fulvius akadálytalanul tehette meg az út hátralevő részét, mert nemcsak a városokban, hanem az utak mentén is bőségesen ellátták élelemmel, s a katonák lelkes hévvel buzdították egymást, hogy haladjanak gyorsabban, ne feledjék, hogy hazájuk védelmére sietnek. Egy Fregellaeből érkezett hírnök, aki egy éjen és napon át megszakítás nélkül úton volt, Rómában nagy riadalmat keltett. De az általa hozott hírnél még nagyobb nyugtalanságot okoztak az összesereglő emberek,

akik a hallottakat valótlan híresztelésekkel tódítva, az egész Város hangulatát felkavarták. Nemcsak a magánházakból hallatszott ki az asszonyok jajgatása, hanem a matrónák is mindenhonnan kitódultak az utakra, ott tolongtak a szentélyek körül, kibontott hajukkal az oltárt söpörve térdre borultak, s kezüket az égre tárva könyörögtek az istenekhez: ragadják ki Rómát az ellenség kezéből, s őrizzék meg sértetlenül a római anyákat és kisgyermekeiket. A senatus a Forumon a főtisztviselők rendelkezésére állt, hogy szükség esetén döntést hozzon. Néhányan az utasításokat vették át, ki-ki igyekezett a rábízott feladatot teljesíteni, mások felajánlották segítségüket, ha valahol szolgálatuknak hasznát vehetik. Őrséget rendeltek a Capitoliumra, a falakra, a Város köré, sőt az Albai-hegyre s Aefulae fellegvárába is. E felfordulás közepette érkezett meg a hír, hogy Fulvius proconsul egy sereggel elindult Capua alól; ezért, hogy fővezéri megbízatása a Városba való belépése után is érvényes maradjon, a senatus úgy döntött, hogy Quintus Fulviust a consulokéval egyenlő hatalommal ruházza fel.

Közben Hannibal, megtorlásul a hidak lerombolásáért, még kegyetlenebbül pusztította végig Fregellae földjét, s Frusino, Ferentinum és Anagnia területén át Labici környékére érkezett. Innen az Algiduson át Tusculumba vonult, s mikor nem engedték be a falak mögé, Tusculum alól, jobbra tartva, Gabiiba ereszkedett le, majd innen seregével a Popinia kerületbe vonult le, s Rómától nyolcezer lépésre ütötte fel táborát. Minél közelebb nyomult az ellenség, annál kegyetlenebbül öldösték a menekülőket a sereg élén haladó numidák, s annál nagyobb számú, legkülönbözőbb rangú és korú embert ejtettek fogságba.

10. E zűrzavarban vonult be Fulvius Flaccus seregével a Porta Capenán át Rómába, s Carinaet és az esquilinusi városrészt érintve, végighaladt a Városon, majd eltávozva, a Porta Esquilina és Collina között ütötte fel táborát. Itt látták el élelemmel a plebeius aedilisek, s a consulok és a senatus is ide jöttek ki a táborba, hogy megtárgyalják az állam érdekében szükséges tennivalókat. Úgy döntöttek, hogy a consulok a Porta Collina és Esquilina között állítsák fel táborukat, Calpurnius praetor urbanus legyen a Capitolium és fellegvár parancsnoka, s a senatus lehetőleg minél teljesebb számban maradjon együtt a Forumon, arra az esetre, ha az egymást oly viharos gyorsasággal követő események miatt döntésre lenne szükség.

Eközben Hannibal az Anio folyó mellé helyezte át táborát, háromezer lépésnyire a Várostól. Itt állótábort épített ki, s maga kétezer lovassal a Porta Collina előtt álló Hercules-templomig nyomult, és odalovagolva, szemügyre vette, amilyen közelről csak tudta, a falakat és a Város fekvését. Flaccus szégyenletesnek tartotta,

hogy ezt a pun vezér zavartalanul, tetszése szerint megteheti, ezért odaküldte lovasait, azzal a paranccsal, hogy üssenek rajta az ellenséges lovasságon, és szorítsák vissza táborába. Éppen, mikor az összecsapás megkezdődött, rendelték el a consulok, hogy az a mintegy ezerkétszáz, hozzánk átszökött numida lovas, aki ekkor az Aventinuson tartózkodott, lovagoljon a Városon átvonulva az Esquiliaera, úgy vélvén, hogy senki sem lesz náluk alkalmasabb a harcra az egyenetlen talajon, a kertes házak, a síremlékek s a csupa mélyút között. Néhány polgár azonban, meglátva a capitoliumi fellegvárból a Publicius lejtőjén lefelé ügető numidákat, kiáltozni kezdett, hogy az Aventinust elfoglalta az ellenség. Erre akkora zűrzavar és fejvesztett menekülés támadt, hogy a rémült tömeg, ha nem áll előtte a pun tábor, még a Városból is kiözönlik. Így azonban a lakóházakba és fedél alá menekültek, s ellenségnek vélvén az utcán feltűnő polgártársaikat, kövekkel és dárdákkal támadtak rájuk. S nem lehetett lecsillapítani a zűrzavart, s megmagyarázni, hogy tévedésről van szó, mert az utcákat eltorlaszolták a parasztok, s a töméntelen jószág, amit első rémületükben behajtottak a Városba.

Közben a lovascsata kedvezően végződött, az ellenséget visszaszorítottuk. S minthogy számtalan helyen kellett a teljesen alaptalanul támadt riadalomban rendet teremteni, úgy döntöttek, hogy mindazokat, akik már viselték a dictatori, consuli vagy censori tisztséget, addig, míg az ellenség a falak alól el nem távozik, parancsnoki hatáskörrel ruházzák fel. S valóban, a nap hátralevő részében s a rákövetkező éjjel még sok helyen támadt nyugtalanság, amit azután sikerült lecsillapítani.

11. Másnap Hannibal átkelt az Anión, egész hadseregét csatára sorakoztatta, s Flaccus és a consulok se tértek ki az ütközet elől. Mikor azonban mindkét sereg felfejlődött a csatára, amelyben a győztes díja Róma városa lesz, oly hatalmas, jégesővel vegyes felhőszakadás zavarta meg mindkét fél csatasorait, hogy alig tudtak fegyvereiket megmentve táborukba visszavonulni, s mindenre inkább gondoltak, csak arra nem, hogy tartsanak az ellenségtől. Rákövetkező nap az ugyanott felsorakozott hadsorokat ugyanilyen zivatar választotta szét, de mihelyt visszatértek táborukba, az idő csodálatosan kiderült, s elült a szél. A punok ezt a jelenséget csodajelnek magyarázták, s emlegették Hannibalnak azt az állítólag ekkor tett kijelentését, hogy hol az esze, hol a szerencséje hiányzott ahhoz, hogy Rómát elfoglalja. Reményeit még két másik - egy fontosabb s egy jelentéktelenebb - esemény is csökkentette. A jelentősebb az a hír volt, hogy mialatt ő Róma falai előtt tartózkodott, vonultak el a Városból hadijelvényeik alatt a kiegészítésül Hispaniába készülő katonák; a jelentéktelenebb, amit egy fogoly mesélt el, hogy éppen e napokban cserélt gazdát az a

földterület, amelyen ő maga táborával időzött, anélkül, hogy ezért a föld ára bármivel is csökkent volna. Annyira megalázó és kihívó dolognak érezte, hogy éppen arra a földre, amelyet ő maga hadizsákmányként megszállt és birtokában tart, Rómában még vevő akad, hogy azonnal kikiáltót hívatott elő, s ráparancsolt, rendezzen árverést a Forum Romanum körül álló pénzváltó bódékra. Seregét a fenti okokból a Tatius folyóig, a Várostól hatezer lépésnyi távolságra vonta vissza. Innen Feronia ligetéhez, az akkoriban gazdagságáról híres szentélyhez vonult, ahova a capenabeliek s a környék többi lakója odahordták termésük első zsengéjét s egyéb, vagyonukhoz mért ajándékokat, s a helyet sok ezüsttel és arannyal ékesítették fel. Ezeket az ajándékokat most mind elrabolták, s Hannibal elvonulása után itt nagy érchalmokra bukkantak, mert a katonák babonás félelmükben elhajigálták a megmunkálatlan érctömböket. A szentélynek erről a kirablásáról a történetírók egybehangzóan megemlékeznek. Coelius úgy tudósít, hogy Hannibal útban Rómába Eretumnál kanyarodott el errefelé, s hogy Reatae, Cutiliae és Amiternum vidékéről indult el; majd Campaniából Samniumba, s innen a paelignusokhoz vonult, Sulmo városa mellett a marrucinusokhoz ment, innen albai területen át a marsusokhoz, azután pedig Amiternumba s a Foruli nevű helységbe érkezett. Itt nem az okozhat tévedést, mintha a rendkívüli hadvezér és a hatalmas sereg vonulásának nyomait az emlékezet ilyen rövid idő alatt nem őrizte volna meg, mert kétségtelen, hogy ezen az útvonalon vonult, csak az a kérdéses, hogy a Város felé haladva használta-e ezt az utat, vagy pedig a Város alól elvonulva tért vissza errefelé Campaniába.

12. Miközben a rómaiak még szívósabban próbálták Capuát az ostrommal szorongatni, Hannibal nem buzgólkodott ennyire a város védelmén! Mert ő oly gyors menetben sietett le Samniumon, Apulián és Lucanián át a bruttiusok földjére, a tengerparton fekvő Regiumhoz, hogy hirtelen odaérkezve szinte teljesen váratlanul csapott le rá. Capuánál, noha az ostrom szorítása e napokban sem gyengült semmit, mégis érezhető volt Flaccus visszaérkezése, s a városban csodálkoztak, hogy nem érkezett meg vele egyidőben Hannibal is. Majd szóbeli tudósításokból megértették, hogy cserbenhagyták és elárulták őket, s hogy a punok eltemették a reményt, hogy Capuát megtarthatják. Ehhez járult még a consul felhívása is, aki a senatusi határozat értelmében közhírré tette, s az ellenséggel is közölte, hogy annak a campaniai polgárnak, aki egy bizonyos kitűzött napig átmegy a rómaiakhoz, nem esik semmi bántódása. De nem állt át senki, nem annyira hazájuk iránti hűségből, inkább félelemből, hiszen elpártolásukkal sokkal súlyosabb bűnt követtek el, semhogy ezért megbocsátást remélhettek volna. De noha senki sem ment át saját

elhatározásából az ellenséghez, nem hoztak semmiféle, az állam javát szolgáló határozatot sem. A nemesek cserbenhagyták az államot, s nem lehetett őket senatusi gyűlésre összehívni. Olyan ember viselte a főhatalmat, aki ezzel nem szerzett magának tekintélyt, hanem épp ellenkezőleg: méltatlanságával az általa viselt tisztséget is megfosztotta befolyásától és törvényes erejétől. Már úgyszólván egyetlen előkelőbb származású ember sem mutatkozott a forumon vagy egyéb nyilvános helyen. Otthonukba zárkózva napról napra várták hazájuk összeomlását, s vele saját pusztulásukat.

Az egész helyzet fő terhe a pun helyőrség parancsnokaira, Bostarra és Hannóra nehezedett, s őket nem is szövetségesük, hanem a maguk veszélyes helyzete töltötte el aggodalommal. Ezért több mint szókimondó, egyenesen keserű hangú levelet írtak Hannibalnak, szemére hányva, hogy nemcsak Capuát engedte át az ellenségnek, de őket magukat s a helyőrséget is cserbenhagyta s kiszolgáltatta minden várható megtorlásnak. Ő maga pedig elvonult a bruttiusokhoz, mintegy hátat fordítva nekik, nehogy Capuát szeme láttára foglalják el. De - Herculesre! - a rómaiakat még Róma megostromlásával sem lehetett a capuai ostromzártól elvonni; ennyivel állhatatosabbak a rómaiak az ellenségeskedésben, mint a punok a barátságban. Ha Hannibal visszatérne Capuához, s ide vonná össze teljes haderejét, ők és a campaniabeliek is azonnal készek volnának a kitörésre, ők nem azért keltek át az Alpokon, hogy majd Regium és Tarentum lakói ellen viseljenek háborút. Ott volna a helye a carthagói seregnek is, ahol a római legiók állnak. Azért harcoltak sikerrel Cannaenál és a Trasumennus tónál, mert megközelítették az ellenséget, táborukat tábora mellett ütvén fel, s próbára merték tenni szerencséjüket.

Ilyen értelmű levelet írtak s adtak át néhány numidának, aki a kitűzött jutalomért vállalkozott elvitelére. Mintha szökevények volnának, átmentek Flaccus táborába, hogy majd adandó alkalommal továbbálljanak; a Capuában már régóta pusztító éhínség mindenki előtt valószínűvé tette átszökésüket. Ekkor váratlanul egy campaniai asszony jelent meg - az egyik szökevény ágyasa -, s felfedte a római hadvezér előtt, hogy a numidák átszökése előre megbeszélt cselfogás, és levelet visznek Hannibalnak; ő kész a szökevények közül annak, aki a dolgot neki elárulta, szemébe mondani a vádat. Elővezették ezt az embert, aki először makacsul azt állította, hogy nem ismeri az asszonyt, később azonban, mikor a tényeket rábizonyították, s látta, hogy előhozzák s előkészítik a kínzóeszközöket, beismerte, hogy valóban így áll a helyzet. A levél is előkerült, s vallomásából kiderült, hogy szökevénynek álcázva még több numida is tartózkodik a római táborban. Közülük több mint hetvenet fogtak el, s az újonnan átszököttekkel együtt megostorozták, majd kezüket levágva,

visszaküldték őket Capuába.

13. E rettenetes megtorlás látványa megtörte a campaniabeliek elszántságát. A nép összefutott a Curia elé, s kényszerítette Loesiust, hogy hívja össze a senatust. Megfenyegették az előkelőket, akik már régóta nem jelentek meg a nyilvános tanácskozásokon, hogy sorba járják házaikat, s erőszakkal vonszolják ki mindannyiukat az utcára. Emiatt olyan rémület támadt, hogy a senatus igen nagy számban jött össze. Míg itt a többiek arról tárgyaltak, hogy követeket kell küldeni a római hadvezérekhez, Vibius Virrius, a rómaiaktól való elpártolás kezdeményezője, mikor véleményét megkérdezték, kijelentette, hogy azok, akik küldöttségről, békekötésről, megadásról beszélnek, egyáltalán nem gondolnak sem arra, hogyan jártak volna el, ha Rómát ők kerítik hatalmukba, sem arra, hogy most milyen sors vár rájuk. "Talán azt gondoljátok - folytatta -, most is úgy adhatjátok meg magatokat, mint egykor, mikor segítséget kérve tőlük a samnisok ellen, magunkat és minden vagyonunkat felajánlottuk a rómaiaknak? Kihullott már az emlékezetetekből, hogy milyen időpontban és hadihelyzetben pártoltunk el a római néptől? Már elfelejtettétek, hogy elpártolásunkkor milyen, gyalázattal tetézett kínzásokkal koncoltuk fel a római helyőrséget, amelynek szabad elvonulást biztosíthattunk volna? Hogy hányszor s milyen elkeseredetten törtünk ki az ostromlókra, rohantuk meg táborukat, s idehívtuk Hannibalt, hogy semmisítse meg őket? S azt, ami a minap történt, hogy innen őt Róma megostromlására küldtük? Másrészt idézzétek fel, mire ragadtatták már ők magukat elkeseredésükben ellenünk, s ebből következtethettek arra, mire lehetünk elkészülve. Mikor külföldi ellenség tartózkodott Italia szívében - s Hannibal volt ez az ellenség! -, s a háború mindent lángba borított, ők nem törődve semmi egyébbel, s nem törődve még magával Hanniballal sem, mindkét consult és a két consuli sereget Capua megostromlására küldték. Már második éve vesznek minket körül árkokkal, tartanak körülzárva, gyötörnek a kiéheztetés kínjaival, s közben ők is - akárcsak mi - a legnagyobb veszélyeket és a legsúlyosabb fáradalmakat állták ki; a sáncok és árkok mellett gyakran rendeztünk közöttük vérfürdőt, s legutóbb kis híján táborukból is kiűztük őket. De nem óhajtom részletezni, hiszen régi és közismert dolog, hogy egy ellenséges város ostroma milyen megpróbáltatásokkal és veszélyekkel jár. Mindenesetre könyörtelen és engesztelhetetlen dühüket s gyűlöletüket bizonyítja, hogy mikor Hannibal nagy gyalogos és lovascsapatokkal megostromolta s részben el is foglalta táborukat, még e roppant veszély se tudta figyelmüket egyetlen percre sem elvonni az ostromtól. Hannibal átkelt a Vulturnus folyón, felégette Cales területét; s még ez, a szövetségesüket ért nagy szerencsétlenség sem tudta innen elmozdítani őket. Hannibal ellenséges hadijelvényeit

egyenesen Róma ellen vitte, s ők még a városukat fenyegető vihart sem vették figyelembe. Hannibal átkelt az Anio folyón, s a Várostól háromezer lépésnyire ütötte fel táborát; végül közvetlenül a falak és kapuk elé nyomult, azzal fenyegetve őket, hogy elragadja tőlük Rómát, ha nem hagyják ott Capuát; s ők nem vonultak el. Még a tomboló dühvel, eszeveszetten támadó vadakat is meghátrálásra lehet kényszeríteni, ha tanyájukra és kölykeikre támadsz, hogy fajtájuk segítségére siessenek; a rómaiakat se Róma körülzárása, sem hitveseik és gyermekeik majdnem idáig elhallatszó jajveszékelése, se oltáraiknak, tűzhelyeiknek, az istenek szentélyeinek s atyáik sírjának meggyalázása és megszentségtelenítése nem tudta rábírni, hogy Capua alól eltávozzanak, annyira vágynak arra, hogy rajtunk bosszút álljanak, annyira szeretnék vérszomjukat a mi vérünkkel kielégíteni. S talán nem is alaptalanul. Hiszen mi is így cselekedtünk volna, ha a sors nekünk kedvez. De mivel a halhatatlan isteneknek másként tetszett, ha már a halált nem is kerülhetem el, módomban van, addig, míg szabadon és a magam uraként tehetem, a kínzások és gyalázat elől, amit az ellenség nekem tartogat, a nemcsak tisztességes, de kínlódás nélküli halálba menekülni. Én nem fogom megérni, hogy Ap. Claudius és Q. Fulvius győzelmi mámorukban elbizakodva dicsekedjenek, engem nem fognak megkötözve, látványosságként Rómán át diadalmenetben végighurcolni, hogy azután a börtönben leheljem ki lelkemet, vagy oszlophoz kötözve, korbácsütésektől szétmarcangolt háttal fektessem oda nyakamat a római bárd alá. Én nem fogom látni, hogyan rombolják le s perzselik fel szülővárosomat, hogyan hurcolják el a campaniai anyákat, szüzeket, nemes származású gyermekeket, hogy meggyalázzák őket. Ők földig lerombolták Albát, származásuk helyét is, hogy ne maradjon semmi emléke törzsüknek és eredetüknek; s meg vagyok győződve róla, hogy még sokkal kevésbé fogják kímélni Capuát, amelyet még Carthagónál is jobban gyűlölnek. Így tehát közülünk azoknak, akik el vannak szánva, hogy inkább elmenekülnek a végzet elől, semhogy ennyi szörnyűséget átéljenek, ma lakomát készítek és tálalok. Itt a borral, ételekkel eltelt vendégeknek sorban kínálják majd a nekem behozott serleget, s ebből egy korty megszabadítja testetek a megkínzástól, lelketek a gyalázattól, szemeteket és fületeket pedig attól, hogy meglássa és meghallja a sok méltatlan és keserű szenvedést, ami a legyőzöttekre vár. Kirendelt embereim a ház előterében majd nagy máglyát gyújtanak, s arra dobják rá élettelen testünket. Ez az egyetlen tisztességes és önként választott út maradt számunkra a halálba! Bátorságunkat még maga az ellenség is csodálni fogja, s Hannibal is meg fogja tudni, milyen bátor szövetségeseket hagyott cserben és árult el!”

14. Virriusnak e szónoklatát sokkal többen hallgatták együttérzéssel, mint ahányan végre is merték volna hajtani, amivel egyetértettek. A senatus többsége nem adta fel a reményt, hogy ők is megnyerhetik maguknak a római nép annyi háború folyamán oly sok ízben tapasztalt jóindulatát, s úgy döntöttek, hogy követeket küldenek Rómába Capua átadásának ügyében, s útnak is indították őket. Mintegy huszonhét senator követte hajlékába Vibius Virriust, s itt a közös lakomán, amennyire tudtak, igyekeztek italozással szabadulni a közelgő halál nyomasztó érzésétől, majd mindnyájan bevették a mérget. A lakoma végén kezet fogtak, s utoljára megölelve egymást, megsiratták a maguk és hazájuk pusztulását, egy részük ott maradt, hogy a többiekkel közös máglyán hamvadjanak el, mások pedig elszéledtek otthonukba. Minthogy ereik étellel és borral voltak tele, a méreg ereje nem tudott elég gyorsan végezni velük; legtöbben egész éjszakán át s a rákövetkező nap egy részében hosszan küszködtek a halállal, de mindnyájan kilehelték lelküket, még mielőtt kitárultak volna a kapuk az ellenség előtt.

Másnap a proconsul parancsára kinyitották a római táborra nyíló Iuppiter-kaput. Ezen a legio és két lovascsapat vonult be, C. Fulvius legatus vezetésével. Ő mindenekelőtt elrendelte, hogy hordják össze hozzá a Capuában található hadi felszerelést és hajítófegyvert, minden kapuba őrséget állított, hogy senki se távozhasson el vagy juthasson ki, lefogatta a pun helyőrséget, s megparancsolta a campaniai senatusnak, jöjjön ki a római vezérekhez a táborba. Amint odaértek, mindnyájukat azonnal láncra verték, s rájuk parancsoltak, hogy minden aranyukat és ezüstjüket hozassák oda a praetorokhoz. (Kétezerhetven font aranyat és harmincegyezer-kétszáz font ezüstöt adtak be.) A senatorok közül huszonötöt Calesba, huszonnyolcat pedig Teanumba küldtek fogságba, azokat, akikről tudták, hogy tanácsukkal döntő szerepet játszottak a rómaiaktól való elpártolásban.

15. Fulvius és Claudius egyáltalán nem tudtak megegyezni, hogyan büntessék meg a campaniai senatust. Claudius a megbocsátás felé hajolt, Fulvius keményebb eljárást követelt. Ezért Appius azt szerette volna, ha az egész ügyben a senatus hoz döntést Rómában, hiszen ez lenne helyes, mert az atyáknak módjában lenne azt is kideríteni, nem működött együtt a campaniabeliekkel valamelyik latin szövetséges és municipium, s nem nyújtott-e nekik segítséget a háborúban; Fulvius viszont teljességgel megengedhetetlennek vélte, hogy hű szövetségeseinket bizonytalan gyanúsításokkal nyugtalanítsuk, és olyan emberek vallomása alapján döntsünk róluk, akik sosem éreztek semmi felelősséget szavaikért vagy tetteikért. Neki ezért feltett szándéka, hogy az efféle vizsgálatot megakadályozza és megszünteti. Miután a vitát befejezve elváltak, Appius nem kételkedett abban, hogy

tiszttársa - bármilyen szenvedélyesen nyilatkozott is - ilyen fontos ügyben meg fogja várni a Rómából érkező levelet. Fabius azonban elbocsátotta a haditanácsot - hogy ne éppen ez akadályozza meg terve végrehajtásában -, megparancsolta a katonai tribunusoknak és a szövetséges parancsnokoknak: válasszanak ki kétezer lovast, s közöljék velük, hogy az őrségváltást jelző harmadik kürtszóra álljanak készenlétben.

Ezekkel a lovasokkal éjszaka elindult Teanum felé. Napkeltekor bevonult a városba, a forumra lovagolt, s miután már lovasai megjelenésekor nagy csődület támadt, megparancsolta az odahívott sidicinus elöljáróknak, vezettessék elő az őrizetükre bízott campaniai foglyokat. S miután mindet elővezették, megvesszőztette, majd bárddal lefejeztette őket. Innen nagy sebesen Calesba vágtatott, de mikor itt a bírói emelvényen helyet foglalt, s az elővezetett campaniabelieket odakötöztette az oszlophoz, Rómából sebes vágtában futár érkezett, s átadta Fulviusnak C. Calpurnius praetor levelét és a senatus határozatát. Morajlás futott végig az emelvényen, majd az egész tömegen: a campaniabeliek ügyében felfüggesztik az eljárást, s teljesen az atyákra bízzák a döntést. Fulvius, aki maga is ezt sejtette, az átvett levelet felbontatlanul ölébe tette, s megparancsolta a praecónak, utasítsa a lictort, teljesítse törvényes kötelességét. Így azokon is végrehajtották a halálos büntetést, akik Calesban voltak. Ekkor olvasta el a levelet és a senatusi határozatot, túl későn ahhoz, hogy megakadályozzák, ami már megtörtént, s amit éppen azért siettetett minden eszközzel, hogy ne is lehessen megakadályozni. Mikor Fulvius már indulni készült, Vibellius Taurea, a tömegen át odarontva hozzá, nevén szólította, s amint ez, elcsodálkozva, hogy mit óhajt tőle, újra elfoglalta helyét, így szólt hozzá: “Parancsold meg, hogy velem is végezzenek, hadd dicsekedhess azzal, hogy egy nálad sokkal bátrabb embert is kivégeztél!” S Flaccus válaszára, hogy bizonyára nincsen eszénél, s hogy ha teljesíteni is akarná kérését, megakadályozza a senatus határozata, Vibellius így folytatta: “Most, hogy hazámat feldúlták, ismerőseimet és barátaimat elvesztettem, s feleségemet és gyermekeimet saját kezemmel öltem meg, nehogy bármiféle gyalázat érje őket, mivel nem halhatok meg olyan halállal, mint polgártársaim, szabadítson meg engem saját bátorságom ettől a gyűlölt élettől!” Ezzel előrántva kebelébe döfte az eddig ruhája alatt rejtegetett kardot, s haldokolva rogyott a hadvezér lába elé.

16. Mivel a campaniabeliek kivégzése ügyében s a legtöbb egyéb dologban egyedül Flaccus akarata döntött, néhány történetíró úgy tudósít, hogy Appius Claudius közvetlenül Capua elfoglalása után meghalt, s hogy Taurea sem önszántából ment Capuába, s nem is saját kezével vetett véget életének, hanem mikor a többiekkel együtt az

oszlophoz kötötték, s Flaccus csendet parancsolt, mert a nagy zajban nem hallotta, hogy mit kiáltott Taurea, ez ekkor mondta a fent idézett szavakat, hogy őt, a legbátrabb embert olyasvalaki öli meg, aki bátorság tekintetében nyomába sem érhet.

E szavak után a praeco a consul parancsára a következő utasítást adta: “Lictor, mérj még néhánnyal több korbácsütést e hős férfira, s rajta hajtsd végre először az ítéletet!” Néhányan még azt is állítják, hogy a proconsul, mielőtt a kivégzést elrendelte, elolvasta a senatus határozatát, de mivel ez azzal végződött, hogy akkor terjessze a senatus elé az ügyet, ha jónak látja, ő ezt úgy értelmezte, rábízzák, döntsön ő, úgy, ahogy az állam érdekében jónak látja.

Calesből visszatért Capuába, majd fogadta Atella és Calatia meghódolását, s a lázadás vezetői itt is elnyerték büntetésüket. Így összesen mintegy hetvenkét senatusi vezető embert végeztek ki, s csaknem háromszáz előkelő campaniabelit vetettek börtönbe, míg mások, akiket a latin szövetséges városoknak adtak át őrizetre, különböző körülmények között lelték halálukat; a tömeget, a többi campaniai polgárt rabszolgának adták el.

Ezután arról kezdtek tanácskozni, mi legyen a városnak és földjének a sorsa. Néhányan azt javasolták, hogy le kell rombolni ezt a rendkívül megerősített, Rómához közel fekvő, ellenséges érzelmű várost. Végül azonban a nyilvánvaló hasznosság szempontja győzött. A környéke miatt, amely Italiának közismerten minden terményt legbővebben termő területe volt, megkegyelmeztek a városnak, hogy legyen valamilyen szálláshelye azoknak, akik környékét megművelik. S hogy megfelelő számú legyen a népesség, visszatartottak benne igen sok itt lakó szabadost, szatócsot és kézművest. A teljes földterület és a hivatalos épületek a római nép tulajdonába kerültek. Egyébként úgy döntöttek: Capua csak annyiban legyen város, hogy lakók népesítik be, de nem lehet állami léte, senatusa, népgyűlése, vezető testülete, s a tömeg éljen benne minden nyilvános tanácskozási jog, minden elöljáróság nélkül. Tagjait ne fűzze össze semmilyen kapcsolat, s ne legyenek képesek közösséggé alakulni. Az igazságszolgáltatás intézésére minden évben egy elöljárót küldenek hozzájuk Rómából.

Így a Capuával kapcsolatos kérdéseket minden tekintetben dicséretre méltó belátással rendezték: szigorúan és gyorsan jártak el a főbűnösökkel szemben, a polgárságot szétszórták, a visszatérés minden reménye nélkül. De nem töltötték ki dühüket gyújtogatva és rombolva az ártatlan hajlékokon és városfalakon. S azzal, hogy megkíméltük ezt a rendkívül híres és gazdag várost, amelynek pusztulását sóhajtozva gyászolta volna meg egész Campania s valamennyi Campania szomszédságában élő nép, szövetségeseink előtt is eredményesen tettünk tanúságot irgalmasságunkról. Az ellenséget pedig

rákényszerítettük annak beismerésére, mekkora erővel rendelkezik Róma hűtlen szövetségesei megbüntetésére, s hogy mennyire képtelen Hannibal segítséget nyújtani védelmére számító szövetségeseinek.

17. A római atyák, miután gondosan elintézték a Capuával kapcsolatos ügyeket, C. Nerónak a Capuánál parancsnoksága alatt álló két legióból tetszése szerint kiválasztott hatezer gyalogost és háromszáz lovast, a latin szövetséges seregből pedig ugyanennyi gyalogost és nyolcszáz lovast szavaztak meg. Ezt a sereget Nero Puteoliban hajókra rakva Hispaniába szállította át. Miután megérkezett Tarracóba, kihajózta seregét, partra vonatta hajóit, majd, hogy a sereg számát növelje, a hajósokat is felfegyverezte, s a Hiberus folyóhoz vonulva átvette Ti. Fonteius és L. Marcius seregét, aztán továbbindult az ellenség ellen. Hasdrubal, Hamilcar fia a Fekete Szikláknál táborozott. (Ez a hely az ausetanusok földjén, Iliturgi és Mentissa város közt fekszik.) Nero itt megszállatta az erdőségbe vezető mélyutakat; Hasdrubal erre szorult helyzetében megbízottat küldött hozzá, azzal az ígérettel, hogy ha Nero innen kiengedi, egész seregét elszállítja Hispaniából. Mikor ajánlatát a római vezér kedvezően fogadta, másnapra megbeszélést javasolt, hogy személyesen rögzítsék írásban az erődök és városok átadásának feltételeit, s tűzzék ki a határnapot, ameddig a helyőrségeknek el kell vonulniuk, s a punok minden tulajdonukat bántatlanul elszállíthatják. S mihelyt feltételeit elfogadták, Hasdrubal tüstént megparancsolta serege nehezebben mozgó részének, hogy az alkonyi sötétedéstől kezdve egész éjen át próbáljon kijutni az erdőből arra, amerre út kínálkozik. Arra gondosan ügyelt, hogy ezen az éjszakán ne vonuljanak el túl sokan, mert a csend leple alatt már azzal, hogy kevesen vannak, jobban meg tudják téveszteni az ellenséget, másrészt sokkal könnyebb is kijutniuk e szűk és nehezen járható szoros utakon. Másnap sor került a megbeszélésre, de miután itt szándékosan sok időt fordított lényegtelen dolgok megvitatására és feljegyzésére, eltelt a nap, s a tárgyalást másnapra halasztották. Így még egy éjszakát nyert, amelyen még több embert elküldhetett, s a megbeszélés még a következő napon sem fejeződött be. Így telt el még néhány nap azzal, hogy látszólag a feltételeken vitatkoztak, miközben éjszaka a táborból titokban eltávoztak a carthagói csapatok. Serege nagyobb részének eltávozása után Hasdrubal még önként tett ígéretét sem volt hajlandó teljesíteni, s mert félelmével együtt tárgyalókészsége is csökkent, egyre kevesebb feltételben tudtak megegyezni. Már majdnem minden gyalogos csapata kijutott a szakadékból, mikor kora hajnalban sűrű köd települt az egész völgyre s a szomszédos síkságra. Hasdrubal ezt látva, követet küldött Neróhoz: halasszák el másnapra tervezett megbeszélésüket, mert ezen a napon a carthagóiak vallási okokból semmi komoly

tevékenységet nem folytathatnak. A rómaiak még ekkor sem gyanították, hogy cselről van szó. Hasdrubal, mikor megkapta az egynapi haladékot, lovasságával és elefántjaival felkerekedve, táborából zaj nélkül biztonságosabb helyre vonult. S csak mikor sugarával eloszlatva a ködöt, kiragyogott a nap, vették észre a rómaiak, hogy az ellenséges tábor üres. Akkor döbbent csak rá Claudius a punok cselére, s látva, hogy becsapták, elrendelte, hogy állandóan ütközetre készen vegyék üldözőbe az elvonult ellenséget, de ez kitért az ütközet elől. Kisebb összecsapásokra mégis sor került a pun utóvéd s a római előcsapatok között.

18. Ezalatt Hispaniában azok a népek, amelyek vereségünk után elpártoltak, nem tértek vissza a rómaiakhoz, de újabbak se pártoltak el. A római nép és senatus figyelmét Capua elfoglalása után már sokkal inkább lekötötte Hispania, mint Italia. Ezért úgy döntöttek, hogy a sereget megerősítik, s új főparancsnokot küldenek. Abban azonban, hogy kit kell odaküldeni, korántsem voltak annyira egy véleményen, mint abban, hogy oda, ahol harminc napon belül két egészen kiváló hadvezér esett el, egészen különleges gonddal kell kiválasztani azt, aki majd e kettő helyébe lép. Mikor egyesek ennek, mások amannak a nevét hangoztatták, arra az elhatározásra jutottak, hogy a Hispaniába küldendő proconsul megválasztására népgyűlést kell tartani, s a consulok ki is jelölték a gyűlés napját. Először arra vártak, hogy pályázni fognak, akik alkalmasnak tartják magukat ilyen jelentős főparancsnoki tiszt betöltésére. De mikor a várakozás hiábavalónak bizonyult, elhatalmasodott rajtuk az elszenvedett vereségek miatt érzett gyász, s az elvesztett vezérek utáni vágyakozás. A polgárságot így levertség és majdnem teljes tanácstalanság fogta el, de a választás napján mégis megjelentek a Mars-mezőn. A főtisztviselők felé fordulva körbehordozták tekintetüket az egymást figyelő főemberek arcán, hangosan zúgolódtak, hogy olyan reménytelen a helyzet, s olyan kilátástalan az állam sorsa, hogy senki sem merészeli elvállalni a hispaniai főparancsnokságot. Ekkor Publius Cornelius Scipio, a Hispaniában elesett Publius Cornelius huszonnégy esztendős fia váratlanul bejelentette, hogy pályázik a tisztségre, s egy magasabb helyre állt, ahol jól megnézhették. Minden arc felé fordult, s a lelkes kiáltozás mintegy előre jelezte, hogy fővezérsége sikeres és győzelmes lesz. S mikor szavazásra szólították őket, egytől egyig - nemcsak az egyes centuriák, de minden egyes ember is - úgy rendelkeztek, hogy Publius Scipio legyen Hispaniában a főparancsnok. De mikor befejeződött a szavazás, s lecsillapodott a lelkekből felcsapó szenvedélyes lelkesedés, a hirtelen támadt csendben némán fontolgatták, hogy mit is cselekedtek. Nem győzte-e le bennük a lelkesedés a józan megfontolást? Főképp fiatal kora miatt

aggodalmaskodtak; mások megborzadva gondoltak a család végzetére, s a névre, amelynek viselője most két, gyászba borult család otthonából indul el abba a provinciába, ahol apja és nagybátyja sírjai közelében kell folytatnia a háborút.

19. Scipio, mikor az oly lelkes hangulatban lezajlott választás után tudomást szerzett az embereket eltöltő nyugtalanságról és aggodalomról, gyűlést hívott össze. Itt olyan elszántsággal és emelkedettséggel beszélt életkoráról, a rábízott főparancsnokságról és a háborúról, hogy ismét felkeltette és megújította a lelohadt lelkesedést, s szilárdabb reménnyel töltötte el az embereket, mint amit valamilyen ígéretben bizakodva, vagy valamilyen kedvező helyzetet mérlegelve általában táplálni szoktak. Mert Scipio nemcsak valóban meglévő erényeivel vívta ki a csodálatot, de kora ifjúságától kezdve értett hozzá, hogy ezekre, bizonyos kiszámítottsággal, fel is hívja a figyelmet, s tetteit a nép előtt többnyire úgy tüntette fel, mintha álmában megjelent látomások vagy a lelkét figyelmeztető égi sugallatok parancsára cselekedném, vagy azért, mert valóban volt benne bizonyos vallásos megszállottság, vagy azzal a céllal, hogy parancsait és döntéseit, mint valami jóshely kinyilatkoztatásait, vonakodás nélkül teljesítsék. S ehhez már attól kezdve, hogy a férfitogát felöltötte, hozzászoktatta a lelkeket, s egyetlen napon sem kezdett semmi nyilvános vagy magánügybe úgy, hogy előtte ne menjen fel a Capitoliumra, ahol bement a szentélybe, leült, s többnyire egyedül, magába mélyedve töltötte el az időt. Ez a szokása, amelyhez egész életében hű maradt, keltette - akár szándékosan, akár véletlenül - egyesekben azt az általánossá vált meggyőződést, hogy Scipio isteni eredetű, s felújította azt a, régebben Nagy Sándorról elterjedt - és éppen ilyen alaptalan - hiedelmet, hogy nemzője egy hatalmas kígyó volt, amely csodálatos jelenésként gyakran tűnt fel anyja hálószobájában, s ha emberek jelentek meg, hirtelen elrejtőzve, tovasiklott szemük elől. Ő maga sohasem cáfolta meg e csodajelek hitelességét, sőt még jobban növelte azzal a bizonyos ügyességgel, hogy nyíltan nem erősített, de nem is cáfolt meg semmit. Sőt, az ifjút sok egyéb efféle, részben való, részben költött dolog miatt nagyobb csodálat övezte, mint ami egy embernek kijár, s ezért is bízott benne annyira a polgárság, hogy még távolról sem érett korában ilyen fontos feladatot és főparancsnokságot bízott rá.

Azokat a csapatokat, amelyek részben a régi hispaniai seregből álltak rendelkezésére, részben Puteoliból érkeztek C. Nero vezetésével, tízezer gyalogossal s ezer lovassal egészítették ki, s melléadták M. Iunius Silanus propraetort, hogy a háború vezetésében legyen segítségére. Így indult el egy harmincöt hajóból álló flottával - mégpedig csupa ötevezősorossal - a Tiberis torkolatától, s elhajózva a

Tuscus tengerpart, az Alpok és a Gallus-öböl mellett, majd a Pyrenaeusok hegyfoka körül, az Emporiae nevű görög városnál - ennek lakói is Phocaeaból származtak - tette partra csapatait. Megparancsolva, hogy a hajók kövessék, gyalogmenetben Tarracóba vonult, ahol gyűlést tartott valamennyi szövetséges részvételével, mert megérkezése hírére az egész provinciából csak úgy özönlöttek a követségek. Itt partra vonatta hajóit, s visszaküldte a massiliabeliek négy háromevezősorosát, amelyek udvariasságból kísérték hazulról idáig. Azután válaszolgatni kezdett a különböző sorsfordulatok miatt bizonytalan hangulatban lévő követségek kérdéseire, büszke hangnemben, mert nagyon bízott saját képességeiben, de mégis úgy, hogy egyetlen gőgös szót sem ejtett ki, s mindaz, amit mondott, egyszerre volt méltóságteljes és bizalomgerjesztő.

20. Tarracóból - útra kelve - fölkereste a szövetséges törzseket és a sereg téli táborát. Megdicsérte a katonákat, hogy két oly súlyos, egymás után elszenvedett vereség után is megtartották a provinciát, s nem hagyva, hogy élvezhesse győzelme gyümölcseit, az ellenséget távoltartották az egész, Hiberuson innen fekvő területről, s hűségesen megoltalmazták a szövetségeseket. Marciust maga mellett tartotta, s olyan kitüntető módon bánt vele, amiből könnyen észre lehetett venni, milyen kevéssé félt attól, hogy valaki dicsőségben megelőzi. Ezután Silanus lépett Nero helyébe, s az újonnan érkezett katonák téli táborba vonultak.

Scipio, miután minden megszemlélni- és elintéznivalót idejében megszemlélt és elintézett, visszament Tarracóba. Scipiót nem övezte kisebb hírnév polgártársai és a szövetségesek, mint az ellenség körében, amelyben élt bizonyos sejtelem a jövőről, s ez annál nagyobb félelemmel töltötte el, minél kevésbé tudta ésszerűen megmagyarázni a váratlan csüggedés okát. A punok különböző irányban vonultak téli táborba: Hasdrubal, Gisgo fia, az Oceanus mellett, Gadesnál, Mago az ország középső részén, főként a Castulo fölött húzódó erdőségben, Hasdrubal, Hamilcar fia pedig a Hiberus közvetlen közelében, Saguntum mellett töltötte a telet.

A nyár végén, amelyen Capua elesett s Scipio Hispaniába érkezett, egy pun hajórajt irányítottak Siciliából Tarentumba, hogy elvágja a tarentumi fellegvárban lévő római helyőrség utánpótlását. Ez el is zárt minden, a városba vezető tengeri utat, de mivel túl sokáig tartózkodott ott, jobban kiéheztette szövetségeseit, mint az ellenséget. Ugyanis nem lehetett a biztonságos partsávon és a szabad öblön át a pun hajóhad védelme alatt a városiaknak annyi gabonát szállítani, mint amennyit maga a legkülönbözőbb nemzetségekből összeszedett hajóslegénység elfogyasztott. S így a várvédő sereg, mivel igen csekély létszámú volt, még utánpótlás nélkül is meg tudott élni az előre

felhalmozott készletekből, a tarentumiaknak és a hajósoknak viszont még az odaszállított élelem sem volt elég. Végül elküldték a hajóhadat - nagyobb örömmel, mint ahogy fogadták. De a gabonahiány nem nagyon enyhült, mivel a tengeri védősereg elvonulása után a gabonaszállítás lehetetlenné vált.

21. Mikor ugyanennek a nyárnak a végén M. Marcellus provinciájából, Siciliából megérkezett a Városba, meghallgatására C. Calpurnius praetor Bellona szentélyébe hívta össze a senatust. Itt Marcellus, beszámolva működéséről, mérsékelt hangon elpanaszolta - nem is annyira a maga, inkább katonái nevében -, hogy noha feladatát teljesítette, nem hozathatta haza seregét, s engedélyt kért, hogy diadalmenetben vonulhasson be a Városba, de kérését nem teljesítették. Hosszas vita folyt arról, mikor járnak el helytelenebbül: akkor-e, ha jelenlétében megtagadják a diadalmenetet, akinek a nevében, amikor távol volt, a vezetésével elért hadi sikerekért hálaadó ünnepet szavaztak meg és áldozatot mutattak be a halhatatlan isteneknek, vagy akkor, ha az, akinek meghagyták, hogy adja át seregét utódjának - s erre a határozatra nem kerül sor, ha a provinciában nem tartana még mindig a háború -, éppen úgy, mintha véget ért volna a háború, megtarthatja a diadalmenetét, anélkül hogy a sereg, megérdemelt vagy meg nem érdemelt diadalmenetének tanúja, jelen lenne. Végül a középutat választották: megengedik, hogy ünnepi menetben vonuljon be a Városba.

A néptribunusok a senatus megbízásából javaslatot terjesztettek a népgyűlés elé, hogy Marcellusnak a Városba való ünnepélyes bevonulása napjára adjon fővezéri hatalmat. Marcellus a bevonulás előtti napon az Albai-hegyen tartott diadalmenetet, majd az ünnepélyes bevonuláson rengeteg zsákmányt vittek előtte. Ott vitték az elfoglalt Syracusae képét, dárda- és kőhajítógépeket, s mindenféle más hadigépet, majd a hosszú béke és királyi gazdagság kincseit, igen sok megmunkált ezüstöt és bronzot, egyéb holmikat, drága ruhákat, és sok híres szobrot, amelyek Syracusaet a többi vezető görög városhoz hasonlóan díszítették. A punokon aratott győzelem bizonyságaként ott vezettek előtte nyolc elefántot is. S nem mindennapi látvány volt a syracusaei Sosis és a hispaniai Moericus, amint aranykoszorút viselve lépkedtek. (Az első vezetésével hatoltak be a rómaiak éjszaka Syracusaeba, a másik pedig Nasust és az ottani helyőrséget adta kezünkre.) Jutalmul mindkettőjüknek polgárjogot és ötszáz-ötszáz iugerum földet adományoztak; Sosis Syracusae területén a király vagy a római nép ellenségeinek a birtokából, Syracusaeban pedig választhatott egyet azok közül a házak közül, amelyeknek gazdáját a hadijog alapján megbüntették. Moericus és a vele átpártolt hispánok Siciliában a rómaiaktól elpártolt egyik nép városát és területét kapták

meg, s M. Corneliust bízták meg azzal, hogy nekik, ahol jónak látja, ezt a várost és területet kijelölje. Ugyanezen a vidéken négyszáz iugerum földet juttattak Belligenesnek, aki Moericust átpártolásra csábította.

Siciliában Marcellus távozása után egy pun hajóraj nyolcezer gyalogost és háromezer numida lovast tett pattra, s Murgantia és Ergetium városok hozzájuk pártoltak. Példájukat Hybla, Macella s még néhány jelentéktelenebb város is követte. A numidák Muttines vezetésével végigportyázták egész Siciliát, s felégették a római szövetségesek földjeit. A római sereg, amely ráadásul még azért is el volt keseredve, hogy vezére nem vitte magával a provinciából, és tilos volt a városban töltenie a telet, hanyagul látta el a szolgálatot, s a lázadáshoz csak a vezér, s nem az elszántság hiányzott. E nehéz helyzetben M. Cornelius praetor, részben békítgetéssel, részben dorgálással, lecsillapította a katonák hangulatát, egytől egyig engedelmességre kényszerítette az elpártolt városokat, s közülük Murgantiát átadta a hispanoknak, akiket a senatus határozata alapján egy város s annak földterülete illetett meg.

22. Mivel mindkét consul megbízatása Apuliára szólt, s mert már kevésbé kellett félni a punoktól és Hannibaltól, parancsot kaptak, hogy sorsolják ki maguk között Apulia és Macedonia provinciákat. Sulpiciusnak jutott Macedonia, s ő vette át Laevinus helyét. Fulviust a választógyűlés megtartására visszahívták Rómába; megtartotta a consulválasztást, s az előválasztáson a Voturia tribus ifjai T. Manlius Torquatust és a távollévő T. Otaciliust jelölték consulnak. Mikor a tömeg szerencsét kívánni odaözönlött Manliushoz, mert nem volt kétséges, hogy az egész nép egyetért a jelöléssel, ő nagy tömegtől övezve odalépett a consul emelvényéhez, kérte, hadd szólhasson néhány szót, s hadd kérje, szólítsák még egyszer a már leszavazott centuriát. Mindenki feszült figyelemmel várta, mi lesz a kívánsága, s ő szeme gyengeségét hozta fel mentségül, mondván: tisztességtelenül jár el az a hajókormányos vagy az a hadvezér, aki, noha minden feladata elintézésében mások szemére szorul, azt kívánja, hogy mások rája bízzák életüket és javaikat. Ezért a consul, ha jónak látja, ismételtesse meg a Voturia tribus ifjainak szavazását, s emlékeztesse őket consulválasztás közben az Italiában dúló háborúra s arra, hogy az állam milyen nehéz időket él át. Hiszen még szinte ott visszhangzik a fülükben a néhány hónapja Róma falai alá hatolt ellenség kiabálása és üvöltözése. S mikor a centuria tagjai összecsoportosulva azt kiáltozták, hogy egyáltalán nem változtatják meg elhatározásukat, s ugyanazokat fogják consulnak jelölni, Torquatus így szólt: “Ha consul leszek, nem fogom elviselni magatartásotokat, sem ti az én uralmamat. Szavazzatok újra, és gondoljátok meg, hogy Italiában folyik a háború -

a punok ellen, s hogy ellenségünk vezére Hannibal!” Ekkor a centuria, részben a férfiú tekintélyének, részben a körülállók csodálkozó morajának hatására, azt kérte a consultól, szólítsa elő a Voturia tribusból az öregebbek centuriáját, mert velük szeretnének tanácskozni, s az ő javaslatuk alapján kijelölni a consult. Előhívták a Voturia öregjeit, s időt adtak, hogy velük a “Juhakolban” félrevonulva tanácskozzanak. Az öregek úgy vélekedtek, hogy három ember jöhet szóba. Közülük kettő már sok tisztséget viselt: Q. Fabius és Q. Marcellus. S ha már a punok ellen mindenáron új embert óhajtanak választani, itt van M. Valerius Laevinus, aki szárazon és vízen nagyszerűen küzdött Philippus király ellen. Az öregek, miután e három férfiút javasolták, eltávoztak, s az ifjak megkezdték a szavazást. Távollétükben megválasztották M. Marcellus Claudiust, akit akkor Sicilia meghódításának a fénye övezett, és M. Valeriust. S az először szavazó centuria véleményét a többi is követte.

Ám hadd gúnyolják azokat, akik bámulattal adóznak a régi időknek. De én nem hiszem, hogy ha valóban létezne is a bölcseknek az a bizonyos állama, amit a filozófusok inkább megálmodtak, mint ismernek, ebben méltóságteljesebb, s hatalomvágytól szabadabb vezetőket, nemesebb erkölcsű tömeget találnánk. Azt, hogy az ifjak centuriája kíváncsi volt az öregek tanácsára, hogy szavazataival kinek juttassa a hatalmat, a mi századunkban teljesen valószínűtlenné tenné az a tiszteletlenség és lenézés, amellyel a gyermekek szüleik iránt viseltetnek.

23. Ezután került sor a praetorválasztó gyűlésre, ahol P. Manlius Vulsót és L. Manlius Acidinust, illetve C. Laetoriust és L. Cincius Alimentust választották meg. A véletlen úgy hozta, hogy éppen a választások befejezése után érkezett meg a hír: T. Otacilius, akit, ha a szavazást nem szakítják félbe, távollétében T. Manlius tiszttársává választottak volna, Siciliában elhunyt.

Mikor Calpurnius praetor azt javasolta, hogy az Apollo tiszteletére az előző évben már megrendezett játékokat ebben az évben is rendezzék meg, a senatus úgy döntött, hogy a játékokat ezentúl állandóan meg kell tartani.

Ebben az évben igen sok csodajelet láttak és jelentettek. Villámcsapástól érve ledőlt a Concordia szentélye ormán álló Victoria-szobor, de nem zuhant le, mert megakadt a homlokzatot díszítő Victoria-képmások között. Jelentették, hogy Anagniában és Fregellaeben villám érte a bástyát és a városkaput, s hogy Subertum forumán egész napon át vérpatakok folytak; Eretumban kőeső esett, Reatéban egy öszvér csikót ellett. E csodajeleket a szokottnál nagyobb áldozati állatokkal engesztelték ki, s elrendelték, hogy a nép egynapos

könyörgést és kilencnapos ünnepet tartson.

Ebben az évben meghaltak néhányan az állami szertartásokat végző papok közül, helyükre újakat választottak. Az áldozati ügyeket intéző decemvirek közé M. Aemilius Numida helyére M. Aemilius Lepidust, M. Pomponius Matho pontifex helyére C. Liviust, Sp. Carvilius Maximus augur helyére M. Serviliust választották meg. Mivel, T. Otacilius Crassus pontifex ennek az évnek a végén halt meg, az ő helyét nem töltötték be. C. Claudius, Iuppiter papja, mivel az állati belsőrészek elhelyezésénél hibát követett el, leköszönt tisztségéről.

24. Eközben M. Valerius Laevinus, miután előzőleg titkos tárgyalásokon kipuhatolta vezetőik hangulatát, gyorsjáratú hajóhadával megérkezett az aetoliabelieknek éppen az ő kedvéért összehívott népgyűlésére. Itt először is, a kedvező italiai hadi helyzet igazolására, Syracusae és Capua elfoglalására hivatkozott, majd hozzátette, hogy a rómaiak már őseiktől örökölték azt a szokást, hogy szövetségeseiket megbecsülik; soknak adnak közülük polgárjogot s a magukéval egyenlő jogokat, másoknak pedig olyan kedvező helyzetet biztosítanak, hogy ezek inkább óhajtanak szövetségeseink, mint polgártársaink lenni. S az aetoliabeliek azért is nagyobb megbecsülésben fognak részesülni, mert velük kötöttünk a tengeren túl lakó népek közül először baráti szerződést. Philippus és a macedonok terhes szomszédaik voltak, de ő már megtörte erejüket és gőgjüket, s annyira vissza fogja szorítani őket, hogy nemcsak az aetoliabeliektől erőszakkal elvett városokból fognak kivonulni, de maga Macedonia is ellenük fordul, s az acarnaniabelieket, akiknek államszövetségüktől való elszakadását az aetoliabeliek nehezményezték, hajdani, törvényes megállapodásuk értelmében ismét alattvalóikká teszi. A római hadvezér állításait és ígéreteit tekintélyével megerősítette Scopas, a nép akkori hadvezére, és Dorimachus, az aetoliabeliek egyik főembere, akik kevésbé mértéktartóan és sokkal bizakodóbb hangon magasztalták a római nép erejét és méltóságát. Leginkább mégis az a remény tüzelte fel őket, hogy Acarnania ismét hatalmukba kerül. Ezért megállapodtak a rómaiakkal kötendő barátság és szerződés feltételeiben, azzal a kiegészítéssel, hogy ha ezek is így akarják és óhajtják, ugyanilyen feltételekkel baráti szerződést kötnek az elis- és lacedaemoniabeliekkel, Attalusszal, Pleuratusszal és Scerdilaedusszal (Attalus Asia, e két utóbbi pedig a thrákok és illyrek királya volt). Az aetoliabeliek azonnal kezdjék meg a háborút Philippus ellen, a rómaiak pedig nem kevesebb, mint huszonöt ötevezősoros hajóval támogassák őket. Az Aetoliától Corcyráig terjedő területen fekvő városok földje, házai, falai és környéke az aetoliabeliek, minden egyéb zsákmány a rómaiak tulajdona lesz, s a rómaiak hozzásegítik az

aetoliabelieket, hogy Acarnaniát birtokukba vegyék. Ha az aetoliabeliek Philippusszal békét kötnének, a szerződésbe bele kell venni, hogy a békekötés csak akkor érvényes, ha Philippus megszünteti a háborút a rómaiak, ezek szövetségestársai és alattvalói ellen. Hasonlóképpen a római népnek is, ha ő kötne békét a királlyal, gondoskodnia kell arról, hogy annak ne legyen joga az aetoliabeliek és szövetségeseik ellen háborút indítani. A feltételeket szerződésbe foglalták, amelyet két évvel később az aetoliabeliek Olympiában, a rómaiak pedig a Capitoliumon helyeztek el, hogy érvényességét az okmány megszentelésével biztosítsák. A késés oka az volt, hogy az aetoliai követeket túl sok ideig tartották vissza Rómában. De ez nem akadályozta a hadakozás megindítását. Az aetoliabeliek tüstént megkezdték Philippus ellen a háborút, Laevinus pedig elfoglalta Zacynthust - ez kis sziget Aetolia közelében, s egyetlen, ugyanilyen nevű városa van -, ezt a fellegvár kivételével megszállotta, s az Acarnaniában lévő Oeniadaeval és Nasusszal együtt átadta az aetoliabelieknek. S mivel úgy vélte, hogy Philippust eléggé leköti a szomszédaival vívott háború ahhoz, hogy ne törődjék Italiával, sem a punokkal és Hanniballal kötött szövetségével, visszavonult Corcyrára.

25. Philippus az aetoliabeliek elpártolását Pellában tudta meg, ahol a telet töltötte. Mivel seregével kora tavasszal Görögország ellen készült, hogy Macedonia nyugalmát - az illyreket és a velük szomszédos városokat megfélemlítve - háta mögött biztosítsa, seregével váratlanul lecsapott Oricum és Apollonia területére, s Apollonia lakóit, akik kivonultak ellene, nagy rémületet és zűrzavart keltve űzte vissza falaik mögé. Végigpusztította Illyria legközelebbi vidékeit, majd ugyanilyen gyorsan Pelagonia ellen fordult, ezután elfoglalta a dardanusok városát, Sintiát, ahonnan a dardanusok a legkönnyebben betörhettek volna Macedoniába. E nagy sietséggel végrehajtott vállalkozások után, az aetoliabeliek s a velük szövetséges rómaiak elleni háborúra gondolva, Pelagonián, Lyncuson és Bottiaeán át leereszkedett Thessaliába - abban a reményben, hogy lakóikat az aetoliabeliek elleni háborúban a maga oldalára állíthatja. A Thessaliába vezető szorosnál négyezer emberrel hátrahagyta Perseust, hogy megakadályozzák az aetoliabeliek behatolását, maga pedig, mielőtt nagyobb vállalkozások kötnék le, seregével Macedoniába, s onnan Thraciába, a maedusok földjére vonult. Ez a nép időnként be szokott törni Macedoniába, ha észrevette, hogy a királyt külső háború köti le, és országa védtelen. Ezért a király, hogy megtörje bátorságukat, pusztítani kezdte földjeiket, és hozzáfogott a maedusok fővárosának és erődjének, Iamphorynnának ostromához.

Scopas, mikor meghallotta, hogy a király Thraciába vonult, s ott leköti a háború, felfegyverezte Aetolia egész ifjúságát, hogy háborút

indítson Acarnania ellen. Acarnania népe, amely gyengébb volt náluk, látva, hogy már elvesztette Oeniadaet és Nasust, s hogy ezenfelül még a római sereg támadása is fenyegeti, elkeseredett dühvel, de nem nagyon megfontoltan készült a háborúra. Az asszonyokat, gyerekeket, a hatvan évüket betöltött öregeket a szomszédos Epirusba küldték, majd mindnyájan, tizenöt évestől hatvanévesig, kölcsönös esküvéssel megfogadták, hogy nem térnek vissza hazájukba, csak ha győztek. Aki legyőzve távozik a csatatérről, azt senki sem fogadhatja be a városba, házába, asztala és tűzhelye mellé, s ezért a legiszonyúbb átokkal kötelezték honfitársaikat s a lehető leghatékonyabb esküvel vendégbarátaikat, egyszersmind az epirusiakat is megkérték: tegyék az elesetteket egyetlen közös sírba, és írják ezt az elhantoltak fölé: “Itt nyugszanak az acarnaniabeliek, akik szembeszállva az aetoliabeliek erőszakosságával és jogsértésével, hazájukért harcoltak és estek el.” Ilyen módon fellelkesítve magukat, táborukat országuk legszélén állították fel, ahonnan az ellenség érkezését várták. Philippust futárok útján értesítették válságos helyzetükről, s rábírták a királyt, hogy hagyja abba jelenlegi háborúját, hiszen Iamphorynnát már megadásra kényszerítette, s egyéb vállalkozásai is sikerrel jártak. Az aetoliabeliek támadása kezdetben az acarnaniabeliek ünnepélyes esküjének a hírére torpant meg, azután Philippus visszaérkezésének a híre még arra is rákényszerítette őket, hogy mélyen országuk belsejébe vonuljanak. De Philippus, noha erőltetett menetben sietett, hogy az acarnaniabeliek lerohanását megakadályozza, nem jutott tovább, csak Diumig. Onnét, meghallva, hogy az aetoliabeliek kivonultak Acarnaniából, maga is visszatért Pellába.

26. Laevinus, amikor kora tavasszal hajóival Corcyrából felkerekedve a Leucata-hegyfok megkerülése után Naupactusba érkezett, megüzente, hogy Anticyra ellen indul, s hogy Scopas és az aetoliabeliek is legyenek ott. Anticyra Locrisban, a Corinthusi-öbölbe behajózónak balra fekszik, a szárazföldön hamar elérhető, s Naupactusból a hajóút is rövid. Mintegy három nap múlva mindkét oldalról ostromolni kezdték. Hevesebb volt a támadás a tenger felől, mert a hajók el voltak látva hajító- s mindenféle egyéb géppel, s mert innen a rómaiak támadták. Így a város néhány nap múlva megadta magát, s átadták az aetoliabelieknek, míg a hadizsákmány, megállapodásuk alapján, a rómaiaknak jutott. Laevinus közben levélben értesítést kapott, hogy távollétében consullá választották, s hogy helyét P. Sulpicius veszi át. De minden várakozás ellenére csak jóval később érkezett meg Rómába, mert visszatartotta hosszadalmas betegsége.

Mikor M. Marcellus consul március idusán hivatalba lépett, e napon csak a hagyomány kedvéért tartotta meg a senatusi ülést, kijelentve,

hogy tiszttársa távollétében nem akar tárgyalni sem az állam helyzetéről, sem a provinciákról. Tudja, hogy Róma környékén, ellenfelei vidéki házaiban sok siciliai tartózkodik. S annyira nem óhajtja őket megakadályozni abban, hogy Rómában nyilvánosságra hozzák az ellenfelei által hangoztatott koholt vádakat, hogy ha ezek nem színlelnék azt, hogy tiszttársa távollétében valamitől féltükben nem mernek beszélni a consul személyéről, ő azonnal megengedné, hogy a senatus elé járuljanak. Mindenesetre, mihelyt tiszttársa megérkezik, nem engedi, hogy bármi egyébről is tárgyaljanak, mielőtt a siciliabelieket a senatus elé bocsátják. M. Cornelius szinte sorozást rendezett egész Siciliában, hogy minél többen jöjjenek Rómába panaszt tenni ellene, s egyúttal, hogy az ő hírnevét kisebbítse, hamisított levelekkel egész Rómában elterjesztette a hírt, hogy Siciliában még mindig háború folyik. A consul, miután mérsékelt magatartásával megerősítette jó hírét, elbocsátotta a senatust. Szinte úgy látszott, hogy minden ügy tárgyalásában törvénykezési szünet lesz, míg a másik consul a Városba nem érkezik.

E nyugalom, mint lenni szokott, a nép között sok zúgolódásra adott alkalmat: panaszkodtak, hogy elhúzódik a háború, hogy a Város körül, amerre Hannibal seregével pusztítva elvonult, tönkrementek a földek, hogy Italiát kimerítették a sorozások, s hogy seregeinket majdnem minden évben megsemmisítik, s hogy olyan embereket választottak meg consulnak, akik mindketten harciasak, túlságosan is féktelenek és forrófejűek, s még nyugodt békeidőben is képesek volnának háborút szítani, háborúban meg végképp nem tűrnék el, hogy a polgárság lélegzethez jusson.

27. A szóbeszédeket félbeszakította a Quinquatrus előtti nap éjszakáján a Forum körül egyszerre több ponton támadt tűzvész. Egyidőben égett le hét bolthelyiség - számuk később ötre csökkent -, s a manapság “új”-nak nevezett pénzváltó bódék. A tűz később átterjedt a magánépületekre is - akkor még nem álltak ott üzletcsarnokok -, majd a Lautumiaera, a halpiacra s a Királyi Atriumra is, Vesta szentélyét is csak alig tudták megmenteni, főképpen tizenhárom rabszolga segítségével, akiket az állam megvásárolt és felszabadított. Megszakítás nélkül, éjjel-nappal tombolt a tűzvész, és senki sem kételkedett, hogy emberi ármány okozta, hiszen egyszerre több, s méghozzá egymástól távol eső helyen kezdődött. Ezért a consul a senatus megbízásából a népgyűlésen közhírré tette, hogy ha valaki bejelenti, kik okozták e csapást, jutalmul, ha szabad polgár, pénzt, ha rabszolga, szabadságot kap. E jutalom csábításának engedve a campaniai Calaviusok egyik, Manus nevű rabszolgája feljelentette gazdáit, s rajtuk kívül még öt campaniai nemes származású ifjút - akiknek szüleit Q. Fulvius bárddal kivégeztette -, hogy ők okozták a

tűzvészt, és még sok más helyen is gyújtogattak volna, ha le nem leplezik őket. Bár először kétségek támadtak a feljelentő személyével és bejelentésével kapcsolatban, ugyanis a szolga, miután urai megvesszőzték, megszökött tőlük, s elkeseredésből és felelőtlenségből kaphatott az alkalmon, hogy feljelentse őket. De mikor gazdáival szembesítve is fenntartotta vádjait, s megkezdték bűntársaik kihallgatását a Forumon, mindnyájan beismerő vallomást tettek, s így a gazdákat és rabszolgáik közül azokat, akik cinkosaik voltak, kivégezték. A feljelentőt felszabadították, s húszezer as jutalmat kapott.

Laevinus consult, mikor Capua mellett elhaladt, a campaniabeliek tömege vette körül, könnyek között kérték, hadd járulhassanak Rómában a senatus elé, megkérlelni az atyákat - hátha a szánalomnak egy rezdülését fel tudják kelteni bennük -, hogy ne hagyják őket egy szálig elpusztulni, s hogy Q. Flaccus még a campaniai nevet is eltörölje. Flaccus tagadta, hogy ő egyénileg ellenséges érzületet táplál a campaniabeliek iránt. Ő mint az állam képviselője tekinti ellenségeinek, s fogja is annak tekinteni őket, amíg tudja, hogyan éreznek a római nép iránt. Mert nincs a földön még egy nép, még egy nemzet, amely nagyobb ellensége a római népnek. Ezért tartja őket falaik mögé bezárva, mert ha valahogy kijutnának, mint vadállatok kószálnának szerte a földeken, széttépve és legyilkolva mindenkit, aki csak útjukba kerül. Egyesek átszöktek Hannibalhoz, mások Rómába vonultak, hogy lángokba borítsák. A consul a félig elhamvadt Forumon rá fog találni a campaniabeliek gazságának nyomaira. Merényletet követtek el Vesta szentélye, az örök tűz, s Róma hatalmának a szentélyben őrzött, végzet küldte záloga ellen. Ő egyáltalán nem tartaná biztonságos dolognak, ha a campaniabelieket beengednék Róma falai mögé.

Laevinus mégis megengedte a campaniabelieknek, hogy elkísérjék Rómába, miután Flaccus megeskette őket, hogy ha a senatus határozata elhangzott, öt napon belül visszatérnek Capuába. E nagy tömegtől körülvéve, amelyhez még az eléje kivonult siciliabeliek is csatlakoztak, hogy vele együtt vonuljanak be Rómába, olyan látszatot keltett, mintha gyászolná a két nagy hírű város pusztulását, s élére állna a háborúban legyőzötteknek, akik a legtöbb dicsőséget szerzett férfiak ellen akarnak panaszt tenni. A két consul azonban először a provinciák és az állam ügyében kérte a senatus döntését.

28. Laevinus beszámolt arról, mi a helyzet Görögországban, Macedoniában, Aetoliában, Acarnaniában és Locriban, s hogy ő mit ért el szárazon és vízen: Philippus, aki megtámadta az aetoliabelieket, s akit ő visszaszorított Macedoniából, mélyen országa belsejébe húzódott. Így egy legiót vissza lehetne onnan hívni, a hajóhad is képes

lesz arra, hogy a királyt távol tartsa Italiától. Ennyiben számolt be a consul magáról és a rábízott provinciáról.

Ekkor a consulok közös javaslatot tettek a provinciák elosztására. Az atyák úgy határoztak, hogy az egyik consulra rábízzák Italiát és a Hannibal elleni háborút, a másik megkapja a T. Otacilius parancsnoksága alatt álló hajóhadat és - L. Cincius praetorral közös provinciaként - Siciliát. Átadták nekik az Etruriában és Galliában tartózkodó két hadsereget, összesen négy legiót. Úgy döntöttek, hogy az előző évben a Várost védő két legiót Etruriába, a Sulpicius consul vezetése alatt álló kettőt Galliába küldik, s az álljon majd Galliának s a legióknak az élén, akit az Italiát provinciájának megkapó consul arra a tisztségre kinevez. C. Calpurniust, akinek fővezéri megbízatását praetori tisztsége lejárta után egy évre meghosszabbították, Etruriába küldték. Q. Fulvius, akinek megbízatását egy évre szintén meghosszabbították, Capuát kapta provinciául. Utasították, hogy csökkentse polgárokból és szövetségesekből álló serege létszámát, s a két legiót egy, ötezer gyalogosból és háromszáz lovasból álló legióvá vonja össze. Bocsássa el legrégebben szolgáló katonáit, a szövetségesekből tartson vissza hétezer gyalogost és háromszáz lovast, s az öreg katonák elbocsátásánál itt éppúgy vegye figyelembe szolgálati éveiket. Cn. Fulvius, az előző évi consul helyzetén nem változtattak, provinciául ismét Apuliát kapta meg, s mellé eddigi hadseregét, de fővezéri megbízatását csak egy évre hosszabbították meg. Tiszttársát, P. Sulpiciust utasították, hogy bocsássa el egész seregét, a szövetséges hajóslegénység kivételével. Úgy rendelkeztek, hogy éppígy el kell bocsátani a M. Cornelius vezetésével Siciliában állomásozó hadsereget is, mihelyt a consul a provinciába érkezik. L. Cincius praetor a mintegy két legiót kitevő cannaei hadsereget kapta meg, hogy velük tartsa meg Siciliát. Sardiniában P. Manlius Vulso praetor ugyanennyi legiót kapott, melyeknek ugyanebben a provinciában előző évben L. Cornelius volt a parancsnoka. Elrendelték, hogy a consulok a városi legiókba ne sorozzanak be senkit, aki M. Claudius, M. Valerius vagy Q. Fulvius seregében szolgált, s hogy ebben az évben a római legiók száma ne legyen több huszonegynél.

29. E senatusi határozatok után sorsolták ki saját provinciáikat a consulok. Marcellusnak Sicilia és a hajóhad jutott, Laevinusnak pedig Italia és a Hannibal elleni háború. A sorsolás annyira lesújtotta a syracusaebelieket, akik az eredményre várva ott álltak a consulok előtt, mintha Syracusaet ismét elfoglalták volna; jajgatásukkal, siránkozásukkal azonnal magukra vonták az emberek figyelmét, úgy, hogy később is gyakran emlegették őket. Ugyanis gyászruhát öltve körbejárták a senatorok házait, fogadkoztak, hogy ha Marcellus

fővezérként megint visszatér hozzájuk, végleg elköltöznek nemcsak szülővárosukból, de Siciliából is. Már előbb is engesztelhetetlenül bánt velük, anélkül, hogy rászolgáltak volna; mit fog haragjában tenni most, amikor tudja, hogy a siciliabeliek Rómába jöttek panaszt tenni ellene. Jobban járna ez a szerencsétlen sziget, ha az Aetna tűzárja borítaná el, vagy elnyelné a tenger, mint így, hogy kiszolgáltatják ellensége bosszúszomjának.

A siciliabeliek panasza először az előkelők házaiban terjedt el, szóba került a beszélgetések során is, amelyeknek részben a sorsukon érzett szánalom, részben a Marcellus iránt érzett irigység adott tápot, s végül eljutott a senatus elé is. Elhangzott a követelés, hogy a consulok kérdezzék meg a senatust provinciáik kicserélése ügyében. Marcellus kijelentette, hogy ha a senatus a siciliabelieket már meghallgatta volna, akkor valószínűleg ő maga is más véleményt hangoztatna, így azonban, még valaki is azt állíthatja, hogy ezek az emberek félnek, s azért nem mertek teljesen szabadon panaszt tenni az ellen, akinek hamarosan a hatalma alá kerülnek, ő kész rá, ha tiszttársának sincs ellene semmi kifogása, hogy provinciáikat kicseréljék. Kéri azonban, hogy a senatus ne döntsön előre, mert már az is méltánytalanság lett volna, ha a sorsolás mellőzésével tiszttársának engedi át a provincia megválasztásának jogát, s mennyivel nagyobb jogtalanság, sőt mi több, sértés volna, ha a másiknak adnák azt a provinciát, amelyet a sorsolás neki, Marcellusnak juttatott. Ezért a senatus úgy fejezte be tanácskozását, hogy inkább csak kinyilvánította véleményét, de nem hozott határozatot. A consulok maguk cserélték ki provinciáikat, s Marcellust a végzet Hannibal ellen küldte, hogy akivel szemben a szerencsétlen csaták sorozata után ő szerezte meg először egy szerencsés ütközet dicsőségét, most, a legnagyobb hadi sikerek idején, annak a dicsőségét gyarapítva essen el, utolsónak a római hadvezérek közül.

30. Miután a provinciákat kicserélték, a senatus elé vezették a siciliabelieket; ők hosszan beszéltek Hiero királynak a rómaiak iránt tanúsított töretlen hűségéről, amelyet egész államuk érdemének igyekeztek feltüntetni. Elmondták, hogy sok egyéb okból is gyűlölték tyrannusaikat, Hieronymust, majd később Hippocratest és Epicydest, főképpen azonban azért, mert a rómaiaktól Hannibalhoz pártoltak. Ezért is ölték meg Hieronymust az előkelő ifjak, mondhatni, a nép megbízásából, s ezért szőtt összeesküvést hetven igen előkelő ifjú Epicydes és Hippocrates meggyilkolására. Ezek azonban Marcellus késlekedésének áldozataivá váltak, mert mikor ez seregével nem jelent meg a megbeszélt időben Syracusae alatt, az ifjakat feljelentették, s a tyrannusok valamennyit kivégeztették. S Epicydes és Hippocrates zsarnoki uralmát is Marcellus idézte elő Leontini kegyetlen

kirablásával. Az előkelő syracusaebeliek ezután is állandóan felkeresték Marcellust, megígérve, hogy amikor óhajtja, kezére játsszák a várost, de ő először inkább ostrommal akarta elfoglalni. Azután mikor vállalkozása, minden erőlködése ellenére, sem a szárazföld, sem a tenger felől nem sikerült, Syracusae kiszolgáltatásának az érdemét nem a syracusaei előkelőknek tulajdonította, amit saját elhatározásukból annyiszor ajánlottak fel hiába, hanem egy kovácsnak, Sosisnak, s egy hispaniainak, Moericusnak, természetesen azért, hogy elfogadhatóbb okot találjon a rómaiak legrégibb szövetségeseinek lemészárlására és kirablására.

Ha nem Hieronymus, hanem Syracusae népe és senatusa pártolt volna át Hannibalhoz, ha Marcellus előtt állami határozat alapján a város lakói, nem pedig, a syracusaei nép elnyomása után, a tyrannusok, Hippocrates és Epicydes zárták volna be a kapukat, ha ők a carthagóiakéhoz hasonló gyűlölettel eltelve folytatták volna a háborút a római nép ellen, vajon akkor bánhatott volna-e velük kegyetlenebbül Marcellus, mint ahogy bánt, kivéve, hogy nem romboltatta le Syracusaet? Az is bizonyos, hogy Syracusaeban nem maradt semmi a város falain, a kifosztott házakon, az istenek feltört és kirabolt szentélyein kívül, amelyekből még az istenszobrokat és díszítéseket is elvitték. Sok embertől még a jószágát is elvették, úgyhogy ezeknek még arra sincs módjuk, hogy puszta földjükön, elrabolt vagyonuk maradványain tengessék maguk és övéik életét. Ezért arra kérik az összeírt atyákat, hogy ha mindent nem is lehetséges, legalább azt, amit megtalálnak és felismernek, adassák vissza a tulajdonosoknak.

Miután mindezt elpanaszolták, Laevinus felszólította őket, távozzanak a templomból, hogy kéréseikről tanácskozzanak, Marcellus kijelentette: “Maradjanak csak itt, hadd adjam meg jelenlétükben a választ, hiszen mi, akik háborúzunk értetek, összeírt atyák, abba a helyzetbe kerültünk, hogy azok lépnek fel ellenünk vádlóként, akiket fegyverrel legyőztünk, s az ebben az évben elfoglalt két város közül Capua Fulvius, Syracusae pedig Marcellus ellen emel vádat.”

31. Miután a követeket visszahívták a Curiába, a consul így folytatta: “Nem feledkezem meg annyira, összeírt atyák, a római nép méltóságáról, s az általa adott tisztség tekintélyéről, hogy ha ez a panasz ellenem irányulna, én, a consul, védekezni kezdjek, mikor görögök emelnek ellenem vádat. De nem is azt kell kiderítenünk, hogy én mit követtem el - mert az ellenséggel szemben való eljárásomat mindenben igazolja a hadijog -, hanem azt, hogy mi volt jogos abból, amit ők elszenvedtek. Mert ha nem voltak ellenségeink, egyre megy, hogy Syracusaeval most vagy még Hiero életében bántam-e erőszakosan. De ha ők elpártoltak a római néptől, ha karddal,

fegyverrel támadtak követeinkre, s elzárva előttünk városukat és falaikat, a carthagói sereggel együtt védekeztek ellenünk, ki méltatlankodhatik amiatt, hogy - mivel ellenségesen viselkedtek - mi is ellenségként bántunk velük? Azt vetik a szememre, nem álltam szóba Syracusae vezető embereivel, mikor felajánlották a város átadását: többre becsültem Sosist és a hispaniai Moericust, s rájuk bíztam e fontos feladatot. Ti nem tartoztok az alacsonyabb rangú syracusaebeliek közé - hiszen kifogásoljátok mások alacsony származását -, nos, akad-e egy is köztetek, aki megígérte nekem, hogy kinyitja előttem a kapukat, s bebocsátja fegyveres katonáimat a városba? Gyűlölitek és átkozzátok azokat, akik ezt megtették, s még itt sem tudjátok megállni, hogy ne szidalmazzátok őket; annyira távol álltatok attól, hogy valami ilyesmit tervezzetek.

Éppen amazoknak az alacsony származása, amit ezek annyira kifogásolnak, a legnyomatékosabb bizonyíték arra, összeírt atyák, hogy én senkit sem utasítottam el, aki államunknak fel akarta ajánlani szolgálatait. Hiszen mielőtt Syracusaet ostromolni kezdtem, hol követeket küldve, hol személyes tárgyalással törekedtem a békére. Csak mikor nem átallották követeinket bántalmazni, s magam sem kaptam egy szó választ sem, mikor a kapuk előtt vezetőikkel összejöttem, folyamodtam végül erőszakhoz és fegyverhez, foglaltam el, annyi szárazon és vízen vívott küzdelem után, Syracusaet. Így sokkal több joggal panaszolhatnák el a város elfoglalása után elszenvedett sérelmeiket Hannibalnak és a legyőzött carthagóiaknak, mint a győztes nép senatusának. S ha, összeírt atyák, tagadnám, hogy Syracusaet kifosztottuk, nem tudtam volna Rómát az ott összeszedett zsákmánnyal felékíteni. S biztosan állíthatom, hogy amikor valakinek valamit adtam vagy elvettem tőle, akkor a hadi jog s kinek-kinek egyéni érdeme szerint jártam el. Hogy eljárásomat jóváhagyjátok-e vagy sem, összeírt atyák, az sokkal jobban érinti az államot, mint engem. Én becsülettel teljesítettem kötelességemet, s az állam érdeke azt kívánja, hogy ne helytelenítsétek intézkedéseimet, nehogy megbénítsátok az ezután hivatalba lépő hadvezéreket a cselekvésben. S mivel személyesen meghallgattátok a siciliabelieket és az én szavaimat, összeírt atyák, én velük együtt eltávozom a templomból, hogy távollétemben a senatus egészen szabadon tanácskozhassék.” Így a siciliabelieket elküldték, s ő is a Capitoliumra ment, hogy megkezdje a sorozást.

32. A siciliabeliek követeléseit a másik consul bocsátotta vitára az atyák elé, s hosszú ideig folyt az ellentétes nézetek harca. A senatorok nagy része azt a véleményt hangoztatta - melynek elsősorban T. Manlius Torquatus adott hangot -, hogy a tyrannusok: a syracusaebeliek és a római nép közös ellenségei ellen kellett hadat

viselnünk, s a várost nem visszafoglaltuk, hanem visszafogadtuk szövetségünkbe, s most az a feladatunk, hogy helyzetét régi törvényei és szabadsága alapján megszilárdítsuk, nem pedig az, hogy a szánalmas szolgaságtól kimerült várost még a háborúval is gyengítsük. A tyrannusok és a római hadvezérek viaskodásában a győztes jutalomdíjává vált és elpusztult ez a csodálatosan szép és nagy hírű város, a római nép hajdani éléstára és kincseskamrája, amely bőkezűségével és ajándékaival nemcsak sok más alkalommal támogatta és látta el államunkat, de a punok ellen most vívott háborúban is. Ha Hiero király, a római hatalom legragaszkodóbb híve, feljönne az alvilágból, milyen arccal tudnánk neki megmutatni akár Syracusaet, akár Rómát, hiszen ha félig lerombolt és kirabolt szülővárosa megtekintése után Rómába jönne, a Város előcsarnokában, szinte már a kapuknál a hazájából idehozott zsákmányra esnék tekintete?

S noha ilyen és hasonló érvek hangzottak el, hogy gyűlöletet ébresszenek a consul, és szánalmat a siciliabeliek iránt, az atyák mégis mérsékelt hangú határozatot hoztak. Kimondták, hogy helyben hagyják Marcellusnak a háború közben és a győzelem után tett intézkedéseit, és hogy a senatus a jövőben is figyelemmel kíséri Syracusae sorsát; megbízták Laevinus consult, hogy amennyiben a római állam sérelme nélkül teheti, igyekezzék javítani a város helyzetén. A consult két érte küldött senator visszahívta a Capitoliumból a Curiába, s beszólítva a siciliabelieket is, felolvasták a senatus határozatát. A követek, akiket, néhány szívélyes szót intézve hozzájuk, elbocsátottak, Marcellus lába elé vetették magukat, kérve kérték, bocsássa meg nekik, amit szomorú helyzetük éreztetése és könnyítése végett elmondtak, s fogadja oltalmába őket s Syracusae városát mint védőjük és pártfogójuk. A consul ezt kegyes szavakkal megígérte, s elbocsátotta őket.

33. Ezután a campaniabelieket hallgatta meg a senatus; előterjesztésük szánalomébresztőbb volt, helyzetük pedig sokkal súlyosabb. Ők nem tagadhatták, hogy rászolgáltak a megtorlásra, s tyrannusaik sem voltak, akiket vétkeikért felelőssé tehettek volna. De úgy gondolták, eléggé meglakoltak, miután annyi senatoruk vetett véget életének méreggel, s annyinak a feje hullott le bárd alatt. Csak néhány előkelő emberük maradt életben, akiket bűntudatuk nem késztetett arra, hogy valami szörnyűséget cselekedjenek saját magukkal, s akiket a győztes sem ítélt haragjában fejvesztésre. Ezért maguknak és övéiknek szabadságot, s javaik egy részének visszaadását kérték, mivel maguk is nagyrészt római polgárok, s legtöbbjüket - az ősi házassági jog következtében - a rómaiakhoz köti a közös származás.

Az atyák, miután kiküldték őket a templomból, egy ideig töprengtek, ne hívassák-e ide Capuából Q. Fulviust (mert a másik consul, Claudius, röviddel a város elfoglalása után meghalt), hogy akárcsak a Marcellus és a siciliabeliek között felmerült vitában, itt is a hadjáratot irányító vezér jelenlétében tárgyalják meg az ügyet. De mivel látták, hogy Flaccus legatusai, M. Atilius, és C. Fulvius - Fulvius fivére - s Claudius legatusai, Q. Minucius és L. Veturius Philo, akik végig részt vettek az ostromban, ott ülnek a senatusban, s mert Flaccust sem óhajtották Capua alól elhívni, sem a campaniabeliek ügyét halogatni, megkérdezték M. Atilius Regulust, aki a Capua alatt táborozók közül a legnagyobb tekintélynek örvendett, hogy nyilvánítson véleményt, s ez így nyilatkozott:

“Tanúsítom, hogy Capua elfoglalása után a consulok felszólítására részt vettem a haditanácson, ahol felvetették a kérdést: ki tett a campaniabeliek közül szolgálatot államunknak? Csak két asszonyról állították ezt. Az egyik az atellabeli Vastia Oppia, aki Capuában lakott, a másik a testét egykor áruba bocsátó Pacula Cluvia. Az előbbi naponta áldozott a római nép jólétéért és győzelméért, az utóbbi pedig titokban élelmet vitt a nélkülöző foglyoknak. A többi campaniabeli kivétel nélkül úgy érzett irántunk, mint a carthagóiak. Q. Fulvius inkább azokat végeztette ki, akik méltóságukkal, nem pedig azokat, akik vétkükkel emelkedtek ki a többiek közül. Véleményem szerint nem lehetséges, hogy a senatusban a campaniabeliek sorsáról, akik római polgárok, a nép jóváhagyása nélkül döntsünk. Így jártak el őseink is elpártolásuk után a satricumiakkal szemben: előzőleg M. Antistius néptribunus kérdést intézett a néphez, feljogosítja-e a senatust arra, hogy a satricumiak ügyében határozatot hozzon? Úgy vélem, meg kell állapodnunk a néptribunusokkal: közülük egy vagy több javasolja a népnek, hogy ruházzon fel minket a campaniabeliek ügyében a döntés jogával.”

Ezután L. Atilius néptribunus a senatus megbízásából a következő kérdést intézte a néphez:

“Kérdezem, polgárok, mit óhajtotok, mi történjék Campania, Atella, Calatia valamennyi lakójával és a sabatinusokkal, akik megadva magukat Q. Fulvius proconsulnak, ügyüket a római nép ítéletére és fennhatóságára bízták, továbbá azokkal, akik velük együtt megadták magukat, s mindazzal, amit kiszolgáltattak, földjükkel, városukkal, szent és nem szent tárgyaikkal, s mindazzal, amit ezen kívül még átadtak?”

A nép így határozott: “Amit a senatusban, a tagok felesketése után, a jelenlévők többsége elhatároz, azt jóváhagyjuk és helyeseljük.”

34. E néphatározat alapján a senatus elrendelte, hogy először is

adják vissza Oppiának és Cluviának javait és szabadságát; ha pedig a senatustól egyéb jutalomra is számítanak, jöjjenek Rómába. A campaniai családok sorsáról egyenként döntöttek, de nem éri meg a fáradságot, hogy erről részletesen beszámoljak. Egyesekről úgy rendelkeztek, hogy el kell kobozni vagyonukat; magukat, gyermekeiket, feleségüket pedig el kell adni, kivéve azokat a lányokat, akik idegenbe mentek férjhez, még mielőtt a város a rómaiak hatalmába került. Másokat bilincsbe kell verni, és sorsukról később dönteni. A többi campaniabeli esetében vagyonuk nagyságát is figyelembe véve döntötték el, hogy javaikat elkobozzák-e vagy sem. Úgy rendelkeztek, hogy a zsákmányolt jószágokat - a lovak, a felnőtt férfi rabszolgák kivételével -, s minden mást, ami nem tartozik a földbirtokhoz, vissza kell adni tulajdonosuknak. Valamennyi campaniait, atellait, calatiait és sabatinust, kivéve azokat, akik vagy akiknek szülei az ellenséghez álltak, szabadnak nyilvánítottak, azzal a feltétellel, hogy egyikük se lehet római polgár vagy a latin szövetség tagja, s hogy senki azok közül, akik Capuában éltek, míg a kapuk be voltak zárva (a rómaiak előtt), nem maradhat egy bizonyos meghatározott időn túl sem a városban, sem Campania területén; ezeknek lakóhelyét a Tiberis túlsó partján, de nem közvetlenül a Tiberis mellett kell kijelölni. Azokat, akik a háború folyamán nem tartózkodtak Capuában, sem valamelyik rómaiaktól elpártolt campaniai városban, a Liris Róma felé eső partvidékén, azokat pedig, akik Hannibal Capuába érkezése előtt átjöttek a rómaiakhoz, a Vulturnuson túl kell letelepíteni, azzal a feltétellel, hogy egyiküknek sem lehet a földje vagy a háza tizenötezer lépésnél közelebb a tengerhez. Sem azok, akiket a Tiberis túlsó partjára telepítettek át, sem utódaik nem vásárolhatnak s nem birtokolhatnak földet Veii, Sutrium és Nepete területén kívül, s itt is csak azzal a feltétellel, hogy egyiküknek se lehet többje ötven iugerumnál. Valamennyi senatornak s mindazoknak a vagyonát, akik Capuában, Atellában vagy Calatiában vezető tisztséget viseltek, Capuában el kell árverezni. Az eladásra szánt szabad polgárokat Rómába kell küldeni és itt eladni. A pontifexek testületére bízták annak eldöntését, hogy a jelentések szerint az ellenségtől zsákmányolt képmások és bronzszobrok közül melyek számítanak szentségnek és melyek nem. A campaniabelieket elbocsátották, s ők a határozat miatt sokkal kétségbeesettebben távoztak, mint ahogy idejöttek. S már nem is Q. Fulvius őket sújtó kegyetlensége, hanem az istenek igazságtalansága és saját elátkozott sorsuk miatt keseregtek.

35. A sicilia- és campaniabeliek eltávozása után megtartották a sorozást. Miután összeszedték a sereget, tárgyalni kezdtek a hajóslegénység kiegészítéséről. De mivel erre nem akadt elég ember, s

ekkoriban az állampénztárban sem volt pénz megvásárlásukra és eltartásukra, a consulok közhírré tették, hogy akárcsak korábban, a magánosok kötelesek - fölbecsült vagyonuk és társadalmi helyzetük arányában - a hajóslegénységet kiállítani, s annak zsoldjáról és harmincnapi ellátásáról gondoskodni. E rendelkezésre az emberek között olyan elégedetlenség és lázongás támadt, hogy a felkeléshez csak a vezér, s nem az indulat hiányzott: “A consulok feltett szándéka, hogy Sicilia és Campania lakói után most a római népet teszik tönkre és gyötrik halálra. Az oly sok évi adózás után kimerült népnek nincs már semmije puszta, kopár földjén kívül. Házukat felperzselte az ellenség, a földjeiket megművelő rabszolgáikat - hol csekély pénzért megvásárolva, hol evezőslegény kiállítására kötelezve őket - elvette az állam. S ha valakinek még maradt ezüstje vagy rézpénze, azt elvitte az evezősök zsoldja s a minden évben behajtott hozzájárulás. Nincs az az erő, nincs az a hatalom, ami arra kényszeríthetné őket, hogy odaadják, amijük nincs. Csak árusítsák ki vagyonukat, csak gyötörjék meg testüket, egyetlen meglévő tulajdonukat, hogy annyijuk se maradjon, amin kiválthatják magukat a rabszolgaságból!” Ezt kiabálta, korántsem titokban, hanem a teljes nyilvánosság előtt, a consulok szeme láttára a körben hullámzó tömeg, s a consulok se szelíd szóval, se fenyegetéssel nem tudták lecsillapítani. Erre kijelentették, hogy három nap megfontolási időt kapnak, s ezt maguk is felhasználják, hogy a dolgot mérlegeljék s megoldást keressenek.

Másnap összehívták a senatust az evezőslegénység kiegészítése ügyében. Itt hosszasan fejtegették, miért jogos a nép tiltakozása, majd beszédüket azzal a következtetéssel zárták, hogy - legyen bár jogos vagy jogtalan - ezt a terhet a magánemberekre kell hárítani, mert miből szerezhetnének hajóslegénységet, ha az államkincstár üres. Márpedig hogyan lehetne hajóhad nélkül megvédeni Siciliát, távoltartani Philippust Italiától s biztosítani Italia partvidékét?

36. E nehéz helyzetben nem tudtak határozni, s szinte bénító zsibbadás hatalmasodott el mindnyájuk gondolatain. Ekkor Laevinus consul kijelentette: “A főtisztviselők kötelessége a senatusszal, s a senatusnak a néppel szemben, hogy amiképpen magasabb tisztségeket viselnek, ugyanúgy járjanak elöl minden nehezebb és nyomasztóbb áldozat vállalásában is. Ha alacsonyabb rangúakra akarsz hárítani valamilyen kötelezettséget, sokkal könnyebben teljesíti mindenki, ha ezt, magadra is kötelezőnek érezve, először te vállalod tieiddel együtt. S az anyagi áldozatot sem találják súlyosnak, ha látják, hogy abból a vezetők mindegyike erején felül is részt vállal. Ha tehát azt óhajtjuk, hogy a római nép hajóhaddal rendelkezzék s azt fel is szerelje, s a magánemberek vonakodás nélkül vállalják, hogy ellátják evezősökkel, először mi magunk kötelezzük magunkat a hozzájárulásra.

Szolgáltassuk be mi, senatorok, ami aranyunk, ezüstünk, rézpénzünk van, holnap az államnak, úgyhogy mindenki csak a maga, felesége és gyermekei gyűrűit, a fia bulláját tarthatja meg, s az, akinek van felesége vagy leánya, ezek számára személyenként egy-egy uncia aranyat. Azok, akik már viseltek curulisi méltóságot, megtarthatják lovaik ezüstdíszét, s még egy font ezüstöt is, hogy meglegyen az istenek tiszteletére szolgáló sótartójuk és csészéjük, a többi senator csupán egy font ezüstöt. Az egyes családapáknak csupán ötezer as rézpénzt hagyjunk meg, s minden egyéb aranyunkat, ezüstünket és rézpénzünket azonnal szolgáltassuk be a pénzügyeket intéző centumvireknek, méghozzá előzetes senatusi határozat nélkül, hogy önkéntes áldozatunk s az állam megsegítésére kezdett vetélkedésünk követésre késztesse először a lovagrendűeket, majd a polgárság többi részét is. Mi, consulok hosszas tanácskozás után úgy találtuk, hogy ez az egyetlen lehetséges út: induljatok el ezen az istenek segítségével! Ha az állam megmarad, ez kétségkívül biztosítja az egyének vagyonának megmaradását is, ha az államot sorsára hagyjuk, a magunkét is hiába próbáljuk megmenteni.”

Javaslatát olyan egyetértő lelkesedéssel fogadták, hogy köszönetet is mondtak érte a consuloknak. A senatusi ülés feloszlatása után mindenki elhozta az államnak szánt aranyát, ezüstjét és rézpénzét, s olyan lelkesen versengtek, hogy a hivatalos jegyzékbe elsőnek vagy az elsők közé kerüljön be a nevük, hogy a triumvirek nem győzték az átvételt, az írnokok a bejegyzést. A senatus egyhangú lelkesedését követte a lovagrend, a lovagrendét a nép, így az állam rendelet és hivatalos kényszerítés nélkül sem volt híján az evezősöknek és zsoldjuknak. A consulok minden előkészületet megtettek a háborúra, majd elutaztak provinciájukba.

37. Nem volt a háborúnak egyetlen ehhez hasonló szakasza sem, amelyben a carthagóiak és a rómaiak forgandó hadiszerencséjük következtében ennyire egyformán hánykolódtak volna a szélsőséges remény és félelem között. Mert a rómaiakat egyszerre töltötték el gyásszal és bizakodással a provinciákban történtek; ott a hispaniai szerencsétlenség, itt a siciliai sikerek; s míg Italiában is egyrészt gyászt és veszteséget jelentett Tarentum elvesztése, másrészt örültek annak, hogy várakozásuk ellenére tartotta magát a fellegvár és a helyőrség, s a váratlan megdöbbenés és rémület, hogy Rómát körülzárják, néhány nappal később, mikor az ostromlott Capuát elfoglaltuk, ujjongássá változott. A tengeren túl történt események is bizonyos mértékig kiegyenlítették egymást. Philippus a lehető legrosszabbkor vált ellenségünkké, viszont új szövetségesként megnyertük az aetoliabelieket és Attalust, Asia királyát, mintegy sors adta zálogaként Róma majdan Keletre is kiterjedő uralmának.

A carthagóiak viszont Capua elvesztéséért Tarentum elfoglalásával vigasztalódhattak, s ha egyrészt dicsőségnek tekinthették, hogy a legkisebb ellenállás nélkül eljuthattak Róma falai alá, másrészt bosszankodtak vállalkozásuk meghiúsulása miatt, s szégyenkeztek, amiért annyira semmibe vették őket, hogy mialatt ők Róma falai alatt álltak, a Város másik kapuján római hadsereg indult Hispaniába. S ami Hispaniát illeti, minél közelebbinek tűnt a remény, hogy itt két oly jelentős vezér és sereg megsemmisítése után befejeződik a háború s elűzik a rómaiakat, annál jobban elkedvetlenítette őket, hogy L. Marcius, az alkalmilag megválasztott hadvezér, győzelmeiket semmissé és látszólagossá tette. S miután a végzet ilyen egyensúlyt teremtett, s mindkét fél helyzete ennyire bizonytalan volt, éppolyan töretlenül élt bennük a remény, s olyan elevenen a félelem, mintha csak most kezdenék a háborút.

38. Hannibalt főleg az aggasztotta, hogy - miután a rómaiak sokkal több szívósságot tanúsítottak Capua megostromlásában, mint ő a megvédésében - Italia népeinek többsége elpártolt tőle, s mindegyiket csak úgy tarthatta volna meg, helyőrségek segítségével, ha seregét hajlandó lett volna sok kisebb részre osztani, ami ekkoriban egyáltalán nem volt ajánlatos. De azt sem tehette meg, hogy a helyőrségeket visszavonva, szövetségesei remélt hűségét független elhatározásukra vagy félelmük függőségére bízza. Erősen hajlamos lévén a kapzsiságra és kegyetlenségre, úgy döntött, hogy amit nem tud megvédeni, azt lerombolja, s elpusztítva hagyja ott az ellenségnek. De amilyen szörnyű volt maga a szándék, éppolyan lett az eredménye is. Ugyanis nemcsak a jogtalanságok áldozatai idegenedtek el tőle, hanem a többiek is, mert akiket nem érintett a csapás, a hatása azokra is kiterjedt. S a római consul sem mulasztott el egyetlen kínálkozó alkalmat sem e városok megnyerésére, ha erre bármilyen lehetőség kínálkozott.

Salapiában Dasius és Blattius voltak a vezetők. Dasius Hannibalhoz húzott, Blattius, amennyire kockázat nélkül tehette, a római ügyet pártolta, s titkos követek útján azt a reményt keltette Marcellusban, hogy kezére játssza a várost, de tervét Dasius segítsége nélkül nem valósíthatta meg. Gyakori és hosszas töprengés után, nem annyira a siker reményében, hanem mert jobb terve nem akadt, kapcsolatba lépett Dasiusszal. Ez azonban, részben mert nem helyeselte a dolgot, részben mert féltékeny volt vetélytársa hatalmára, elárulta a tervet Hannibalnak. Hannibal mindkettőjüket maga elé idézte. S míg Blattius ügyének kivizsgálása előtt még néhány más döntést hozott, s a vádló és vádlott, miközben a népet szétküldték, ott várakoztak, Blattius ismét ajánlatot tett az árulásra Dasiusnak. Ez, mint akinek cáfolhatatlan bizonyíték jutott a kezébe, felkiáltott, hogy Hannibal

előtt akar tárgyalni vele az árulásról. De Hannibal és a körülötte ülők a dolgot - éppen kirívó merészsége miatt - nem tartották valószínűnek. Úgy vélték, hogy hatalmi vetélkedésről és gyűlölködésről van szó. S Dasius azért emelte éppen ezt a vádat, mert így - nem lévén tanúja - még több kitalált dolgot foghat a másikra. Így azután mindkettőt elküldték. De Blattius nem hagyott fel merész vállalkozásával, s addig zaklatta Dasiust, kifejtve, mennyit nyerhetnek önmaguk és hazájuk is, mígnem rávette, hogy Salapiát mintegy ötszáz numidából álló helyőrségével együtt adják át Marcellusnak. Az átadásnál nem lehetett elkerülni a nagyobb vérontást, mert ezek voltak az egész pun seregben a legelszántabb lovasok. Így, bár meglepetésszerűen érte őket a dolog, s a városban nem vehették hasznát lovaiknak, mégis, a kavarodásban fegyvert ragadva, megkísérelték a kitörést, s bár nem sikerült kijutniuk, a végsőkig harcoltak, s közülük csupán ötven jutott élve az ellenség kezébe. Hannibalt jóval érzékenyebben érintette lovascsapatának, mint Salapiának elvesztése, mert ezután a punok lovassága - amely hosszú ideig seregük fő ereje volt - már soha többé nem tudott fölénybe kerülni.

39. Ekkorra a tarentumi fellegvárban már szinte kibírhatatlan volt az éhínség, ezért az ottani római őrség s M. Livius, az őrség és a vár parancsnoka a Siciliából részükre küldött élelemszállítmányba vetette minden reményét. Mintegy húsz hajó várakozott Regiumban, hogy a küldemény útját az italiai part mentén biztosítsa. A szállítóhajók és a flotta parancsnoka D. Quinctius volt, bár alacsony származású, de sok bátor haditette miatt dicsőség övezte. Kezdetben csak öt hajója volt, ezekből a két legnagyobbat, két háromevezősorost, Marcellus adta át neki, s miután feladatait több ízben kiválóan teljesítette, még három ötevezősorost is kapott. Végül pedig a szövetséges Regiumtól, Velliától és Paestumtól maga is behajtotta a hajókat, amelyeket ezeknek a szerződés szerint ki kellett állítaniuk, s így szedte össze a fent említett, húsz egységből álló hajórajt. Miután hajóhadával Regiumból elindult, a várostól mintegy tizenöt mérföldnyire, Sapriportisnál összetalálkozott Democrates hasonló nagyságú tarentumi hajórajával. A római vezér, nem sejtve, hogy ütközet vár rájuk, ekkor éppen vitorlával hajózott, viszont előzőleg Croton és Sybaris környékén kiegészítette evezőslegénységét, s hajóhada tökéletesen el volt látva a hajók nagyságának megfelelő felszereléssel és fegyverzettel.

Véletlenül éppen akkor ült el teljesen a szél is, mikor az ellenség feltűnt a láthatáron, s így elég idejük volt, hogy bevonják a vitorlákat, s az evezősök és katonák felkészüljenek a várható összecsapásra. Ritka eset, hogy szabályos hajóhadak ilyen elkeseredetten csapjanak össze, de a maguk sorsánál sokkal jelentősebb dolog eldöntéséért harcoltak: a tarentumiak azért, hogy miután majdnem száz év elmúltával

visszaszerezték városukat a rómaiaktól, most a fellegvárat is felszabadítsák, s abban reménykedtek, hogy ha a hajóscsatában véget vetnek a rómaiak tengeri fölényének, akkor utánpótlásuktól is elvágják őket; a rómaiak pedig azért, hogy a vár megtartásával bebizonyítsák: Tarentumot nem az erő és bátorság, hanem az árulás és ravaszság ragadta el tőlük.

Így azután, mikor adott jelre mindkét oldalról előreszegzett hajóorrokkal egymásnak rontottak, egyetlen hajó sem hátrált meg, s nem tűrte azt sem, hogy az ellenség kitérjen előle. A hajót, amelyet elértek, vascsáklyákkal ragadták meg, s olyan közelharc kezdődött, hogy nemcsak lövedékekkel, hanem karddal is, szinte ember ember ellen folytatták a küzdelmet. S miközben a hajók orra szorosan összekapcsolódott, tatjuk aszerint fordult erre vagy arra, ahogy az ellenséges legénység evezett. Így a hajók oly kis helyen torlódtak össze, hogy szinte nem is akadt lövedék, amely találat nélkül a tengerbe esett volna. Mintha gyalogos ütközetet vívnának, szemben álló csatasorok viaskodtak, miközben a küzdők egyik hajóról a másikra ugrottak át. De a leghevesebb volt annak a két hajónak a küzdelme, amely a rajok élén haladva csapott össze. A római gályán tartózkodott maga Quinctius is, a tarentumin a Parco melléknevű Nico, aki nemcsak városa polgáraként állt szemben a rómaiakkal, hanem személyesen is gyűlölte őket, mint annak a pártnak a tagja, amely Tarentumot kiszolgáltatta Hannibalnak. Dárdájával átszúrta Quinctiust, aki elfeledkezve az óvatosságról, egyszerre harcolt és buzdította katonáit. S mikor a római a hajó orrában fegyverestől, arccal előrezuhanva elesett, a győztes tarentumi szilajul átugrott a hajóra, ahol a vezér elvesztése után kitört a zűrzavar, s visszaszorította az ellenséget. S mikor a hajó elejét már a tarentumiak vették birtokukba, s a hátsó fedélzetre beszorított rómaiak csak üggyel-bajjal védekeztek, a tat mellett hirtelen egy másik ellenséges háromevezősoros tűnt fel, s így a római hajót bekerítették és elfogták. Látva, hogy a vezérhajót elfogták, a többieken erőt vett a rémület, s minden irányban menekülni kezdtek; volt, amelyik elsüllyedt a nyílt tengeren, s azok pedig, amelyek evezőik segítségével elérték a partot, Thurii és Metapontum lakóinak zsákmányává váltak. A nyomukban haladó, élelemmel megrakott teherszállító hajókból csak néhány jutott az ellenség kezére, a többi a bizonytalan széljárásban, vitorláit majd erre, majd arra feszítve, kijutott a nyílt tengerre.

E napokban Tarentum mellett egészen más eredménnyel végződő küzdelem zajlott le. Livius, a fellegvár és a római helyőrség parancsnoka éberen ügyelt minden szerencsés vállalkozást kínáló alkalomra. S mikor a városból mintegy négyezer ember kivonult élelemért, és szétszéledt a földeken, ő leküldte a várból kétezer-ötszáz

fegyveres élén a rettenthetetlen bátorságú C. Persiust. Ez megtámadta a földeken szétszóródott, szanaszét kószáló városiakat, jóidéig mindenfelé kaszabolta őket, úgyhogy a nagy tömegből csak néhányan jutottak be, fejvesztetten menekülve előle, a félig nyitva hagyott kapukon, s nem sok híja volt, hogy a rómaiak az üldözés lendületében nem foglalták el a várost. Így Tarentumnál a rómaiak szárazföldi és a tarentumiak tengeri győzelme után kiegyenlítődött a helyzet. S mindkét fél egyaránt csalódott reményében, hogy megkapja az élelmiszerszállítmányt, amely pedig már ott volt a szeme előtt.

40. Eközben Laevinus consul, miután az év nagy része már elmúlt, a régi és új szövetségesek várakozásától kísérve Siciliába érkezett, ahol első, mindennél fontosabb feladatának tekintette, hogy Syracusae zavaros helyzetét a nemrég kötött béke alapján rendezze. Majd Agrigentum, a háború utolsó, erős carthagói helyőrséggel megrakott tűzfészke ellen vezette legióit. Vállalkozását szerencse kísérte. A carthagóiak vezére Hanno volt, de ez minden reményét Muttinesbe és a numidákba vetette. Muttines végigrabolta egész Siciliát, szanaszét portyázva fosztogatta a rómaiak szövetségeseit, sem erőszakkal, sem bármiféle csellel nem lehetett elvágni Agrigentumtól, vagy megakadályozni abban, hogy ott törjön ki, ahol neki tetszik. Ez a nagy dicsőség, amely már a fővezér hírnevét is elhomályosította, végül ennek irigységét váltotta ki, úgyhogy Hannót - végrehajtójuk személye miatt - még Muttines sikeresebb vállalkozásai sem töltötték el különösebb örömmel. Végül fiának adta át Muttines parancsnoki tisztét, abban a reményben, hogy ezt hatalmával együtt a numidák közt élvezett tekintélyétől is megfosztja. De a dolog egészen másképp ütött ki. Mert irigységével még csak növelte Muttines korábbi népszerűségét, s ez, nem lévén hajlandó elviselni a méltánytalan elbánást, titokban azonnal követeket küldött Laevinushoz, hogy tárgyaljanak Agrigentum átadásáról. Miután az ő révükön biztosítékot kapott, megállapodtak az átadás módjában. A numidák elfoglalták a tengerre nyíló kaput, elfogták vagy legyilkolták az őröket, s bebocsátották a városba az éppen e célból odaküldött rómaiakat. S mikor egész menetük nagy lármával már a város közepére, a forumra érkezett, Hanno, úgy vélvén, hogy mint már annyiszor, most is a numidák nyugtalankodnak és lázonganak, kivonult, hogy lecsillapítsa a lázadást. De mikor távolból meglátta a numidákénál sokkal nagyobb tömeget, s meghallotta a rómaiak jól ismert harci kiáltását, mielőtt még dárdahajításnyira közeledtek volna, elmenekült. Az ellenkező oldalon lévő kapun kijutott a szabadba, s Epicydes és néhány ember kíséretében elért a tengerhez. Itt szerencséjükre egy bárkát találtak, s áthajóztak Africába, itthagyva az ellenségnek Siciliát, amelyért annyi éven át folyt a küzdelem. A többi, nagy számú pun és siciliai, anélkül,

hogy megkísérelte volna az ellenállást, vakon menekülni kezdett, de a kijáratokat zárva találták, s a kapuknál lemészárolták őket.

Laevinus a város elfoglalása után Agrigentum vezető embereit megvesszőztette, majd bárddal lefejeztette, a többieket pedig mint hadizsákmányt eladta, s az egész pénzt Rómába küldte. Mikor Siciliában elterjedt Agrigentum szerencsétlenségének híre, az egész hadi helyzet egyszeriben megváltozott Róma javára.

Rövid idő alatt húsz várost árulás juttatott a kezünkre, hatot rohammal foglaltunk el, s mintegy negyven önként adta magát hatalmunkba. A consul a városok vezetőit - kit-kit érdeme szerint - megbüntette és megjutalmazta, s rákényszerítette a siciliabelieket, hogy végre tegyék le a fegyvert, csak földműveléssel foglalkozzanak, s ne csak magát a szigetet lássák el élelemmel, hanem - mint a múltban már annyiszor - enyhítsék Róma városának s Italiának a gabonaínségét is. Agathyrnából mintegy négyezer főnyi megbízhatatlan tömeget vitt magával Italiába; ez mindenhonnan összeverődött gyülevész népség volt: száműzöttek, adósságokban fuldoklók, akiknek többsége a legsúlyosabb gaztettekbe keveredett, míg saját városuk törvényei alatt éltek, s akik most, miután ugyanaz a balsors és különböző okok Agathyrnába sodorták őket, útonállásból és rablásból tartották fenn magukat. Laevinus egyáltalán nem tartotta biztonságos dolognak, ha a szigeten, mely a békekötés után most kezdett megerősödni, otthagyja ezeket az embereket egy újabb felkelés gyújtóanyagául, másrészt ezek jó szolgálatot tehettek a regiumiaknak, akiknek a bruttius vidék fosztogatásához éppen ilyen, rablásban járatos seregre volt szükségük. Így, legalábbis Siciliában, a háború ebben az évben véget ért.

41. P. Scipio Hispaniában, amikor kitavaszodott, hajóit tengerre vontatta, a szövetséges segédcsapatokat Tarracóba rendelte, s hajóhadának parancsot adott, hogy a teherhajókkal együtt induljon el innét a Hiberus torkolatához. Ugyanide gyűjtötte össze a téli szállásokról legióit is, majd ötezer szövetséges kíséretében Tarracóból seregéhez utazott. Megérkezése után úgy vélte, hogy nem ártana néhány szót szólni főként az oly nagy veszedelmeket túlélt régi katonákhoz, ezért seregét gyűlésbe hívta, s így beszélt hozzájuk:

“Előttem eddig egyetlen újonnan hivatalba lépő fővezérnek sem volt lehetősége rá, hogy katonáinak, mielőtt még szolgálatukat igénybe vette volna, máris méltó és megérdemelt hálát mondjon. Engem azonban, mielőtt még ezt a tábort vagy ezt a provinciát megpillantottam volna, a sors már adósotokká tett. Először is azzal, hogy atyámhoz és nagybátyámhoz életükben és halálukban oly hűségesek voltatok, azután azzal, hogy ezt az oly súlyos vereség következtében már-már elveszett provinciát teljes egészében

megtartottátok nekem s a római népnek. Minthogy azonban - hála az istenek jóindulatának - már nem is azt tervezzük, s nem az a célunk, hogy mi Hispaniában maradhassunk, hanem hogy a punok ne maradjanak itt, s nem az, hogy a Hiberus partján felsorakozva megakadályozzuk az ellenség átkelését, hanem hogy mi keljünk át rajta s terjesszük ki túlsó partjára is a háborút, félek, hogy egyikőtök-másikótok, a minap elszenvedett vereségek hatása alatt, s tekintettel fiatal koromra, túl nagyra törőnek és merésznek találja ezt a tervet. Nincs ember, akinek a szívéből nehezebb lenne kitörölni a Hispaniában elvesztett csaták emlékét, mint az enyémből. Hiszen harminc napon belül ölték meg atyámat és nagybátyámat, hogy családunkban egyik gyászeset a másikat érje. De ha családom majdnem teljes elárvulása és megfogyatkozása meg is viselte lelkemet, hazám sorsa és hősiessége nem engedi, hogy az állam megmaradásában kételkedjem. A végzet különös rendelése folytán nekünk az a sors jutott, hogy minden jelentősebb háborúnkban legyőzetésünk után győzhessünk. Nem is szólok a régi küzdelmekről: Porsinnáról, a gallusokról és a samnisokról, a pun háborúkkal kezdem. Hány hajóhadunk, hány vezérünk, hány seregünk pusztult el az előző háborúban, hogy e mostanit ne is említsem! Minden vereségnél vagy magam is jelen voltam, vagy - ha nem is voltam ott - én szenvedtem a legsúlyosabb csapást. Trebia, Trasumennus, Cannae! Mi egyebek ezek, mint a lemészárolt római seregek és consulok emlékművei? S vegyük még hozzá Italiának, Sicilia nagyobbik felének és Sardiniának az elpártolását, s ehhez még azt a legutóbb átélt félelmet és rettegést, mikor a punok az Anio folyó és Róma falai között ütöttek tábort, s majdnem Róma kapui előtt láthattuk a győztes Hannibalt! S ebben az általános összeomlásban csak a római nép hősiessége maradt csorbítatlan és rendületlen, ez állította helyre és emelte fel egészen porba omlott államunkat. S ti voltatok valamennyi között a legelsők, katonák, akik a cannaei vereség után atyám vezetésével és jósjeleivel megállítottátok az Alpok és Italia felé induló Hasdrubalt - mert ha ő fivérével egyesülni tud, a római népnek még a neve is eltűnik! -, s ez az itt elért siker kiegyenlítette amazokat a vereségeket! S most az istenek kegyéből minden sikeresen és szerencsésen alakul, Italiában és Siciliában napról napra biztatóbb és kedvezőbb a helyzetünk. Siciliában elfoglaltuk Syracusaet és Agrigentumot, az egész szigetet megtisztítottuk az ellenségtől, s a visszafoglalt provincia újra a római nép hatalmába került. Italiában visszavettük Arpit, hatalmunkba kerítettük Capuát, s Hannibal, aki az egész utat Rómától odáig riadt sietséggel tette meg, a bruttiusok földjének végső zugába szorulva, nem kér nagyobb kegyet a halhatatlan istenektől, csak azt, hogy az ellenség földjéről ép bőrrel szabadulhasson és takarodhasson el. Mi lehetne hozzátok méltatlanabb, katonák, mint hogy ti, akik, mikor

másutt egyik vereség a másikat érte, s mondhatni, maguk az istenek is Hannibalhoz pártoltak, itt, atyáim vezetésével - mert hadd tegyem őket egyenlővé e megtisztelő elnevezéssel is - támaszai voltatok a római nép ingadozó szerencséjének, most, amikor odaát minden sikeres és biztató fordulatot vett, éppen most veszítsétek el lelkesedéseteket! Bárcsak a nemrég lezajlott események ne döntöttek volna engem is éppúgy gyászba, mint...[1]

S a mindenható istenek is, Róma hatalmának védelmezői, akiknek sugallatára valamennyi centuria engem jelölt fővezérnek, jóslataikkal és jósjeleikkel, sőt éjszakai álomlátások útján is csak sikert és szerencsét jósolnak. De saját előérzetem, mind ez ideig legbiztosabb jövendőmondóm is azt jósolja, hogy Hispania a miénk lesz, hamarosan egy szálig elkergetjük innen a punokat, s szégyenletesen menekülő csapataikkal lesz tele a tenger és szárazföld. S lelkem ösztönös jóslatát megerősíti a megbízható, ésszerű megfontolás is. Sanyargatott szövetségeseik követek útján a mi oltalmunkért folyamodnak. Vezéreik, akik hárman annyira széthúznak, hogy már szinte hajlandók lennének cserbenhagyni egymást, a háromfelé osztott sereggel egészen különböző vidékekre vonultak. Ugyanaz a végzet fenyegeti őket, ami nemrég minket sújtott. Éppúgy cserbenhagyták őket szövetségeseik, mint régebben minket a celtiberek, s megosztották erejüket, ami apámnak és nagybátyámnak is a vesztét okozta. Belső egyenetlenségük megakadályozza, hogy egyesüljenek, külön-külön pedig nem tudnak nekünk ellenállni. Bízzatok hát, katonák, a Scipio névben, vezéreitek ivadékában, a kidöntött törzsek mintegy új hajtásában! Rajta, régi harcosok, vezessétek át a Hiberuson az új sereget és új fővezéreteket, vezessetek el azokra a földekre, amelyeken számos nagy haditettet végrehajtva, már annyiszor átvonultatok! S hamarosan gondoskodom róla, hogy amiként most arcom, tekintetem, alakom atyámat és nagybátyámat juttatja eszetekbe, éppúgy elétek idézzem tehetségüket, állhatatosságukat is, hogy mindegyikőtök elmondhassa: szeme láttára kelt új életre vagy támadt fel Scipio!”

42. Miután e szavakkal felszította katonái lelkesedését, M. Silanust háromezer gyalogossal és háromszáz lovassal hátrahagyta a vidék biztosítására, ő pedig a sereg többi részével, huszonötezer gyalogossal és kétezerötszáz lovassal átkelt a Hiberuson. S noha itt néhányan azt tanácsolták, hogy - mivel a pun sereg három, egymástól távol eső vidékre vonult - támadja meg a legközelebbit, ő mégis, úgy vélve, fennáll annak a veszélye, hogy ezzel egyesülésre készteti őket, s egyedül annyi sereggel szemben nem tud majd helytállni, úgy döntött, hogy egyelőre Új-Carthagót ostromolja meg.

Ez a város már önmagában is gazdag volt, s az ellenség is telezsúfolta minden lehetséges hadi felszereléssel. Itt voltak fegyverei,

hadi pénztára s az egész Hispaniából összeszedett túszok - ezenkívül kedvező fekvése igen megkönnyítette az Africába való áthajózást, s hozzá még olyan kikötővel rendelkezett, amely alkalmas volt bármilyen, még a legtekintélyesebb hajóraj befogadására is, s mondhatni, ez volt a mi tengerrészünk mellett fekvő hispaniai tengerpart egyetlen kikötője.

Senki sem tudta útja célját, csupán C. Laelius. Őt Scipio a hajóhaddal előreküldte, meghagyva neki, irányítsa úgy hajói útját, hogy a hajóraj akkor fusson be a kikötőbe, amikor az ő serege a szárazföldön feltűnik. Hét napra rá egyszerre érkeztek meg a Hiberustól szárazon és vízen Új-Carthagóhoz. A várostól északra ütöttek tábort, amelyet hátul - mivel elölről maga a természet nyújtott védelmet - kettős sánccal biztosítottak.

Új-Carthago fekvése egyébként a következő: körülbelül a hispaniai partvonal közepén egy, főként az africai szélnek kitett, s több mint ezerkétszáz lépés szélességű öböl nyúlik be kétezer-ötszáz lépés mélységben a szárazföldre. Az öböl bejáratánál egy kis sziget fekszik, amely - az Africust kivéve - minden, a nyílt tengerről fúvó széltől megvédi a kikötőt. Az öböl belsejéből félsziget nyúlik előre, ezen a magaslaton épült a város; keletről és délről a tenger övezi, nyugatról pedig egy kissé északra is elnyúló tó határolja, amelynek mélysége a dagálytól és apálytól függően változik. A várost a szárazfölddel mintegy kétszázötven lépésnyi széles földsáv köti össze. A római hadvezér ebben az irányban, bár az erődítést kevés munkával elvégezhették volna, nem emeltetett védősáncot, talán azért, hogy az ellenség előtt büszkén így is kimutassa önbizalmát, vagy azért, hogy a város falai ellen intézett gyakori támadások alkalmával biztosítsa a szabad visszavonulást.

43. Az egyéb szükséges erődítési munkák elvégzése után hajóit is felvonultatta az öbölben, mintegy megmutatva, hogy az ostromzárt a tengerre is kiterjeszti. Körben járva a hajókon, figyelmeztette a parancsnokokat, tartsák meg éberen az éjjeli őrséget, hiszen a körülzárt ellenség kezdetben mindenütt mindennel megpróbálkozik. Majd visszatért a táborba, s gyűlést hívott össze, hogy katonái előtt megindokolja elhatározását, miért éppen egy város ostromával kezdi a háborút, s hogy buzdító szavaival megerősítse az ostrom sikerébe vetett hitüket. Beszéde így hangzott:

“Ha valaki úgy vélné, katonák, hogy csupán egyetlen város elfoglalása végett vezettelek ide titeket, az inkább csak fáradozástokat nézi, s nem veszi számításba a várható előnyöket is. Való igaz, hogy egyetlen város falait fogjátok rohamozni, de ezzel az egyetlen várossal egész Hispania hatalmatokba kerülhet! Itt van a tekintélyes

fejedelmektől és népektől összeszedett valamennyi túsz, s mihelyt ezek kezetekbe kerülnek, mindazt, ami jelenleg a carthagóiak birtokában van, tüstént a ti rendelkezésetekre bocsátják. Itt van az ellenség minden pénze, enélkül nem képes a háborút folytatni - hiszen zsoldossereget tart -, s ez nekünk is rendkívül jó lesz arra, hogy a barbárok jóindulatát megnyerjük. Itt vannak hajítógépei, fegyverei, minden hadi felszerelése, amivel felszerelhetitek magatokat, s ugyanakkor megfosztjátok tőle az ellenséget. Ezenkívül olyan város birtokába jutunk, amely nemcsak igen szép és gazdag, de pompás kikötője révén roppant hasznos is. Innen könnyen tudjuk majd a szárazföld és a tenger felé egyaránt továbbítani a háborús felszerelést. Ez még nagyobb nyereség lesz a mi számunkra, s még nagyobb veszteség az ellenség számára. Itt van az ő fellegváruk, élelemraktáruk, kincseskamrájuk, fegyvertáruk, itt tartják minden felszerelésüket; ide egyenes út vezet Africából, ez az egyetlen hajótámaszpont a Pyrenaeusok és Gades között, ezen át fenyegeti Africa egész Hispaniát. [De mivel látom, hogy felfegyverkeztetek és felsorakoztatok a küzdelemre, minden erővel és teljes elszántsággal kezdjük meg Új-Carthago ostromát!" S mikor egyhangú lelkesedéssel kiáltották: "Úgy legyen!", elindult velük Új-Carthago ellen, s parancsára szárazon és vízen megkezdődött az ostrom.

44. A pun vezér, Mago][2] látva, hogy szárazon és vízen készülnek az ostromra, maga is eszerint osztotta el csapatait. Kétezer városi polgárt állított fel szemben a római táborral, ötszáz katonájával megszállta a fellegvárat, s ötszázat helyezett el a várostól keletre húzódó dombon, a többieknek pedig megparancsolta, hogy mindenre éberen ügyelve mindig oda siessenek, ahova a csatazaj vagy valamilyen váratlan fordulat szólítja őket. Ezután kinyittatta a kaput, hogy azok, akiket a római táborhoz vezető útra rendelt, kivonuljanak. A rómaiak magának vezérüknek utasítására kissé visszahúzódtak, hogy közelebb legyenek tartalékaikhoz, ha küzdelem közben segítségre szorulnának. Kezdetben egyenlő erejű csatasorok állottak szemben, de a rómaiak, miután táborukból egyre újabb erősítéseket kaptak, nemcsak menekülésre késztették az ellenséget, de szétzilált csapatainak olyan szorosan sarkában is voltak, hogy ha nem kapnak jelet a visszavonulásra, minden valószínűség szerint a menekülők közé keveredve behatolnak a városba. S a csatában támadt riadalom nem volt kisebb, mint ami most az egész városon úrrá lett. A rémült menekülésben számos őrhelyet feladtak, otthagyták a falakat, s ki-ki ott ugrott le, ahol a legrövidebb út kínálkozott. Mikor Scipio, aki felhágott az úgynevezett Mercurius-dombra, észrevette, hogy a védők több ponton üresen hagyták a falakat, kiadta a parancsot, hogy ragadjanak létrákat, s a táborból mindenki induljon el a város

ostromára.

Maga is közelebb nyomult a városhoz, három izmos ifjú harcos pajzsának védelme alatt, mert a falakról már a legkülönfélébb lövedékek tömegével árasztották el őket, s buzdított, a helyzetnek megfelelő parancsokat osztott, és - ami leginkább felszítja a katonák lelkesedését - közvetlen közelről tanújává vált minden egyes ember hősiességének vagy gyávaságának. Így ezek, sebesüléssel és dárdákkal mit sem törődve, rohannak előre; sem a falak, sem a fent álló fegyveresek nem tudják megakadályozni őket, hogy egymással versengve igyekezzenek feljutni.

Ezzel egyidőben a hajókról is megkezdődött a város tenger felé eső részének az ostroma. Mindamellett itt könnyebb volt nyugtalanságot kelteni, mint sikert elérni, mert míg partra szállnak, míg a katonák sietve kirakják a létrákat, s ki-ki a neki legközelebbi úton tolongva igyekszik a partra, épp a nagy sietséggel és lökdösődéssel kölcsönösen akadályozzák egymást.

45. Közben a punok, akiknek a felhalmozott, hatalmas készletekből töméntelen hajítófegyver állt rendelkezésére, ismét fegyveresekkel rakták meg a falat. De a falak védelmét nem is annyira a férfiak, a lövedékek vagy egyéb eszközök biztosították, hanem maguk a falak. Csak néhány létra ért fel a peremükig, s annál gyengébb volt egy létra, minél hosszabb. Így azután ezek saját súlyuk alatt roppantak össze, mert a legfelül álló harcos már nem tudott továbbjutni, a sarkában pedig nyomultak fölfelé a többiek. S egyesek a még álló létrákról hullottak le a földre, mert a magasban minden elsötétült a szemük előtt. S mikor már mindenfelé zuhantak le a létrák és emberek, s maga ez a siker is növelte az ellenség bátorságát és lelkesedését, elhangzott a visszavonulást jelző kürtszó. Így az ostromlottak nemcsak abban reménykedhettek, hogy a hosszú küzdelem és megerőltetés után pillanatnyi lélegzethez jutnak, hanem abban is, hogy az ellenség a várost a jövőben sem tudja létrákkal és ostrommal elfoglalni, mert védőművei bevehetetlenek, s így vezéreiknek elég ideje lesz, hogy segítségükre siessenek.

De alig ült el az előző hadi zaj, Scipio máris parancsot adott többi, még friss erőben lévő csapatának, hogy vegyék át a létrákat a megsebesült és kifáradt emberektől, s támadjanak még nagyobb erővel a városra. S mikor értesült, hogy megérkezett az apály - mert megtudta a tarracói halászoktól, akik könnyű csónakokkal, s ha ezek megfeneklettek, gyalogszerrel szoktak a sekély vizű gázlón átkelni, hogy gyalog is könnyen meg lehet közelíteni a falakat -, ő maga ötszáz fegyveressel arra a helyre vonult. Éppen dél körül járt az idő, s a víz nemcsak az apály miatt áramlott vissza a tengerbe, de heves déli szél

is támadt, amely a visszavonuló vizet az apállyal egyező irányban hajtotta, s így a gázló olyan sekély lett, hogy a víz egyes helyeken köldökig, másutt pedig csupán térdig ért. Mindezt Scipio gondos utánajárás és előzetes számítások alapján biztosan tudta, de most a dolgot az istenek csodás beavatkozásának tüntette fel; ezek terelték a tengert más irányba, hogy a rómaiak átkelhessenek, ők mozdították el a víztömegeket, tárták fel ezt az emberi lábtól még soha nem érintett utat. Megparancsolta, hogy Neptunust tekintve útmutatójuknak, a gázlón át vonuljanak a falak ellen.

46. A szárazföld felől támadókra nehéz megpróbáltatás várt: nemcsak a falak magassága akadályozta őket, hanem az is, hogy a rómaiak két oldalról is ki voltak téve az ostromlottak lövedékeinek, s így a támadókat oldalról több veszély fenyegette, mint elölről. A másik részén azonban az ötszáz ember akadálytalanul vonult át a gázlón, majd hatolt fel a falra, mert ezt a pontot a városiak nem erősítették meg védőművekkel, abban a hitben, hogy elég védelmet nyújt az öböl és a hely természetes fekvése. Egyetlen fegyveres őrállomás vagy őrjárat sem állta útjukat, mert minden védő arrafelé figyelt, s oda akart segítséget vinni, ahol a nyilvánvaló veszély fenyegetett.

A rómaiak küzdelem nélkül hatoltak be a városba, s a lehető leggyorsabban ahhoz a kapuhoz rohantak, amely köré az egész küzdelem összpontosult. Annyira ezen csüggött mindenkinek - a harcosoknak, s a harcosokat szemlélőknek és buzdítóknak - nemcsak figyelme, de szeme és füle is, hogy senki se vette észre, hogy hátuk mögött elfoglalták a várost, csak mikor már hátulról is zuhogni kezdtek rájuk a dárdák, s az ellenség két tűz közé szorította őket. Így a védőket megbénította a félelem, s a rómaiak közben hatalmukba kerítették a falakat, s kívül és belül egyszerre kezdtek hozzá a kapu feltöréséhez. Majd miután kiszakították, s hogy ne legyen előttük akadály, bedöntötték a kapuszárnyakat, a fegyveresek támadósora benyomult a városba. Igen sok ostromló jutott be a falakon át is; ezek mindenfelé elszéledtek, hogy vérfürdőt rendezzenek a lakosság között, viszont a kapun benyomult csapatok rendezetten, parancsnokaik nyomában felsorakozva vonultak be a városon keresztül a forumra. Itt Scipio, látva, hogy az ellenség két irányba menekül: egy részük a keletre fekvő dombra, amelyet ötszáz katona tartott megszállva, mások pedig a fellegvárba, ahová szinte valamennyi, a falakról elűzött fegyveressel együtt maga Mago is bevette magát, csapatai egyik felét a domb elfoglalására küldte, a másikat pedig személyesen vezette a vár ellen. A dombot az első rohammal elfoglalták. Mago megpróbált a várban védekezni, de mikor látta, hogy mindent elözönlött az ellenség, s nincs többé semmi remény, az őrséggel együtt megadta magát. Amíg

a várat fel nem adták, városszerte folyt az öldöklés, a rómaiak egyetlen eléjük kerülő felnőttnek sem irgalmaztak. Ekkor kürtjel vetett véget a mészárlásnak, s a győztesek hozzákezdtek a mérhetetlen mennyiségű, igen sokféle zsákmány számbavételéhez.

47. A foglyul ejtett szabadon született férfiak száma mintegy tízezerre rúgott. Scipio szabadon engedte azokat, akik Új-Carthago polgárai voltak, s visszaadatta vagyonukból mindazt, ami a harcok után megmaradt. Volt köztük körülbelül kétezer kézműves is; ezeket a római állam szolgáinak nyilvánította, megígérve, hogy hamarosan szabadulhatnak, ha a háborús szükségletek ellátására megfeszített erővel dolgoznak. A lakosságból a többi fiatalkorút s a jó erőben lévő rabszolgákat a legénység kiegészítésére a hajókra osztotta be, s hajóhadát is nyolc elfogott hajóval gyarapította.

A lakosságon kívül ott voltak a városban a hispaniai túszok is; ezekről éppúgy gondoskodott, mintha szövetségeseink gyermekei volnának. Igen nagy mennyiségű hadi felszerelést is zsákmányoltak: százhúsz legnagyobb fajtájú és kétszáznyolcvanegy kisebb hajítógépet, huszonhárom nagyobb és ötvenkét kisebb dárdavetőgépet, s igen nagy mennyiségű kisebb-nagyobb skorpiót, fegyvereket, lövedékeket és hetvennégy hadijelvényt. Igen sok aranyat és ezüstöt is vittek a főparancsnokhoz: kétszázhetvenhat, egyenként majdnem egy font súlyú arany tálat, tizennyolcezer-háromszáz font súlyú, részben feldolgozatlan, részben kivert ezüstöt, s rendkívül sok ezüstedényt. Mindezt, megmérve és számba véve, C. Flaminius quaestornak adták át. Négyszázezer mérő búzát és kétszázhetvenezer mérő árpát találtak. A kikötőben hatvanhárom teherhajót támadtak meg és ejtettek zsákmányul, s nem is egyet rakományával együtt: gabona, fegyver, ezenkívül réz, vas, vitorlavászon, hajka s egy hajóraj felszereléséhez elegendő egyéb felszerelés volt rajtuk, úgyhogy a tömérdek zsákmányolt hadi felszerelés között maga Új-Carthago volt a legkisebb zsákmány.

48. Scipio a város őrizetét aznap C. Laeliusra és a tengerészekre bízta, maga pedig visszavezette legióit a táborba. Felszólította katonáit, hogy igyekezzenek kipihenni magukat: kimerítette őket a háború egyetlen nap alatt rájuk zúduló minden megpróbáltatása; hiszen nemcsak a csatasorban álltak helyt, hanem a város elfoglalása közben is ezer veszélyt és fáradságot kellett kiállniuk, s miután bevették, azokkal is megküzdöttek, méghozzá számukra hátrányos helyen, akik a fellegvárba menekültek. Másnap gyűlésbe hívta a szárazföldi és a tengerészcsapatokat; itt először is magasztalva mondott hálát a halhatatlan isteneknek, akik nemcsak hogy egyetlen nap alatt kezükre adták egész Hispania leggazdagabb városát, de

előzőleg még fel is halmozták benne Africa és Hispania minden gazdagságát, hogy az ellenségnek jóformán semmije se maradjon, viszont ő és serege mindennel bőségesen el legyenek látva. Ezután megdicsérte katonái hősiességét, akiket sem az ellenség kitörése, sem a falak magassága, sem a gázló nem ismert mélysége, sem a magas dombon álló erődítmény, sem a rendkívül megerősített fellegvár nem tudott visszariasztani attól, hogy áthatoljanak, áttörjenek minden akadályon. Így, noha mindenki megérdemelne minden elismerést, annak adja a legnagyobb kitüntetést, az ostromkoszorút, aki elsőnek ért fel a falra. Jelentkezzék tehát, aki méltónak érzi magát erre a megbecsülésre. Ketten jelentkeztek: Q. Tiberilius, a negyedik legio egyik centuriója, és egy tengerész, Sex. Digitius. Ezek között még nem is támadt különösebben heves vita, de mindegyik felszította saját csapata szenvedélyeit. A tengerész érdekében C. Laelius, a hajóhad parancsnoka emelt szót, a legionáriusért pedig M. Sempronius Tuditanus. Mivel a vita már-már zendüléssé fajult, Scipio kijelentette, hogy három döntőbírót jelöl ki, akik megvizsgálják az ügyet, kihallgatják a tanúkat, s ezután eldöntik, melyik jutott be elsőnek a városba. Odahívatta magához a két fél képviselőit, C. Laeliust és M. Semproniust, s mint pártatlan harmadikat, P. Cornelius Caudinust, s felszólította a három döntőbírót, kezdjenek tanácskozni s vizsgálják meg az ügyet. De mikor e magas rangú férfiak kiválásával, akik nem annyira az érdekeket képviselték, mint inkább a szenvedélyeket csillapították, a vita még szenvedélyesebb viszálykodássá vált, C. Laelius, otthagyva a tanácskozást, odalépett a bírói emelvényen ülő Scipióhoz, s közölte vele, hogy a minden józanságukat és önuralmukat elvesztett emberek között bármely pillanatban kézitusára kerülhet a sor. De ha nem is folyamodnak erőszakhoz, nem kevésbé szégyenletes módon járnak el, hiszen fondorlattal és esküszegéssel óhajtják kicsikarni a vitézség elismerését. Az egyik oldalon álló legionáriusok s a másikon álló tengerészek készek valamennyi isten nevére tett esküvel bizonyítani annak az igazságát, amit ugyan nem tudnak biztosan, de amit szeretnének, s képesek volnának hamisan esküdve átokkal terhelni nemcsak magukat, saját fejüket, de a hadijelvényeket, sasokat s katonai esküjük szentségét is. S közölte, hogy bejelentésével P. Cornelius és M. Sempronius is egyetért.

Scipio megdicsérte Laeliust, majd gyűlést hívott össze, s bejelentette: hitelesen meggyőződött, hogy Q. Tiberilius és Sex. Digitius egyszerre értek fel a falra, s így vitézségükért mindketten megkapják az ostromkoszorút. Ezután a többieket jutalmazta meg, kit-kit érdeme és hősiessége szerint. Elsősorban C. Laeliust, a hajóhad parancsnokát halmozta el a legkülönfélébb dicséretekkel, saját magával helyezve őt egy sorba, s egy aranykoszorúval és harminc ökörrel ajándékozta meg.

49. Ezután előhívatta a különböző népektől összeszedett túszokat. A számukat nem tudnám megmondani, mert egyik szerzőnél azt olvasom, hogy mintegy háromszázan, a másiknál, hogy háromezer-hétszázhuszonnégyen voltak. Hasonlóképpen eltérőek a történetírók egyéb adatai is. A pun helyőrség számát az egyik tízezerre, a másik hétezerre, ismét egy másik csupán kétezerre teszi. Az egyik forrásmunkában tízezer, a másikban huszonötezer fogolyról olvasok. Hatvan kisebb-nagyobb zsákmányolt hajítógépről számolhattam volna be, ha a görög Silenust követem, s hatezer nagyobbról és tizenháromezer kisebbről, ha Valerius Antias adatait fogadom el: ennyire hiányzik minden mérték a valótlan állításokban. De még a vezérek személyében sem egyeznek. A többség azt állítja, hogy Laelius volt a hajóhad parancsnoka, néhányuk szerint M. Iunius Silanus. Valerius Antias szerint Arines, a többiek szerint Mago volt a pun helyőrség parancsnoka, aki megadta magát a rómaiaknak. Számadataik a tekintetben sem egyeznek, hogy mennyi volt az elfogott hajók száma, a zsákmányolt arany és ezüst súlya, s a behajtott pénz összege. S ha már közölni akarunk valamilyen számot, akkor járunk legközelebb a valósághoz, ha a középértéket vesszük.

De térjünk vissza oda, hogy Scipio, miután előhívatta a túszokat, felszólította őket, hogy legyenek mindnyájan nyugodtak, hiszen a római nép hatalmába kerültek, s ez a nép jobban szereti, ha az embereket jótétemény, s nem félelem köti hozzá, s az idegen népeket inkább megbízható szerződéssel kapcsolja magához, ahelyett, hogy szomorú szolgaságba taszítaná. Ezután megkérdezte városuk nevét, számba vette az egy néphez tartozó foglyokat, s követeket küldött otthonaikba, hogy ki-ki jöjjön el hozzátartozójáért. Ha egy város követei éppen jelen voltak, azok jelenlétében adta át honfitársaikat. A többieket C. Flaminius quaestorra bízta, hogy jóindulattal viselje gondjukat.

Míg így intézkedett, a túszok közül egy idősebb asszony - hitvese annak a Mandoniusnak, aki fivére volt Indebilisnek, az ilergesek fejedelmének - a fővezér lába elé vetette magát, s könyörögve kérte, hagyja meg nagyon nyomatékosan az őröknek, bánjanak kímélettel és tapintatosan az asszonyokkal. S amikor Scipio biztosította, hogy bizonyára nem fognak semmiben sem hiányt szenvedni, az asszony így válaszolt: “Azzal mi nem nagyon törődünk; mivel meg nem elégszik az ember a mi helyzetünkben! Más gond gyötör engem, ha ezekre a fiatal lányokra nézek, hiszen nekem magamnak már nem kell félnem attól a veszélytől, ami egy nőt fenyegetni szokott.” S ott álltak körülötte Indebilis viruló szépségű fiatal lányai, éppoly előkelő származású társnőikkel együtt, s mind olyan tisztelettel néztek rá, mintha anyjuk lenne.

Scipio így válaszolt: “Már a magam és a római nép becsülete miatt is kezeskedem azért, hogy nálunk nem érheti sérelem azt, ami eleve érinthetetlen, s most erényetek és méltóságotok érdekében még nyomatékosabban ügyelek, hogy még e nehéz helyzetben se nélkülözzétek asszonyi méltóságotok megbecsülését.” Ezután egy feddhetetlen erkölcsű emberre bízta őket, meghagyva, hogy éppen olyan tisztelettel és tapintattal bánjon velük, mintha mind vendégbarátunk hitvese vagy anyja volna.

50. A katonák ezután egy foglyot vezettek elé, olyan viruló szépségű, felserdült hajadont, hogy amerre ment, mindenki tekintetét magára vonta. Scipio megkérdezte, hová való, kik a szülei, s többek közt azt is megtudta, hogy a lány egy Allucius nevű előkelő celtiber ifjú jegyese. Tüstént elküldött a lány szüleiért és jegyeséért, s mikor közben értesült, hogy az ifjút szinte elemésztette a lány iránt érzett szerelme, megérkezésük után szavait nem is annyira a lány szüleihez, hanem elsősorban őhozzá intézte: “Mint fiatalember fordulok a másik ifjúhoz - mondta -, hogy beszélgetésünk annál kötetlenebb legyen. Mikor menyasszonyodat katonáim fogolyként elém vezették, s hallottam, milyen drága ő a szívednek - amit, szépségét látva, nagyon is megértettem -, engem, aki, ha tehetném, magam is szívesen elmerülnék a szerelem - főként az őszinte és törvényes szerelem - ifjú koromhoz illő játékaiba, ha nem az állam ügye töltené el teljesen lelkemet, s megengedné, hogy forró szenvedélyt érezzék jegyesem iránt; elfogott a vágy, hogy mivel erre módom van, legalább a te szerelmedet pártoljam. Jegyesedet itt éppolyan megbecsülés övezte, mintha szüleidnél, apósánál tartózkodott volna. Úgy őriztük meg őt számodra, hogy érintetlenül kaphasd meg, mint hozzám és hozzád méltó ajándékot. Ezért az adományért egyetlen viszonzást kérek: légy a római nép barátja, s ha úgy gondolod, hogy én is olyan emberséges vagyok, mint amilyennek az itt lakó népek apámat és nagybátyámat már előzőleg megismerték, tudd meg, hogy a római polgárok között még sok, hozzánk hasonló ember akad, s hogy egyetlen népet sem nevezhetsz meg a föld kerekén, amelyről jobban óhajtanád, hogy magadnak és népednek ne ellensége, hanem barátja legyen.”

S mialatt a fiatalember, akit teljesen hatalmába kerített az elfogódottság és az öröm, Scipio kezét szorongatva valamennyi istenhez fohászkodva kérte, viszonozzák ők ezt a szolgálatot, amelyért ő sohasem tud olyan hálás lenni, ahogy szíve óhajtaná, s ahogy a jótétemény megérdemelné, Scipio a lány szüleihez és rokonaihoz fordult. Ezek, miután váltságdíj nélkül kapták vissza a lányt, kérni kezdték, fogadja el ajándékba a váltságdíjul magukkal hozott, elég tekintélyes mennyiségű aranyat. Bizonygatták, hogy ezért nem éreznének kisebb hálát, mint az érintetlenül visszakapott leányért.

Scipio végül engedve az oly heves kérésnek, megígérte, hogy elfogadja, s mikor odatették az aranyat lába elé, odahívatta Alluciust, s így szólt hozzá: “A hozományhoz, amelyet majd apósodtól kapsz, fogadd el ezt tőlem nászajándékul.” S felszólította, hogy vigye el és tartsa meg magának az aranyat.

Az ifjú, akit boldoggá tett az ajándék s a kitüntető bánásmód, miután visszatért hazájába, honfitársai közt mindenütt Scipio dicséretét hirdette: “Egy ifjú érkezett közénk, az istenek igazi mása, aki fegyvereivel, főként azonban jóindulatával és jótéteményeivel mindenkit felülmúl.” Majd sorozást tartott cliensei közt, s néhány nap múlva ezernégyszáz válogatott lovassal tért vissza Scipióhoz.

51. Scipio maga mellett tartotta Laeliust, hogy a foglyok, a túszok és a zsákmány ügyében kikérje tanácsait, s miután mindent rendben elintéztek, egy zsákmányolt ötevezősoros hajóval, amelyre felültette Magót és a vele együtt elfogott tizenöt senatort is, elküldte Rómába, hogy tegyen jelentést a győzelemről. Ő maga azt a néhány napot, amit még Carthagóban szándékozott tölteni, arra használta fel, hogy gyakorlatoztassa szárazföldi és tengerészcsapatait. Első nap a legiók teljes fegyverzetben négyezer lépést tettek meg díszmenetben, a másodikon, parancs szerint, sátraik előtt fegyvereiket hozták rendbe és csiszolták fényesre, a harmadik napon egymás között fakardokkal szabályos ütközetet vívtak, gombos végű dárdákat hajigálva egymásra, a negyediken pihenőt kaptak, az ötödiken ismét fegyveres díszfelvonulás következett. S a gyakorlatozásnak és a pihenésnek ezt a rendjét végig megtartották, míg Carthagóban időztek.

Az evezőslegénység és a tengerészkatonák derűs időben kieveztek a nyílt tengerre, s színlelt tengeri csatában próbálták ki hajóik mozgékonyságát. Ezek, a városon kívül szárazon és vízen tartott gyakorlatok testüket és lelküket megacélozták a háborúra. Maga a város csak úgy visszhangzott a háborús előkészületek zajától; a legkülönfélébb szakmájú kézművesek mind ott dolgoztak bezárva az állami műhelyekben.

A fővezér mindenre egyforma gonddal ügyelt. Hol a tengeri ütközetet vívó hajóhadnál volt, hol együtt menetelt a legiókkal, hol pedig azzal töltötte az időt, hogy ellenőrizte a munkát, amelyet a mesteremberek igen nagy tömege a műhelyekben, fegyvertárakban, a hajóépítő műhelyekben nap mint nap rendkívüli buzgalommal végzett.

Miután így mindent lendületbe hozott, kijavíttatta a városfal megrongálódott részeit, s a város védelmére őrségeket állított fel, elindult Tarracóba. Már útközben is sok követség jött elé, ezeket részben úgy bocsátotta el, hogy már ott az úton megadta nekik a feleletet, részben Tarracóban adott nekik találkozót, ahova

valamennyi régi és új szövetségesünket gyűlésbe hívta össze. Meg is jelent itt majdnem minden, a Hiberuson innen lakó nép, sőt igen sokan eljöttek a provincián kívül eső területről is.

A carthagói vezérek először azon igyekeztek, hogy eltitkolják Új-Carthago elfoglalásának hírét. Később, mikor a dolog közismertté vált, s így sem elhallgatni, sem letagadni nem lehetett, megpróbálták jelentőségét ilyenféle kijelentésekkel kisebbíteni: “A rómaiak a váratlan rajtaütésnek, s mondhatni, egyetlen nap tolvaj szerencsének köszönhetik, hogy Hispaniában egy várost elfoglalhattak. S ennek a jelentéktelen vállalkozással elért sikernek adta a féktelen ifjú határtalan örömében a hatalmas győzelem látszatát. De ha meghallja, hogy három hadvezér s három győztes ellenséges hadsereg közeledik, majd felidéződnek emlékezetében a családját sújtó gyászesetek is!”

Ilyenfajta fölényes kijelentéseket tettek a nyilvánosság előtt, noha ők maguk nagyon is jól tudták, mennyire meggyengítette Új-Carthago elvesztése egész haderejüket.

Pons Drusi
Tridentum
Augusta Praetoria
TRANSPADANA
VENETIA
Bergomum
Verona
Aquileia
Tergeste
Vercellae
Cremona
Mantua
Patavium
ISTRIA
Pola
DALMATIA
Augusta Taurinorum
Dertona
Regium
LIGURIA
AEMILIA
Ravenna
Faventia
Luna
Ariminum
Pisae
ETRURIA
UMBRIA
Ancona
Volaterrae
Arretium
PICENUM
Populonia
Portus Traiani
CORSICA
Aternum
Histonium
Roma
Ostia
Antium
Tibur
CAMPANIA
SAMNIUM
APULIA
Sipontum
Barium
Minturnae
Neapolis
Herculaneum
VIA APPIA
SARDINIA
Forum Traiani
LUCANIA
Potentia
Heraclea
Buxentum
Mare Tuscum
Consentia
Temesa
Nora
BRUTTIUM
Scolacium
Messana
Rhegium
Drepanum
SICILIA
AETNA
Lilybaeum
Catana
Syracusae
Phintias
Camarina
Helorus

ITALIA

HUSZONHETEDIK KÖNYV

1. Így állt a helyzet Hispaniában. Italiában Marcellus consul árulás segítségével visszaszerezte Salapiát, s ostrommal elfoglalta Samniumban Marmoreaet és Melest. Itt Hannibal mintegy háromezer főnyi hátrahagyott helyőrsége is a kezébe került. A rendkívül jelentős zsákmányt katonáinak engedte át. Kétszáznegyvenezer mérő búzát és száztízezer mérő árpát is találtak. De ez a siker korántsem okozott akkora örömet, mint amekkora gyászt a Herdonea közvetlen közelében néhány nap múlva elszenvedett vereség. Itt ütött tábort Cn. Fulvius proconsul, abban a reményben, hogy visszafoglalhatja Herdoneát, amely a cannaei vereség után elpártolt a rómaiaktól; de táborának elhelyezése nem volt biztonságos, s nem is őrizték kellőképpen. A vezér jelleméből származó elbizakodottságát még a remény is növelte, mert észrevette, hogy a városiaknak a punokba vetett bizalma megingott, mikor meghallották, hogy Hannibal Salapia elvesztése után e vidékről a bruttiusok földjére húzódott.

Hannibalt a Salapiából titkos követek útján kapott, minden részletre kiterjedő hírek egyrészt felbiztatták, hogy igyekezzék megtartani ezt a szövetséges várost, másrészt reménnyel töltötték el, hogy rajtaüthet az elővigyázatlan ellenségen. Könnyen mozgó seregével gyors napi menetekben, szinte még jövetele hírét is megelőzve, Herdoneához sietett, s hogy az ellenséget jobban megrémítse, csatarendben nyomult előre. A hasonlóan vakmerő, de sokkal kevesebb meggondoltsággal és haderővel rendelkező római hadvezér, sebtében kivonulva hadával, megütközött vele: az ütközetet az ötödik legio és a római balszárny heves támadása kezdte el. Hannibal azonban utasította lovasságát, hogy ha majd a gyalogosok közt tomboló harc köti le mindenki figyelmét, egyik részük körbekerülve törjön rá az ellenséges táborra, a másik pedig támadja hátba azokat, akik a harcot nézik. S közben bátorításul utalt rá, hogy Cn. Fulvius neve egyezik azzal a Cn. Fulvius praetoréval, akit két éve ugyanitt győzött le, s megjósolta, hogy a csata eredménye is éppúgy egyezni fog. S reményében nem is csalódott; mert noha a közelharcban s a gyalogosok küzdelmében sok római esett el, csatasoraik és hadijelvényeik mégis kitartottak a helyükön, ekkor azonban a lovasok hátuk mögött felhangzó zajára, s a táborukból ezzel egyidőben felharsanó ellenséges csatakiáltásra először a második legio hátrált meg - amelyet, mivel a második csatasorban állt, először zilált szét a numidák rohama -, azután az ötödik legio, majd a teljes első csatasor. A sereg egy része futásnak eredt, a másikat körülfogva levágták; ott esett el Cn. Fulvius is, és vele tizenegy katonai tribunus. Ugyan ki állapíthatná meg biztosan, hány ezer rómait és szövetségest vágtak le ebben az ütközetben, hiszen

egyik forrásomban tizenháromezer, a másikban alig hétezer emberről olvasok. A tábor és a zsákmány az ellenség kezére jutott.

Hannibal, mivel tudta, hogy Herdonea a rómaiakhoz akar pártolni, s ha ő elvonul innen, nem marad hű hozzá, a várost, miután egész lakosságát Metapontumba és Thuriiba telepítette át, felgyújtotta, azokat a vezetőket pedig, akikről megtudta, hogy titokban Fulviusszal tárgyaltak, megölette. A vereséget túlélő rómaiak különböző utakon, hiányos fegyverzettel Marcellus consulhoz, Samniumba menekültek.

2. Marcellust egyáltalán nem rémítette meg ez a nagy vereség; levélben jelentette a senatusnak, hogy Herdoneánál a vezér seregével együtt elpusztult. Azonban ő, aki a cannaei csata után már egyszer megzabolázta a győzelmével büszkélkedő Hannibalt, majd neki támad, s hamarosan kiábrándítja diadalmámorából.

Rómában természetesen nagy volt a gyász a történtek miatt, de éppilyen aggodalommal néztek a jövő elé is. A consul Samniumból Lucaniába vonult, s Numistrónál, Hannibal szeme előtt, sík területen ütötte föl táborát, bár a punok egy dombot tartottak megszállva. S azzal is kimutatta magabiztosságát, hogy elsőnek sorakozott fel ütközetre. Hannibal sem tért ki a csata elől, mikor látta, hogy a hadijelvények előnyomulnak a táborból. Csatarendjüket azonban úgy állították fel, hogy a punok jobbszárnya a domboldalon húzódott, a római balszárny pedig a városra támaszkodott. Mivel a küzdelem a harmadik órától az éjszaka beköszöntéséig tartott, s az első hadsorok már kimerültek a harcban - a római vezér az első legiót és a balszárnyat, Hannibal a hispaniai katonákat és a baleari parittyásokat vetette be, s az elefántokat is csak az ütközet megkezdése után hajtotta a csatába -, hosszú ideig küzdöttek, anélkül, hogy bármelyikük is fölénybe került volna. S mikor az első legiót a harmadik, a jobbszárnyat a bal váltotta fel, s az ellenségnél is friss erők vették át az elfáradtaktól a harcot, a pihent harcosok új lelkesedése egyszeriben új és félelmetes viaskodássá lobbantotta a már lankadó küzdelmet; amikor azonban a küzdőket az éjszaka elválasztotta, még mindig bizonytalan volt, ki a győztes.

Másnap a rómaiak napkeltétől kezdve késő délutánig csatarendben várakoztak, de mikor egy szál ellenség se vonult ki ellenük, zavartalanul összeszedték a fegyverzsákmányt, s egy halomba gyűjtötték, és elégették halottaikat. Hannibal a következő éjjel csendben felszedte táborát, s elvonult Apuliába. Marcellus, mikor a napfénynél az ellenség menekülése nyilvánvaló lett, sebesültjeit L. Furius Purpurio katonai tribunus parancsnoksága alatt csekély védősereggel Numistróban hagyta, sietve a punok üldözésére indult, s Venusiánál utol is érte őket. Itt néhány napig az előretörő lovas és

gyalogos előőrsök között zajlott le egy-két, inkább zajos, mint jelentős összecsapás, amelyben majdnem mindig a rómaiak maradtak felül. Innen a seregek említésre méltó ütközet nélkül vonultak végig Apulián. Hannibal, hogy alkalmat találjon a cselvetésre, mindig éjszaka indult útnak, de Marcellus csak világos nappal, előzetes felderítés után követte.

3. Eközben Capuában, míg Flaccus azzal töltötte az időt, hogy áruba bocsátotta a vezetők vagyonát, s bérbe adta az állami tulajdonnak nyilvánított földeket - de a haszonbért minden esetben gabonában kötötte ki -, hogy továbbra is legyen jogcímünk a campaniabeliekkel való kegyetlenkedésre, feljelentések folytán egy új, titokban továbbterjedő gazságra derült fény. A consul ugyanis kitelepítette a katonákat a lakóházakból, mert a földekkel együtt a házakat is bérbe akarta adni, s mert attól is félt, hogy serege, akárcsak Hannibalé, elpuhulhat a túlságosan is kényelmes városi viszonyok között. Ezért arra kényszerítette embereit, hogy, mint katonákhoz illik, ők maguk építsenek maguknak lakóhelyet a falak és kapuk mellett. De ezek a többnyire sövényből, deszkából összeeszkábált, s nemegyszer nádból font, s minden esetben szalmával fedett kunyhók úgy festettek, mintha szántszándékkal azért készítették volna őket, hogy tűzvész martalékává váljanak. Így aztán százhetven előkelő campaniai a Blosius fivérek vezetésével összeesküvést szervezett, hogy éjszaka valamennyi házat ugyanabban az órában felgyújtják. A Blosius család egyik rabszolgája feljelentette őket; erre a kapukat a proconsul parancsára azonnal bezárták, a katonák adott jelre fegyvert ragadtak, valamennyi vétkest elfogták, s kegyetlen vizsgálat után elítélték és kivégezték őket, a feljelentőket pedig felszabadították, s tízezer asszal jutalmazták meg.

Mikor Acerrae és Nuceria lakói elpanaszolták, hogy nincs hol lakniuk, mert Acerrae nagy részét felperzselték, Nuceriát pedig lerombolták, Fabius Rómába, a senatushoz utasította őket. Ott az acerraebeliek engedélyt kaptak, hogy városuk leégett részét újjáépítsék, a nuceriabelieket - kívánságuk szerint - Atellába telepítették át, Atella lakóit pedig utasították, hogy költözzenek át Calatiába.

Ennyi jelentős, az embereket részben szerencsés, részben balszerencsés következményeik miatt foglalkoztató esemény közepette sem feledkeztek meg a tarentumi fellegvár sorsáról. Megbízták M. Ogulnius és P. Aquilius legatusokat, hogy utazzanak el Etruriába, vásároljanak gabonát, szállítsák el Tarentumba, s a várba, a gabonával együtt, a városi seregből ezer főnyi, felerészben rómaiakból, felerészben szövetségesekből álló védősereget is küldtek.

4. Már múlóban volt a nyár, közeledett a consulválasztó gyűlés ideje. De Marcellustól levél érkezett: nem lenne előnyös, ha ő egy lépést is tágítana Hannibal sarkából, akit - mivel az hátrál, s kitér az ütközet elől - erősen szorongat. Ezért az atyák gondban voltak, mert nem akarták a háborúból épp a legnagyobb lendülettel küzdő consult visszahívni, másrészt azt sem óhajtották, hogy egy évre consulok nélkül maradjanak. Azt találták a legjobbnak, ha inkább Valerius consult hívják haza Siciliából, noha az Italián kívül tartózkodott. Így a senatus megbízásából elküldték hozzá L. Manlius városi praetort egy levéllel, amelyhez mellékelték M. Marcellus consul levelét is; ebben megmagyarázták, mi késztette az atyákat arra, hogy tiszttársa helyett inkább őt hívják haza provinciájából.

Ez idő tájban érkeztek Rómába Syphax király követei, s beszámoltak a carthagóiak ellen vívott sikeres harcokról. Biztosították az atyákat, hogy a király egyetlen népet sem tart olyan megátalkodott ellenségének, mint a carthagóiakat, s olyan jó barátjának, mint a rómaiakat. Már előzőleg követeket küldött Hispaniába a római hadvezérekhez, Publius és Cnaeus Scipióhoz, s most mintegy magához a forráshoz járulva keresi a római nép barátságát. A senatus nemcsak szívélyes választ adott a küldötteknek, de maga is követeket küldött ajándékokkal a királyhoz: L. Genuciust, P. Poetiliust és P. Popilliust. Ezek bíbortogát és -tunicát, elefántcsont széket s egy aranyból készült, öt font súlyú áldozócsészét vittek neki ajándékba. A követeknek meghagyták, hogy látogatásuk után tüstént keressék fel a többi africai fejedelmet is. Ezeknek is vittek ajándékokat: bíborszegélyes togákat, s egy-egy három font súlyú áldozócsészét. Sőt M. Atiliust és M. Aciliust még Alexandriába is elküldték követségbe Ptolomaeushoz és Cleopatra királynőhöz, hogy idézzék emlékezetükbe és újítsák meg velük a szövetséget. Ezek a királynak togát, bíbortunicát s egy elefántcsont széket, a királynőnek pedig hímzett palástot s bíborköpenyt vittek ajándékba.

Nyáron, mikor ezek történtek, sok, a közeli városokban és vidékeken feltűnt csodajelről érkezett híradás. Tusculumban tejjel teli emlőjű bárány született; villám ütött Iuppiter szentélyének ormába, s szinte az egész tetőt elvitte; Anagniában, majdnem ugyanezekben a napokban a városkapu elé csapott le a villám, s a talaj egy napon és éjszakán át égett, anélkül, hogy a tüzet valami táplálta volna; Anagniának a Keresztútnál álló Diana-ligetében a madarak elköltöztek fészkükből; Tarracinában a tengeren, nem messze a kikötőtől, játszadozó halak módjára, rendkívüli nagyságú kígyók szökdöstek a magasba; Tarquiniiban emberi arcú disznó jött a világra; Capena környékén Feronia ligetében négy szobor egy éjen és egy napon át véres verítékben ázott. E csodajeleket a főpapok rendeletére nagyobb

áldozati állatokkal engesztelték ki, s egynapos könyörgést tartottak Róma valamennyi templomában, s egy másikat Capena környékén és Feronia ligetében.

5. Valerius consul, miután a Rómába hívó levelet megkapta, a provinciát és seregét L. Cincius praetorra bízta, s a hajóhad parancsnokát, M. Valerius Messallát a hajóhad egy részével Africába küldte, hogy nézzen szét zsákmány után, s közben derítse fel, milyen terveket sző s mire készül a carthagói nép, maga pedig tíz hajóval elutazott Rómába, s szerencsés megérkezése után tüstént összehívta a senatust. Itt a következőkben számolt be tevékenységéről: miután Siciliában szárazon és vízen csaknem hatvan évig hadakoztunk, s több súlyos vereséget szenvedtünk el, ő a szigetet tartományunkká tette. Sicilia földjén egyetlen carthagói sem tartózkodik többé, viszont egyetlen siciliai sincs már távol, aki innen félelmében korábban elmenekült. Mindnyájan visszatértek földjükre, városukba, ott szántanak, aratnak; végre ismét művelik az elhagyott földet, amely művelőit is eltartja, s háborúban és békében legbiztosabb tartaléka a római nép gabonaellátásának is. Ezután bevezette a senatusba Muttinest s mindazokat, akik a római nép szolgálatában valamilyen érdemet szereztek, hogy a consul ígéretét beváltva, valamennyiüket megjutalmazzák. Muttines a római polgárjogot is megkapta a javaslat alapján, amelyet az egyik néptribunus az atyák megbízásából a népgyűlés elé terjesztett.

Míg ez történt Rómában, M. Valerius napkelte előtt ötven hajóval megközelítette Africa partjait, s váratlanul kikötött Utica területén, itt mindenfelé végigpusztította a vidéket, sok embert s mindenféle egyéb zsákmányt szedett össze, majd visszatért hajóihoz, átevezett Siciliába, s az elindulásától számított tizenharmadik napon visszaérkezett Lilybaeumba. A foglyokat kihallgatta, s a következőket tudta meg, amit részletesen megírt Laevinus consulnak, hogy tájékoztassa az africai helyzetről: ötezer numida tartózkodik Geleával, Masinissa fiával, a rendkívül harcias ifjúval Carthagóban, s Africa-szerte még más zsoldoskatonákat is toboroznak. Hispaniába kívánják küldeni őket Hasdrubalhoz, hogy ez a lehető legnagyobb sereggel minél hamarabb átkeljen Italiába s egyesüljön Hanniballal; a carthagóiak szerint ez fogja biztosítani győzelmüket. Ezenkívül Sicilia visszafoglalására hatalmas hajóhadat szerelnek fel, s remélik, hogy ezt hamarosan útnak is indíthatják. Ezek a hírek, melyeket a consul ismertetett, annyira nyugtalanították az atyákat, hogy úgy vélték: a consul ne várja meg a választógyűlés idejét, hanem nevezzen ki dictatort a választások lebonyolítására, s azonnal térjen vissza provinciájába. De egy vita késleltette a dolgot; ugyanis mikor a consul kijelentette, hogy a Siciliában tartózkodó M. Valerius Messalát, a hajóhad jelenlegi

parancsnokát nevezi ki dictatornak, az atyáknak az volt az ellenvetésük, hogy római területen kívül - azaz: Italia határain túl - nem lehet dictatort kinevezni. S mikor M. Lucretius néptribunus ez ügyben megkérdezte a senatus véleményét, az úgy döntött, hogy a consul, mielőtt a Városból eltávoznék, kérdezze meg a néptől, kit óhajt kineveztetni dictatornak, s azt tegye meg dictatornak, akit a nép kíván. Ha a consul erre nem hajlandó, a praetor kérdezze meg a népet, ha ő is vonakodnék, akkor a néptribunusok terjesszék a dolgot a polgárok elé. A consul kijelentette: nem kérdezi meg a népet olyan ügyben, amelynek az eldöntésére ő jogosult, s a praetornak is megtiltotta, hogy föltegye a kérdést. Így a néptribunusok kérdezték meg a népgyűlés véleményét, s a nép úgy döntött, hogy az akkor Capuában tartózkodó Q. Fulviust kell dictatornak kinevezni. A consul azonban aznap éjjel, amelyen a népgyűlést tartották, titokban elutazott Siciliába. A cserbenhagyott atyák elhatározták, írnak M. Claudiusnak, segítsen a tiszttársától magára hagyott államon, s nevezze ki a nép jelöltjét dictatornak. Így M. Claudius consul Q. Fulviust nevezte ki dictatornak, s Q. Fulvius dictator - ugyancsak a néphatározat értelmében - P. Licinius Crassust, pontifex maximust tette meg a lovasság főparancsnokának.

6. A dictator, miután megérkezett Rómába, C. Sempronius Blaesust, aki Capuánál legatusa volt, az Etruria provinciában levő sereghez küldte C. Calpurnius praetor helyére, akit levélben utasított, hogy vegye át Capuában az ő serege parancsnokságát. Majd az első megfelelő napon összehívta a népgyűlést, de ezt a néptribunusok és a dictator közt támadt viszálykodás miatt nem tudták befejezni. Ugyanis a Galeria tribus ifjai, akik a sorshúzás alapján elsőnek szavaztak, Q. Fulviust és Q. Fabiust jelölték consulnak, s a szabályos sorrendben szólított többi centuria is követi a véleményüket, ha Caius és Lucius Arrenius néptribunusok nem avatkoznak be a szavazásba. Ők ugyanis kijelentették: nem fér össze a köztársasági elvekkel, hogy egy személy megszakítás nélkül többször viselje ugyanazt a tisztséget; s még sokkal elítélendőbb példát szolgáltatnak, ha azt választják meg, aki a választógyűlést vezette. Ezért ők, ha a dictator elfogadja a maga jelölését, tiltakozásukkal megakadályozzák a választást, de ha bárki más jön szóba, őt kivéve, nem tiltakoznak a szavazás ellen.

A dictator a senatus jóváhagyására, a népgyűlés határozatára s példákra hivatkozva igyekezett igazolni a választás törvényességét. Hiszen Cn. Servilius consulsága idején, mikor a másik consul, C. Flaminius Trasumennusnál elesett, az atyák utasítására a néphez fordultak, s ez úgy döntött, hogy mindaddig, míg Italiában tart a háború, a népnek joga van a volt consulok közül újra megválasztani azokat, akiket akar, és annyiszor, ahányszor neki tetszik. S az eljárás

igazolására, mint ősi példát, L. Postumius Megellus esetét hozhatja fel, akit C. Iunius Bubulcusszal együtt azon a választógyűlésen választottak meg consulnak, amelyet interrexként ő maga, Postumius vezetett. S megemlítheti a legújabb időkből Q. Fabius példáját, aki nyilván semmiképpen nem tűrte volna, hogy folyamatosan újra megválasszák, ha ez nem az állam érdekében történik.

Efféle érveket hoztak fel a hosszúra nyúlt vitában, míg végül a dictator és a néptribunusok megegyeztek, hogy elfogadják a senatus döntését. Az atyák úgy vélték, hogy az állam olyan időket él, amikor régi, tapasztalt, a hadvezetésben jártas vezérekre van szüksége, ezért nem helyeslik a választógyűlés félbeszakítását. A néptribunusok engedtek, a választást befejezték, s consullá választották Q. Fabius Maximust (ötödízben) s Q. Fulvius Flaccust (negyedízben). Ezután megválasztották a praetorokat: L. Veturius Philót, T. Quinctius Crispinust, C. Hostilius Tibulust, C. Aurunculeiust. Az ez évi főtisztviselők megválasztása után Q. Fulvius lemondott dictatori tisztségéről.

A nyár végén egy negyven hajóból álló pun hajóhad kelt át Hamilcar vezetésével Sardiniába. Itt először Olbia területét pusztították végig, majd mikor megjelent seregével P. Manlius Volso praetor, hirtelenül a sziget másik oldalán levő Caralia földjét dúlták fel, s a legkülönfélébb zsákmánnyal tértek vissza Africába.

Ebben az évben Rómában meghalt néhány áldozópap, akiknek a helyére újat választottak. T. Otacilius Crassus pontifex utóda C. Servilius lett; T. Otacilius Crassus helyére Ti. Sempronius Longust - Tiberius fiát - választották meg augurnak. A vallási ügyek intézésével megbízott decemvirek közé, Ti. Sempronius Longus - Caius fia - helyére, szintén Ti. Sempronius Longust - Tiberius fiát - választották meg. Meghalt M. Marcius áldozókirály, és M. Aemilius Papus, a curiák főpapja is, de az ő helyükre ebben az évben nem választottak áldozópapokat.

Ebben az évben censorok is voltak: L. Veturius Philo és P. Licinius Crassus, pontifex maximus. Licinius Crassus nem volt sem consul, sem praetor, mielőtt censorrá választották, az aedilisi tisztségből lépett elő a censori méltóságba. De ezek a censorok nem készítették el a senatorok névjegyzékét, sem egyéb hivatalos tevékenységet nem végeztek. Működésüket félbeszakította L. Veturius halála; ezután Licinius is lemondott censori tisztségéről.

A curulis aedilisek, L. Veturius és P. Licinius Varus egy napra ismét megrendezték a Római Játékokat. A plebeius aedilisek, Q. Catius és L. Porcius Licinus a büntetéspénzekből ércszobrokat állíttattak fel Ceres szentélyében, s az akkori viszonyokhoz képest fényes külsőségek

között rendezték meg a Játékokat.

7. Az év végén C. Laelius, Scipio legatusa Tarracóból harmincnégy napi utazás után megérkezett Rómába. Mikor a foglyok seregével a Városba bevonult, nagy csődület támadt körülötte. Másnap bebocsátották a senatus elé, ahol előadta, hogy egy nap alatt elfoglalták Új-Carthagót, Hispania fővárosát, visszafoglaltak több elpártolt várost, s újabbakat nyertek meg szövetségesüknek. A foglyok vallomása nagyjából egyezett azzal, amit M. Valerius Messalla levelében már megírt. Főképpen az aggasztotta az atyákat, hogy Hasdrubal át akar kelni Italiába, amely már Hannibalnak és fegyveres erejének is alig képes ellenállni. Laeliust elvitték a népgyűlés elé is, ahol megismételte a fentieket. A senatus elrendelte, hogy Scipio hadi sikerének örömére tartsanak egynapos könyörgést, s felszólította C. Laeliust, hogy a hajórajjal, mellyel idejött, a lehető leghamarabb térjen vissza Hispaniába.

Én Új-Carthago elfoglalását - számos történetíró alapján - erre az évre tettem, noha jól tudom, vannak néhányan, akik szerint a rákövetkező évben foglalták el a várost. De kevésbé tartom valószínűnek, hogy Scipio anélkül töltött volna el egy évet Hispaniában, hogy valamilyen hadi vállalkozásba kezdett volna.

Március idusán, mikor az új consulok - Q. Fabius Maximus (ötödször) és Q. Fulvius Flaccus (negyedszer) - hivatalba léptek, Italiát jelölték ki mindkettőjük hatásköréül, de úgy, hogy mint főparancsnokok két különböző körzetben működjenek: Fabius Tarentumnál, Fulvius Lucaniában és a bruttiusok földjén folytassa a háborút. M. Claudius főparancsnoki megbízatását egy évre meghosszabbították. A praetorok is kisorsolták provinciáikat. C. Hostilius Tubulusnak jutott a városiak, L. Veturius Philónak az idegenek jogügyeinek intézése, s ezenfelül Gallia; T. Quinctius Crispinusnak Capua, C. Aurunculeiusnak Sardinia. A seregeket a következőképpen osztották el a provinciák között: Fulvius kapta meg a M. Valerius Laevinus parancsnoksága alatt Siciliában állomásozó két legiót, Q. Fabius azokat, amelyeknek Etruriában C. Calpurnius volt a parancsnoka. Elrendelték, hogy a városi sereg vonuljon Etruriába, s ezt a provinciát a sereggel együtt C. Calpurnius vegye át. T. Quinctius kapja meg Capuát és azt a sereget, amellyel eddig Q. Fulvius rendelkezett. C. Hostilius pedig C. Laetoriustól vegye át provinciáját és akkoriban Ariminumban tartózkodó seregét. M. Marcellus azokat a legiókat kapta meg, amelyekkel consulként hadakozott. M. Valerius és L. Cincius - akiknek siciliai főparancsnokságát szintén meghosszabbították - megkapták a cannaei sereget, azzal a meghagyással, hogy ezt egészítsék ki a Cn. Fulvius legióiból még meglévő katonákkal. Ezeket a consulok felkutatták, s elküldték

Siciliába, hozzá még olyan megszégyenítő feltételekkel kellett szolgálniuk, mint a cannaei csapatoknak, s azoknak a Cn. Fulvius praetor seregéből való katonáknak, akiket a senatus, felháborodva hasonlóan szégyenteljes megfutásuk miatt, Siciliába küldött. C. Aurunculeius Sardiniában azokat a csapatokat kapta meg, amelyekkel e provinciában eddig P. Manlius Volso rendelkezett. P. Sulpicius parancsot kapott, hogy eddigi legióival és eddigi hajóhadával tartsa szemmel Macedoniát, s egy évre meghosszabbították parancsnoki megbízatását. Elrendelték, hogy harminc ötevezősoros hajót kell átküldeni Siciliából Tarentumba, Q. Fabius consulhoz, s hogy a hajóraj megmaradt részével vagy maga M. Valerius Laevinus keljen át zsákmányszerző vállalkozásra Africába, vagy küldje L. Cinciust, esetleg M. Valerius Messallát. Hispaniára vonatkozóan nem történt módosítás, csak annyiban, hogy Scipio és Silanus megbízatását nem egy évre hosszabbították meg, hanem addig, míg a senatus vissza nem hívja őket. Így osztották el erre az évre a provinciákat és a hadseregek vezetését.

8. Miközben az embereket fontosabb feladatok gondja kötötte le, a régi ellentétet ismét felszította M. Aemilius utódjának, a curiák új főpapjának a megválasztása. Az atyák úgy vélekedtek, hogy nem vehetik figyelembe az egyetlen plebeius pályázót, C. Mamilius Atellust, mert eddig még nem volt rá eset, hogy ne patricius viselte volna ezt a tisztséget. A néptribunusok, mikor hozzájuk fordultak, a senatus elé vitték az ügyet, a senatus pedig a népre bízta a döntést. Így első ízben választottak meg a curiák főpapjává egy plebeiust, C. Mamilius Atellust. P. Licinius pontifex maximus kényszerítette C. Valerius Flaccust, hogy akarata ellenére Iuppiter papjává szenteltesse magát. A vallási ügyeket intéző decemvirek közé a meghalt Q. Mucius Scaevola helyére C. Laetoriust választották meg. Szívesen elhallgattam volna, milyen okból kényszerítették Valeriust, hogy Iuppiter főpapja legyen, ha rossz hírét nem változtatta volna jóra. Ugyanis P. Licinius pontifex maximus a papi tisztséget rendezetlen és kicsapongó ifjúsága miatt kényszerítette rá, mert az ifjút életmódja miatt már édestestvére és többi rokona is meggyűlölte. De mióta lelkét az áldozatok és szertartások gondja töltötte be, korábbi erkölcsei egy csapásra annyira megváltoztak, hogy az egész ifjúság körében sem akadt senki, akit a legelőkelőbb atyák - akár rokonai voltak, akár nem - többre becsültek volna nála. Ez a róla kialakult egyhangú jó vélemény jogosan növelte önbizalmát, s így igényt formált arra a korábbi papok méltatlansága miatt sok éven át feledésbe merült jogra, hogy beléphessen a senatusba. Megjelent a Curiában, s mikor onnan L. Licinius praetor kivezette, a néptribunusokhoz fellebbezett. Visszakövetelte a papi tisztségével járó régi jogot; őt mint flament megilleti a bíborszegélyes

toga és az elefántcsont szék. A praetor viszont azt vitatta, hogy ezt a jogot nem az évkönyvekből kiásott, s régiségük miatt érvényüket vesztett példákkal, hanem csupán a közelmúltban kialakult szokásos gyakorlattal lehet igazolni, s hogy sem atyáink, sem nagyatyáink idejében nem akadt Iuppiternek olyan papja, aki ezt a jogát gyakorolta volna. Érvelésére a néptribunusok azt válaszolták, hogy ez az előjog a papok nemtörődömsége miatt ment feledésbe, ám ez csak nekik maguknak jelenthet hátrányt, de magának a papi tisztségnek nem. Ezután már a praetor sem tiltakozott, mikor a papot az atyák és a nép zajos helyeslésétől kísérve bevezették a senatusba, s mindenkinek az volt a véleménye, hogy a flamen ezt a megtiszteltetést sokkal inkább feddhetetlen életével, s nem papi joga érvényesítésével érte el.

A consulok, mielőtt elindultak provinciájukba, besorozták a két városi legio s a többi sereg kiegészítéséhez szükséges legénységet. A városi legiókat Fulvius consul legatusának, C. Fulvius Flaccusnak - a consul fivérének - adta át, hogy vonuljon velük Etruriába, s az Etruriában tartózkodó legiókat irányítsa Rómába. Fabius consul pedig megparancsolta fiának, Q. Maximusnak, hogy a Fulvius-féle sereg megmaradt és összeszedett katonáit, szám szerint négyezer-háromszáznegyvennégyet, vigye el Siciliába M. Valerius proconsulhoz, s tőle vegyen át két legiót és harminc ötevezősoros hajót. Azzal, hogy a legiókat a szigetről elvezényelte, nem csökkentette a provinciában levő védőseregnek sem ütőképességét, sem látható létszámát. Ugyanis a nagyszerűen feltöltött két régi legión kívül ott volt még az átszökött numida lovasok és gyalogosok nagy erőt képviselő serege is, továbbá azok a siciliabeliek, akik Epicydes vagy a punok seregében szolgáltak, s akiket mint tapasztalt harcosokat szintén besorozott seregébe. S miután az idegen segédcsapatokat is valamelyik legióhoz osztotta be, látszatra megint két teljes serege volt. Úgy rendelkezett, hogy az egyikkel L. Cincius a szigetnek ama részét védje, amely egykor Hiero birodalmát alkotta, a másikkal maga oltalmazta meg a többi területet, amelyet egykor a római és pun birodalom határa osztott ketté. Megosztotta a hetven hajóból álló hajóhadat is, hogy a partszegély egész hosszában meg tudja védeni a tengerpartot.

Maga Muttines lovasságával bejárta a provinciát, hogy megszemlélje a földeket, számba vegye a megművelt és a parlagon hagyott birtokokat, s e szerint részesítse dicséretben vagy megrovásban a tulajdonosokat. Gondos ellenőrzése következtében így annyi gabona termett, hogy egy részét Rómába küldhette, más részét Catinában halmozhatta fel, hogy a nyáron a Tarentum alá küldendő sereget is el tudja látni.

9. A Siciliába átszállított katonák azonban - akik főként latinokból és a szövetségesekből kerültek ki - majdnem nagyarányú felkelést

okoztak. Ennyire függ a nagy vállalkozások sikere gyakran jelentéktelen körülményektől. Ugyanis a latinok és a szövetségesek gyűlésein kitört az elégedetlenkedés, hogy a tíz éve tartó sorozások és a zsoldfizetés tönkretette őket; úgyszólván alig volt év, amelyben valamelyik csata ne hozott volna számunkra véres vereséget, egyesek a csatasorban estek el, másokkal a járvány végzett, s a római seregbe besorozott polgártársaikra biztosabb pusztulás várt, mint azokra, akik pun fogságba estek, hiszen ezeket az ellenség váltságdíj nélkül hazaengedte, amazokat azonban a rómaiak elküldték Italia határán túl, inkább száműzötteknek, mint harcosoknak. Már nyolcadik esztendeje öregszik itt a cannaei sereg, s elpusztul, mielőtt az ellenség, amely sosem volt még ennyire erős, kivonulna Italiából.

Ha a régi katonák nem térnek vissza hazájukba, s mindig újabbakat soroznak be, hamarosan senki sem marad meg közülük. Így tehát azt, amit helyzetük amúgy is hamarosan megtagadna a rómaiaktól, nekik maguknak kell tőlük megtagadniuk, mielőtt hazájukat a végső ínség és pusztulás fenyegetné. Ha a rómaiak látják, hogy szövetségeseik ebben az ügyben mennyire egységesen foglalnak állást, bizonyára rászánják majd magukat, hogy békét kössenek a carthagóiakkal, mert különben Italia, amíg csak Hannibal él, nem szabadul meg a háborútól. Ilyenekről tanácskoztak gyűléseiken.

A római népnek ekkor harminc coloniája volt. Ezek közül tizenkettő, mikor mindnyájuk követei Rómában tartózkodtak, kijelentette a consuloknak, hogy nincs módjukban több katonát és pénzt adni. Ezek a következők voltak: Ardea, Nepete, Sutrium, Alba, Carseoli, Sora, Suessa, Circei, Setia, Cales, Narnia, Interamna. A váratlan fordulattól megdöbbent consulok megpróbálták elijeszteni őket ettől az annyira kárhozatos szándéktól, abban a reményben, hogy többre mennek szigorúsággal és feddéssel, mint kérő szóval, s kijelentették: e követségek olyasmit merészeltek közölni velük, hogy ők, a consulok nem tudják elszánni magukat ennek elismétlésére a senatus előtt. Mert itt most nem arról van szó, hogy vonakodnak vállalni a háborúval járó kötelességeiket, hanem egyenesen arról, hogy el akarnak pártolni a római néptől. Ezért térjenek vissza sietve coloniájukba, és mintha mi sem történt volna - mintha a roppant bűnt csak megemlítették volna, anélkül, hogy rászánnák magukat -, tárgyalják meg a dolgot honfitársaikkal. Idézzék emlékezetükbe, hogy ők nem campaniabeliek vagy tarentumiak, hanem rómaiak; innen származnak, Róma küldte őket a coloniákba, s a háborúkban elfoglalt területekre, hogy népessége számát növeljék. Azzal tartoznak Rómának, amivel a gyermekek szüleiknek - ha ugyan még egyáltalán fűzi őket valamilyen kegyelet vagy emlékezés egykori hazájukhoz. Tanácskozzanak tehát újból, mert a cél, amire most ily meggondolatlanul törekednek, nem

más, mint hogy elárulják a római államot, s a győzelmet Hannibalnak engedjék át.

Noha a consulok felváltva hosszasan ismételgették a fentieket, a követek rendíthetetlenek maradtak, s közölték, nincs otthon jelentenivalójuk, s a senatusuk sem hozhat új határozatot, mikor nincs se besorozni való katonájuk, se zsoldfizetésre felajánlható pénzük. Ekkor a consulok, látva eltökéltségüket, a senatus elé terjesztették a dolgot. Itt mindenkin akkora döbbenet vett erőt, hogy igen sokan kijelentették: vége van Róma hatalmának, hiszen e példát követi majd a többi colonia és szövetséges is; mind egyetértenek abban, hogy Rómát árulásukkal ki akarják szolgáltatni Hannibalnak.

10. Á consulok megpróbáltak bátorságot és reményt önteni a senatusba. Bizonygatták, hogy a többi colonia a régi hűséggel fogja teljesíteni kötelességét. S azok is, amelyek kibújtak kötelezettségeik alól, majd ismét tiszteletet éreznek a római nép iránt, ha a coloniákat végigjárják küldötteink, akik nem kérlelik, hanem megpirongatják őket. S mikor a consulok a senatustól szabad kezet kaptak: cselekedjenek és járjanak el úgy, ahogy szerintük az állam érdeke megkívánja, ők először a többi colonia érzelmeit igyekeztek kipuhatolni. Összehívták a coloniák követeit, s megkérdezték, készek-e az előírt számú katonát kiállítani? Erre M. Sextilius, Fregellae követe, tizennyolc colonia nevében azt válaszolta, hogy az előírt létszámú katonaság készen áll, s ha többre van szükség, még többet is adnak, s bármi egyebet parancsol vagy óhajt a római nép, ők készséggel teljesítik: nem hiányoznak ehhez a lehetőségeik, még kevésbé a lelkesedésük. A consulok kijelentették: véleményük szerint túl csekély jutalom lenne, e szolgálathoz képest, ha csak ők mondanának dicsérő szavakat; illő, hogy ezért a Curiában az egész senatus mondjon nekik köszönetet, s felhívták őket, járuljanak velük a senatus elé. A senatus a lehető legmegtisztelőbb hangú határozattal fejezte ki háláját, s megbízta a consulokat, vigyék el őket a népgyűlés elé is, s ott, a nekik és atyáiknak tett sok egyéb nagyszerű szolgálatukon kívül, emlékezzenek meg újabb érdemeikről is. Ne hallgassuk el hát most, még annyi emberöltő múltán sem, a nevüket, s ne csökkentsük dicsőségüket! A következő coloniák lakóinak támogatása mentette meg akkor a római nép uralmát, s ezeknek mondtak köszönetet a senatusban és a népgyűlésen: Signia, Norba, Saticula, Fregellae, Luceria, Venusia, Brundisium, Hadria, Firmum, Ariminum, s a másik tenger mellett: Pontiae, Paestum és Cosa; a szárazföld belsejében pedig: Beneventum, Aesernia, Spoletium, Placentia és Cremona. S a senatus megtiltotta, hogy az engedelmességet megtagadó többi tizenkét coloniának akár csak a nevét is említsék, hogy a consulok akár elbocsássak, akár visszatartsák őket, vagy tárgyalni kezdjenek

velük. E ki nem mondott megrovás látszott legillőbbnek a római nép méltóságához.

A consulok, elő akarván teremteni mindazt, ami a háború folytatásához szükséges, elhatározták, hogy felhasználják azt a huszadokból összegyűlt aranykincset, amelyet titkos kincseskamrában őriztek a legvégső esetre. Mintegy négyezer font aranyat hoztak elő. Ebből ötszáz-ötszáz fontot adtak a két consulnak, M. Marcellus és P. Sulpicius proconsuloknak és L. Veturius praetornak, aki Galliát kapta provinciául. Ezenfelül Fabius consul külön száz font aranyat kapott, hogy juttassa el Tarentum fellegvárába. A maradék aranyat arra fordították, hogy készpénzfizetés ellenében ruházattal lássák el a hispaniai sereget, amely hadakozásával annyi dicsőséget szerzett magának és vezérének.

11. Azt is elhatározták, hogy a consulok elutazása előtt gondoskodnak a csodajelek kiengeszteléséről. Ugyanis az Albai-hegyen villámcsapás érte Iuppiter szobrát s a szentély közelében álló egyik fát, s ugyancsak villám csapott Ostiánál a tóba, Capuában a Fortuna szentély falába, s Sinuessa városfalába és kapujába. S egyesek azt bizonygatták, hogy az Albai tóból véresen folyt tova a víz, hogy Rómában Fors Fortuna szentélyében az istennő koronáján levő képmás magától a szobor kezébe esett; Privernumban biztosan állították, hogy egy ökör megszólalt, s hogy a népes forum közepén egy keselyű szállt le az egyik kereskedő bódéjára; Sinuessában egy kétes nemű, félig fiú-, félig lánycsecsemő született, akit általában *androgynos*nak szoktak nevezni - mivel görög nyelven többnyire sokkal könnyebb összetett szavakat alkotni -, s hogy tejeső esett, s hogy elefántfejű gyermek jött a világra. E csodajeleket nagyobb áldozati állatokkal engesztelték ki, minden szentélyt érintő körmenetet s egy napig tartó nyilvános könyörgést rendeltek el, s határozatot hoztak, hogy C. Hostilius praetor ajánlja fel és rendezze meg Apollo tiszteletére a Játékokat, amelyeknek felajánlására és megrendezésére ebben az évben fogadalmat tettek.

E napokban tartotta meg Q. Fulvius consul a censorválasztó gyűlést. Két olyan embert választottak meg censornak, akik eddig még nem voltak consulok: M. Cornelius Cethegust és P. Sempronius Tuditanust. Ezek az atyák megbízásából megkérdezték a néptől, hogy a censorok használatra bérbe adhatják-e a campaniai földeket, s a nép ezt megszavazta. A senatorok névsorának összeállítását késleltette a censorok között támadt vita, hogy kit tegyenek a senatorok között az első helyre. A sorshúzás szerint ezt Semproniusnak kellett volna kijelölnie, de Cornelius kijelentette, hogy ragaszkodniuk kell az ősök gyakorlatához, s azt kell az első helyre tenniük, aki az élők közül először volt censor, s ez T. Manlius Tuditanus. Sempronius azt vetette

ellene, hogy akinek az istenek sorshúzás révén megadták a kiválasztás jogát, annak egyszersmind azt a jogot is megadták, hogy szabad keze legyen a kiválasztásban. Ezért ő saját belátása szerint jár el, s Q. Fabiust fogja jelölni, mert jelenleg ő az első polgár a római államban. Ezt ő maga is be tudná bizonyítani, még ha magát Hannibalt kérné is fel döntőbírónak. S miután tiszttársa hosszas vita után engedett, Sempronius Q. Fabius Maximust nyilvánította a senatus első emberének. Majd összeállították az új senatori névjegyzéket, amelyből nyolcat kihagytak, közöttük M. Caecilius Metellust, aki hírhedtté vált arról a cannaei csata után adott tanácsáról, hogy el kell költözni Italiából. A lovagok névsorának összeállításánál is alkalmazták ezt a megbélyegző mellőzést, de csak keveset sújtottak ezzel a megszégyenítéssel. Viszont megvonták a lótartást minden lovagtól - s ezek elég sokan voltak -, aki a cannaei legiókkal Siciliában tartózkodott, s e büntetés szigorúságát még szolgálati idejük meghosszabbításával is fokozták. Érvénytelennek nyilvánították az állami lóval teljesített eddigi szolgálatukat, s arra kötelezték őket, hogy saját lovukkal még tíz évig szolgáljanak. Ezenkívül nagy számban kutattak fel olyanokat, akiknek saját lovukkal kellett volna szolgálniuk, s közülük azokat, akik a háború kezdetén már elmúltak tizenhét évesek, de azóta se voltak katonák, egytől egyig az aerariusokhoz osztották be. Ezután bérbe adták a Forum körül leégett épületek - két elárusítóhely, a húspiac és a Királyi Atrium - újjáépítését.

12. A consulok, miután minden Rómában szükséges tennivalót elintéztek, elindultak a háborúba. Elsőnek Fulvius vonult el Capua felé, majd néhány nap múlva Fabius, aki tiszttársát szóban, Marcellust pedig levélben sürgette, hogy minél hevesebb támadásaikkal kössék le Hannibalt, míg közben ő maga Tarentumot ostromolja. Mert ha ezt a várost elragadják Hannibaltól, a mindenhonnan kiszorított ellenség nem tudja, hol vetheti meg a lábát, hol találhat biztos menedéket, s így nem marad semmi indoka, hogy tovább is Italiában időzzék. Fabius futárt küldött Regiumba a helyőrség parancsnokához is. Ezt a nyolcezer embert Laevinus consul hozta ide a bruttiusok fékentartására, s mint már említettem, legnagyobbrészt Siciliából és Agathyrnából szállította ide őket, csupa olyan embert, aki megszokta, hogy rablásból éljen. Hozzájuk osztották be a környékről való bruttius szökevényeket is, akik elszántságukban és a szükségtől szorongatva éppúgy mindenre képesek voltak, akárcsak ezek.

A consul megparancsolta, hogy ezzel a sereggel először pusztítsák végig a bruttiusok földjét, azután pedig vegyék ostrom alá Caulonea városát. E parancsát nemcsak serényen, hanem szinte mohón teljesítették, kifosztották és elűzték a vidék földműves népét, majd

teljes erővel megkezdték a város ostromát. Marcellus - mivel a consul levele is biztatta, s mert maga is meg volt győződve róla, hogy a római hadvezérek közül egyik sem annyira méltó ellenfele Hannibalnak, mint ő -, mihelyt a földeken takarmányt lehetett találni, felkerekedett téli szállásáról, és sietve Canusiumhoz, Hannibal ellen vonult. A pun vezér megpróbálta Canusium lakóit elpártolásra csábítani, de Marcellus közeledésének hírére táborával elvonult a város alól. Itt, a sík terepen nem akadt semmi cselvetésre alkalmas rejtekhely, ezért az erdős hegyvidék felé indult el. Marcellus szorosan a nyomában haladt, táborát közvetlenül a pun tábor mellett állította fel, s legióit mindjárt a sáncmunkák elvégzése után csatára sorakoztatta. Hannibal csak egy-egy lovas-, vagy a gyalogosok közül kiválasztott parittyásosztaggal bocsátkozott alkalmi csatározásokba, de nem tartotta szükségesnek, hogy a döntő összecsapás kockázatát vállalja; azonban akarata ellenére is rákényszerítették az ütközetre. Marcellus, éjszakai visszavonulása közben, sík és nyílt terepen utolérte őt, s a tábort építő katonákra minden oldalról rátámadva, megakadályozta az erődítési munkálatokat. Így csatára került sor, amelyben egész hadseregük részt vett, s az éj közeledtével úgy hagyták abba a harcot, hogy bizonytalan volt a győzelem, s még az éj beállta előtt gyorsan megerősítették a két, egymástól kis távolságban álló tábort.

Másnap Marcellus kora hajnalban hadirendbe állította csapatait; Hannibal sem tért ki az ütközet elől. Hosszú beszédben biztatta katonáit, emlékezzenek Trasumennusra és Cannaera, s tiporják el a makacs ellenséget, amely a sarkukban járva szorongatja őket, nem hagyja, hogy tábort verjenek, hogy lélegzethez jussanak vagy körülnézzenek; minden reggel kénytelenek együtt látni a mezőn a felkelő napot és a római sereget. Ha ennek csak egyetlen ütközet után is véres fejjel kellene visszavonulnia, akkor ő sokkal nyugodtabban és zavartalanabbul vezethetné a háborút.

A punok a biztató szavaktól feltüzelve, s mivel megelégelték, hogy az ellenség kihívóan napról napra a nyomukban van és zaklatja őket, elszántan indultak a küzdelembe. Több mint kétórai harc után a római jobbszárny és a válogatott csapatok hátrálni kezdtek. Marcellus, mihelyt ezt észrevette, a tizennyolcadik legiót vezényelte az első csatasorba. De míg itt egyesek félénken meghátráltak, mások meg lassan nyomultak a helyükbe, az egész csatasor megzavarodott, majd teljesen szétzilálódott és megfutamodott, mivel félelme legyőzte vitézségét. Harc és menekülés közben mintegy kétezerhétszáz polgár és szövetséges esett el, köztük négy római centurio és két katonai tribunus: M. Licinius és M. Helvius. Az elsőnek megfutott jobbszárnytól négy, a meghátráló szövetségesek helyére nyomuló legiótól két hadijelvényt zsákmányolt az ellenség.

13. Visszatértek a táborba, s itt Marcellus olyan kemény és keserű szavakkal illette katonáit, hogy jobban lesújtotta őket felháborodott vezérük beszéde, mint az egész napon át tartó szerencsétlen és kimerítő ütközet.

“Ebben a helyzetben - mondta - még hálát és köszönetet mondok a halhatatlan isteneknek, hogy a győztes ellenség, miközben ti oly rémülten rohantatok vissza a sáncon és kapun keresztül, nem támadta meg táborunkat is; hiszen ti bizonyára éppolyan kétségbeesetten engedtétek volna át táborunkat is, mint ahogyan a csatát feladtátok! Micsoda rémület, micsoda rettegés ez? Milyen feledékenység hatalmasodott el hirtelen a lelketeken, hogy azt se tudjátok, kik vagytok, és kik ellen harcoltok? Hiszen ez ugyanaz az ellenség, amelynek legyőzésével és megvert serege üldözésével a múlt nyarat eltöltöttétek, amelynek menekülése közben még e napokban is éjjel-nappal a nyomában voltatok, könnyű összecsapásokban kifárasztottátok, s még tegnap sem hagytátok továbbvonulni vagy tábort verni. De nem szólok arról, amire büszkék lehettek, s csakis azt említem, ami szíveteket szégyennel és megbánással kell, hogy eltöltse. Hiszen tegnap még egyenlő helyzetben fejeztétek be az ütközetet. Milyen változást hozott az elmúlt éjszaka, milyen változást ez a mai nap? Közben a ti seregetek lett kisebb, vagy az övéké nőtt meg? Én legalábbis egyáltalán nem hiszem, hogy saját seregemhez, vagy hogy római katonákhoz beszélek; csupán a testetek és fegyvereitek ugyanazok. Mert ha bátorságotok is a régi maradt volna, vajon megláthatja-e hátatokat az ellenség? S el tudja-e ragadni akár egyetlen manipulus vagy cohors hadijelvényét is? Eddig csak római legiók lemészárlásával dicsekedhetett, ti szereztétek meg neki a mai napon először azt a dicsőséget, hogy egyik seregünket meg is futamíthatta!”

Szavaira a katonák kiáltozásban törtek ki: bocsásson meg nekik e mai napért, s a jövőben ott tegye próbára katonái bátorságát, ahol akarja.

“Jól van, katonák - mondta a consul. - Próbát teszek veletek, holnap csatába vezetlek, hogy győztesként, s ne legyőzöttként kérhessétek a most óhajtott megbocsátást.”

Megparancsolta, hogy a hadijelvényüket elvesztett cohorsok csak árpát kapjanak, s azoknak a manipulusoknak a centuriói, amelyeknek hadijelvényét elvették, megszégyenítésül csatolják le kardhüvelyüket, csak a meztelen kardot tartsák kezükben, s holnapra mindenki, lovas és gyalogos, felfegyverkezve jelenjék meg. Ezzel feloszlatták a gyűlést, s mindenki elismerte, hogy nagyon is megérdemelték a korholást, s hogy ezen a napon a római csatasorban egyetlen igazi férfi sem akadt vezérükön kívül, aki előtt csak halálukkal vagy fényes győzelmükkel igazolhatják magukat.

Másnap parancs szerint teljes fegyverzetben sorakoztak fel. A fővezér megdicsérte őket, s kijelentette, hogy az előző nap elsőnek megfutamodottakat s a hadijelvényüket elvesztett cohorsokat állítja az első csatasorba. Közölte, hogy mindannyiuktól helytállást és győzelmet vár; egyenként és mindnyájan arra törekedjenek, hogy hamarabb érjen el Rómába mai győzelmük, mint tegnapi megfutamodásuk híre. Ezután parancsot adott, hogy egyenek valamit, gyűjtsenek erőt, nehogy kimerüljenek, ha az ütközet elhúzódnék. S miután mindent elmondott és megtett, ami a katonákat csak lelkesítheti, felsorakoztak az ütközetre.

14. Hannibal, mikor ezt jelentették, felkiáltott: "Valóban olyan ellenséggel van dolgunk, amely sem a jó, sem a balszerencsét nem képes elviselni! Ha győz, erőszakosan követi a legyőzöttet, ha legyőzték, új harcot kezd a győztessel!" Ezután gyülekezőt fúvatott, s kivezette csapatait. Mindkét részről sokkal elszántabban harcoltak, mint előző napon; a punok mindent elkövettek, hogy megőrizzék tegnapi dicsőségüket, a rómaiak pedig, hogy lemossák magukról a szégyent. A rómaiaknál a balszárny és a hadijelvényüket elvesztett cohorsok küzdöttek az első sorban, a tizennyolcadik legio alkotta a jobbszárnyat. A szárnyakat L. Cornelius Lentulus és C. Claudius Nero vezényelték; Marcellus - mint buzdító és tanú - jelenlétével a csatasor középső részében tartotta a lelket. Hannibal oldalán a hispanok - egész serege legjobb csapatai - álltak helyt az első sorban.

Mikor már jó ideje tartott az eldöntetlen csata, Hannibal az első vonalba vezényelte az elefántokat, hátha zavart és riadalmat kelthet velük. Az állatok kezdetben meg is zavarták a hadijelvények és csapatok rendjét, s mivel a közelben levőket vagy eltiporták, vagy rémült futásra késztették, az arcvonal egy része védtelenül maradt. S általánossá vált volna a menekülés, ha C. Decimius Flavius katonai tribunus fel nem ragadja a dárdások első manipulusának hadijelvényét, felszólítva a hadijelvényhez tartozó manipulust, hogy kövessék. Oda vezette őket, ahol az egy csoportba verődött állatok a legnagyobb zavart okozták, s megparancsolta, hogy dárdájukkal támadjanak rájuk. Minden lövedék célba talált, mert nem volt nehéz ilyen közelről megcélozni a hatalmas, s ekkor még szorosan egymás mellett álló testeket. Igaz, hogy nem mindegyik sebesült meg, de azok, amelyeknek a hátából kiálltak a belefúródott dárdák - mivel ez az állatfaj megbízhatatlan -, a még sértetlen elefántokat is magukkal ragadták. Ekkor már nem csupán egy manipulus dárdázta a menekülő csordát, hanem minden egyes katona, aki csak a közelébe tudott férkőzni.

Az elefántok még hevesebben rohantak saját seregükre, s még szörnyűbb kavarodást okoztak, mint az ellenség között, mert a

megvadult állatot jobban hajszolja a félelem, mint a nyakában ülő hajtó parancsa. Az elefántok áttörése miatt szétzilált sorok közé behatolt a római gyalogság, s nem túl nagy küzdelemben, megfutamította a szétszórt és megrettent csapatokat. Marcellus azonnal a menekülők után küldte lovasait, s ezek csak akkor hagyták abba az üldözést, mikor a rémülten szaladó ellenséget bekergették táborába. Mert azonfelül, hogy annyi ok volt a rémületre és zűrzavarra, még éppen a kapuban rogyott össze két elefánt is, és így a katonák kénytelenek voltak a sáncon és árkon keresztültörve rontani be a táborba. E helyen rendeztük a legnagyobb vérfürdőt; mintegy nyolcezer embert és öt elefántot öltünk meg. De a győzelmet a rómaiak sem vívták ki véráldozat nélkül. A két legióból mintegy ezerhétszáz, a szövetségesek közül több mint ezerháromszáz ember esett el, s igen nagy volt a megsebesült rómaiak és szövetségesek száma is. Hannibal a következő éjszaka felszedte táborát; Marcellus szerette volna követni, de nem tudta, nagy számú sebesültje miatt.

15. A pun sereg után küldött felderítők másnap jelentették, hogy Hannibal a bruttiusok földjére tart.

Körülbelül e napokban adták meg magukat Q. Fulvius consulnak a hirpiniusok, a lucaniabeliek és volcensek, miután kiszolgáltatták Hannibal városukban állomásozó helyőrségeit. A consul kegyesen bánt velük, csupán szóban rótta meg őket korábbi ballépésükért. Sőt a bruttiusok előtt is hasonló megbocsátás reményét csillantotta meg, amikor megérkezett tőlük két fivér, e nép legelőkelőbb tagjai, Vibius és Paccius, azzal a kéréssel, hogy ugyanolyan feltételekkel adhassák meg magukat, mint a lucaniabeliek.

Q. Fabius consul a sallentinusok földjén rohammal elfoglalta Manduria városát. Itt háromezer embert ejtettek foglyul, s igen sok egyéb zsákmányt is szereztek. Innen Tarentumhoz vonult, s közvetlenül a kikötő szűk bejárata mellett ütötte fel táborát. A Laevinus utánpótlását biztosító hajókat ő részben hadigépekkel, a falak ostromlására szolgáló felszerelésekkel, részben pedig hajítógépekkel, sziklatömbökkel s a legkülönfélébb hajítófegyverekkel rakta meg. S a még evezővel fel nem szerelt teherhajókat is felhasználta: emberei részben ezekkel szállították a gépeket és létrákat a falakhoz, mások pedig a távolabb tartózkodó hajókról igyekeztek a falon tartózkodókat megsebesíteni. E hajókat, hogy velük a nyílt tenger felől támadhassák a várost, felszerelték és fegyverzettel látták el. A tengeren szabadon mozoghattak, mert a pun hajóhad, mikor Philippus király meg akarta támadni az aetoliabelieket, átkelt Corcyrába.

Közben a bruttiusok földjén Caulonea ostromlói Hannibal

megérkezésekor, hogy le ne rohanja őket, egy magaslatra húzódtak, amely megvédte ugyan őket a közvetlen támadástól, egyébként azonban nem sokat ért.

Fabiust Tarentum ostroma közben rendkívüli sikerhez segítette hozzá egy önmagában említésre is alig méltó esemény. Tarentum helyőrsége a Hannibaltól ideküldött bruttiusokból állott. A helyőrség parancsnoka heves szerelemre gyulladt egy nőszemély iránt, akinek fivére Fabius consul seregében szolgált. Ez, mikor húga leveléből értesült annak és a gazdag s honfitársai közt komoly tiszteletnek örvendő idegennek kapcsolatáról, abban bizakodva, hogy a nő révén a szerelmes férfit mindenre ráveheti, amire akarja, e reményét közölte a consullal. S mert elgondolása éppen nem látszott alaptalannak, megbízták, hogy szökevényként menjen be Tarentumba. Itt húga révén jó barátságba került a parancsnokkal, először óvatosan kipuhatolta érzelmeit, s mikor eléggé tisztába jött vele, mennyire befolyásolható, az asszonyi hízelgés segítségével rávette, hogy szolgáltassa ki a rábízott őrhelyet. Megállapodtak az átadás módjában és idejében, majd a katona éjjel az őrállomások között titokban kilopózott a városból, beszámolt a consulnak a történtekről, s hogy a megbeszélés alapján milyen teendőkben állapodtak meg.

Fabius az első őrállás idején jeladással értesítette a város római helyőrségét s az öböl körül őrségen állókat, majd ő maga, az öblöt megkerülve, a várostól keletre állapodott meg, anélkül, hogy észrevették volna. Majd egyszerre harsantak meg a trombiták a fellegvár és a kikötő felől s az öbölbe érkezett hajókról. Szántszándékkal mindenütt ott törtek ki harci kiáltásban s csaptak roppant zajt, ahol a legkevesebb volt a veszély. A consul közben teljes csendben várakozott embereivel. Így Democrates, aki előzőleg a hajóhadat vezényelte, s most úgy esett, hogy a hely főparancsnokságát bízták rá, látva, hogy körülötte teljes a nyugalom, más pontokon viszont olyan hangos kiáltozás hallatszik, mint amilyen egy elfoglalt városban szokott időnként felharsanni, félelmében, hogy míg ő itt habozik, a consul valahol máshol támadhat, és betörhet a városba, csapatait oda vezette, ahonnét a legerősebb harci zaj hallatszott.

Fabius, miután az eltelt idő s maga a csend meggyőzte, hogy elvonult az őrség - mert ahonnan röviddel előbb még az egymást ébresztgetők zaja s a “fegyverbe” kiáltások hangzottak, most egy pisszenést se lehetett észlelni -, létrákat hozatott ahhoz a falrészhez, ahol az árulást nyélbe ütő emberének jelentése szerint a bruttiusok cohorsa teljesített őrszolgálatot. A bruttiusok támogatásával és közreműködésével először itt szállták meg a falat, majd behatoltak a városba. Ezután feltörték a legközelebbi kaput, hogy seregük nagyobb számban vonulhasson be. Ekkor felharsant harci kiáltásuk, s röviddel

napkelte előtt, anélkül, hogy akár egyetlen fegyveressel találkoztak volna, beértek a forumra, s magukra vonták valamennyi, a várban és az öbölben küzdő ellenséges csapatot.

16. A forum bejáratánál heves harc tört ki, de nem tartott sokáig; a tarentumiak lelkesedése, fegyverzete, harci tudása, lendülete, de testi ereje sem ért fel a rómaiakéval. Így csupán dárdáikat hajították el, s mielőtt még közelharcra került volna sor, szétfutottak a város jól ismert utcáin át a maguk vagy barátaik hajlékaiba. Két vezérük, Nico és Democrates bátor küzdelemben esett el. Philomenes, aki a várost árulásával Hannibal kezére játszotta, gyorsan elvágtatott a viadalból, s lovát nemsokára lovasa nélkül látták a városban nyargalászni, de az ő testét sehol sem találták. Általános volt a vélemény, hogy lováról valamelyik nyitott kútba zuhanhatott. Carthalót pedig, a pun helyőrség parancsnokát, mikor letette a fegyvert, s atyáik vendégbarátságára hivatkozva elindult a consulhoz, egy vele szemben jövő katona leszúrta. A többiek is válogatás nélkül mészároltak mindenfelé mindenkit, fegyverest és fegyvertelent, carthagóit és tarentumit egyaránt. Városszerte sok bruttiust is megöltek, vagy tévedésből, vagy a velük szemben érzett hagyományos gyűlöletből, vagy azért, hogy eloszlassák az árulás gyanúját, s azt a látszatot keltsék, hogy Tarentumot fegyveres rohammal vették be. A katonák a vérontás végeztével szétszéledtek, hogy kirabolják a várost. Mint mondják, harmincezer rabszolgát szedtek össze, továbbá rengeteg kivert és megmunkált ezüstöt, háromezer-nyolcszáz font aranyat, s annyi képet és szobrot, ami szinte felért Syracusae díszeivel. De Fabius nagylelkűbb volt, s jobban le tudott mondani az efféle zsákmányról, mint Marcellus. Mikor az írnok megkérdezte, mi legyen az egészen nagy szobrokkal - s ez mind a maga sajátos fegyverzetében harcolva ábrázolt istenalak volt -, azt parancsolta, hogy a haragos isteneket hagyják meg a tarentumiaknak. Majd ledöntette és elhordatta a falat a város és a fellegvár között.

Míg Tarentumban ez történt, Hannibal, akinek a Cauloneát ostromló csapatok megadták magukat, Tarentum ostromának hírére éjjel-nappal tartó gyors menetben sietett seregével a város felmentésére, majd meghallva, hogy a város elesett, így szólt: “A rómaiaknak is van már Hannibaljuk! Ugyanazzal a csellel vették el tőlünk Tarentumot, mint amivel mi megszereztük!” De hogy mégse tűnjék fel úgy, mintha seregével menekülésszerűen távoznék, ott, ahol állt, tábort ütött, mintegy ötezer lépésnyire a várostól. Itt időzött néhány napig, s azután tért vissza Metapontumba. Innen két metapontumi embert küldött Fabiushoz Tarentumba a város elöljáróinak levelével, megbízta őket, szerezzék meg a consul ünnepélyes ígéretét, hogy nem bünteti meg őket előbbi cselekedeteikért, ha kiszolgáltatják neki

Metapontumot és a pun helyőrséget.

Fabius hitt szavaiknak, s kijelölte a napot, amelyen Metapontumhoz érkezik, s leveleket küldött a vezető embereknek, ők azonban ezeket Hannibalhoz továbbították. Hannibal annyira örült csele sikerének, mintha Fabiust máris tőrbe csalta volna, s Metapontum mellett csapdát készített elő.

Fabius Tarentumból való elutazása előtt madárjóslatot kért, s a jósjelek ismételten kedvezőtlennek mutatkoztak. Mikor az istenek akaratát áldozattal is megtudakolta, a haruspex kijelentette, hogy óvakodják az ellenség furfangjától és cselvetésétől. S mivel Fabius nem jelent meg a kitűzött napon, újra elküldték hozzá a metapontumbelieket, hogy ha vonakodik, beszéljék rá az elindulásra. Ekkor váratlanul lefogták őket, s a kínvallatástól félve felfedték a cselvetést.

17. A nyár elején, mikor Hispaniában a fenti események zajlottak, Scipiót, aki az egész tél folyamán igyekezett a barbárokat részben ajándékokkal, részben túszaik és a foglyok szabadon bocsátásával ismét megnyerni, felkereste Edesco, az egyik nagy hírű hispan vezér. Felesége és gyermekei a rómaiak kezében voltak; de ezenkívül megjelenésében közrejátszott az a szinte páratlan hangulatváltozás is, amely - mondhatni - szinte egész Hispaniát a punok oldaláról a rómaiak mellé állította. Ezért döntött úgy Indebilis és Mandonius is - kétségtelenül Hispania két legtekintélyesebb embere -, hogy valamennyi katonáskodó honfitársukkal otthagyják Hasdrubalt, s a tábor felett emelkedő dombra vonulnak vissza, ahonnan az összefüggő hegyhátakon át biztonságban átvonulhatnak a rómaiakhoz.

Hasdrubal, mikor látta, hogy az ellenség ereje ilyen mértékben növekedik, az övé pedig csökken, s várható, hogy - ha egy merész vállalkozással nem változtat a helyzeten - ez a bomlás folytatódik, és serege szétolvad, úgy határozott, hogy mihelyt teheti, csatába bocsátkozik. Scipio még nála is jobban óhajtotta az ütközetet, mert kedvező helyzete reménnyel töltötte el, másrészt mivel jobban szeretett volna, mielőtt az ellenséges seregek egyesülnek, egyetlen vezérrel és sereggel megütközni, mint valamennyivel együtt. De arra az esetre, ha mégis egyidőben több sereggel kellene szembeszállnia, csapatai létszámát egy ügyes fogással növelte meg. Mikor ugyanis látta, hogy hajóhadának semmi hasznát sem veszi, mivel a hispaniai part mentén sehol sem tartózkodott pun hajóhad, hajóit Tarracónál partra vonatta, s a tengerészkatonákat a szárazföldi csapatokhoz osztotta be. Fegyvere bőven volt, ezt részben a Carthagóban elfogott katonáktól zsákmányolta, részben pedig a város elfoglalása után készíttette a nagy számban bezárt mesteremberekkel.

Ezekkel a csapatokkal indult el Scipio kora tavasszal Tarracóból - mert közben visszaérkezett Rómából Laelius is, aki nélkül nem akart nagyobb vállalkozásba fogni -, s egyenesen az ellenség ellen nyomult. Csupa baráti nép területén vonult át, ha valahova megérkezett, ott kíséretet adtak mellé, gondoskodtak fogadtatásáról, s csapataival csatlakozott hozzá Indebilis és Mandonius is. Indebilis beszélt mindkettőjük nevében, de korántsem barbárhoz illő otromba kérkedéssel, hanem inkább szerény méltósággal, mint aki megmagyarázza, miért kellett szükségszerűen átpártolnia, s nem azzal dicsekszik, hogy erre megragadta az első kínálkozó lehetőséget. Tudja, mondta, hogy a “szökevény” név gyűlöletes a régi, s gyanús az új szövetségesek előtt. S ő nem is kárhoztatja az emberekben ezt a magatartást, ha a kettős gyűlöletet valóságos ok, s nem maga a “szökevény” szó váltja ki. Ezután megemlítette a carthagói hadvezéreknek tett szolgálatait, s ezzel szemben ezeknek kapzsiságát, gőgjét, s az ellene és honfitársai ellen elkövetett legkülönbözőbb jogtalanságait. Ezért - mondotta - ők már e mai napig is csupán testileg tartózkodtak mellettük, a másik oldalon, szívük viszont már régen ezen az oldalon volt, ahol - úgy gondolták - tiszteletben tartják az isteni és emberi jogot. Hiszen azok is, akik nem tudják tovább tűrni az emberek hatalmaskodását és jogtalanságait, oltalmat esdve az istenekhez szoktak menekülni. Arra kéri Scipiót, hogy átpártolását ne tekintse se érdemnek, se álnokságnak, s majd róla ettől a naptól szerzett tapasztalatai alapján ítélje meg, mennyire becsüli szolgálatát.

A római vezér azt felelte, hogy pontosan így fog eljárni, s nem fogja őket szökevényeknek tekinteni pusztán azért, mert nem tartották be megállapodásukat egy olyan féllel szemben, amely lábbal tiporta az emberi és isteni törvényeket. Ezután elővezették és visszaadták a két örömében könnyező férfinak feleségét és gyermekeit, s e napon meg is vendégelték őket.

Másnap szerződésbe foglalták hűségnyilatkozatukat, s elengedték őket, hogy csapataikkal együtt térjenek vissza. Ettől kezdve a római táborban tartózkodtak, s az ő kalauzolásukkal közelítették meg az ellenséget.

18. A legközelebbi carthagói sereg Hasdrubal vezetésével Baecula városa mellett tartózkodott, s tábora előtt lovasok látták el az őrszolgálatot. Ezekre rontottak rá a könnyűfegyverzetűek, az előcsapatok s a menet élén haladó katonák, tüstént megérkezésük után, még mielőtt táborhelyet kerestek volna, s olyan megvető lekicsinyléssel, hogy ebből is könnyen következtetni lehetett mindkét fél hangulatára. A lovasokat, rendetlen menekülésre kényszerítve, visszakergették táborukba, s a római hadijelvények szinte a táborkapuig nyomultak előre. S a rómaiak még e napon, mikor csupán

harcra ingerelték az ellenséget, tábort ütöttek. Hasdrubal csapatait éjszaka egy magaslatra vonta vissza, amelynek tetején messze nyúló fennsík terült el, hátulról egy folyó határolta, s a szélén, elöl és oldalt - hogy úgy mondjuk -, meredek partfal futott körül. Alatta egy másik, mélyebben fekvő, enyhe lejtésű síkság terült el, amelyet éppen olyan nehezen járható domboldal vett körül. Hasdrubal, mikor meglátta a tábora előtt felsorakozott ellenséges hadsorokat, erre az alacsonyabban fekvő síkságra küldte le a numida lovasságot s a baleari és africai könnyűfegyverzetű csapatokat.

Scipio, ellovagolva csapatai és a hadijelvények előtt, figyelmeztette katonáit: az ellenség eleve lemondott róla, hogy a sík mezőn vívja meg a csatát, felmászott a dombra, s a sikert nem bátorságától és fegyvereitől, hanem a tereptől várja. De Új-Carthago falai még magasabbak voltak, s a római katona azokon is át tudott hatolni! Sem a dombok, sem a várfalak, de még a tenger se tudta feltartóztatni a római fegyvereket! Az ellenség a magaslat megszállásával csak azt érte el, hogy megfutamodása közben meredek szirteken és szakadékokon kell átugrálnia, de ők a menekülésnek még ezt az útját is elzárják előle.

Két cohorsot rendelt ki, az egyiket a völgyszoros bejáratának az ellenőrzésére, ahol a folyó áttört, a másikat a városból a dombon át a földekre vezető út biztosítására. Ő maga az ellenséges őrséget tegnap megfutamító, gyorsan mozgó csapatokat vezette az alsó magaslaton álló könnyűfegyverzetűek ellen. Először köves terepen haladtak, ahol csupán az út hátráltatta őket. Majd, hogy dárdavetésnyire értek, a legkülönbözőbb hajítófegyverek tömegét zúdították rájuk. Ők - nemcsak a katonák, de a fegyveresek közé vegyült lovászok is - ezt szikladarabokkal viszonozták, amelyekkel bőven be volt szórva a terep, s majdnem mindegyik jó lövedéknek kínálkozott. S noha igen nehéz volt fölhatolniuk, s szinte elborították őket a dárdák és kövek, mégis - hála a falak megostromlásában szerzett gyakorlatuknak és elszántságuknak -, az elöl haladóknak sikerült följutniuk. S amint a sík terep egy kis részét elfoglalták, ahol szilárdan megvethették lábukat, vérontást rendezve kivetették helyéből, s a magasabb dombon álló hadsorokig szorították vissza a könnyűfegyverzetű, rajtaütésekhez szokott ellenséget, amely a távolságban keresett védelmet; csak távoli dárdadobásokkal színlelte a küzdelmet, de képtelen volt helytállni a közelharcban, amelyet ember ember ellen vívott.

Scipio ezután megparancsolta győztes katonáinak, hogy induljanak az arcvonal középső része ellen, a többi csapatot pedig megosztotta Laeliusszal, utasítva őt, hogy kerülje meg jobbról a magaslatot, míg enyhébb lejtésű feljáratot talál, maga pedig kis kerülőt téve, balról támadta oldalba az ellenséget. Ekkorra a carthagóiak első csatasora -

miközben seregszárnyaikkal igyekeztek a körül mindenhonnan felhangzó csatakiáltás irányába fordulni, s hadsoraikból ez irányban arcvonalat alkotni - megingott. E zűrzavarban érkezett fel a magaslatra Laelius is; a carthagóiak meghátráltak, nehogy hátulról kapjanak sebet, első csatasoruk szétzilálódott, s így a római középhad is felnyomulhatott, amire egyébként ezen a kedvezőtlen terepen nem lett volna képes, amíg a csatasorok megbontatlanul állnak, s még az elefántok is ott vannak a hadrendek előtt. S mikor már minden oldalról folyt az öldöklés, Scipio, aki a római balszárnnyal a carthagói jobbszárny ellen intézett rohamot, minden erejével az ellenséges sereg fedezetlenül maradt oldala ellen fordult. S ennek már a menekülésre sem volt helye, mert a római őrjáratok mindkét felől, jobbról és balról is megszállták az utat, a táborkapukat pedig a punok menekülő vezérei és főemberei torlaszolták el. A rémületet még csak növelték a megvadult elefántok; a punok éppúgy rettegtek ezek tombolásától, mint az ellenségtől. Így mintegy nyolcezer embert vágtak le seregükből a rómaiak.

19. Hasdrubal, mint már csata előtt a rabolt pénzt, most az elefántokat is előreküldte, a menekülőkből összegyűjtött, amennyit csak lehetett, s a Tagus folyó mentén a Pyrenaeusok felé vonult. Scipio az ellenséges tábor elfoglalása után minden zsákmányt - a szabad polgárokat kivéve - katonáinak engedett át, s a foglyok számbavételénél tízezer gyalogost és kétezer lovast talált. Közülük a hispanokat minden váltságdíj nélkül hazaengedte, az africaiakat pedig eladatta a praetorral. Ezután a részben már régebben hozzánk pártolt, részben előző nap elfogott hispanok nagy tömege vette őt körül, s egyhangú “királyunk” felkiáltással üdvözölték. Scipio a praeco útján csendet parancsolt, s kijelentette, hogy az ő szemében a legdicsőbb cím a fővezér, amellyel katonái megtisztelték; Rómában megengedhetetlen a máshol nagyszerűen hangzó király elnevezés. Némán megállapíthatják magukban - ha már egy emberben ezt tartják a legnagyszerűbb vonásnak -, hogy őbenne királyi lélek lakozik, de ne ejtsék ki hangosan e szót. S még a barbárokat is megérintette ennek a jellemnek a nagysága, mikor olyan emelkedett lélekkel utasította vissza ezt a címet, amely a többi halandót elvakítja fényével.

Ezután megajándékozta a hispan fejedelmeket és vezető embereket, s felszólította Indebilist, hogy a nagyszámú zsákmányolt lóból tetszése szerint válasszon ki magának háromszázat. A praetor, miközben az africaiakat a fővezér parancsára áruba bocsátotta, az egyik feltűnő szépségű fiút, meghallva, hogy az fejedelmi származású, elküldte Scipióhoz. A fiú Scipio kérdésére, hogy kicsoda, honnan származik, miért tartózkodik ilyen fiatal létére a táborban, azt válaszolta, hogy numida, s honfitársai Massivának hívják. Mikor apja halála után árván

maradt, anyai nagyapjánál, Gala numida királynál nevelkedett, majd mikor nagybátyja, Masinissa lovasságával Carthago segítségére nemrég Hispaniába érkezett, ő is vele jött. Mivel ennyire fiatal volt, Masinissa eddig egyszer sem engedte meg, hogy részt vegyen a harcban, de aznap, mikor a rómaiakkal összecsaptak, ő nagybátyja tudta nélkül titokban lovat és fegyvert szerzett, s elindult a csatába. Itt azonban lova felbukott, s a rómaiak elfogták.

Scipio megparancsolta, hogy vigyázzanak a numidára, befejezte az emelvényen bírói teendőit, majd visszavonult fővezéri sátrába, odahívatta az ifjút, s megkérdezte, nem volna-e kedve visszatérni Masinissához. “De még mennyire!” - felelte örömében könnyekre fakadva a fiú. Ekkor Scipio egy aranygyűrűvel, bíborsávos tunicával, hispaniai köpennyel, aranycsattal s egy teljesen felszerszámozott lóval ajándékozta meg, majd elbocsátotta, meghagyva lovasainak, kísérjék el, ameddig óhajtja.

20. Ezután haditanácsot tartottak. S noha néhányan azt tanácsolták Scipiónak, hogy tüstént eredjen Hasdrubal nyomába, ő nem akarta kockáztatni azt, hogy Mago és a másik Hasdrubal egyesüljenek ennek a csapataival, ezért csupán egy seregrészt küldött a Pyrenaeusok biztosítására, s a nyár hátralevő részét azzal töltötte, hogy ismét szövetségesévé fogadja Hispania népeit.

Néhány nappal a Baecula mellett vívott csata után, mikor Scipio Tarracótól visszatérőben már maga mögött hagyta Castulo rengetegét, Hasdrubal, Gisgo fia, és Mago Hispania túlsó széléről megérkezett Hasdrubalhoz, későn ahhoz, hogy szerencsétlen csatája után segítségére legyenek, de ahhoz elég jókor, hogy soron következő hadi vállalkozásaikat megbeszéljék. Beszámoltak egymásnak, milyen a hispaniabeliek hangulata a rájuk bízott területen, s csupán Hasdrubal, Gisgo fia vélekedett úgy, hogy Hispaniának legtávolabbi, az Oceanus mellett, Gadesnál elterülő partvidékén nem tudnak még eddig a rómaiakról, s ezért még elég hűségesek a carthagóiakhoz. A másik Hasdrubal és Mago egyetértettek abban, hogy Scipio a jótéteményeivel megnyerte mindenki rokonszenvét - az egyénekét éppúgy, mint a népekét -, s az átszökéseknek nem tudnak hamarább véget vetni, csak akkor, ha katonáikat Hispania legtávolabbi vidékeire küldik, vagy átvezetik őket Galliába. Ezért kellett volna Hasdrubalnak - még a senatus döntése nélkül is - átkelnie Italiába, a háború gyújtópontjába s a küzdelmet eldöntő színterére, s egyúttal magával vinnie valamennyi hispant, hogy így vonja ki őket Scipio befolyása alól. Ezért úgy döntöttek, hogy az átszökések és a szerencsétlen csata következtében megfogyatkozott seregét töltse fel hispan katonákkal, Mago pedig adja át seregét Hasdrubalnak, Gisgo fiának, s nagy pénzösszeggel menjen át a Baleari-szigetekre, s itt toborozzon zsoldos segédcsapatokat.

Hasdrubal, Gisgo fia, nyomuljon be seregével mélyen Lusitania földjére, s ne kezdjen csatát a rómaiakkal. Masinissa válasszon ki lovassága legjavából háromezer lovast, s Hispania túlsó felében portyázva, segítse a szövetségeseket, dúlja fel az ellenség városait és szántóföldjeit. E határozatok után a vezérek elvonultak, hogy végrehajtsák, amiben megállapodtak. Ez történt ebben az évben Hispaniában.

Rómában Scipio hírneve napról napra növekedett. Fabiusnak Tarentum elfoglalása - noha nem hősi harccal, hanem elsősorban csellel vette be - megnövelte dicsőségét. Fulvius hírneve megfakult, Marcellusról pedig már határozottan elítélő hangon beszéltek, nemcsak, mert elvesztette első ütközetét, de különösen azért, hogy nyár közepén, míg Hannibal végigportyázta Italiát, ő katonáival Venusia házaiba húzódott. Ellenfele, C. Publicius Bibulus néptribunus, aki a népgyűlésen Claudiust már első, szerencsétlenül végződött csatája után is lankadatlanul igyekezett a nép előtt megrágalmazni és gyűlöletessé tenni, most már arra törekedett, hogy hadvezéri megbízatásától is megfosszák. Marcellus barátai azonban legalább azt el tudták érni, hogy Marcellus, Venusiában egy legatust hátrahagyva, Rómába jöhessen, az ellenségei által emelt vádak alól tisztázhassa magát, s fővezéri megbízatásának visszavonását ne távollétében tárgyalják meg. Mikor Marcellus Rómába jött, hogy védekezzék a rágalmak ellen, véletlenül éppen akkor érkezett meg a Városba Q. Fabius consul is, a választógyűlés megtartására.

21. Marcellus vezéri megbízatásának ügyét a Circus Flaminiusban a nép és valamennyi rend nagy számban összegyűlt tagjai előtt tárgyalták meg. A néptribunus nemcsak magát Marcellust vádolta, hanem az egész nemességet is, mondván: az ő csalárdságuk és késlekedésük következménye, hogy Hannibal Italiát immár tizedik éve tartományaként bitorolja, s hosszabb időt töltött itt, mint Carthagóban. A római nép most élvezheti annak gyümölcsét, hogy meghosszabbította Marcellus vezéri megbízatását: serege, miután kétszer tönkreverték, nyár idején Venusia falai között vert tábort.

A tribunus támadását Marcellus, felsorolva tetteit, oly sikeresen verte vissza, hogy nemcsak a vezéri hatalma visszavonására vonatkozó indítványt vetették el, hanem másnap valamennyi centuria egyhangú lelkesedéssel őt választotta meg consulnak; tiszttársul az akkori praetort, T. Quinctius Crispinust rendelték mellé. Másnap praetorrá választották P. Licinius Crassus Dives pontifex maximust, P. Licinius Varust, Sex. Iulius Caesart, Q. Claudius Flament.

A polgárság körében éppen a választógyűlés napjaiban nyugtalanságot keltett Etruria elpártolása. Ezt, mint C. Calpurnius, a

provincia kormányzásával megbízott propraetor megírta, Arretium lakói kezdeményezték. Ezért tüstént odaküldték a kijelölt consult, Marcellust, vizsgálja meg a helyzetet, és ha szükségesnek látja, vigye oda seregét, és Apulia helyett Etruriában folytassa a háborút. Ettől megrettenve, az etruriabeliek elcsendesedtek.

A tarentumiak követeinek, akik a béke mellett azt kérték, hogy megtarthassák szabadságukat és saját törvényeiket, a senatus azt válaszolta, hogy jöjjenek újra, ha Fabius consul visszatért Rómába.

Ebben az évben újra megrendezték - egy-egy napon át - a Római és a Plebeius Játékokat. L. Cornelius Caudinus és Ser. Sulpicius Galba voltak a curulis, és C. Servilius és Q. Caecilius Metellus a plebeius aedilisek. Servilius ellen felhozták, hogy jogtalanul viselte a néptribunusi, és viseli az aedilisi tisztséget, mert atyjáról, akiről tíz éven át azt hitték, hogy a boiusok Mutina környékén, mint a földek kiosztására kiküldött háromtagú bizottság tagját, megölték, az az elég megbízható hír érkezett, hogy él, és az ellenség kezében van.

22. A pun háború tizenegyedik évében consul lett M. Marcellus ötödízben - ha beleszámítjuk azt a consulságát is, amelytől visszalépett, mert megválasztásánál hiba történt -, és T. Quinctius Crispinus. Mindkét consul hatásköre Italiára terjedt ki; megkapták az előző év consuljainak hadseregeit - a harmadik sereg ekkor Venusiában tartózkodott Marcellus parancsnoksága alatt -, s utasították őket, hogy a három seregből tetszésük szerint válasszanak ki kettőt, a harmadikat pedig adják oda annak, aki Tarentumot és a sallentinusok földjét kapja meg provinciának. A többi megbízatást a következőképpen osztották el: a praetorok közül P. Licinius Varust bízták meg a városiak, P. Licinius Crassus pontifex maximust az idegenek jogügyeinek intézésével, s a senatus által még rábízandó feladattal. Sex. Iulius Caesar kapta meg Siciliát, s Q. Claudius Flamen Tarentumot. Egy évre meghosszabbították Q. Fulvius Flaccus hadvezéri megbízatását azzal, hogy egy legióval tartsa megszállva Capuát, amely eddig T. Quinctius praetor hatáskörébe tartozott. Meghosszabbították C. Hostilius megbízatását is azzal, hogy mint propraetor vegye át C. Calpurniustól az Etruriában állomásozó két legio parancsnokságát. Meghosszabbították L. Veturius Philo parancsnokságát is, s megbízták, hogy propraetorként tartsa meg eddigi provinciáját, Galliát, ugyanazzal a két legióval, amelyeknek eddig praetorként állt az élén. A senatus, akárcsak L. Veturius, C. Aurunculeius esetében is úgy döntött, s ilyen értelmű javaslatot terjesztett a népgyűlés elé, hogy hosszabbítsák meg a megbízatását, amelyet mint praetor két legio parancsnokaként töltött be provinciájában, Sardiniában. Provinciája védelmére megkapta azt az ötven hadihajót, amelyet P. Scipio küldött Hispaniából. P. Scipio és M.

Silanus is megkapta még egy évre a maga hispaniai tartományát és eddigi hadseregét. Scipiót utasították, hogy a nála levő nyolcvan hajóból, amelyeket részben Italiából vitt magával, részben pedig a carthagóiaktól zsákmányolt, küldjön át ötvenet Sardiniába, mert az a hír jött, carthagóiaik ez évben nagy hajóépítésbe kezdtek, s azt tervezik, hogy kétszáz hajóval ellenőrzik Italia, Sicilia és Sardinia egész partvidékét. Siciliában a következőképpen osztották meg a feladatokat: Sex. Caesar a cannaei hadsereget, M. Valerius Laevinus - akinek megbízatását szintén meghosszabbították - a Siciliában levő, hetven hajóból álló hajóhadat kapta meg azzal, hogy ezt egészítse ki a múlt évben Tarentumban állomásozó harminc hajóval, s ezzel a száz hajóból álló flottával, ha jónak látja, keljen át zsákmányszerző vállalkozásra Africába. P. Sulpicius megbízatását is meghosszabbították egy évre, s megbízták, hogy eddigi hajóhadával ellenőrizze Macedoniát és Görögországot. A Róma mellett tartózkodó két legióról nem hoztak újabb rendelkezést. A consuloknak megengedték, hogy a szükséges kiegészítésről sorozás útján gondoskodjanak. Ebben az évben a római birodalmat huszonegy legio védelmezte.

P. Licinius Varust megbízták, hogy hozassa rendbe az Ostiában levő harminc régi hadihajót, húsz új hajót pedig lásson el evezőslegénységgel, hogy ötven hajó álljon készenlétben a Róma városával szomszédos tengerpart védelmére. C. Calpurniusnak megtiltották, hogy seregével elvonuljon Arretium alól, mielőtt utódja megérkezik. Éppígy Tubulus is megkapta a parancsot, igyekezzék különleges éberséggel megelőzni a vidéken minden felforgatást.

23. A praetorok elutaztak provinciájukba; a consulokat visszatartotta a vallásos aggodalom, mert egész sor csodajelről érkezett jelentés, s az áldozatoknál sem mutatkoztak kedvező előjelek. Campaniából az a hír érkezett, hogy két szentélyt, Fortunáét és Marsét s jó néhány síremléket villámcsapás ért; Cumaeban az egerek - mert a babonás gondolkodás ennyire isteni intést lát a legkisebb apróságban is - megrágták a Iuppiter-szentély aranydíszítéseit; Casinumban roppant méhraj ereszkedett le a forumra; Ostiában villámcsapás érte a várfalat és a várkaput; Caereben egy keselyű röpült be Iuppiter szentélyébe; Vulsiniiban a tó vértől áradt. E csodajelek miatt egynapos könyörgést tartottak. Néhány napon át nagyobb jószágokat áldoztak, anélkül, hogy szerencsés jósjelek mutatkoztak volna, s hosszú ideig nem tudták kieszközölni az égiek jóindulatát. A csodajelek végzete a consulokon teljesedett be, de megkímélte az államot.

Apollo tiszteletére első ízben P. Cornelius Sulla városi praetor rendezett játékokat Q. Fulvius és Ap. Claudius consulsága alatt. Ezeket azután mindegyik városi praetor megrendezte, de csak egy-egy évre

tettek felajánlást, s meghatározatlan napon tartották meg az ünnepet. Ebben az évben súlyos járvány támadt a Városban és a földeken, ez azonban inkább hosszas betegeskedéssel járt, s csak kevés halálesetet okozott. A járvány miatt a keresztutakon az egész Városban könyörgést tartottak, ezenkívül P. Licinius városi praetor utasítást kapott, terjesszen javaslatot a nép elé, hogy a Játékok megrendezésére tett fogadalmat ezentúl mindig egy meghatározott napon teljesítsék. Ő volt az első, aki e szerint ajánlotta fel s rendezte meg az ünnepet, amelynek napjául quintilis 5-ét jelölte ki, s az ünnepet azóta is e napon ülik meg.

24. Az arretiumiak felől érkező, s napról napra nyugtalanítóbb hírek egyre jobban aggasztották az atyákat. Ezért írtak C. Hostiliusnak: szedjen haladéktalanul az arretiumiak közül túszokat, s elküldték - hadvezéri hatáskörrel felruházva - C. Terentius Varrót, hogy vegye át és hozza őket Rómába. Amint ez megérkezett, Hostilius tüstént elrendelte, hogy a város előtt táborozó legio nyomuljon be a városba, s a megfelelő helyekre őrséget állított; majd a forumra hívatta a tanács tagjait, s rájuk parancsolt, adjanak kezeseket. S mikor a senatus két napi gondolkodási időt kért, közölte velük: vagy ők adnak azonnal kezeseket, vagy pedig ő szedi össze másnap, s viszi el a senatorok valamennyi gyermekét. Ezután szétküldte a katonai tribunusokat, a szövetséges parancsnokokat és centuriókat, őrizzék a kapukat, nehogy éjjel bárki is kijusson a városból. Parancsát azonban nagyon lassan és hanyagul hajtották végre, így hét vezető senator az éj beállta előtt gyermekeivel együtt kiszökött, mielőtt az őrségek elhelyezkedtek a kapuknál. Másnap a senatorokat kora hajnalban a forumra parancsolták, a távollevők vagyonát elkobozták, a többi senator gyermekeit, összesen százhúszat, túszként elvették, s átadták C. Terentiusnak, hogy vigye őket Rómába. Ő a senatusban az igazi helyzetet a régebbinél sokkal gyászosabbnak tüntette fel. Ezért, mintha Etruriában máris kitöréssel fenyegetne a lázadás, magát C. Terentiust utasították, hogy az egyik városi legióval vonuljon Arretiumhoz, s szállja meg a várost. C. Hostiliust pedig megbízták, hogy a sereg többi részével portyázza végig egész provinciáját, s igyekezzék megakadályozni, hogy a felforgatásra törekvők alkalmat találjanak tervük kivitelére.

Mikor C. Terentius a legióval megérkezett Arretiumba, az elöljáróktól a város kulcsait követelte. Feleletükre, hogy a kulcsokat nem találják, sokkal valószínűbbnek vélte, hogy ezeket csalárdul eldugták, mint azt, hogy véletlenül vesztették el, s ezért minden kapuhoz új kulcsot készíttetett, és nagy gonddal ügyelt rá, hogy ezek mind az ő birtokában legyenek. Hostiliust is nagyon nyomatékosan figyelmeztette: csak akkor reménykedhet abban, hogy az etruszkok

nem kezdenek mozgolódni, ha minden kísérletet már csírájában elfojt.

25. Ezután a senatusban a tarentumiak ügyében igen heves vitára került sor, amelyen Fabius is jelen volt. S míg ő maga védelmére kelt azoknak, akiket fegyverrel kényszerített térdre, mások ellenségesen nyilatkoztak; a legtöbben azt javasolták: éppúgy vétkesnek kell nyilvánítani s meg kell büntetni őket, mint a campaniabelieket. A senatus, elfogadva M. Acilius javaslatát, úgy határozott, hogy a város birtoklását helyőrséggel kell biztosítani, a lakókat mind zárják be a falak mögé, s ügyük tárgyalására majd később térnek vissza, akkor, ha Italiában nyugodtabb lesz a helyzet. Nem kevésbé heves vita folyt M. Liviusról, a tarentumi fellegvár parancsnokáról is. Egyesek azt óhajtották, hogy senatusi határozattal bélyegezzék meg a parancsnokot, mert az ő gondatlansága következtében szolgáltatták ki Tarentumot az ellenségnek. Mások viszont megjutalmazását javasolták, hiszen öt éven keresztül tartotta a várat, s Tarentum visszafoglalása is elsősorban az ő érdeme. A két párt közt középen állók úgy vélekedtek, hogy ügyének kivizsgálása nem a senatus, hanem a censorok hatáskörébe tartozik. Fabius is ezen a véleményen volt, azonban hozzáfűzte: elismeri, amit a senatusban Livius barátai oly nagy hangon emlegettek, hogy az ő közreműködésének köszönhetik Tarentum visszafoglalását, viszont az s igaz, hogy nem kellett volna visszafoglalni, ha előzőleg nem veszítik el.

Az egyik consul, T. Quinctius Crispinus kiegészítő csapatokkal elutazott az eddig Q. Fulvius Flaccus parancsnoksága alatt álló sereghez Lucaniába. Marcellust visszatartották a lelkét újra meg újra eltöltő vallásos aggályok, például az, hogy a gallus háborúban Clastidiumnál szentélyt ajánlott fel Honosnak és Virtusnak, de ennek felszentelését a főpapok megakadályozták, mondván, nem lehet két istenségnek egy templomi helységet felajánlani, mert ha abba villám üt, vagy benne bármilyen egyéb csodajel mutatkozik, nem lehet kiengesztelni, hiszen nem fogják tudni, a két isten közül melyiknek mutassanak be áldozatot, mert az előírás szerint - bizonyos isteneket kivéve - nem lehet kettőnek egy áldozatot felajánlani. Ezért nagy sietve Virtusnak is hozzáépítettek egy szentélyt, de ezt már Marcellus nem tudta személyesen felszentelni. Így végül a kiegészítő csapatokkal ő is elindult az előző évben Venusiában hagyott seregéhez.

Crispinus Bruttiumban, látva, hogy Tarentum bevétele Fabiusnak mekkora dicsőséget szerzett, megkezdte Locri ostromát. Siciliából a legkülönbözőbb hajító- és ostromgépeket hozatta oda, s a hajókat is mozgósította, hogy vegyék ostrom alá a város tenger felé eső részét. De az ostromnak vége szakadt, mert Hannibal elindult csapataival Lacinium felé, s Crispinus híradást kapott, hogy tiszttársa már útra kelt Venusiából a sereggel, amellyel ő egyesülni akart. Ezért

Bruttiumból visszavonult Apulia felé, s a két consul Venusia és Bantia között, egymástól nem egészen háromezer lépésnyi távolságban ütötte fel táborát. Erre a vidékre tért vissza Hannibal is, miután Locritól elhárította a háborút. Itt a consulok - mindketten forrófejű emberek - majdnem mindennap felkínálták az ütközetet, mert meg voltak győződve róla, hogy ha az ellenség megkockáztatja a csatát a két consuli sereggel, itt be tudják fejezni a háborút.

26. Hannibal, mivel a múlt évben két - egy győztes és egy vesztes - ütközetet vívott Marcellusszal, jól tudta, hogy miben reménykedhet, és mitől kell félnie, ha ismét vele kerül szembe, de arra semmiképpen nem számított, hogy a két consullal szemben helyt tud állni. Így csakis megszokott cselfogásaiban bizakodott, s cselvetésre alkalmas hely után nézett. De azért a két sereg között, változó sikerrel, kisebb összecsapásokra került sor. A consulok, mivel úgy gondolták, hogy így kihúzhatják a nyarat, azt tervezték, hogy közben változatlan erővel folytatják Locri ostromát is. Levélben utasították L. Cinciust, keljen át hajóhadával Siciliából Locrihoz. S hogy a szárazföld felől is folytathassák a falak ostromát, a tarentumi helyőrséget - seregük egy részét - is oda irányították. Hannibal, aki néhány thuriibeli ember útján értesült e tervekről, csapatokat küldött, hogy álljanak lesben a Tarentumból kivezető úton. Itt, a Petalia alatt lévő magaslaton, titokban háromezer lovas és kétezer gyalogos foglalt állást. S mikor a felderítés nélkül menetelő rómaiak belesétáltak a csapdába, közülük mintegy kétezer fegyveres elesett, mintegy ezerötszáz pedig élve került fogságba. A többiek szétszóródtak, s árkon-bokron át menekülve értek vissza Tarentumba.

A pun és a római tábor között egy erdő borította domb emelkedett. Ezt először egyik fél sem szállta meg, mert a rómaiak nem ismerték a pun tábor felé néző oldalát, Hannibal pedig a helyet cselvetésre alkalmasabbnak tartotta, mint táborhelynek. Ezért éjszaka ide küldött s elbújtatott az erdőben néhány csapat numidát, akik közül napközben egy sem távozhatott el őrhelyéről, nehogy a távolból észrevehessék fegyverüket vagy őket magukat. A római táborban a sereg hangos kiáltozással követelte, hogy foglalják el és erősítsék meg sánccal a dombot, nehogy - ha Hannibal foglalná el - úgyszólván a nyakukba üljön az ellenség. Marcellus, akit a javaslat fellelkesített, így szólt tiszttársához: “Miért ne mennénk el mi magunk oda néhány lovassal körülnézni? Ha szemügyre vettük a helyet, utána sokkal biztosabban tudunk dönteni.” S amikor Crispinus beleegyezett, elindultak kétszázhúsz lovassal, akik közül negyven fregellaei volt, a többi pedig etruszk. Elkísérte őket két katonai tribunus, M. Marcellus, a consul fia, és A. Manlius, valamint két szövetséges parancsnok, L. Arrenius és M’. Aulius is. Egyes történetírók úgy tudósítanak, hogy e napon Marcellus

consul áldozatot mutatott be, s a levágott áldozati állatok közül az elsőnek a máján nem találták a főrészt, a második állat minden belső része előírásszerűen hibátlan volt, sőt a máj főrésze még szokatlanul nagynak is látszott. S éppen ez nem tetszett a haruspexnek, hogy először olyan alaktalan és rút, majd ennyire kövér belső részekre bukkantak.

27. Marcellus consul azonban annyira szeretett volna megütközni Hanniballal, hogy szerinte tábora sose volt elég közel az ellenségéhez. Most is, miközben a völgyet elhagyta, parancsot adott, hogy a katonák - ki-ki a maga helyén - álljanak készenlétben, hogy ha majd ők a dombot, amelynek szemrevételére elindultak, megfelelőnek találják, holmijukat összeszedve azonnal követhessék őket.

A tábor előtt egy kis síkság terült el, erről vezetett fel egy nyílt, mindenhonnan jól látható út a dombra. Ekkor a numida őrszem - akit korántsem ilyen nagy fogás reményében ültettek a helyére, hanem azért, hogy ha néhány, takarmányt vagy tűzifát keresgélő ember messzebb talál elkószálni a tábortól, lecsaphassanak rá - jelt ad társainak, hogy ki-ki egyidőben törjön elő rejtekhelyéről. De akiknek szemtől szemben, közvetlenül a csúcsról kellett támadniuk, nem jelentek meg előbb, csak mikor már megkerülték a dombot azok, akiknek az ellenség mögött kellett az utat elzárniuk. Ekkor minden irányból, teljes számban, előrontottak, s harci kiáltást hallatva, támadásra indultak. S noha a consulok már bent voltak a völgyben, s így nem tudtak feljutni az ellenféltől megszállt magaslatra, s visszavonulásra sem volt módjuk, mivel körül voltak zárva, mégis hosszabb ideig folytathatták volna a küzdelmet, ha a megfutamodó etruszkok rémülete nem terjed át a többiekre is. De a fregellaebeliek azért, noha az etruszkok cserbenhagyták őket, nem adták fel a küzdelmet, amíg a consulok nem sebesültek meg, s biztatásukkal, és derekasan kivéve részüket a harcból, tartották bennük a lelket. De mikor látták, hogy mindkét consul megsebesül, sőt Marcellus egy dárdától haldokolva hanyatlik le lováról, ők maguk is - igaz, hogy már csak alig néhányan voltak életben - a két dárdaszúrást kapott Crispinus consullal s a szintén megsebesült ifjú Marcellusszal együtt, futásnak eredtek. Elesett A. Manlius katonai tribunus; a két szövetséges vezér közül M’. Auliust megölték, L. Arreniust elfogták. Élve került az ellenség kezébe öt consuli lictor is, a többi vagy elesett, vagy elmenekült a consullal. A lovasok közül negyvenhárman estek el a harc vagy menekülés közben, tizennyolcat élve fogott el az ellenség.

A táborban már zajongva követelték, hogy induljanak a consulok segítségére, mikor meglátták sebesülten visszatérni az egyik consult s a másik consul fiát, néhány ember kíséretében, akik túlélték a szerencsétlen vállalkozást. Marcellus halála egyébként is nagy csapás

volt, de különösen azért, mert megállapodott korú ember - hiszen már elmúlt hatvanéves -, és régi, tapasztalt hadvezér létére ilyen elővigyázatlanul sodorta veszélybe magát, tiszttársát, s kis híján szinte az egész államot.

Nagyon sok kitérőt kellene tennem ezzel az egyetlen eseménnyel kapcsolatban, ha részletesen fel akarnám sorolni, hányféleképpen adják elő a történetírók Marcellus halálát. Hogy a többieket ne is említsem, Caelius a történet három változatát is elmeséli: az elsőt a szájhagyomány örökítette ránk, a másodikat a consul fia - az események szemtanúja - írta meg emlékbeszédében, a harmadikat Caelius saját kutatásainak és tapasztalatainak eredményeképpen adja elő. De bármennyi eltérés is található egyébként a hagyományban, abban az elbeszélők többsége megegyezik, hogy a consul a terep kikémlelésére távozott el a táborból, abban pedig mindnyájan, hogy csapdába esett.

28. Hannibal meggyőződése szerint az egyik consul halála s a másik megsebesülése az ellenség között roppant rémületet keltett, ezért, hogy semmi alkalmat se szalasszon el, táborát tüstént arra a dombra telepítette át, amelyen az összecsapás lefolyt. Itt megtalálta és eltemettette Marcellus holttestét. Crispinus, akit tiszttársa halála és saját megsebesülése egyaránt megrémített, a rákövetkező éjszaka csendjében elindult, s amint elérte az első hegyet, ott egy kiemelkedő és minden oldalról biztosított helyen ütötte fel táborát. Itt a két vezér minden ravaszságát összeszedte; az egyik azért, hogy tőrbe csalja a másikat, a másik, hogy kikerülje a csapdát.

Marcellus holttestével együtt pecsétgyűrűje is Hannibal kezébe került. Crispinus meg akarta előzni, hogy a pun vezér a pecsét megtévesztő alkalmazásával bárkit is becsapjon, követeket küldött hát a legközelebbi városokba, megüzente, hogy tiszttársát megölték, gyűrűje az ellenség kezébe került, ezért ne higgyenek semmi olyan levélnek, amelyet Marcellus nevében írtak. Alig érkezett meg követe Salapiába, mikor meghozták Hannibaltól a Marcellus consul nevében írt levelet, amelyben az állt, hogy a consul következő éjjel Salapiába érkezik. Az ott helyőrségi szolgálatot teljesítő katonák álljanak készenlétben, mert a consulnak esetleg szüksége lesz rájuk. A salapiabeliek átláttak a szitán, s mivel meg voltak győződve róla, hogy Hannibal nemcsak elpártolásukért, de lovassága lemészárlásáért is bosszút akar rajtuk állni, elküldték a levélhozót - aki egyébként római szökevény volt -, hogy a katonák tanú nélkül hajthassák végre a szükséges előkészületeket. Polgáraikat a falakon és a város megfelelő pontjain felállított őrségekbe osztották be; az őrállomások és az őrségek szolgálatát éjjel különleges gonddal látták el, s a kapukhoz, ahová az ellenség megérkezését várták, a helyőrség java erejét

rendelték.

Hannibal körülbelül a negyedik őrségváltás idején érkezett a város alá. A menet élén római fegyvert viselő római szökevények haladtak. Amint a kapu elé értek, mindnyájan latinul hívták az őrséget, s felszólították, nyissa ki a kaput, itt van a consul. Az őrök olyan zajt csaptak, mintha ez a kiáltozás serkentette volna fel őket álmukból, majd serényen odasietve hozzáfogtak a kapu kinyitásához. A kapunyílást felhúzható rács zárta el; ezt részben emelőkkel emelték, részben kötelekkel húzták olyan magasra, hogy felegyenesedve át lehessen jutni alatta. Alig nyílt megfelelő szabad út, a szökevények egymást lökdösve tolongtak befelé a kapun, s mikor már mintegy hatszázan bejutottak, a rács, mivel az őrök meglazították a tartóköteleket, nagy zajjal lezuhant. A salapiabeliek részben a szökevényekre támadtak, akik fegyverüket a menetelés miatt, mint barátságos vidéken szokás, a vállukon hordták, részben kövekkel, rudakkal, dárdákkal az ellenséget kergették el a kapukhoz tartozó torony s a falak alól. Így Hannibal, miután saját csapdájába esett, elvonult innét, s elindult, hogy felmentse a körülzárt Locrit, mivel L. Cincius ostromművek s a Siciliából ideszállított legkülönbözőbb hajítógépek segítségével minden erővel folytatta a város ostromát.

Mago már szinte alig bízott abban, hogy megtarthatja és megvédheti a várost; számára Marcellus halálhíre jelentette az első reménysugárt. Ezután újabb hírt kapott: Hannibal előreküldte a lovasságot, s gyalogos erejével maga is a leggyorsabb menetben közeledik. Így Mago, mikor a megfigyelőállások jelzéseiből értesült a numidák közeledéséről, a hirtelen feltáruló kapun át maga is az ellenségre rontott. Kezdetben - inkább, mert meglepetésszerűen, s nem, mert egyenlő erőkkel támadott - még kétes volt a harc eredménye. Később, mikor megérkeztek a numidák, akkora rémület lett úrrá a rómaiakon, hogy hanyatt-homlok menekültek a tengerhez, hajóikra, otthagyva a sáncműveket, s a falakat döngető ostromgépeket. Így a locribeliek Hannibal megérkezésével felszabadultak az ostromzár alól.

29. Crispinus, miután értesült róla, hogy Hannibal a bruttiusok földjére vonult, megparancsolta M. Marcellus katonai tribunusnak, hogy volt consultársa seregét vezesse Venusiába. Maga pedig legióival elindult Capua felé, noha súlyos sebe miatt alig bírta elviselni a hordszék rázását. Megírta Rómába, hogy tiszttársa elesett, s hogy ő maga milyen rendkívüli veszélyben forog. Nem mehet Rómába megtartani a választógyűlést, mert egyrészt valószínűleg nem bírná ki az út megpróbáltatásait, másrészt pedig Tarentumért aggódik, hogy Hannibal Bruttiumból ehhez a városhoz vonul seregével. Szüksége van rá, hogy küldjenek hozzá néhány tapasztalt legatust, akikkel megbeszéli az állam sorsára vonatkozó elképzeléseit. A levél

felolvasása után nagy gyász fogott el mindenkit a consul halála, s aggodalom a másik consul sorsa miatt. Ezért a venusiai sereghez elküldték az ifjabb Q. Fabiust, a consulhoz pedig három legatust: Sex. Iulius Caesart, L. Licinius Pollió és L. Cincius Alimentust, bár ez csak néhány napja érkezett meg Siciliából. Megbízták őket, tudassák a consullal: ha nem tud személyesen megjelenni Rómában a választógyűlésen, Róma felségterületén jelöljön ki dictatort a gyűlés megtartására. S úgy döntöttek, hogy abban az esetben, ha a consul már elindult Tarentumba, Q. Claudius praetor vezesse tovább a legiókat olyan vidékekre, ahol a legtöbb szövetséges várost védheti meg.

Ugyanezen a nyáron M. Valerius száz hajóból álló hajóhadával átkelt Africába, Clupea városánál partra szállt, mindenfelé végigdúlta a földeket, s közben szinte alig ütközött fegyveres ellenállásba. Ezután a zsákmányolókat nagy sietve visszarendelte a hajókhoz, mert az a hír érkezett, hogy egy pun hajóraj közeledik. Ez nyolcvanhárom hajóból állt, s ellenük a római vezér Clupeától nem messze sikeres ütközetet vívott. Tizennyolc hajót elfogtak, a többit megfutamították, s nagy mennyiségű, szárazföldön és tengeren szerzett zsákmánnyal tértek vissza Lilybaeumba.

Ezen a nyáron Philippus is - engedve könyörgésüknek - segítséget nyújtott az achaiabelieknek, mert szomszédjuk, Machanidas, lacedaemoni tyrannus háborúval fenyegette őket, másrészt mert az aetoliabeliek, áthajózva seregükkel a Naupactus és Patrae között lévő tengerszoroson - amelyet az ott lakók Rhionnak neveznek -, pusztítani kezdtek. Sőt az a hír is járta, hogy Attalus, Asia királya is át akar kelni Európába, mert az aetoliabeliek múlt évi gyűlésükön rá ruházták népük legfőbb tisztségét.

30. Ezért az aetoliabeliek, mikor Philippus bevonult Görögországba, Lamia városánál szembeszálltak vele, annak a Pyrrhiasnak a vezetésével, akit erre az évre a távollévő Attalusszal együtt hadvezérükké választottak. Velük voltak az Attalustól kapott segédcsapatok is, és a római hajóhadtól is az a mintegy ezer ember, akit P. Sulpicius küldött. E vezér és e seregek ellen Philippus két ízben vívott sikeres ütközetet; a két csatában legalább ezer ellenséges katona esett el. Ezután az aetoliabeliek félelmükben meghátrálva, Lamia város falai mögé húzódtak, Philippus pedig seregével Phalarához vonult. Ez a helység a Maliacus tengeröböl mellett fekszik, s régen - biztos kikötője, a környéken lévő jó kikötőhelyek miatt, s mert a tenger és a szárazföld felől egyébként is jól meg lehetett közelíteni - igen sok lakója volt. Ide érkeztek meg Ptolomaeus, egyiptomi király, valamint a rhodusiak, athéniak és a chiosiak követei, hogy megszüntessék az ellenségeskedést Philippus és az aetoliabeliek

között. Az aetoliabeliek szomszédaik közül Amynandert, az athamasok királyát is meghívták békeközvetítőnek. De ezek közül egyik sem az aetoliabeliekért, ezért a görög létére túlságosan is harcias természetű népért aggódott, hanem azért, hogy Philippus és birodalma majd beavatkozik a görögök ügyeibe, s uralma súlyos fenyegetésként nehezedik a görögök szabadságára.

A béketárgyalást az achaiai szövetség tanácskozására halasztották; erre meghatározott helyet és napot jelöltek ki, s elérték, hogy a felek addig is hetvennapos fegyverszünetet kössenek. A király innen felkerekedve, Thessalián, Boeotian, Chalcison át Euboeába vonult, hogy Attalust, akiről azt hallotta, hogy hajóhadával Euboea felé tart, megakadályozza a kikötő és a tengerpart elérésében. Ott őrséget hagyott Attalus ellen, arra az esetre, ha az közben megérkeznék, s ő maga kis számú lovasság és könnyűfegyverzetű katonaság kíséretében Argosba vonult. Itt népgyűlési határozattal őt bízták meg a Hérai és a Nemeai Játékok megrendezésével - mert a macedon királyok ebből a városból származtatják magukat -, majd közvetlenül a Hérai Játékok befejezése után Aegiumba, a szövetségesek jóval előbb kitűzött gyűlésére ment.

Itt arról tárgyaltak, hogy véget kell vetni az aetoliabeliek ellen folytatott háborúnak, hogy az sem a rómaiaknak, se Attalusnak ne lehessen ürügy a Görögországban való megjelenésre. De alig járt le a fegyverszünet ideje, az aetoliabeliek minden efféle kezdeményezést meghiúsítottak, miután meghallották, hogy Attalus Aeginába érkezett, s a római hajóhad is Naupactus mellett tartózkodik. Ugyanis mikor meghívták őket az achaiai tanácskozásra, ahol azok a követségek is jelen voltak, amelyek Phalarában megpróbálták létrehozni a békét, itt először néhány kisebb sérelmet panaszoltak fel, amit a fegyverszünet ideje alatt a megállapodást megszegve ellenük elkövettek, végül kijelentették: csak akkor lehetséges a háború befejezése, ha az achaiabeliek a messenebelieknek visszaadják Pylust, a rómaiak visszakapják Atintaniát, Scerdilaedus és Pleuratus pedig az ardiaei törzs területét. Philippus azonban, felháborodva azon, hogy a legyőzött még feltételeket mer szabni legyőzőinek, kijelentette: már előzőleg sem azért hallgatta meg a békefeltételeket, s kötötte meg a fegyverszünetet, mintha a legcsekélyebb remény is lett volna rá, hogy az aetoliabeliek nyugton maradnak, hanem csupán azért, hogy valamennyi szövetségese legyen rá tanú: ő a békére törekedett, azok pedig a háborúra.

Ezért a tanácskozást, anélkül, hogy a béke létrejött volna, feloszlatta, négyezer fegyverest hagyott hátra az achaiabeliek védelmére, s cserébe öt hadihajót kapott tőlük. Úgy gondolta, hogy ha ezeket egyesíti a minap megérkezett carthagói hajórajjal s azokkal a hajókkal,

amelyeket Bithyniából Prusias király fog küldeni, tengeri csatát kezd a rómaiak ellen, akik e tengerrészen már régóta fölényben vannak. Ő maga a tanácskozásról visszatért Argosba, ugyanis közeledett már a Nemeai Játékok ideje, és személyes jelenlétével óhajtotta növelni ezek fényét.

31. Mialatt a király a Játékok előkészítésével volt elfoglalva, s az ünnep napjaiban a háborús időkhöz képest túlságosan csökkent az ébersége, P. Sulpicius Naupactusból kihajózva kikötött Sicyon és Corinthus között, s széltében végigpusztította a termékenységükről híres földeket. A vállalkozás híre elszólította Philippust a Játékokról, lovasságával nagy sietve fölkerekedett, gyalogságának pedig megparancsolta, hogy kövesse - s lecsapott a földeken szétszóródott, zsákmánnyal megterhelt, az ilyen összecsapásokra egyáltalán nem számító rómaiakra, s hajóikra kergette őket. S a római hajóhad zsákmányával nem valami elégedetten tért vissza Naupactusba. Philippus szemében viszont a bármily szerény, de mégiscsak a rómaiak felett aratott győzelmének dicsősége megnövelte a még tartó Játékok fényét.

Ujjongó, vidám hangulatban ülték meg az ünnepi napokat, s ezt ő még növelte azzal, hogy népszerűséget keresve, letette diadémját, bíborát, királyi méltósága egyéb jelvényeit, látszatra teljesen hasonlóvá vált a többiekhez; s nincs magatartás, aminek szabad városokban nagyobb hatása volna. E viselkedésével kétségtelenül fölkelti bennük a szabadság reményét, ha gyalázatosan be nem szennyez mindent elviselhetetlen gyönyörhajhászásával. Mert egy vagy két kísérő társaságában éjjel-nappal a férjes asszonyok hajléka körül ólálkodott, s miközben magatartásában a közönséges polgárok szintjére süllyedt, annál féktelenebbé vált, minél kevésbé figyelték, s a szabadságot, aminek a többiek előtt csak hiú árnyékát mutatta meg, teljesen saját féktelensége kielégítésére használta fel. Mert nem mindig vásárolta meg vagy hízelegte ki, amit szeretett volna, hanem erőszakot is alkalmazott gyalázatos tettei során, s rosszul jártak azok a férjek vagy szülők, akik kellemetlen szigorúságukkal megakadályozták a királyt kéjvágyában. Sőt az egyik előkelő görögtől, Aratustól, el is szakította Polycratia nevű feleségét, s azzal a reménnyel kecsegtetve, hogy királynővé teszi, magával vitte Macedoniába.

Ilyen gyalázatos cselekedetek közben bonyolította le - sőt meg is toldotta néhány nappal - a Nemeai Játékokat, majd Dymae ellen vonult, hogy elűzze az aetoliai helyőrséget, amelyet az elisiek fogadtak be a városba. Az achaiabeliek és fővezérük, Cycliadas, Dymaenál csatlakoztak a királyhoz, részben az elisiek ellen érzett gyűlöletből, mert ezek nem csatlakoztak a többi achaiabelihez, részben, mert el voltak keseredve az aetoliabeliek ellen, akik

tudomásuk szerint a rómaiakat az ő megtámadásukra biztatták. Dymaetól az egyesült sereggel továbbvonultak, s átkeltek az Elist és a Dymae területét elválasztó Larisus folyón.

32. Betörtek az ellenséges területre; az első napot zsákmányolással töltötték, másnap csatára készen a városig nyomultak, s előreküldték lovasságukat, hogy a kapuk előtt nyargalászva ingerelje harcra a váratlan kitörésre mindig hajlamos aetoliabelieket. Nem tudták, hogy Sulpicius Naupactusból tizenöt hajóval átkelt Cyllenébe, négyezer emberrel partra szállt, s hogy seregét ne vehessék észre, az éj csendjében közelíti meg Elist. Így váratlan megjelenése, mikor az aetoliabeliek és elisiek között felismerték a rómaiak hadijelvényeit és fegyvereit, roppant rémületet keltett. A király először vissza akart vonulni seregével, de mikor látta, hogy az aetoliabeliek és a tralles nevű illyr törzs között kialakult ütközetben az ő embereit is szorongatják, lovasaival maga is az egyik római különítményre támadt. Ekkor lova, amelyet dárda fúrt át, levetette magáról a királyt. Ezután mindkét részről kegyetlen erővel lángolt fel a harc; a rómaiak rárohantak a királyra, míg saját katonái védelmére siettek. S ő maga is kitűnt a harcban, miközben arra kényszerült, hogy gyalogosként vegyen részt a lovasok ütközetében. Később, mikor már egyenlőtlenné vált a küzdelem, s körülötte sokan estek el vagy kaptak sebet, az övéi elragadták, egy másik lóra ültették, s ő futásnak eredt. Táborát e napon Elis városától ötezer lépésnyi távolságban ütötte fel. Másnap seregét az elisiek közeli, Pyrgusnak nevezett erődítményéhez vezette, ahová, mint hallotta, a pusztulástól féltében igen sok földműves menekült jószágával együtt. Ezt a szervezetlen, fegyvertelen tömeget a megérkezése okozta első rémületben fogságba ejtette, s ezzel a zsákmánnyal ellensúlyozta az Elisnél elszenvedett kudarcot.

Éppen a zsákmány - több mint négyezer ember, s a legkülönbözőbb fajta, mintegy húszezer jószág - elosztásával volt elfoglalva, mikor Macedoniából az a hír érkezett, hogy egy bizonyos Eropus nevű ember, megvesztegetve a fellegvár parancsnokát és helyőrségét, elfoglalta Lychnidust, hatalmában tart néhány dassereta falut, s a dardanokat is zendülésre bujtogatja. Így hát a király abbahagyta az achaiai és aetoliai háborút, de azért szövetségesei védelmére Menippus és Polyphantes vezetésével kétezerötszáz, mindenféle fegyvernemhez tartozó katonát hagyott hátra, s Dymaetól elindulva, tíznapos menetelés után Achaián, Boeotian és Euboeán át megérkezett a thessaliai Demetriasba.

33. Itt a többi elébe járuló hírnök még nagyobb zavargások hírével fogadta: a dardanok nagy sereggel behatoltak Macedoniába, már elfoglalták Orestist, leereszkedtek az Argestaeus síkságra; s a barbárok

között erősen tartja magát a hír, hogy Philippust megölték. Ugyanis a hadjárat közben, melyet a Sicyon földjét pusztító ellenség ellen viselt, megvadult lova nekivitte egy fának, s az egyik kiálló ág letörte sisakja egyik szarvát. S mikor ezt az egyik aetoliabeli megtalálta, s elvitte Aetoliába Scerdilaedushoz, az felismerte benne a király sisakdíszét, s széltében elterjesztette a hírt, hogy a királyt megölték. Miután a király elvonult Achaiából, Sulpicius megérkezett Aeginába, s egyesítette seregét Attaluséval. Az achaiabeliek Messenétől nem messze szerencsés ütközetet vívtak az aetoliabeliek és az elisiek ellen. Attalus király és P. Sulpicius a telet Aeginában töltötte.

T. Quinctius consul az év végén belehalt sérülésébe, miután a választógyűlés és a Játékok megtartására T. Manlius Torquatust nevezte ki dictatornak. Egyes írók azt állítják, hogy Tarentumban, mások, hogy Campaniában érte el a halál. Így - amire még egyetlen háborúban sem volt példa - a két consul, anélkül, hogy említésre méltó csatát vívott volna, halálos sebet kapott, s mondhatni, elárvultan hagyták az államot. Manlius dictator C. Serviliust, akkori aedilis curulist nevezte ki lovassági főparancsnoknak. Mikor a senatus összeült, mindjárt az első napon elrendelte, hogy a dictator tartsa meg a nagyszabású ünnepi játékokat, amelyeket C. Flaminius és Cn. Servilius consulsága idején M. Aemilius városi praetor alapított, s amelyeknek ötévenkénti megtartására fogadalmat tett. A dictator meg is rendezte a játékokat, és megfogadta, hogy azokat öt év múlva megismétlik. Mivel azonban mindkét consuli sereg vezető nélkül volt, s oly közel tartózkodott az ellenséghez, az atyákat és a népet - minden egyéb ügyet háttérbe szorítva - az az egyetlen égető gond foglalkoztatta, hogy a lehető leghamarabb válasszák meg a consulokat, s ami a legfőbb: olyan férfiakat válasszanak meg, akiknek bátorsága biztosíték arra, hogy nem válhatnak a pun ravaszság áldozataivá. Hiszen az egész háború folyamán sok szerencsétlenséget okozott a vezérek elhamarkodottsága és heveskedése, ebben az évben pedig a consulok különösen hevesen keresték az alkalmat az ellenséggel való összecsapásra, s így estek bele az előre nem sejtett csapdába. Csupán a halhatatlan istenek akadályozták meg - megkönyörülve Rómán - a semmiben sem vétkes sereg pusztulását, de a consuloknak halállal kellett bűnhődniük meggondolatlanságukért.

34. Az atyák, mikor fontolóra vették, kiket válasszanak consullá, e tisztségre mindenki más előtt C. Claudius Nerót találták legméltóbbnak, s őmellé kerestek tiszttársat. Mert tudták róla, hogy kiváló ember, de azt is, hogy - figyelembe véve a jelenlegi hadi helyzetet, s hogy egy Hannibal az ellenfél - lobbanékonyabb és vakmerőbb a kelleténél. Ezért, úgy vélték, heves természetét oly módon kell féken tartani, hogy megállapodott és körültekintő embert

választanak mellé tiszttársul. Ezt az embert M. Liviusban találták meg, akit néhány éve, consuli tisztsége letétele után a népgyűlés elítélt, s ő ezt a megszégyenítést olyannyira szívére vette, hogy vidékre költözött, sok éven át távol élt a Várostól, és senkivel sem érintkezett. Mintegy nyolc évvel elítéltetése után M. Claudius Marcellus és M. Valerius Laevinus consulok rábírták, hogy térjen vissza Rómába. De elhanyagolt ruhában, hosszúra növesztett hajjal és szakállal jelent meg; arca és magatartása félreérthetetlenül tükrözte az elszenvedett gyalázat emlékét.

A consulok, L. Veturius és P. Licinius rákényszerítették, hogy megnyiratkozzék, tegye le rongyos ruháját, jelenjék meg a senatusban, s lássa el egyéb hivatalos kötelességeit is. De szavazáskor még ekkor is vagy egyetlen szóval nyilvánított véleményt, vagy valamelyik oldalra vonult. Mígnem egyik rokonának, M. Livius Macatusnak az ügye, akinek akkoriban jó híre forgott veszélyben, rábírta, hogy álljon fel a senatusban és fejtse ki véleményét. Most, hogy annyi évi hallgatása után megszólalt, magára vonta az emberek figyelmét, s alkalmat adott nekik olyan megállapításokra, hogy Liviusszal a nép meg nem érdemelt méltatlanságot követett el, s igen nagy veszteség, hogy egy ilyen súlyos háborúban az állam nem vette igénybe egy ilyen ember szolgálatait és tanácsait. Sem Q. Fabiust, sem M. Valerius Laevinust nem adhatják tiszttársul C. Nero mellé, mert nem választhatnak meg két patriciust. Ugyanez a helyzet T. Manliusszal is, nem is szólva arról, hogy ez már elutasította, és a jövőben is el fogja utasítani a neki felajánlott consulságot. Micsoda nagyszerű consuli pár lenne, ha M. Liviust tehetnék meg C. Claudius tiszttársának! A nép sem utasította el az atyáknak ezt a javaslatát. Az egész polgárságban egyetlen ember ellenezte a tervet: az, akire a tisztséget rá akarták ruházni. Szemére hányta a népnek ingatagságát: Azok, akik nem könyörültek rajta, mikor vádlottként gyászruhában járt, most akarata ellenére a fehér togát akarják ráerőltetni; előbb büntetésekkel majd tisztségekkel halmozzák el ugyanazt az embert. Ha derék embernek tartják, miért ítélték el, mint valami elvetemült gonosztevőt? Ha viszont megbizonyosodtak bűnösségéről, miért akarják neki adni a consuli tisztet, amelyet már első ízben sem kellett volna őreá ruházniuk?

Ilyen és hasonló kifogásaira és panaszaira az atyák megrovó hangon válaszoltak; emlékezetébe idézték M. Furius példáját, akit a száműzetésből hívtak vissza, s ő helyreállította lerombolt hazáját. A haza szigorúságát is - akárcsak a szülőkét - tűrnünk kell, el kell viselnünk, hogy megenyhüljön. Így, közös fáradozásaik eredményeképpen C. Claudius mellé M. Liviust választották meg consulnak.

35. Három nappal később került sor a praetorok megválasztására.

Praetorok lettek: L. Porcius Licinus, C. Mamilius, Caius illetve A. Hostilius Cato. A választógyűlések befejezése és a játékok megrendezése után a dictator és a lovassági főparancsnok lemondott tisztségéről. C. Terentius Varrót propraetorként Etruriába küldték, azért, hogy C. Hostilius a provinciából Tarentumba mehessen a sereghez, amelynek T. Quinctius consul volt a parancsnoka. L. Manliust is elküldték, hogy mint legatus keljen át a tenger túlsó partjára, s vizsgálja meg, miként áll ott a helyzet. Egyszersmind - mivel ezen a nyáron lesznek az Olympiai Játékok, ahová Görögországból igen nagy számban sereglenek össze - keresse fel ezt a sokadalmat, ha biztonságban juthat át az ellenséges területen. S ha akadnak ott, akik Siciliából menekültek el a háború elől, vagy akiket Hannibal száműzött Tarentumból, igyekezzék elérni, hogy hazatérjenek, s hozza tudomásukra, hogy a római nép visszaadja minden vagyonukat, ami a háború előtt tulajdonukban volt.

Mivel ez az év nagyon vészterhesnek ígérkezett, s az államnak még nem voltak consuljai, mindnyájuk figyelme a kijelölt consulok felé fordult, és azt óhajtották, hogy ezek a lehető leghamarabb sorsolják ki provinciáikat, és hogy előre tudják, melyiküknek mi lesz a működési területe, s milyen ellenséggel fog szembeszállni. A senatusban Q. Fabius Maximus kezdeményezésére az is szóba került, hogy helyre kell állítani a tiszttársak között a jó egyetértést. Viszonyuk ugyanis közismerten ellenséges volt, s Livius részéről ezt még elkeseredettebbé és sértődöttebbé tette az őt ért szerencsétlenség, mert meg volt róla győződve, hogy nehéz helyzetében megvetően bántak vele. Ezért ő volt a kérlelhetetlenebb, s kijelentette, semmi szükség kibékülésre; ők mindenben még lelkesebben és ügybuzgóbban fognak eljárni, ha attól kell félniük, hogy ellenséges érzelmű tiszttársuk a másik hibáját kihasználva szerezhet dicsőséget. De a senatus tekintélye mégis elérte, hogy felhagytak a viszálykodással, s egyetértve, közösen tervezve irányították az államot.

Provinciáikat nem úgy jelölték ki, mint az előző években - pontos körülhatárolás nélkül -, hanem elkülönítve, Italia két legszélső vidékén; az egyikre bízták a Hannibal elleni háborút, a bruttius földet és Lucaniát, a másikra Galliát, és ellenfélként Hasdrubalt, akiről az a hír járta, hogy már közeledik az Alpokhoz. Meghagyták, hogy az, akinek Gallia jutott, az Etruriában és Galliában állomásozó két sereg közül válassza ki azt, amelyiket akarja, s ezt egészítse ki a városi sereggel. Az pedig, akinek Bruttium jutott provinciául, sorozzon új városi legiókat, s az előző évi két consuli seregből válassza azt, amelyiket akarja. A sereget, amelyet a consul meghagy, kapja meg Q. Fulvius proconsul, akit egy évre szóló fővezéri hatáskörrel kell felruházni. C. Hostilius, akinek Etruria helyett Tarentum jutott

provinciául, Tarentum helyett Capuát kapta meg, s azt a legiót, amelynek előző évben Fulvius volt a parancsnoka.

36. Hasdrubal közeledése miatt Italiában napról napra fokozódott a rémület. Először a massiliai követek jelentették, hogy már átkelt Galliába, s megérkezése felcsigázta a gallusok várakozását, mert hír szerint igen sok aranyat hozott magával, hogy zsoldos segédcsapatokat toborozzon. Erre Rómából pontosabb tájékozódás végett elküldték velük követekként Sex. Antistiust és M. Raeciust, s ezek visszatérésük után jelentették: massiliai útikalauzok kíséretében embereket küldtek ki, hogy vendégbarátaik, gallus vezérek segítségével mindent puhatoljanak ki, és tudósítsák őket. Biztos értesüléseik szerint Hasdrubal, miután hatalmas sereget szedett össze, a következő év tavaszán át fog kelni az Alpokon, már most is csupán az a körülmény tartja vissza, hogy az Alpok télen át járhatatlanok.

M. Marcellus helyére P. Aelius Paetust választották meg és szentelték fel augurnak, s a két éve elhunyt M. Marcius helyére Cn. Cornelius Dolabellát szentelték fel áldozókirálynak. Ebben az évben a censorok, P. Sempronius Tuditanus és M. Cornelius Cethegus vagyonbecslést is tartottak; százharminchétezer-száznyolc polgárt vettek számba, jóval kisebb volt a számuk, mint a háború előtt. A feljegyzések szerint ebben az évben fedték be először a Comitiumot azóta, hogy Hannibal Italiába érkezett, s ekkor újították fel egy ízben a curulis aedilisek - Q. Metellus és C. Servilius - a Római Játékokat. A plebeius aedilisek - C. Mamilius és M. Caecilius Metellus pedig két napon át a Plebeius Játékokat újították fel, továbbá három szobrot adományoztak Ceres szentélyének, s Iuppiter tiszteletére a Játékok alkalmával lakomát rendeztek.

Ezután léptek hivatalba az új consulok, C. Claudius Nero és M. Livius (másodízben), akik, miután saját provinciájukat már megválasztásuk alkalmával kisorsolták, a praetorokat szólították fel, hogy sorsoljanak. C. Hostiliusnak jutott a városi igazságszolgáltatás, s rábízták az idegenek jogi ügyeit is, hogy a többi három praetor elutazhassék provinciájába. A. Hostiliusnak jutott Sardinia, C. Mamiliusnak Sicilia, L. Porciusnak Gallia. Az összesen huszonhárom legiót így osztották el a provinciák közt: két-két legiót kaptak a consulok, négyet Hispania, két-két legiót a három praetor Siciliában, Sardiniában és Galliában, kettőt C. Terentius Etruriában, kettőt Q. Fulvius Bruttiumban, kettőt Q. Claudius Tarentumnál és a sallentinusok földjén, egyet C. Hostilius Tubulus Capuában; s két legiót kellett sorozni Rómában. Az első négy legio tribunusait a nép választotta meg, a többit a consulok nevezték ki.

37. Még a consulok elutazása előtt kilencnapos áldozati ünnepet

tartottak, mert Veiiben az égből kőeső esett. S az egy csodajelről érkezett híradás után, mint lenni szokott, egyéb csodákról is érkeztek jelentések. Iuppiter minturnaei templomát és Marica berkét, nemkülönben Atellában a várfalat és kaput villámcsapás érte. Minturnae lakói még iszonyúbb jelenségekről is hírt adtak: arról, hogy vérpatak folyt a kapu előtt; Capuában éjszaka egy farkas behatolt a kapun, és széttépte az egyik őrt. E csodajeleket nagyobb áldozati állatokkal engesztelték ki, s a pontifexek javaslatára egy napig tartó könyörgést rendeztek. Ezután megint kilencnapos engesztelő ünnepet tartottak, mert Armilustrumban látták, hogy kőeső esett. A vallásos szorongástól épp hogy megszabadult lelkeket ismét megzavarta az az újabb, Frusinóból érkezett híradás, hogy ott négyévesnek látszó gyermek született, de nem is annyira nagysága keltett feltűnést, inkább az, hogy - akár a Sinuessában két éve született csecsemőnél - nem lehetett tudni, hogy fiú-e vagy lány. Ezt az Etruriából odahívott haruspexek mindenesetre szörnyű és rettenetes csodajelnek nyilvánították, s kijelentették, hogy Róma területén kívül, úgy, hogy ne érjen hozzá a földhöz, a mély tengerbe kell süllyeszteni. A gyermeket élve egy ládába zárták, kivitték a mély tengerre, s ott a vízbe hajították. A pontifexek azt is elrendelték, hogy háromszor kilenc szűznek kell végigvonulnia egy éneket énekelve a Városon. Miközben ezek Iuppiter szentélyében az éneket gyakorolták, melyet Livius költő szerzett, villám csapott Iuno királynőnek az Aventinuson álló szentélyébe. S mikor a haruspexek kinyilvánították, hogy ez a csodajel a matronákra vonatkozik, s az istennőt ajándékokkal kell megengesztelni, az aedilis curulisek rendelettel összehívtak a Capitoliumra minden asszonyt, aki csak Rómában vagy a Város környékén a tizedik mérföldkövön belül lakott, s ezek huszonötöt választottak ki maguk közül, hogy nekik adják át a hozományukból vett adományokat. Ezután ajándékul egy arany tálat készíttettek, s ezt vitték fel az Aventinusra, ahol a matronák áhítatos és tiszta lélekkel áldozatot mutattak be.

A decemvirek sietve kijelölték egy másik, ugyanennek az istennőnek szóló áldozat időpontját is, s a szertartás rendje a következő volt: Apollo szentélyéből két fehér tehenet vezettek a Porta Carmentalison át a Városba, utánuk vitték Iuno királynő két, ciprusfából faragott képmását, azután következett hosszú ruhában a huszonhét szűz, Iuno királynő tiszteletére éneket zengve. (Ezt az éneket akkoriban a műveletlen emberek talán szépnek érezhették, de ha ma mondanák el, ízléstelennek és művészietlennek találnánk.) A szüzek után borostyánkoszorúval és bíbortogában a decemvirek haladtak. A kaputól a vicus Iugariuson át vonultak a Forumra. A Forumon megállt a menet, a szüzek mindnyájan megfogtak egy kötelet, majd éneküket lépéseik üteméhez igazítva, vonultak tovább. Ezután a vicus Tuscuson,

a Velabrumon és a Forum Boariumon keresztül s a clivus Publiciuson át Iuno királynő szentélyébe érkeztek. Itt a decemvirek két állatot áldoztak fel, majd elhelyezték a szentélyben a ciprusfából készült szobrokat.

38. Miután az isteneket megfelelőképpen kiengesztelték, a consulok olyan eréllyel és buzgalommal hajtották végre a sorozást, amire - általános emlékezet szerint - az előző években még egyszer sem volt példa. Ugyanis Italiában megkettőződött a háborús rémület az új ellenséges sereg megjelenése miatt, s ugyanakkor sokkal kevesebb katonának besorozható ifjú akadt. Ezért katonaállításra kötelezték a tenger mellett fekvő coloniákat is, amelyek hagyomány szerint szent esküvel erősített szolgálatmentességet élveztek. S mikor ezek tiltakoztak, a consulok határnapot tűztek ki, hogy addig mindegyikük közölje a senatusszal, milyen jogcímen nem köteles katonát adni. E napon a következő népek követei jelentek meg a senatus előtt: Ostia, Alsium, Antium, Anxur, Minturnae, Sinuessa s a felső tenger mellett fekvő Sena lakói. S mikor mindegyikük felolvasta a szolgálatmentességet biztosító okmányokat, egyik nép szolgálatmentességét sem ismerték el - mivel ellenség tartózkodik Italia földjén -, kivéve Antium és Ostia lakóiét, de még az e coloniákban lakó ifjaknak is eskü alatt kellett megfogadniuk, hogy amíg az ellenség Italiában van, nem töltenek harminc napnál többet városuk falain kívül.

S noha mindenki úgy vélte, hogy a consuloknak a lehető leghamarabb el kell indulniuk a háborúba - hiszen szembe kell szállniuk az Alpokból leereszkedő Hasdruballal, hogy ne tudja fellázítani az Alpokon innen lakó gallusokat s a felfordulásra csak alkalmat váró Etruriát; másrészt Hannibalt is ott kell tartani saját külön harcterén, hogy ne mozdulhasson el Bruttiumból, s ne vonulhasson fivére elé -, Livius késlekedett, mivel nem nagyon bízott a parancsnoksága alatt lévő hadseregben; hiszen tiszttársa a két kiváló consuli, s harmadikként a Q. Claudius parancsnoksága alatt Tarentumban állomásozó seregből válogathatott. Ezért felvetette a tervet: szolgálhassanak ismét önkéntesek a seregben. A senatus a consuloknak teljesen szabad kezet adott rá, hogy onnan egészítsék ki seregüket, ahonnan akarják, s hogy valamennyi seregből tetszésük szerint válasszák ki a katonákat, s ki is cserélhessék őket a provinciákban lévő seregek között, ha áthelyezésüket az állam érdekében jónak látják.

A consulok mindezt a legnagyobb egyetértésben hajtották végre. Az önkéntes szolgálatra jelentkezőket a tizenkilencedik és a huszadik legióba sorozták be. Az e háborút megörökítő némelyik történetíró szerint P. Scipio is jelentékeny erősítéseket küldött Hispaniából a

harcra M. Liviusnak: nyolcezer hispan és gallus, valamint kétezer legiós katonát s ezernyolcszáz numida és hispan lovast. E csapatokat hajóra ültetve M. Lucretius szállította el; s C. Mamilius is küldött Siciliából háromezer íjászt és parittyást.

39. Rómában növelte a nyugtalanságot L. Porcius praetor Galliából érkezett levele, amelyben közölte, hogy Hasdrubal fölkerekedett téli szállásáról, s már átkelőben van az Alpokon, s nyolcezer besorozott és felfegyverzett liguriai katona vár arra, hogy mihelyt Hasdrubal átkelt Italiába, egyesüljön seregével - hacsak nem küldünk valakit a ligurokhoz, hogy rájuk támadva lekösse őket. Ő maga gyenge seregével előre fog nyomulni, olyan messzire, amennyire kockázat nélkül teheti.

A levél arra késztette a consulokat, hogy a sorozást gyorsan befejezzék, s a tervezettnél hamarabb induljanak provinciájukba, azzal az elhatározással, hogy mindegyikük a saját provinciájában igyekszik az ellenséget féken tartani s megakadályozni abban, hogy egyesíthesse vagy egy pontra vonhassa össze erőit. Tervük végrehajtásában főképpen Hannibal tévedése segítette őket, aki, ha számított is rá, hogy fivére még ezen a nyáron megérkezik Italiába, visszaemlékezve rá, hogy neki magának, miközben átkelt a Rhodanuson és az Alpokon, öt hónapon keresztül mit kellett kiállnia folytonos küzdelemben az emberekkel és a természettel, egyáltalán nem várta, hogy ilyen hamar és gyorsan fog sikerülni az átkelés, s ez volt az oka, hogy olyan későn kerekedett fel téli táborából. Viszont Hasdrubal egész vállalkozása sokkal könnyebben és gyorsabban sikerült, mint maga vagy a többiek remélték volna. Mert nemcsak hogy befogadtak őt az arvernusok s azután sorban a többi gallus és alpesi nép, de még csatlakoztak is hadmenetéhez. S olyan terepen is haladt, amely régebben járhatatlan volt, de amelyen bátyja átvonulása közben utakat épített; s főképpen olyan emberek között, akik a tizenkét év alatt, amióta az Alpokon át megindult a közlekedés, sokkal szelídebbek lettek. Régebben ugyanis, mikor még nem jutottak el hozzájuk idegenek, s nem szoktak hozzá a jövevények látásához országukban, minden emberi lény számára megközelíthetetlennek bizonyultak. S mivel annak idején nem tudták, mi a pun sereg úti célja, azt hitték, hogy szikláik és hegyi váraik elfoglalására, az emberek foglyul ejtésére és a jószág elzsákmányolására törekszik. Azután az Italiát tizenkét éven át lángba borító pun háborúról érkezett hír eléggé meggyőzte őket arról, hogy az Alpok csupán átkelőhelyül szolgálnak, s hogy két, egymástól nagy távolságra levő, rendkívül hatalmas város, amelyet tengerek és szárazföldek választanak el, küzd egymással a vezető helyért és a hatalomért.

Ilyen okokból nyílt meg Hasdrubal előtt az Alpokon átvezető út.

Egyébként azt az időt, amit a gyors meneteléssel nyert, elvesztegette Placentia alatt, mert körülzárta ugyan, de hiába ostromolta a várost. Úgy gondolta, könnyen elfoglalhatja ezt a síkságon épült várost, s a colonia nagy híre is erre csábította, mert azt hitte, hogy ha a várost lerombolja, a többieket is rémületbe ejti. S nemcsak őt magát akadályozta ez az ostrom, de visszatartotta Hannibalt is, aki fivére vártnál gyorsabb átkelésének hírére már el akart indulni téli táborából; mert nemcsak azt vette figyelembe, milyen hosszadalmas dolog egy város ostroma, de arra is emlékezett, milyen sikertelenül igyekezett hatalmába keríteni ő maga is ezt a várost, mikor Trebiától győztesen visszatért.

40. Miután a consulok a Városból teljesen különböző irányban elutaztak, az emberekben csak fokozódott az egyidőben folyó, szinte már két külön háború miatt érzett aggodalom. Részben felidézték, hogy annak idején már egyedül Hannibalnak a megérkezése is milyen szerencsétlenségbe döntötte Italiát, s közben az a gondolat is gyötörte őket, vajon kik fogják az istenek közül olyan mértékben segíteni a Várost és a birodalmat, hogy az állam sorsa mindkét hadszíntéren kedvezően alakuljon? Mindeddig ki tudtak ugyan tartani, mert a balsikereket szerencsés győzelmek ellensúlyozták. Rómát, mikor hatalma Italiában a Trasumennus tónál és Cannaenál már-már megsemmisült, a Hispaniában elért hadisikerek mentették meg az összeomlástól; később pedig, mikor Hispaniában követte egyik vereség a másikat, elvesztettük két nagyszerű hadvezérünket, s két hadseregünk majdnem megsemmisült, az Italiában és Siciliában elért sorozatos sikerek mentették meg a megingott államot. S maga a roppant távolság, s az a körülmény, hogy az egyik háború a legtávolabbi partokon folyik, lehetővé tette, hogy lélegzethez jussunk. De most Italia vált mindkét háború hadszínterévé, két nagy hírű hadvezér fenyegeti két oldalról Róma városát, s a veszély egész súlya és minden terhe egyetlen pontra nehezül. S aki a két vezér közül először győz, az néhány nap múlva egyesítheti táborát a másikéval. S rettegést okozott az elmúlt év is, amelyet oly szomorúvá tett a két consul halála. Ilyen szorongató gondok között kísérték ki az emberek a consulokat, mikor azok különböző irányban provinciájukba indultak.

A hagyomány szerint M. Livius, akit még mindig eltöltött a polgártársai iránt érzett keserűség, Q. Fabius figyelmeztetésére, hogy ne ütközzék meg elővigyázatlanul az ellenséggel, mielőtt sajátosságait ki nem ismerte, azt felelte, hogy mihelyt az ellenséges hadmenetet megpillantja, azonnal megütközik vele. S a kérdésre, hogy minek ez a nagy sietség, így válaszolt: “Ha én verem meg az ellenséget, a győztes dicsősége övez, ha polgártársaimat verik meg, jóleső - ha nem is éppen dicséretre méltó - káröröm fog eltölteni!”

Mielőtt még Claudius consul elért provinciájába, C. Hostilius Tubulus könnyen mozgó csapataival rátámadt a Larinum szélső határterületéről a sallentinusok földje felé vonuló Hannibalra; nagy rémületet keltett a rendetlenül vonuló hadmenetben, mintegy négyezer embert ölt meg, és kilenc hadijelvényt zsákmányolt. Q. Claudius, akinek serege a sallentinus föld különböző városaiban állomásozott, az ellenség közeledésének hírére elindult téli szállásáról. Ezért Hannibal, hogy ne legyen kénytelen egyszerre két sereggel megütközni, éjszaka tábort bontott, s Tarentumtól a bruttius földre vonult vissza. Claudius visszatért a sallentinus területre; Hostilius, útban Capua felé, Venusiánál találkozott Claudius consullal. Itt a két seregből negyvenezer gyalogost és kétezerötszáz lovast válogattak ki, hogy a consul ezekkel induljon Hannibal ellen, s utasította Hostiliust, hogy a megmaradt csapatokat vezesse Capuába, s adja át Q. Fabius proconsulnak.

41. Miután Hannibal mindenhonnan összegyűjtötte a téli szállásra a bruttius földi helyőrségekbe elosztott seregét, Lucaniába, Grumentumhoz vonult, remélve, hogy visszafoglalhatja a városokat, amelyek félelemből a rómaiakhoz pártoltak. Ugyanide tartott Venusiából, az utak felderítése után, a római consul is, s az ellenségtől mintegy ezerötszáz lépésnyire ütött tábort. Úgy látszott, mintha a pun tábor sánca Grumentum falaihoz csatlakoznék; mintegy ötszáz lépés volt közöttük a távolság. A pun és római tábor között sík volt a terep, a carthagóit jobbról, a rómait balról csupasz dombok szegélyezték, de ezeket egyik fél se látta gyanúsnak, mert nem volt rajtuk erdő vagy cselvetésre alkalmas búvóhely. A két tábor között lévő síkságon ki-kirontva, említésre is alig méltó csetepatékat folytattak. A rómaiaknak szemmel láthatóan egyetlen célja volt: megakadályozni az ellenség eltávozását. Hannibal azonban szeretett volna elvonulni, s egész seregét csatára sorakoztatta. Ekkor a consul az ellenség módszeréhez folyamodott, s kihasználva, hogy a teljesen csupasz dombokon semmiféle cseltevéstől nem lehetett tartani, megparancsolta, hogy öt cohors és öt manipulus éjjel keljen át a magaslaton, s húzódjék meg a dombok mögött. Velük küldte Ti. Claudius Asellus katonai tribunust és P. Claudius szövetséges parancsnokot, utasítva őket, hogy mikor törjenek elő rejtekhelyükről, s mikor üssenek rajta az ellenségen, maga pedig kora hajnalban valamennyi gyalogos és lovas csapatával kivonult az ütközetre. Kisvártatva Hannibal is kitűzte a csatára szólító jelet, s táborát betöltötte a fegyverükért szétfutó harcosok zajongása. Azután lovasai és gyalogosai versengve zúdultak ki a kapun, s szétszóródva siettek a mezőn az ellenség felé. A consul, mikor látta rendetlen rohamukat, megparancsolta C. Aurunculeiusnak, a harmadik legio katonai tribunusának, hogy a legio lovasaival a lehető

legnagyobb lendülettel törjön rá az ellenségre, mert az nyáj módjára annyira szétszóródott az egész síkságon, hogy letiporhatják és lekaszabolhatják, mielőtt még hadirendbe sorakoznék.

42. Hannibal még el sem hagyta táborát, mikor már meghallotta a csatazajt. Ezért, mivel meghökkentette a lárma, csapatait gyorsan az ellenség ellen vezette. A lovasroham okozta rémület már átterjedt az első hadsorokra is, s közben az első római legio és a jobbszárny is támadásra indult. Az ellenség rendezetlen közelharcba kezdett, aszerint, hogy a véletlen kit-kit lovassal vagy gyalogossal állított szembe. A csata hevességét fokozták a megjelenő tartalék csapatok s azok, akik nagy számban rohanva érkeztek a küzdelembe. Hannibal a zűrzavar és roham közepette is rendbe tudta volna szedni harcban álló csapatait - amit csupán egy régen szolgáló sereg s egy tapasztalt hadvezér tud végrehajtani -, ha a dombok mögül rájuk rohanó cohorsok és manipulusok hátuk mögött felharsanó kiáltozásának hallatára nem hatalmasodik el rajtuk a rémület, hogy elvágják őket táboruktól. Ekkor általánossá vált a fejvesztettség, s mindenfelé menekülni kezdtek. Nem rendeztek nagy öldöklést közöttük, mert a tábor közelsége megrövidítette az üldözöttek menekülésének útját. A lovasság hátulról szorongatta őket, oldalról pedig a dombokon át kínálkozó szabad és kényelmes úton lerohanó cohorsok támadtak rájuk. De a rómaiak még így is több mint nyolcezer embert öltek meg, s több mint hétszázat fogtak el közülük, s kilenc hadijelvényt zsákmányoltak. Az elefántok közül is, amelyeknek a hirtelen kitört, szabálytalan viadalban semmi hasznát nem lehetett venni, négyet megöltek, kettőt elfogtak. A győztes rómaiak és szövetségeseik közül mintegy ötszázan estek el.

Másnap a punok csendben maradtak; a római vezér csatára sorakoztatta seregét, s miután látta, hogy senki se vonul ellene, összegyűjtette az elesett ellenséges katonák fegyvereit, s egy helyre hordatta és eltemettette saját emberei holttestét. Majd néhány, egymást követő napon oly közel nyomult az ellenséges tábor kapuihoz, hogy úgy tűnt, mintha be akarna rontani. Közben Hannibal a harmadik őrségváltás idején sok tüzet, a tábor ellenség felé eső részén sok sátrat hagyva hátra, valamint néhány numidát, hogy a sáncon és a kapu előtt mutatkozzanak, felkerekedett, s elindult Apulia felé. Hajnalban, mikor a római hadrend a sáncok elé nyomult, a numidák utasítás szerint egy ideig meg-megjelentek a sáncon és a kapukban, s miután egy időre megtévesztették az ellenséget, gyors vágtában elérték seregüket.

A consul, mikor észrevette, milyen csendes a tábor, s hogy még azt a néhány embert se látja sehol, akik kora reggel ott járkáltak, két lovast küldött előre a tábor kikémlelésére, s mikor ezek mindent

biztonságosnak találtak, haderejével ő is benyomult. De csak addig időzött ott, míg a katonák szétszéledtek zsákmányolni, azután visszavonulót fúvatott, s jóval az éj beállta előtt visszatért csapataival táborába. Másnap kora hajnalban elindult, nagy napi menetekben haladt, követve az ellenséges sereg nyomát s a róla szóló híradást, s nem messze Venusiától utol is érte Hannibalt. Itt is szabálytalan csatára került sor, s több mint kétezer pun esett el. Ezután a pun vezér - hogy ne kényszeríthessék ütközetre - éjszaka a hegyeken keresztül Metapontumba vonult. Majd Hannót, az ottani helyőrség parancsnokát néhány emberrel Bruttiumba küldte, hogy új sereget szervezzen. Aztán egyesítette seregét ennek csapataival, visszament Venusiába, azon az úton, amelyen ideérkezett, s onnan Canusiumhoz nyomult előre. Nero egy pillanatra sem vesztette el Hannibal nyomát, s miközben ő maga Metapontum fele tartott, Q. Fulviust Lucaniába küldte, hogy az a vidék se maradjon védelem nélkül.

43. Ezalatt Hasdrubal, aki közben felhagyott Placentia ostromával, négy gallus lovast és két numidát küldött egy levéllel Hannibalhoz. Ezek, miközben a Metapontumba visszavonult Hannibalt keresték, s az ellenséges területen haladva végigjárták csaknem egész Italiát, az ismeretlen utakon Tarentumba vetődtek, ahol a földeken takarmányért szanaszét kószáló római katonák Q. Claudius propraetorhoz vitték őket. Először megpróbálták őt homályos válaszaikkal félrevezetni, de mikor kínvallatással fenyegették meg őket, félelmükben megmondták az igazat, s bevallották, hogy Hasdrubal levelét viszik Hannibalhoz. A praetor a foglyokat a levéllel együtt - amelynek pecsétjét nem nyitotta fel - átadta L. Verginius katonai tribunusnak, hogy vigye őket Claudius consulhoz, egyszersmind két szakasz samnis lovast is adott melléjük őrizetül. Megérkeztek a consulhoz, aki tolmács segítségével elolvasta a levelet, s kihallgatta a foglyokat. Ekkor Claudius úgy vélekedett, nem olyan időket él az állam, hogy egy-egy hadvezér szokásos módon provinciája határai között maradjon, s csupán saját seregével hadakozzék azzal az ellenséggel, amelyet a senatus számára kijelölt. Olyan előre nem sejtett, s meglepetésszerű, merész kezdeményezésre van szükség, amely váratlanságával éppúgy megrémíti a polgárokat, mint az ellenséget, de ha sikerül, a nagy félelmet nagy örömmé változtatja.

Hasdrubal levelét elküldte Rómába a senatushoz, ugyanakkor tudatta az összeírt atyákkal, mire készül; mivel Hasdrubal azt írta, hogy Umbriában szándékozik találkozni fivérével, rendeljék a Capuában tartózkodó legiót Rómába, tartsanak sorozást, s a városi hadsereget küldjék Narniába, hogy ott szálljon szembe az ellenséggel. Ez állt a senatushoz intézett levélben.

Közben Larina, a marrucinusok, a frentanusok és a praetutiusok

vidékére előreküldött emberei útján elrendelte, hogy amerre serege el fog vonulni, a földekről és a városokból hordjanak ki minden élelmiszert az útra, serege ellátására, s vezessenek oda lovakat s egyéb igavonó jószágokat is, hogy fáradt katonáinak elég szekér álljon rendelkezésére. Ezután egész seregéből kiválogatta a polgárok és szövetségesek színe-javát - hatezer gyalogost és ezer lovast -, s közölte velük, hogy a legközelebbi lucaniai várost szándékozik hatalmába keríteni a pun helyőrséggel együtt; készüljenek fel mindnyájan az indulásra. Éjszaka indult el, s elkanyarodott Picenum felé.

S a consul a lehető legnagyobb napi menetekben igyekezett eljutni cottsultársához, miután a tábor parancsnokságát az ott maradt Q. Catius legatusra ruházta.

44. Rómát épp akkora rémület és zűrzavar kerítette hatalmába, mint két évvel ezelőtt, mikor a pun tábor ott állt a Város falai és kapui előtt. Egyáltalán nem tudták eldönteni, dicsérjék vagy kárhoztassák-e a consul oly vakmerő elvonulását. Nyilvánvaló volt, hogy az emberek róla alkotott véleménye - ami a megítélés legrosszabb módja - a vállalkozás eredményétől függ. Tábora - mondogatták - ott áll egy olyan ellenség, mint Hannibal közvetlen szomszédságában, s olyan sereg védi, amelyből elvitték színe-javát, s a consul, aki azt állította, hogy Lucaniába indul, de Picenum és Gallia irányában menetel, otthagyta táborát, melynek biztonsága egyedül attól függ, meg tudják-e tartani az ellenséget tévedésében, hogy ne vegye észre a consul és a sereg egy részének eltávozását. De mi lesz, ha a dolog kiderül, s Hannibal egész seregével üldözőbe veszi a csupán hatezer fegyveressel eltávozott Nerót, vagy pedig megrohanja a tábort, amelyet erős csapatok, parancsnok és jósjelek nélkül prédának hagytak ott? Rémülten idézték fel a háború folyamán elszenvedett korábbi vereségeket, s a két consul múlt évben történt halálát. S ráadásul mindez akkor történt, mikor még csupán egy hadvezér, egyetlen ellenséges hadsereg állott Italia földjén, most pedig két pun háború támadt, két hatalmas hadsereg, és - mondhatni - szinte két Hannibal tartózkodik Italiában. Hiszen Hasdrubalnak is ugyanaz a Hamilcar az apja, ő is olyan fáradhatatlan hadvezér, mint fivére, sok éven át szerzett hadi tapasztalatot Hispaniában a rómaiak ellen vívott háborúban, s híressé tette két győzelme, amikor két sereget, s velük két nagy hírű vezért semmisített meg. S ő sokkal több joggal dicsekedhet, mint maga Hannibal, azzal, hogy olyan gyorsan ért ide Hispaniából, s hogy felfegyverezte a gallus törzseket. Hiszen ő sereget gyűjtött azon a vidéken, ahol fivére embereit a két legszörnyűbb halálnem, az éhség és fagyhalál tizedelte meg. Ehhez a Hispania helyzetét ismerők még hozzáfűzték, hogy C. Nero nem valami számára ismeretlen hadvezérrel készül megütközni, hanem azzal, akit ő egy

úttalan, erdős szakadékban, szerencsés véletlen folytán, egyszer már körülzárt, s aki álnokul felajánlott békefeltételeivel úgy vezette őt az orránál fogva, mint valami gyermeket. S mivel a félelem a dolgokat mindig sötétebb színben tünteti fel, az ellenség teljes haderejét még erősebbnek, a miénket még gyengébbnek látták, mint a valóságban volt.

45. Miután Nero olyan messzire távozott az ellenségtől, hogy tervét veszély nélkül felfedhette, néhány szót intézett katonáihoz. Kijelentette, hogy soha nem ígérkezett még hadvezér terve első látásra olyan kockázatosnak, a valóságban azonban olyan biztosnak, mint az övé. A biztos győzelemre vezeti őket. Mert ebben a háborúban, amelybe tiszttársa csak akkor volt hajlandó elindulni, mikor a senatustól kívánságának megfelelő számú gyalogost és lovast kapott - nagyobb és jobban felszerelt sereget, mintha maga Hannibal ellen indulna -, ők lesznek azok, akiktől a végső döntés függ, bármily kis súlyt jelent is csekély seregük a mérleg serpenyőjében. Mert ha csata közben csupáncsak a hír terjed is el - s ő gondoskodni fog róla, hogy ne terjedjen el hamarabb -, hogy megérkezett a másik consul és a másik hadsereg, nem lesz kétséges a győzelem. A háború eredménye dönti el, hogy az emberek mit gondolnak, ezek pedig kis okokból szoktak fellelkesülni vagy kétségbeesni. S a győztes csata jutalma, a dicsőség, majdnem teljesen őket fogja övezni, mert mindig az a látszat, hogy a legvégső mozzanat dönti el az egész vállalkozást. Maguk is megfigyelhették, hogy menetüket az emberek mekkora csoportosulása, csodálata, rokonszenve kíséri.

S valóban, amerre elvonultak, az utakat ellepte a valamennyi rendből való férfiak és nők tömege, akik mindenhonnan összeseregle ttek a földekről, s jókívánságokkal, imádságokkal, dicsérő szavakkal kísérték útján a menetet. Az állam oltalmazóinak, Róma város s a birodalom megmentőinek nevezték őket; az ő fegyverüktől, az ő jobbjuktól függ a maguk és gyermekeik üdve és szabadsága. Könyörögve kérték valamennyi istent és istennőt: tegyék útjukat szerencséssé, csatájukat győzedelmessé, adjanak nekik az ellenség felett minél gyorsabb győzelmet, hogy hadd kelljen majd teljesíteniük a katonákért tett fogadalmaikat, s ahogy most gondterhelten búcsúztatják őket, hadd vonulhassanak ki éppígy néhány nap múlva boldogan a győzelmüket ünneplők elé. Mindegyikük meghívott valakit magához, noszogatta és kérve kérte, fogadja el, amire magának vagy jószágának szüksége van, s mindent jó szívvel, bőségesen halmoztak elébük. A katonák viszont az önmérsékletben múlták felül egymást, csak azt fogadták el, amire szükségük volt, egy percet sem késlekedtek, nem távoztak el egységüktől, még enni sem álltak meg, mentek éjjel-nappal; alig engedélyeztek maguknak annyi pihenőt,

amennyit testük természetes szükséglete megkívánt. A consul futárokat küldött előre tiszttársához, hogy jelentsék megérkezését, s kérdezzék meg, mit gondol, titokban vagy nyíltan, napközben vagy éjszaka vonuljon-e be, az ő táborában vagy egy másikban szálljon-e meg. S jobbnak látták, ha éjszaka, titokban vonul be a táborba.

46. Livius consul táborában parancsot köröztetett, hogy tribunus a tribunust, centurio a centuriót, lovas a lovast s gyalogos a gyalogost fogadja be sátrába; ugyanis nem nagyobbíthatják meg a tábort, nehogy az ellenség észrevegye a másik consul megérkezését. S a sok ember azért is könnyebben fog a szűk helyen összeszorulni, mivel Claudius serege erre a vállalkozásra úgyszólván semmit se hozott magával fegyverzetén kívül.

Különben a sereg még útközben is gyarapodott önkéntesekkel, veterán katonákkal, akik már letöltötték szolgálatukat, s olyan ifjakkal, akik versengve jelentkeztek, s akiket a vezér, ha külső megjelenésük és testi erejük alapján alkalmasnak látszottak a szolgálatra, fel is vett seregébe.

Senánál állott a másik consul tábora, tőle mintegy ötszáz lépésnyíre pedig Hasdrubalé. Ezért Nero, mikor már közel járt, a hegyek mögé elrejtőzve várakozott, hogy ne érjen el a táborba az éj beállta előtt. Csendben vonultak be a táborba, mindenkit a megfelelő rangúak fogadtak sátrukba, s általános öröm közepette szívélyesen megvendégelték őket. Másnap haditanácsot tartottak, amelyen jelen volt L. Porcius Licinus praetor is, aki táborát közvetlenül a consuloké mellett verte fel, s aki az ő megérkezésük előtt a magaslatokon, seregével ide-oda vonulva, hol a szorosokat zárta el, hogy megakadályozza az ellenség átvonulását, hol hátulról vagy oldalról támadt hadmenetére, s a legkülönbözőbb hadicselekkel játszotta ki. Most őt is bevonták a haditanácsba.

Itt a többség véleménye afelé hajlott, hogy halasszák el az ütközetet, mert így Nero s a meneteléstől és virrasztástól kimerült katonái kipihenhetik magukat, s ő is nyer néhány napot, hogy megismerje az ellenséget. Nero nem csupán tanácsolta, de a legerélyesebben követelte, ne tegyék tönkre késlekedésükkel haditervét, amelynek sikere gyors végrehajtásától függ. Megtévesztéssel érte el - aminek hatása azonban nem tarthat sokáig -, hogy Hannibal, mintha megbénult volna, ne támadja meg vezér nélkül otthagyott táborát, s ne induljon az ő üldözésére. S mielőtt Hannibal megmozdulna, ők elpusztíthatják Hasdrubal seregét, s visszatérhetnek Apuliába. Aki halogatásával időt ad az ellenségnek, az kiszolgáltatja a másik tábort Hannibalnak, s megnyitja előtte a Galliába vezető utat, hogy ott egyesüljön Hasdruballal, ahol neki tetszik. Azonnal tűzzék ki a csatára

hívó jelet, sorakozzanak fel az ütközetre, s használják ki a jelenlévő és távollévő ellenség tévedését, míg ott azok nem jönnek rá, hogy egy maroknyi csapattal, itt pedig ezek, hogy őket számban és erőben jóval felülmúló sereggel állnak szemben. A haditanács befejezése után azonnal kitűzték a csata jelét, s tüstént felsorakoztak az ütközetre.

47. Már az ellenség is hadirendben állt tábora előtt. Késleltette a harcot, hogy Hasdrubal, míg néhány lovassal a hadijelvények elé lovagolt, észrevette, hogy az ellenségnél olyan öregebb pajzsok is feltűnnek, amiket eddig nem látott, hogy lovaik is túlhajszoltak, s az egész sereget sokkal nagyobbnak találta a szokottnál. Gyanítani kezdte, mi az igazság; gyorsan visszavonulót fúvatott, s embereket küldött a folyóhoz, ahonnan a vizet hordták, hogy fogjanak el, ha tudnak, néhány rómait, vagy győződjenek meg róla saját szemükkel, nincs-e némelyiknek olyan napégette színe, mint aki nemrég hosszú menetelésben vett részt. Egyszersmind parancsot adott, lovagolják körül nagy távolságban a tábort, állapítsák meg, nem bővítették-e ki valamelyik oldalon a sáncot, s azt is figyeljék meg, egyszer vagy kétszer kürtölnek-e a táborban. Mikor parancsát végrehajtották, az a körülmény, hogy nem bővítették ki a tábort, már-már tévedésbe ejtette őket. Még mindig két tábor állt ott, mint a másik consul megérkezése előtt; az egyik M. Liviusé, a másik L. Porciusé. Egyik táborban sem lehetett észrevenni, hogy új sátrak elhelyezése kedvéért kintebb hozták a sáncműveket. A döntő benyomást az tette a római ellenséget jól ismerő, tapasztalt hadvezérre, hogy a jelentés szerint a praetor táborában egyszer, a consulében azonban kétszer hangzott fel a kürtszó. Tehát nyilván mindkét consul itt van, s nyugtalanította a nyomasztó kérdés, hogy volt képes a másik elszakadni Hannibaltól. A legkevésbé sem gyaníthatta a valóságot, hogy Hannibalt ilyen döntő helyzetben egy cselfogással kijátszhatták, s így nem tudhatja, hol a vezér és hol a sereg, amelynek tábora mellett szorosan ott áll az övé. Nyilvánvalóan valami nem csekély vereség riaszthatta el attól, hogy megkockáztassa a consul üldözését. S Hasdrubalt heves félelem fogta el, hogy ügyük már elveszett, ő későn érkezett a segítséggel, s a rómaiak már Italiában is olyan szerencsével harcolnak, mint Hispaniában. Néha arra gondolt, hogy levele nem jutott el Hannibalhoz, hanem a consul kezébe került, aki most idesietett, hogy fölébe kerekedjék.

Ilyen gondolatoktól gyötörve kioltatta a tüzeket, az első őrségváltás idején jelt adott, hogy csendben szedjék össze felszerelésüket, s kiadta a parancsot az indulásra. A lázas sietségben és éjszakai kavarodásban nem ügyeltek eléggé az útikalauzokra, így az egyik egy rejtekhelyre bújt, amit előre kinézett magának, a másik pedig egy általa ismert gázlónál átúszott a Metaurus folyón. A sereg, miután kalauzai

cserbenhagyták, először ide-oda bolyongott a földeken, majd jó sokan, akiket kimerített az álmatlanság és őrködés, földre vetették magukat, s otthagyták hadijelvényeiket. Hasdrubal kiadta a parancsot, hogy addig is, míg napvilágnál megláthatják az utat, kövessek a folyó partvonalát, s mikor a kanyargó folyó hajlatai és öblei mentén körben haladva alig jutottak előre, azt tervezte, hogy ha a hajnali fényben alkalmas gázló mutatkozik, átkel a vízen. De nem talált gázlót, mert minél jobban távolodtak a tengertől, annál magasabb partok fogták közre a folyót; így egy napot elvesztegetett, s időt adott az ellenségnek, hogy utolérje.

48. Először Nero érkezett meg az egész lovassággal, majd utána Porcius a könnyűfegyverzetű csapatokkal. Mikor a kimerült pun sereg, amelyet minden oldalról zaklattak és rohamoztak, abbahagyva a már menekülésszerű menetelést, a folyópart felett emelkedő egyik dombon tábort akart verni, megjelent Livius a nemcsak menetelésre, de azonnali ütközetre is felkészült teljes gyalogsággal. De mikor valamennyi csapat egyesült, s felfejlődött az arcvonal, a balszárnyon Claudius, a jobbon Livius vezette az ütközetet, a közép irányítását pedig a praetorra bízták. Hasdrubal látva, hogy harcra kényszerítik, abbahagyatta a táborerődítést, s az elefántokat állította az első sorba, a hadijelvények elé; köréjük a balszárnyra, Claudiusszal szemben, a gallusokat sorakoztatta fel, nem mintha nagyon bízott volna bátorságukban, de úgy vélte, hogy az ellenség tart tőlük. Ő maga a hispanokkal - akikben, mint régi katonáiban, legjobban bízott - a M. Liviusszal szemben álló jobbszárnyat választotta. A ligurokat középen helyezte el, az elefántok mögött. De csatasora inkább széles volt, mint mély; a gallusoknak egy előrenyúló domb nyújtott fedezéket. Az arcvonalnak az a része, amelyet a hispanok tartottak, a római balszárnnyal csapott össze; viszont a jobbszárny mozdulatlan maradt, nem avatkozott a csatába, s az előttük fekvő domb megakadályozta, hogy akár szemből, akár oldalról rájuk támadjanak.

Livius és Hasdrubal között hatalmas küzdelem alakult ki, s mindkét részről kegyetlen öldöklés folyt. Itt tartózkodott mindkét vezér, itt harcolt a római gyalogság és lovasság nagyobbik része, itt álltak a hispanok, ezek a régi, a rómaiak elleni harchoz hozzászokott katonák, s a ligurok fegyverforgatásban megedződött népe. Ide irányították az elefántokat is, s ezek már első rohamukkal zavart keltettek az előcsapatokban, s még a hadijelvényeket is meghátrálásra kényszerítették, de később, az egyre hevesebbé váló öldöklésben és harci zajban már alig lehetett őket irányítani; úgy mozogtak a két csatasor között ide-oda, mintha nem tudnák, hova tartoznak, akárcsak a kormányos nélkül hányódó hajók.

Claudius rákiáltott a katonákra: “Vajon miért tettünk meg gyorsított menetben ekkora utat?” S miután hiába próbált a szemben lévő

dombra felnyomulni, belátta, hogy ebben az irányban nem férkőzhet az ellenséghez, a jobbszárnyról, látva, hogy itt igazi harc helyett úgyis tétlenül fognak várakozni, nagy számú cohorsot vitt magával, s megkerülte velük az arcvonalat. Az ellenséges jobbszárny ellen intézett rohama nemcsak az ellenséget érte váratlanul, de a rómaiakat is, olyan gyorsan hajtotta végre; csapatait imént még a szárnyon lehetett látni, s kisvártatva már hátulról törtek az ellenségre. Így minden oldalról, elölről, oldalról és hátulról öldökölték a hispanokat és ligurokat, s mészárlás közben már a gallusokig értek el. Itt szinte nem is találtak ellenállásra; a csapatok egy része már nem állt a hadijelvények alatt, mert éjszaka elszökdöstek, s a földeken szétszóródva szanaszét álomra dőltek. De még azoknak is, akik helyben maradtak, annyira kimerítette minden fáradtság elviselésére alkalmatlan testét a menetelés és őrszolgálat, hogy a fegyvert is alig bírták tartani vállukon. S az idő is már délfelé járt; így könnyű volt az éhségtől és fáradtságtól lihegőket levágni vagy foglyul ejteni.

49. Az elefántok közül többet öltek meg saját hajtóik, mint az ellenség. A hajtók ácsvésőt és kalapácsot tartottak maguknál. Ha a hatalmas állat megvadult és saját csapataikra rohant, a hajtó a vésőt odaillesztette a füle mögé, pontosan a nyakszirthez, amely a fejet és a nyakat összeköti, s egyetlen, a tőle telhető leghatalmasabb csapással beleütötte. Ezt a leggyorsabb kivégzési módot, amelyhez akkor folyamodtak, ha már nem volt semmi remény, hogy a roppant állatokat irányítani tudják, először Hasdrubal alkalmazta, az a hadvezér, aki - mint már eddig is annyiszor - most is különösen kitüntette magát. Ő tartotta a küzdőkben a lelket, egyszersmind a veszélyt is vállalva velük együtt, ő lelkesítette őket, hol korholással, hol kéréssel, ha már elfásultak s fel akarták adni a harcot, ő szólította vissza a megfutamodókat, s nem egy helyen ő újította meg a már feladott küzdelmet. Végül, mikor a hadiszerencse kétségtelenül az ellenség felé hajolt, hogy ne élje túl a hatalmas sereget, amely őt nevében bízva, követte, megsarkantyúzva lovát egy római cohors közepébe vágtatott. Itt esett el harc közben, méltónak bizonyulva atyjához, Hamilcarhoz, és bátyjához, Hannibalhoz.

Ebben a háborúban még soha nem vágtunk le egyetlen csatában ennyi ellenséget; úgy tetszett, a vezér és a sereg megsemmisítésével megfizettünk a cannaei vereségért. Ötvenhétezer ellenséges katonát öltünk meg, ötezer-négyszázat ejtettünk foglyul. Nagy mennyiségű, igen sokféle zsákmány - főleg ezüst meg arany - jutott a kezünkre. Több mint négyezer római polgárt is kiszabadítottunk az ellenség fogságából, vigaszul az ütközetben elesett katonákért. Mért a győzelmet korántsem véráldozat nélkül vívtuk ki: mintegy nyolcezer római és szövetséges katona esett el; s még maguk a győztesek is

annyira megcsömörlöttek a vértől és öldökléstől, hogy másnap Livius consul, mikor jelentették, hogy azok az Alpokon innen lakó gallusok és ligurok, akik vagy nem voltak ott az ütközetben, vagy mészárlás közben megfutottak, most vonulnak el egyetlen csapatban, kijelölt vezér, hadijelvények, minden harci rend és irányítás nélkül, s egyetlen utánuk küldött lovascsapat könnyen megsemmisíthetné mindnyájukat, ezt válaszolta: "Hadd maradjanak életben néhányan, hogy legyen, aki hírt ad az ellenség vereségéről s a mi vitézségünkről!"

50. Nero a csatára következő éjjel útnak eredt, s még gyorsabb menetben, mint ahogy megjött, hat nap alatt megérkezett az ellenség mellett lévő állandó táborába. Útközben - mivel nem küldött előre futárokat - kisebb kivonult tömeg ünnepelte, de oly roppant lelkesedéssel, hogy az emberek majdnem eszüket vesztették örömükben.

Mert lehetetlenség leírni és jellemezni a Rómában uralkodó kétféle lelkiállapotot, azt, amely a polgárokon az eredményre való bizonytalan várakozás közben uralkodott, s azt, amellyel a győzelem hírét fogadták. Attól kezdve, hogy híre jött a consul elvonulásának, egyetlen napon se távozott napkeltétől napnyugtáig egy senator sem a Curiából vagy hivatalából, s a nép sem a Forumról. A matronák, mivel nem tudtak segíteni, fohászokkal és könyörgéssel töltötték az időt, s végigjárva valamennyi szentélyt, esdekléssel és fogadalmakkal ostromolták az isteneket. A polgárokat eltöltő félelem és szorongás közben először az a bizonytalan hír terjedt el, hogy az Umbria bejáratánál álló táborba két narniai lovas érkezett a csatából, azzal a jelentéssel, hogy az ellenség vereséget szenvedett. Ezt a hírt először épp csak hogy tudomásul vették, de alig értették meg, mert sokkal nagyobb és boldogítóbb volt annál, hogy ésszel fel lehessen fogni, vagy igazán el tudják hinni. S gyors megérkezése is akadályozta, hogy elhiggyék, hiszen, mint mondták, két napja zajlott le az ütközet.

Ekkor a táborból megérkezett L. Manlius Acidinus levele, amelyben bejelentette a két narniai lovas megérkezését. A levél hírére, amelyet a Forumon át odavittek a bírói emelvényen ülő praetorhoz, a senatorok is kirohantak a Curiából, s a nép olyan heves tolongással zsúfolódott össze a Curia ajtaja előtt, hogy a hírnök nem tudott bejutni. Mindenki kérdésekkel ostromolva ráncigálta őket, s azt kiabálták, hogy előbb a szószékről olvassák fel a levelet, azután a senatusban. Végül a tisztviselők visszaszorították és nyugalomra kényszerítették a tömeget, s az örömhír lassan ért el egyiktől a másikig, miközben alig tudtak uralkodni magukon. A levelet először a senatusban olvasták fel, majd a népgyűlésen. Azután a polgárokat - aszerint, hogy kinek-kinek milyen volt az egyénisége - részben a biztos öröm érzése fogta el, részben a kétely, hogy nem adnak semmi hitelt a híradásnak, míg nem

hallhatják magukat a küldötteket vagy a consulok levelét.

51. Ezután jelentették, hogy közelednek maguk a követek is. Most azután az egész tömeg, korkülönbség nélkül, elébük rohant, mindenki elsőnek akart szem- és fültanúja lenni a nagy örömnek. S összefüggő menetük egészen a Mulvius-hídig ért. A követek, L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Caecilius Metellus - minden rendű és rangú ember sokaságától körülvéve érkeztek a Forumra, miközben egyesek őket, mások kísérőiket faggatták a történtek felől. S amint ki-ki meghallotta, hogy az ellenséges sereget és vezérét megsemmisítették, hogy a római legiók megmaradtak, s a consulok egészségesek, tüstént sietett másokkal is megosztani örömét. Mikor a követek nagy nehezen elértek a Curiához, még nagyobb fáradsággal lehetett csak visszaszorítani a tömeget, hogy ne nyomuljon be az atyák közé. A levelet felolvasták a senatusban, majd a követeket elvezették a népgyűlésre. L. Veturius felolvasta a levelet, majd élőszóval bővebben számolt be az eseményekről; s szavait nagy tetszészaj, s végül az egész népgyűlés kitörő, lelkes kiáltozása kísérte, miközben az emberek örömükben alig tudtak uralkodni magukon. Azután sietve elszéledtek, egyesek az istenek templomaiba, hogy hálát mondjanak, mások otthonukba, hogy a boldogító hírt feleségükkel és gyermekeikkel is közöljék.

A senatus háromnapos hálaadó ünnepet rendelt el azért, mert M. Livius és C. Claudius consulok megsemmisítették az ellenséges sereget és vezérét, s közben saját seregük sértetlen maradt. A hálaadó ünnepet másnap C. Hostilius praetor jelentette be a népgyűlésen, s megtartásában a férfiak és nők egyaránt részt vettek. A három nap alatt egyformán megtelt valamennyi szentély, s a matronák gyermekeik kíséretében adtak hálát a halhatatlan isteneknek, megszabadulva minden félelemtől, mintha máris véget ért volna a háború. A győzelem az állam belső helyzetét is befolyásolta; ettől kezdve, mintha máris béke volna, bátran kötöttek üzleti megállapodásokat, adtak-vettek, pénzt kölcsönöztek, adósságot törlesztettek.

C. Claudius consul, miután táborába visszatért, megparancsolta, hogy Hasdrubal fejét, amelyet gondosan megőrzött és magával hozott, dobják az ellenséges előőrsök lába elé, s mutassák meg nekik a fogoly africaiakat is, ahogy voltak, megbilincselve, majd kettőnek vegyék le bilincsét, s küldjék át őket Hannibalhoz, hogy elbeszéljék neki, ami történt.

Hannibal, akit megrendített ez az államát és családját egyszerre sújtó, rettenetes csapás, hír szerint kijelentette, hogy nyilvánvalóvá vált előtte Carthago végzete.

Ezután tábort bontott és elvonult, hogy Italia legtávolabbi

szögletébe, Bruttiumba vonja össze valamennyi segédcsapatát, mivel annyira szét voltak szórva, hogy nem tudta megvédeni őket.

S Metapontum egész lakosságát a fennhatósága alatt lévő lucaniabeliekkel együtt arra kényszerítette, hogy hagyják el lakóhelyüket, s vele együtt Bruttium területére távozzanak.

HISPANIA

HUSZONNYOLCADIK KÖNYV

1. Ámbár Hasdrubal elvonulása után arra lehetett számítani, hogy Hispania olyan mértékben mentesül a háború terhétől, amennyire annak súlypontja Italiába helyeződött át, itt hirtelen ismét a régi erővel lángolt fel a küzdelem. Hispania területe ebben az időben a következőképpen oszlott meg a rómaiak és a punok között: Hasdrubal, Gisgo fia, az Oceanus mellé, egészen Gadesig húzódott vissza, míg a mi tengerünk partvonala és Hispaniának majdnem egész keleti része Scipio, vagyis a római hadsereg birtokában volt. Az új hadvezér, Hanno - Barcas fiának, Hasdrubalnak utódja -, mikor új seregével megérkezett és egyesült Magóval, a két tenger között középen fekvő Celtiberiában rövid idő alatt nagy embertömeget fegyverzett fel.

Scipio alig több, mint tízezer gyalogossal és ötszáz lovassal M. Silanust küldte ellene. Silanus a lehető legnagyobb napi menetekben haladva - noha erősen akadályozták a járhatatlan utak, s a Hispaniában rendszerint hosszú hegyvonulatokkal határolt völgyszorosok - nemcsak a hírnököket, de érkezésének a hírét is megelőzte, s éppen Celtiberiából való szökevények kalauzolásával érkezett meg az ellenséghez. Az említett vezetőktől megtudta, hogy mintegy tízezer lépésnyire vannak az ellenségtől, s hogy ennek az út mellett, amelyen vonulnak, két tábora van. Balra áll az újonnan toborzott, több mint kilencezer embert kitevő celtiber sereg, jobbra a punok tábora. Ezt a tábort őrhelyekkel, éjjeli őrséggel s mindenféle szokásos katonai intézkedéssel védik és biztosítják, míg a másikban hanyagság és nemtörődömség uralkodik, mint barbároknál, újoncoknál és olyan embereknél szokás, akik, mivel saját országukban vannak, nemigen tartanak semmitől.

Silanus úgy vélte, hogy először ezeket kell megtámadnia. Kiadta a parancsot, hogy a hadmenet - amennyire lehetséges - tartson balra, hogy a pun őrállomásokról ne fedezhessék fel. Előreküldte felderítőit, s gyors menetben az ellenség ellen nyomult.

2. Mintegy háromezer lépésnyire voltak, s még egyáltalán senki sem vette észre őket az ellenséges seregből; az egyenetlen talajon s a cserjékkel benőtt dombokon jól tudták fedezni magukat. Itt katonáival egy mélyen fekvő, s ezért elrejtett völgyben állapodott meg, s elrendelte, hogy étkezzenek. Közben megérkeztek a felderítők, s megerősítették a szökevények állításait. Ekkor a rómaiak poggyászukat egy halomba rakva fegyvert ragadtak, s szabályos hadmenetben vonultak az ütközetbe.

Mintegy ezer lépésnyire voltak, mikor az ellenség észrevette őket; fejvesztetten kezdett ide-oda szaladgálni, s az első harci kiáltásra és

hadi zajra gyors vágtában Mago is megérkezett táborából. A celtiber sereg négyezer nehézfegyverzetű katonából és kétszáz lovasból állt; ezt a szabályos legiót - lényegében serege fő erejét - küldte az első vonalba, a többi könnyűfegyverzetű katonát tartalékba állította. Mikor az így elrendezett sereget kivezette a táborból, még alig lépték át a sáncot, a rómaiak dárdadobásokkal fogadták őket. A hispanok lehajolva igyekeztek kikerülni az ellenséges dárdákat, majd fölegyenesedtek, hogy ők röpítsék ki hajítófegyvereiket. S miután ezeket a sűrűn összetömörült rómaiak szokás szerint szorosan egymás mellett tartott pajzsaikkal felfogták, a közelharcban karddal folytatták a küzdelmet.

Különben az egyenetlen talaj a celtibereket - akiknek az volt a szokásuk, hogy harc közben lerohanják ellenfelüket - megakadályozta a gyors mozgásban, viszont nem jelentett hátrányt az állóharchoz szokott rómaiaknak, legfeljebb annyiban, hogy a szoros utak s a mindent elborító cserjés miatt a csatasorok több részre szakadtak, s így a kényszerű helyzetben az ütközet úgyszólván egyesek vagy párok külön viadalává alakult át. Ez a körülmény, amely az ellenséget a futásban megakadályozta, mintegy megkötözve szolgáltatta ki őket az öldöklésnek, s a rómaiak csakhamar valamennyi nehézfegyverzetű celtibert megölték, s megfutamítva lekaszabolták a könnyűfegyverzetűeket és a másik táborból segítségükre siető carthagóiakat is. Mago mindjárt a csata kezdetén megfutott, pontosan kétezer gyalogossal s valamennyi lovasával. Hannót, a másik vezért, élve fogták el azokkal együtt, akik akkor érkeztek, amikor már eldőlt az ütközet; Mago, a vele elmenekült egész lovasság, s a gyalogosok közül életben maradt veteránok néhány nap múlva eljutottak Hasdrubalhoz, Gades provinciába. Az újonnan besorozott celtiberek szétszóródtak a közeli erdőkbe, majd hazaszöktek otthonaikba.

Ez a legjobbkor jött győzelem nemcsak a már kitörni készülő háborút akadályozta meg, hanem még sokkal inkább azt, hogy az ellenség megteremthesse egy jövő háború feltételeit, ha lehetőséget kap rá, hogy fellázítsa a celtiber népet, s más törzseket is fegyverbe szólítson. Ezért Scipio őszinte dicséretben részesítette Silanust, s abban a reményben hogy ha ő maga nem akadályozza késlekedésével az eseményeket, most befejezheti a háborút, gyors menetben megindult Hasdrubal ellen, Hispania legtávolabbi vidéke felé, ahol a pun sereg tartózkodott.

A pun vezér, aki - hogy szövetségesei hűségét biztosítsa - éppen Baetica provinciában táborozott, hirtelen felkerekedett, s nem is menetelve, hanem inkább meneküllésszerűen, egészen az Oceanusig, Gadesig vonult. De mégis úgy vélte, hogy serege, amíg együtt tartja, célpontja lehet az ellenséges támadásoknak, így mielőtt a

tengerszoroson átkelt volna Gadesba, valamennyi csapatát szétosztotta a városokba, hogy megoltalmazzák önmagukat a falak, a falakat pedig fegyvereik segítségével.

3. Scipio, mikor látta, hogy a háború minden irányban kiterjed, s hogy hosszadalmas, bár veszélytelen vállalkozás lenne seregével körbevonulva ostrom alá venni minden egyes várost, a visszatérés mellett döntött. De hogy azért ne engedje át a területet az ellenségnek, tízezer gyalogossal és ezer lovassal elküldte testvérét, L. Scipiót, hogy vegye ostrom alá a környék leggazdagabb városát, amelyet a barbárok Orongisnak neveztek. A város a bastetanus nép maesessus nevű törzsének a területén feküdt, földje termékeny, lakói ezüstöt is bányásztak. Ez a város volt Hasdrubal támaszpontja a Földközi-tenger mellett lakó népek ellen indított portyázásai alkalmával.

Scipio a város mellett ütötte fel táborát, s mielőtt ostromművekkel körülzárta volna, embereket küldött a kapukhoz: próbálják meg közvetlen beszélgetésbe ereszkedve kipuhatolni a közhangulatot, s tanácsolják azt a városiaknak, hogy inkább a rómaiak barátságával s ne erejével igyekezzenek megismerkedni. De mikor egyáltalán nem kapott barátságos választ, árkot és kettős sáncot húzatott a város körül, seregét pedig három részre osztotta, hogy az egyik mindig a várost ostromolja, miközben a másik kettő pihen. Mikor az első seregrész megkezdte az ostromot, valóban kegyetlen és bizonytalan küzdelem kezdődött; a rómaiak a lezúduló lövedékek miatt alig voltak képesek előnyomulni s a létrákat odavinni a falhoz, de még azokat is, akik oda tudták támasztani létrájukat, részben az e célra készített villákkal taszították vissza, részben felülről vashorgokat dobtak rájuk, s így abban a veszélyben forogtak, hogy a levegőben lebegve felhúzzák őket a magasba.

Mikor Scipio észrevette, hogy csapatának túl kis létszáma miatt kiegyenlítetté vált a küzdelem, s az ellenség már azzal is előnyben van, hogy a falak mögül harcol, visszahívta az első különítményt, s a két másikkal egyszerre támadt a városra. Ez a körülmény annyira megrémítette az első csapattal vívott küzdelemben már kissé kimerült ellenséget, hogy nemcsak a városiak hagyták ott rémülten menekülve a falakat, de a pun helyőrség is, félelmében, hogy elárulják a várost, őrhelyeit feladva egy ponton gyülekezett össze. A polgárokat most rettegés fogta el, hogy az ellenség, ha benyomul a városba, mindenkit, aki útjába esik - legyen az pun vagy hispan -, válogatás nélkül levág. Ezért hirtelen feltárták a kaput, nagy számban kiözönlöttek a városból, közben, hogy ne találják el őket a távoli lövedékek, maguk elé tartották pajzsukat, fegyvertelen jobbjukat pedig a magasba nyújtották, annak jeléül, hogy eldobták kardjukat. Nehéz kideríteni, hogy az ostromlók a távolból ezt nem látták elég világosan, vagy

pedig talán valami cselt gyanítottak, de kétségtelenül úgy támadtak rá a szökevényekre, s úgy kaszabolták őket, mint valami szemben álló csatasort, majd a nyitott kapun át benyomultak a városba. Fejszékkel és csákányokkal máshol is szétzúzták, betörték a kapukat, s ha egy-egy lovas bejutott, a forumra vágtatott, mert parancs szerint ezt kellett elfoglalniuk. A lovasok mellé védelmül harmadik csatasorbeli katonákat is rendeltek: a város többi részét a legionáriusok szállták meg. A szembejövők közül, kivéve azokat, akik fegyveresen szálltak szembe velük, senkit se raboltak ki vagy öltek meg. A carthagóiakat mind őrizetbe vették, úgyszintén azt a mintegy háromszáz városi polgárt is, akik bezárták a kapukat. A többieknek átadták a várost, s visszaszolgáltatták nekik tulajdonukat is. A város elfoglalása közben mintegy kétezer ellenséges, s csupán kilencven római katona esett el.

4. Á város bevétele nemcsak az ostromlókat töltötte el nagy örömmel, de a fővezért s a sereg többi részét is; a győztesek azzal is látványossá tették megérkezésüket, hogy nagy csapat foglyot hajtottak maguk előtt. Scipio megdicsérte testvérét, és sikerét, Orongis elfoglalását, a lehető legmagasztalóbb szavakkal saját haditettéhez, Új-Carthago bevételéhez hasonlította. Azután, mivel már küszöbön állt a tél, s így nem volt módja Gades megtámadására s Hasdrubalnak a provinciában szétszórt serege üldözésére, valamennyi csapatával Hispania innenső részébe vonult. Legióit különböző téli szállásokra osztotta szét, testvérét, L. Scipiót az ellenséges vezérrel, Hannóval s a többi előkelő fogollyal Rómába küldte, maga pedig Tarracóba húzódott vissza.

Ebben az évben M. Valerius Laevinus proconsul vezetésével egy római hajóraj kelt át Siciliából Africába, s nagy pusztítást végzett Utica és Carthago vidékén. A carthagói terület határán, közvetlenül Utica falai alatt szereztek zsákmányt. Sicilia felé visszatérőben találkoztak egy hetven hadihajóból álló pun hajórajjal. Ebből tizenhetet elfogtak, négyet a nyílt tengeren elsüllyesztettek, a többit szétszórták és megfutamították. A rómaiak szárazföldi és tengeri győzelmük után nagy mennyiségű, különböző fajta zsákmánnyal tértek vissza Lilybaeumba. Mivel a tengeri közlekedés az ellenség elűzése után biztonságossá vált, nagy gabonaszállítmányokat küldtek Rómába.

5. A nyár kezdetén, mikor ezek történtek, P. Sulpicius proconsul és Attalus király, akik, mint említettük, a telet Aeginában töltötték, egyesült hajóhadukkal - a rómaiak huszonöt, a király harmincöt ötevezősoros hajóval - innen Lamnusba keltek át. Philippus pedig, hogy minden eshetőségre biztosítva legyen - akár a szárazföldön, akár a tengeren kell majd az ellenséggel szembeszállnia -, levonult Demetriasba, a tengerpartra, s kitűzte seregének a napot, amelyen

Larisában össze kell gyülekeznie. A király megérkezésének hírére szövetségeseinek követei mindenhonnan Demetriasba jöttek. Ugyanis az aetoliabeliek nagyon elbízták magukat egyrészt a római szövetség, másrészt Attalus megérkezése miatt, s pusztítani kezdték szomszédjaik földjeit. S nemcsak Acarnania, Boeotia és Euboea lakóit ejtették rémületbe, de az achaiabelieket is, mert őket az aetoliabeliek elleni háborún kívül még Machanidas, Lacedaemonia tyrannusa is fenyegette, aki az argosiak határától nem messze ütötte fel táborát. Ezért mind lefestették a veszélyt, amely kinek-kinek a városát a szárazföld vagy tenger felől fenyegeti, és segítséget kértek a királytól. Ő azonban saját országából sem kapott valami megnyugtató híreket: Scerdilaedus és Pleuratus újra mozgolódni kezdett, s a thrákok - közülük elsősorban a maedusok - azt tervezik, hogy betörnek Macedonia legközelebb eső területeire, ha a királyt távoli háború tartja lekötve. A boeotiabeliek s a Görögország belsejében lakó népek pedig azt jelentették, hogy a Thermopylaei szorost egy helyen, ahol az út keskeny völgymélyedésben fut, az aetoliabeliek árokkal és sáncokkal zárták el, hogy a szövetséges városok segítségére induló Philippus ne tudjon átjutni.

Ennyi, sokfelől érkezett háborús hír még egy nemtörődöm hadvezért is tettre serkentett volna. A király elbocsátotta a követségeket, megígérte, hogy - amennyire ideje és lehetősége lesz rá - mindegyiküknek segítséget ad. Pillanatnyilag, mivel ezt látta a legsürgősebbnek, helyőrséget küldött Peparethus városába, mert azt a hírt kapta, hogy Attalus hajóhadával átkelt Lemnusból, s végigpusztította e város egész környékét. Polyphantast kisebb létszámú sereggel Boeotiába küldte, Menippust pedig, a királyi sereg egyik vezérét, ezer könnyűpajzsos katonával - a könnyű pajzs alig különbözik a kerek pajzstól - Chalcisba küldte, s még ötszáz agriabelivel is megerősítette őket, hogy a sziget minden pontját meg tudják védeni. Ő maga Scotussába vonult, s ide rendelte Larisából a macedon csapatokat is. Itt kapta meg a jelentést hogy az aetoliabeliek Heracleába tűzték ki a gyűlésüket, s oda készül Attalus király is, hogy velük a háború fő tennivalóiról tanácskozzék.

Hogy ezt az összejövetelt váratlan megjelenésével megzavarja, nagy napi menetekben Heracleához vonult. Igaz, hogy már csak a gyűlés szétoszlatása után ért oda, de elpusztította a már majdnem érett vetéseket, főleg az öbölben, ahol az aenianusok laktak, majd visszavezette csapatait Scotussába. Innen, itthagyva egész seregét, a királyi cohorsszal Demetriasba húzódott vissza. Majd - hogy bármerre mozdul is az ellenség, elébe tudjon vágni - embereket küldött Phocisba, Euboeába és Peparethusba: nézzék ki a magas csúcsokat, ahonnan jól látható tűzjeleket lehet adni; ő maga a Tisaeus, e roppant

magasságba emelkedő hegy ormán állított fel megfigyelőhelyet, hogy a távol fellobbanó tűzjelekből azonnal megtudja, hol készül valamire az ellenség.

A római vezér és Attalus király Peparethusból Niceába kelt át. Innen hajóhadukat átküldték az euboeai Oreus városához, amelyet az utas, aki a Demetrias öbölből hajózik Chalcis és Euripus felé, bal felől elsőnek pillanthat meg Euboea városai közül. Attalus és Sulpicius úgy egyeztek meg, hogy a rómaiak a tenger, a királyi csapatok a szárazföld felől kezdjék meg az ostromot.

6. Négy nappal azután, hogy hajórajuk megérkezett, megtámadták a várost. Ezt az időt azzal töltötték, hogy titkos megbeszéléseket folytattak Platorral, akit Philippus tett meg a város parancsnokává. A városban két erőd állt, az egyik a tengerparton, a másik a város közepén. Ebből a tengerhez alagút vezetett, amelynek bejáratánál nagyszerű védőmű: egy ötemeletes torony állott. Kezdetben ekörül tombolt a legádázabb küzdelem, mert egyrészt a torony el volt látva a legkülönbözőbb lövedékekkel, másrészt megostromlásához a hajókon is sok hajító- és ostromgépet szállítottak ide. S miközben mindenki figyelmét és tekintetét az itt folyó küzdelem kötötte le, Plator a tengerparti erőd kapuján bebocsátotta a rómaiakat, akik egy szempillantás alatt elfoglalták a várat. Az innen kiszorított városiak a városon át a másik erőd felé igyekeztek, de már itt is őrség állott, amely bezárta előttük a kapuszárnyakat. S az így kizárt és két tűz közé szorult polgárokat lekaszabolták vagy foglyul ejtették.

A macedon helyőrség ott állt szorosan összetömörülve a várfal tövében. A katonák nem kezdtek fejvesztett menekülésbe, de elszánt harcba se bocsátkoztak. Plator - aki Sulpiciustól erre engedélyt kapott - hajókra ültette, majd Phtiotisban, Demetriusnál partra tette őket, ő maga pedig Attalushoz csatlakozott.

Sulpicius, felbátorodva az Oreusnál oly könnyen elért siker miatt, győztes hajóhadával innét azonnal Chalcisba vitorlázott, ott azonban az eredmény egyáltalán nem felelt meg várakozásának. Mert itt a nyílt tenger mindkét oldalon szorossá szűkül össze, s első pillanatban két bejárattal rendelkező kettős öbölnek látszik. De aligha akad egy hajóraj számára ennél veszedelmesebb tartózkodási hely. Mert váratlan és viharos erejű szelek szoktak lezúdulni a két part szokatlanul magas hegyeiből, másrészt magában az Euripusnak nevezett szorosban - a hagyománnyal ellentétben - nem naponként kétszer, szabályos időközökben változik az apály és a dagály, hanem a tenger, akárcsak a széljárás, majd erre, majd arra áramlik, olyan sebesen, mint valami magas hegységből lezúduló hegyi folyó. Ezért a hajóhad se éjjel, se nappal nem talált nyugalmat.

S nemcsak a hajók kikötőhelye volt ilyen veszélyes, de ráadásul még a várost is, amelyet egyik oldalról a tenger, a másikon a szárazföld felől pedig rendkívül erős védőmű övezett, komoly őrség, s főleg elöljáróinak és parancsnokainak megbízhatósága védte, s ami Oreusnál megbízhatatlan és ingatag tényező volt, itt szilárdnak és legyőzhetetlennek bizonyult. Ezért a római vezér, ha vaktában fogott is a vállalkozáshoz, most viszont bölcsen járt el, számba vette a nehézségeket, s hogy ne töltse hiába az időt, gyorsan elállt eredeti tervétől, s hajórajával a Locrisban fekvő Cynusba, az opusiaknak a tengertől ezer lépésnyire fekvő kikötővárosába kelt át.

7. Philippus az Oreusból küldött fényjelek útján megkapta a figyelmeztetést, de a jelzéseket Plator álnoksága miatt elkésve adták le az őrhelyről; s mivel akkor tengeri ereje kisebb volt az ellenségénél, nem lett volna könnyű megközelíteni a szigetet, ezért habozott, majd lemondott a vállalkozásról. Viszont, mihelyt a tűzjelzést megkapta, azonnal Chalcis segítségére indult, mert igaz, hogy Chalcis városa is ugyanazon a szigeten fekszik, de csak keskeny öböl választja el a szárazföldtől, amellyel állandó híd köti össze, s így könnyebb is megközelíteni a szárazföld, mint a tenger felől. Így Philippus Demetriasból visszatért Scotussába. Innen a harmadik őrségváltáskor továbbindult, elűzte és szétszórta a Thermopylaei szorost megszállva tartó aetoliabelieket, s miközben Heracleáig kergette a megrémült ellenséget, maga is egy nap alatt tette meg a phocisi Elatiába vezető, több mint hatvanezer lépésnyi utat.

Körülbelül ezen a napon foglalta el és rabolta ki Attalus király az opusiak városát. Sulpicius ugyanis a királynak engedte át a zsákmányt, mert néhány napja, mikor a római katonák kirabolták Oreust, a király nem kapta meg az őt megillető részt. A római hajóhad visszatért Oreusba, Attalus pedig, akinek sejtelme sem volt Philippus közeledéséről, azzal töltötte az időt, hogy pénzt hajtson be az előkelő emberektől. Így annyira váratlanul érte a fordulat, hogy könnyen rajtaüthettek volna, ha néhány krétai katona, aki takarmányt keresve véletlenül távolabb kalandozott el a várostól, a távolból nem pillantja meg az ellenséges hadmenetet. Attalus fegyvertelenül, ziláltan, fejvesztett meneküléssel igyekezett elérni a tengerpartra hajóihoz. Philippus éppen akkor érkezett oda, mikor a hajókat elindították a parttól, de még így, a partról is nagy zűrzavart keltett az evezőslegénység között.

Philippus innen visszament Opusba, vádakat szórva az istenekre és emberekre, hogy megfosztották egy ilyen szerencsés fogás lehetőségétől, s szinte szeme előtt ragadták el tőle zsákmányát. Dühében azután az opusiakra is rátámadt, felelősségre vonva őket, hogy szinte alig pillantották meg az ellenséget, s máris önként

felajánlották neki megadásukat, noha elhúzhatták volna az ostrom idejét az ő megérkezéséig. S miután Opusban mindent elrendezett, Throniumba ment. Attalus viszont először Oreumba vonult. Innen, arra a hírre, hogy Prusias, Bithynia királya behatolt az ő birodalmába, nem törődve a római érdekekkel s az aetoliai háborúval, visszatért Asiába. Sulpicius is visszahúzódott hajórajával Aeginába, ahonnét kora tavasszal elindult.

Philippusnak Thronium elfoglalása nem került nagyobb erőfeszítésébe, mint Attalusnak Opus bevétele. A városban a phthiotisi Thebaeből való menekültek laktak, akik, mikor Philippus elfoglalta városukat, s ők az aetoliabeliek védelme alá menekültek, ezektől kapták lakóhelyül ezt a várost, amely a Philippus elleni előző háborúban pusztult el és maradt üresen. Majd a király Throniumtól - amelyet, mint nemrég említettük, már elfoglalt - továbbvonulva bevett két jelentéktelen kis várost Dorisban: Tithroniumot és Drymiast. Innen Elatiába ment, ahová Ptolemaeus és a rhodusiak követeit rendelte, hogy itt várakozzanak rá. Miközben itt az aetoliai háború befejezéséről tanácskoztak - a követek ugyanis néhány nappal ezelőtt Heracleában részt vettek a rómaiak és aetoliabeliek megbeszélésén -, az a híradás érkezett, hogy Machanides meg akarja támadni az Olympiai Játékok előkészületeivel elfoglalt elisieket. Philippus úgy vélve, hogy ezt meg kell előznie, a követeket barátságos válasszal elbocsátotta, mondván, hogy ezt a háborút nem ő okozta, s a békekötéstől se húzódozik, ha arra méltányos és tisztességes lehetőség nyílik. Ezután gyorsan mozgó seregével Boeotian és Megarán át leereszkedett Corinthusba, ahonnét, miután seregét ellátta élelemmel, Phlius és Pheneus felé tartott. Már megérkezett Heraeába, amikor értesült róla, hogy Machanidas, az ő előnyomulása hírétől megrémülve, visszamenekült Lacedaemonba. Erre ő is visszatért Aegiumba, az achaiabeliek tanácskozására, s közben azt remélte, hogy ott találja a pun hajóhadat, amelyet odahívott, hogy a tengeren is kezdeményezhessen valamit. De a punok néhány napja innen Oxeaeba keltek át, s az Acarnaniai öböl felé tartottak, mert hallották, hogy Attalus és a rómaiak elindultak Oreusból, s féltek, hogy ezek majd rájuk támadnak, s a Rhiumon, a Corinthusi-öböl szűk bejáratán belül legyőzik őket.

8. Philippust természetesen bántotta és aggasztotta, hogy noha mindenhová a legnagyobb gyorsasággal igyekezett eljutni, sehová sem érkezett meg idejében, s a végzet, amely szinte szeme láttára tüntetett el mindent előle, csúfot űzött gyorsaságából. A gyűlésen azonban eltitkolta elkeseredését, s emelkedett hangú beszédet mondott; tanúul hívott istent s embert, hogy egy alkalmat se szalasztott el, s egy helyről sem hiányzott, hanem ahol csak megcsördült az ellenség

fegyvere, ő a lehető leggyorsabban ott termett. Viszont alig lehetne eldönteni, hogy ebben a háborúban az ő bátorsága vagy az ellenség gyávasága volt-e a kelleténél nagyobb. Így csúszott ki a kezéből Opus előtt Attalus, Chalcisnál Sulpicius, s éppen ezekben a napokban Machanidas. De a megfutás nem bizonyulhat mindig szerencsésnek, s nem mindig azt a háborút kell nehéznek tartanunk, amelyben úgy győzhetünk, ha összecsaptunk az ellenséggel. Ami a legfontosabb: ő rákényszerítette az ellenséget annak a beismerésére, hogy ereje nem ér fel az övével, s hamarosan a végső győzelmet is megszerzi, mert még akkora sikerrel sem tudnak küzdeni ellene, amekkorára eddig számítottak.

A szövetségesek örömmel hallgatták a király szavait. Ő azután visszaadta az achaiabelieknek Heraeát és Triphyliát; viszont Alipherát a megalopolisiaknak ítélte oda, miután kellőképpen igazolták, hogy az ő területükhöz tartozik. Innen, miután hajókat kapott az achaiabeliektől - három négyevezősorost és ugyanennyi kétevezősorost -, átkelt Anticyrába. Majd hét ötevezősorossal és több mint húsz bárkával folytatta útját, s hajóit a Corinthusi-öbölbe irányította, mert szeretett volna egyesülni a carthagói hajóhaddal, s az aetoliai Erythrae mellett kötött ki, Eupalium közelében. De vállalkozása nem kerülte el az aetoliabeliek figyelmét, mert minden ember, aki csak a földeken vagy a közeli erődítésekben, Potidaniában vagy Apolloniában tartózkodott, az erdőkbe és hegyekbe menekült; a támadók csak a jószágot zsákmányolták el és terelték hajóikra, mert azt a menekülők sietségükben nem tudták elhajtani. A király ezt a többi zsákmánnyal együtt Niciasszal, az achaiabeliek praetorával Aegiumba küldte, majd elhajózott Corinthusba, s megparancsolta, hogy csapatai innen a szárazföldön, Boeotian át vonuljanak tovább. Ő maga Cenchreaetől Attica partja mentén Sunium felett elhajózva majdnem az ellenséges hajórajon keresztül ért el Chalcisba. Itt megdicsérte a polgárokat hűségükért és bátorságukért, hogy sem a félelem, sem a remény nem ingatta meg lelkierejüket, s buzdította őket, hogy a jövőben is hasonló állhatatossággal tartsanak ki a szövetség mellett, ha nem akarnak osztozni Oreus és Opus lakóinak sorsában.

Ezután Chalcisból Oreusba hajózott, s a vezetők közül azokra, akik városuk elfoglalása után inkább elmenekültek, semhogy megadják magukat a rómaiaknak, rábízta a város kormányzását és védelmét, majd visszatért Euboeából Demetriasba, ahonnan annak idején szövetségesei támogatására indult. Ezután Cassandreában száz hadihajót kezdett építeni, a munka elvégzésére nagy számú hajóácsot gyűjtött össze, s mivel Görögországban részben Attalus elvonulása miatt, részben mert ő is idejében sietett szorongatott szövetségesei segítségére, helyreállt a nyugalom, visszatért birodalmába, hogy a

dardanusok ellen kezdjen háborút.

9. A nyár végén, miközben Görögországban mindez lejátszódott, Q. Fabius Maximus, mint M. Livius consul Rómába küldött követe, bejelentette a senatusnak, hogy a consul véleménye szerint Galliát L. Porcius is eléggé meg tudja védeni legióival, ő maga pedig eljöhetne onnan, és visszahozhatná a consuli legiókat is. Erre az atyák úgy döntöttek, hogy ne csak M. Livius térjen vissza a Városba, hanem tiszttársa, M. Claudius is. A határozatban az volt az egyetlen különbség, hogy M. Livius vezesse vissza seregét is, Nero Hanniballal szemben álló legiói viszont maradjanak ott állomáshelyükön.

A consulok levélváltás útján megegyeztek, hogy amiképpen teljes egyetértésben vezették az állam érdekében a háborút, ugyanabban az időpontban is lépjenek be a Városba, még ha különböző vidékekről érkeznek is, és aki közülük elsőnek érne Praenestébe, az ott várja meg tiszttársát. Véletlenül úgy adódott, hogy mindketten ugyanazon a napon érkeztek meg Praenestébe. Miután rendeletet küldtek Rómába, hogy a senatus három nap múlva teljes létszámban üljön össze Bellona szentélyében, bevonultak a Városba, ahol az egész lakosság kitódult eléjük. Mindenki körülöttük tolongott, nemcsak körülfogták őket, de ki-ki külön szerette volna megérinteni a consulok győztes jobbját; részben szerencsét kívántak nekik, részben hálát mondtak, hogy bátorságukkal megmentették az államot.

A senatusban először - a mindenkori hadvezérek szokása szerint - tevékenységükről számoltak be, azután azt javasolták, hogy az állam ügyeinek szerencsés és bátor intézéséért adjanak hálát a halhatatlan isteneknek, egyszersmind nekik is engedjék meg, hogy diadalmenetben vonuljanak be a Városba. Az atyák azt válaszolták, hogy először az istenek iránt érzett megérdemelt hálából, azután pedig a consulok érdemeiért teljesítik kérésüket. Mindkettőjük tiszteletére hálaadó ünnepet, s mindegyiküknek diadalmenetet szavaztak meg. Ők úgy egyeztek meg egymással, hogy mivel a háborút is teljes egyetértésben viselték, diadalmenetüket sem óhajtják külön-külön megtartani. S mivel az összecsapás M. Livius provinciájában zajlott le, a küzdelem napján a parancsnokság sora is éppen őrá esett, továbbá mivel Livius magával vitt serege jött vissza Rómába, Nero viszont nem hozhatta vissza seregét provinciájából, ezért M. Livius vonuljon be négyfogatú kocsin, katonái kíséretében, a Városba, C. Claudius pedig lóháton és sereg nélkül vegyen részt a bevonuláson.

Az így egyesített diadalmenet mindkettőjük dicsőségét megnövelte, különösen azonban azét, aki annyival kevesebb megbecsülésben részesült tiszttársánál, amennyivel szolgálata érdemében felülmúlta őt. “Ez a lovas - mondogatták - hat nap alatt végignyargalt egész Italián,

és azon a napon, amelyen Hannibal azt hitte, hogy a vele szemközt álló táborban tartózkodik, Galliában vívott szabályos ütközetet Hasdruballal. Így állott szemben egyetlen consul Italia két felében két hadsereggel és két hadvezérrel, itt ravaszsága révén, ott meg személyesen. Már maga a Nero név is elég volt arra, hogy ott tartsa táborában Hannibalt. Hasdrubalt viszont mi más verte le és semmisítette meg, ha nem az ő megérkezése? Nos, hát csak vonuljon a másik consul büszkélkedve diadalszekerén annyi lóval, amennyivel csak akar. Az igazi diadalmenet *egy* lóval vonul végig a Városon! S Nerónak személyét, még ha gyalogszerrel lépkedne is, nemcsak az a dicsőség teszi kimagaslóvá, amit a háborúban szerzett, hanem az is, amit a diadalmenetben elhárított magától!”

Ilyen megjegyzések közepette kísérték el a nézők Nerót a Capitoliumig. A consulok hárommillió sestertiust és nyolcvanezer rézast adtak át az államkincstárnak. M. Livius egyenként ötven-ötven ast osztott szét katonái között, s C. Claudius is megígérte, hogy ugyanennyit ád távollévő katonáinak, ha majd visszatér seregéhez.

Megfigyelték, hogy a katonák tréfás énekeikben e napon sokkal többet emlegették C. Claudiust, mint saját consuljukat, s a lovagok is rendkívüli elismeréssel emlegették legatusait, L. Veturiust és Q. Caeciliust, s biztatták a népet, hogy a következő évre ezeket válassza meg consulnak. S a lovagok előzetes jelölésének a súlyát a consulok még megnövelték azzal, hogy másnap a népgyűlésen elsősorban e két legatusról említették meg, hogy milyen hasznát vették hősi és hűséges szolgálatuknak.

10. Mivel közeledett a választógyűlés ideje, s úgy döntöttek hogy a választást dictator vezetésével tartják meg, C. Claudius consul tiszttársát, M. Liviust nevezte ki dictatornak, Livius pedig Q. Caeliust tette meg lovassági főparancsnokának. M. Livius dictator vezetésével L. Veturiust és az akkori lovassági főparancsnokot, Q. Caeliust választották meg consulnak. Ezután tartották meg a praetorválasztó gyűlést, ahol a következőket választották meg: C. Serviliust, M. Caecilius Metellust, Ti. Claudius Asellust és az akkori plebeius aedilist, Q. Mamilius Turrinust. A gyűlés befejeztével a dictator lemondott tisztségéről, elbocsátotta seregét, s a senatus megbízásából Etruriába ment azzal a feladattal: vizsgálja ki, Etruria és Umbria mely népei forraltak olyan terveket Hasdrubal megérkezése idején, hogy hozzá pártolnak a rómaiaktól, s kik segítették segédcsapatokkal, élelemmel vagy egyéb támogatással. Ezek voltak ennek az évnek az eseményei otthon és a hadszíntéren. A curulis aedilisek, Cn. Servilius Caepio és Ser. Cornelius Lentulus háromszor rendezték meg teljes ünnepélyességgel a Római Játékokat, a plebeius aedilisek, M. Pomponius Matho és Q. Mamilius Turrinus pedig ugyancsak teljes

ünnepélyességgel felújították a Plebeius Játékokat.

A pun háború tizenharmadik évében, mikor L. Veturius Philo és Q. Caecilius Metellus lettek a consulok, mindketten a bruttiusok földjét kapták meg provinciául, a Hannibal elleni hadviselés céljából. Ezután a praetorok sorsoltak: M. Caecilius Metellus kapta meg a városiak, Q. Mamilius az idegenek jogügyeinek intézését, C. Servilius Siciliát, Ti. Claudius Sardiniát. A seregeket a következőképpen osztották el: az egyik consul megkapta C. Claudius, az előző évi consul, a másik consul Q. Claudius propraetor seregét - mindegyikük két-két legiót. Etruriában M. Livius proconsulnak, akinek vezéri hatáskörét egy évre meghosszabbították, át kellett vennie C. Terentius propraetortól az önkéntesekből álló két legiót. Úgy rendelkeztek, hogy Q. Mamilius adja át tiszttársának a jogszolgáltatást, s vegye át Galliában L. Porcius propraetor seregét, azzal a feladattal, hogy dúlja fel azoknak a gallusoknak a földjét, akik Hasdrubal megérkezésekor átpártoltak a punokhoz. C. Serviliust megbízták, hogy lássa el az eddig C. Mamilius parancsnoksága alatt álló két cannaei legióval Sicilia védelmét. Sardiniából elszállították az A. Hostilius vezetése alatt álló régi sereget, s a consulok új legiót soroztak, amelyet Ti. Claudiusnak kellett odavezetnie. Egy évre meghosszabbították Q. Claudius megbízatását, aki Tarentumot, és C. Hostilius Tubulusét, aki Capuát kapta meg provinciának. M. Valerius proconsult, akire közben a siciliai part védelme volt bízva, utasították, hogy adjon át harminc hajót C. Serviliusnak, a többivel pedig térjen vissza Rómába.

11. Minthogy a polgárokat a háború e sorsdöntő szakaszában nyugtalanság töltötte el, s minden kedvező vagy kedvezőtlen fordulatot az istenek akaratával magyaráztak, igen sok csodajelről érkezett jelentés: Tarracinában Iuppiter, Satricumban Mater Matuta szentélyét villámcsapás érte; nem kevésbé megrémítette a satricumiakat, hogy két kígyó besiklott az Iuppiter-szentélybe, mégpedig éppen az ajtónyíláson; Antiumból azt jelentették, hogy az aratók véres kalászokat láttak; Caerében kétfejű disznó s egy félig hím, félig nőstény bárány jött a világra; Albában állítólag két napot láttak; Fregellaeben éjszaka nappali világosság támadt; azt hírlelték, hogy a Római mezőn egy ökör megszólalt, s hogy a Circus Flaminiusban Neptunus oltáráról csak úgy ömlött a verejték, s villámcsapás érte Ceres, Salus és Quirinus szentélyét.

A consulokat utasították, hogy a csodajeleket nagyobb áldozati állatokkal engeszteljék ki, s tartsanak egynapos könyörgést. Mindezt a senatusi határozat szerint végre is hajtották. De minden kívülről hírül adott, vagy Rómában látott csodajelnél jobban megrémítette az embereket, hogy Vesta szentélyében kialudt az öröktűz, s P. Licinius pontifex parancsára megkorbácsolták azt a Vesta-szüzet, akin azon az

éjjel a vigyázás sora volt. S noha ez nem azért történt, mintha az istenek tudomásunkra akartak volna valamit hozni, hanem emberi hanyagságból, mégis jónak látták, ha engesztelésül nagyobb állatokat áldoznak, s Vesta tiszteletére könyörgést tartanak.

Mielőtt a consulok elindultak volna a harctérre, a senatus figyelmeztette őket, legyen gondjuk rá, hogy a nép térjen vissza a vidékre. Az istenek jóindulata eltávoztatta a háborút Rómától és Latiumtól, most már rettegés nélkül lehet vidéken lakni. S legkevésbé sem volna helyes, ha többet törődnének Sicilia, mint Italia megművelésével. De ez a nép számára egyáltalán nem volt könnyű feladat. A szabad parasztokat elvitte a háború, nem voltak rabszolgák, a jószágot elrabolták, a tanyákat lerombolták és felgyújtották. Mégis legtöbbjére hatott a consulok nyomatékos felszólítása, s visszatértek földjükre.

Ezt az ügyet azután Placentia és Cremona követei hozták megint szóba, akik felpanaszolták, hogy földjeikre a gallusok pusztító betöréseket intéznek, ezért colonusaik nagy része elmenekült, városaik lassanként elnéptelenedtek, s földjük pusztává és elhagyatottá vált. Mamilius praetort bízták meg, hogy a coloniákat védje meg az ellenségtől, s a consulok a senatus határozata értelmében kinyilvánították, hogy aki Cremona vagy Placentia polgára volt, annak egy meghatározott napig vissza kell térnie coloniájába.

A tavasz kezdetén azután ők maguk is elindultak a háborúba. Q. Caecilius consul C. Nero seregét vette át, L. Veturius Q. Claudius propraetorét, s azt a saját maga által besorozott katonákkal töltötte fel. A consulok seregüket Consentia területére vezették, itt mindenfelé zsákmányoltak, s a zsákmánnyal megrakott, nehezen mozgó seregre egy szorosban rátámadó bruttiusok és numida parittyások akkora zűrzavart okoztak, hogy nemcsak a zsákmány forgott veszélyben, de a fegyveresek is. Mindamellett nagyobb volt a harci zaj, mint a küzdelem, s miután a zsákmányt előreküldték, a legiók is veszteség nélkül elérték a biztonságosabb vidéket. Azután Lucaniába vonultak, ahol a nép ellenállás nélkül teljes egészében visszatért a rómaiak fennhatósága alá.

12. Ebben az évben nem csaptak össze Hanniballal. Erre - mivel még annyira új volt a rajta és a hazáján ütött seb - ő maga sem adott alkalmat, s amíg nem mozdult, a rómaiak sem zaklatták; olyan erősnek érezték egymagában is ezt a hadvezért, még így is, mikor körülötte minden összeomlóban volt. S nem is tudom, nem érdemelt-e több csodálatot szerencsétlen, mint szerencsés helyzetében. Hiszen tizenhárom éven át viselte ellenséges területen, hazájától oly távol, s változó szerencsével, a háborút, olyan hadsereggel, amely nem

honfitársaiból, hanem a legkülönbözőbb népek tarka vegyülékéből állt, akiknek se törvénye, se szokása, se nyelve nem egyezett, közülük mindegyiknek más volt a külseje, ruházata, fegyvere; különbözött az életmódjuk, és mások voltak vallási szokásaik, szinte még az isteneik is; és ő mégis valami sajátos kötelékkel úgy össze tudta fogni őket, hogy soha nem lázadtak fel sem egymás, sem hadvezérük ellen, noha gyakran híjával voltak a zsold kifizetéséhez szükséges pénznek s az ellenséges földön az ellátásnak, és ezeknek a hiánya miatt az előző pun háborúban sok szörnyűség esett meg a vezérek és katonáik között. S most, hogy Hasdrubal és serege, akikre a siker minden reményét alapozták, elpusztult, s ő egész Italiát feladva, annak egyik zugába, Bruttiumba vonult vissza, ki ne tartaná csodálatra méltónak, hogy táborában a legcsekélyebb nyugtalanság sem támadt? Mert nehézségeit sok egyéb mellett még az is tetézte, hogy serege ellátására nem volt más lehetősége, csupán a bruttius föld, viszont ez még akkor sem lett volna elegendő egy ekkora sereg ellátásához, ha egész területe művelés alatt áll. Most azonban az ifjúság nagy részét lekötötte és elvonta a földműveléstől a háború, továbbá az ott lakóknak az a vele született rossz hajlama, hogy hadiszolgálat címén rablóhadjáratot folytatnak. S hazulról sem küldtek neki semmit, mert csupán Hispania megtartásának a gondja foglalkoztatta őket, mintha Italiában a helyzet teljesen kedvező volna.

Hispaniában a dolgok bizonyos tekintetben ugyanígy, más tekintetben viszont egészen másképpen alakultak; részben ugyanígy, mivel a carthagóiakat, miután egy csatában legyőzték őket és vezérüket is megölték, egészen Hispania túlsó partvidékére, az Oceanus mellé szorították vissza; annyiban viszont másképpen, hogy Hispania - területének és lakóinak sajátos természete folytán - nemcsak Italiánál, hanem bármely másik országnál is több lehetőséget nyújtott a háború felújítására. Ezért, bár ez volt a szárazföldön az első provincia, ahol a rómaiak megvetették a lábukat, mégis csak a mi napjainkban sikerült leigázni - valamennyi között az utolsóként -, Augustus Caesar vezetésével és jósjeleivel.

Itt ekkor Hasdrubal, Gisgo fia - Barcas sarjai mellett a háború legnagyobb és leghíresebb hadvezére -, miután visszatért Gadesba, abban a reményben, hogy újból feléleszteti a háborút, Mago, Hamilcar fia segítségével sorozást tartott Hispania túlsó felében, s ötvenezer gyalogost és négyezer-ötszáz lovast fegyverzett fel. A történetírók nagyjából megegyeznek a lovas csapatok számában, de némelyikük szerint a Silpia városa mellett összevont gyalogosok száma a hetvenezret is elérte. Itt, a tágas síkságon állapodott meg a két pun vezér, azzal a szándékkal, hogy nem térnek ki az ütközet elől.

13. Scipio, mikor megkapta a hírt, hogy ilyen hatalmas erőt vontak

össze, úgy vélekedett, hogy egyrészt a római legiók egymagukban nem tudnak szembeszállni ekkora sereggel, ha nem vonultatja fel - legalább színleg - barbár segédcsapatait is, másrészt azonban ezeknek nem szabad a küzdelemben akkora szerepet juttatni, hogy, hűségüket megszegve - hiszen ez volt az oka atyja és nagybátyja vereségének is -, döntő módon befolyásolják az ütközet sorsát. Ezért előreküldte Silanust Culchához, aki huszonnyolc városon uralkodott, hogy vegye át tőle azokat a gyalogosokat és lovasokat, akikről ez azt ígérte, hogy a tél folyamán besorozza őket, maga pedig elindult Tarracóból, s miután az út mentén lakó szövetségesektől mérsékelt számú segédcsapatot szedett össze, megérkezett Castulóba.

Ide hozta Silanus is a segédcsapatokat, háromezer gyalogost és ötszáz lovast. S innen nyomult előre Baeculáig az egész, polgárokból és szövetségesekből, gyalogosokból és lovasokból álló, huszonötezer főnyi seregével. Miközben tábort vertek, Mago és Masinissa egész lovasságával rájuk támadt, s meg is zavarták volna a sáncmunkát végzőket, ha a római lovasság, amelyet Scipio egy megfelelő fekvésű domb mögé rejtett el, váratlanul rá nem ront a szétszóródott támadókra. Alig kezdődött meg a harc, máris visszakergették azokat, akik nagy vállalkozó kedvükben legközelebb hatoltak a sánchoz, sőt a sáncmunkát végzőkhöz. A többiek ellen, akik hadijelvényeik alatt zárt rendben nyomultak előre, hosszasabban, s jó ideig egyenlő esélyekkel folyt a küzdelem. De mikor először az őrhelyükről előrontó pihent cohorsok, majd a sáncmunkától visszahívott s fegyverbe szólított katonák is egyre nagyobb számban siettek friss erejükkel az elfáradt küzdők segítségére, s a táborból már tekintélyes fegyveres csapat rohant a küzdelembe, akkor a punok és numidák habozás nélkül meghátráltak. Először csapatonként vonultak vissza, anélkül, hogy zárt rendjük a félelem vagy sietség miatt a legkevésbé is felbomlott volna, de mikor a rómaiak egyre hevesebben szorongatták a hátul haladókat, s támadásukat nem lehetett feltartani, nem ügyeltek többé a rendre, s menekülve szétfutottak, ki-ki arra, amerre neki legközelebb volt. S habár ebben az összecsapásban a rómaiak önbizalma jelentékenyen megnőtt, az ellenségé pedig megfogyatkozott, azért a következő néhány napon sem szüneteltek a csatározások a lovasság és a könnyűfegyverzetűek között.

14. Miután a könnyű viadalokban eléggé kipróbálták erőiket, elsőnek Hasdrubal sorakoztatta fel seregét ütközetre, azután kivonultak a rómaiak is, de mindkét csatasor saját sánca előtt állt fel csatára készen, s mikor egyik fél sem akarta megkezdeni az ütközetet, s a nap már alkonyba hajlott, először a pun, majd a római vezér vezette vissza csapatait a táborba. S ugyanez történt még jó néhány napon keresztül. Mindig a pun vezér vezette ki elsőnek csapatait

táborából, s mikor az álldogálásban elfáradtak, ő adott jelt először a bevonulásra. Egyik fél se nyomult előre, egyetlen gerelyt nem hajítottak el, egyetlen kiáltás el nem hangzott. A csatasor középső részét itt a rómaiak, ott a carthagóiak s a közéjük vegyült africaiak alkották, a szárnyakon helyezkedtek el a szövetségesek - mindkét oldalon a hispanok - s a pun csatasor előtt, a szárnyakra állított elefántok a távolból erődöknek látszottak.

Már mindkét táborban állandó beszédtárgy volt, hogy amilyen rendben a csatára felsorakoztak, úgy fognak küzdeni is, és a csatasorok közepén álló rómaiak és punok, akiknek ellentéte okozta a háborút, az elszántság és fegyvereik egyenlő erejével fognak összecsapni. Scipio, mihelyt észrevette, milyen erős ez a meggyőződés, arra a napra, amelyen meg akart ütközni, mindent szándékosan megváltoztatott. Este parancsban értesítette az egész tábort, hogy napkelte előtt ember és ló, miután ettek, legyen készenlétben, a lovasok fegyverben, s nyergeljék és kantározzák fel lovaikat. S még meg sem virradt, máris elindította teljes lovasságát a könnyűfegyverzetűekkel a pun előőrsök ellen, majd a legiók nehézfegyverzetű katonáival maga is gyorsan előrenyomult, úgyhogy saját harcosai s az ellenség biztos várakozásával ellentétben, a római katonákkal a szárnyakat erősítette meg, a szövetségeseket pedig a csatasor közepén helyezte el.

Mikor Hasdrubal a lovasok zajától felriadva kiugrott sátrából, s meglátta a kavarodást a sánc előtt, s hogy emberei elvesztették a fejüket, míg messziről látszik a legiók hadijelvényeinek csillogása, s a terepen csak úgy nyüzsög az ellenség, tüstént elindította a római lovasság ellen teljes lovasságát, maga is kivonult a táborból gyalogosaival, s felállítva csatasorát, nem változtatott a megszokott hadirenden. A lovasok csatája már jó ideje ide-oda hullámzott, s maguk a küzdők nem tudták eldönteni a harcot, mert ha - amint ez kölcsönösen megesett - valamelyik felet visszaszorították, annak a gyalogos csatasora biztos visszavonulást nyújtott. De mikor a csatasorok már nem voltak messzebb egymástól ötszáz lépésnél, Scipio visszavonulót fúvatott, a sorok megnyíltak, középen befogadták valamennyi lovast és könnyűfegyverzetű katonát, akiket azután két részre osztva a tartaléknál, a szárnyakon helyezett el.

S mivel most már ideje volt elkezdeni az ütközetet, parancsára a csatasor közepét alkotó hispanok lassú lépésben vonultak fel, ő maga pedig a jobbszárnyról - mert ennek a vezetését vette át - futárt küldött Silanushoz és Mariushoz: térjenek ki seregszárnyukkal bal felé, mint ahogy tőle ezt a hadmozdulatot a jobbszárnyon láthatták, s kezdjék meg a harcot a könnyen mozgó gyalogos és lovas kötelékekkel az ellenség ellen, még mielőtt a csatasorok a középen összecsapnának.

Így azután széthúzták a seregszárnyakat, s mindkét oldalon három-három gyalogos cohorsszal, három lovasosztaggal s rajtuk kívül a könnyűfegyverzetűekkel támadtak gyors menetben az ellenségre, míg a többiek rézsútos vonalban követték őket. Az arcvonal közepe behorpadt, mert itt a középen a hispanok hadijelvényei lassabban nyomultak előre.

A szárnyak már összecsaptak egymással, de az ellenséges hadrend közepének és főerejének, a veterán pun és africai harcosoknak még arra se nyílt alkalmuk, hogy elhajítsák dárdájukat, s a szárnyakon már küzdelemben állóknak se mertek a szélekre futva segítségére sietni, nehogy középen rést nyissanak a velük szemben álló ellenséges hadsorok előtt. A pun szárnyakat két oldalról is szorongatták: a római lovasság, a gyalogság és a könnyűfegyverzetűek - megkerülve őket - oldalról, a cohorsok meg elölről támadtak a szárnyakra, azzal a szándékkal, hogy elvágják őket az arcvonal többi részétől.

15. A küzdelem most már mindenhol teljesen egyenlőtlenül alakult, különösen azért, mert a baleari csapatok és az újonnan besorozott hispanok kerültek szembe a római és latin katonákkal. S Hasdrubal serege, miközben a nap előrehaladt, lassan az erejét is kezdte elveszíteni, minthogy reggel váratlanul érte őket a harci lárma, s mielőtt még ehettek és erőre kaphattak volna, kénytelenek voltak sietve kivonulni az ütközetre. Ráadásul Scipio szántszándékkal még hagyta is, hadd múljék a nap, hogy minél később kerüljön sor az összecsapásra. Ugyanis csak a hetedik óra után rohanták meg gyalogos csapatai a szárnyakat, s a középső hadsorok küzdelme még ennél is jóval később kezdődött meg, úgyhogy a déli nap izzó sugarai, a teljes fegyverzetben való várakozás, egyszersmind az éhség már jóval előbb elcsigázta testüket, mielőtt még közelharcra került volna sor az ellenséggel. Ezért azután álldogálás közben pajzsukra támaszkodtak. Mindezeken felül még az elefántokat is megvadította a lovasok, könnyűfegyverzetűek s a könnyen mozgó csapatok nagy harci zaja, s így a szárnyakról a közép felé rohantak. Ezért a testben-lélekben kimerült csapatok hátrálni kezdtek, de a harci alakzatot megtartották, egészen úgy, mintha az arcvonal teljes hosszában vezérük parancsára vonulna vissza.

De a győztesek, éppen mert látták, hogy a csata döntő fordulatához érkezett, minden oldalról azonnal még hevesebben rontottak előre, s támadásukat nem lehetett egykönnyen feltartóztatni, úgyhogy - hiába igyekezett útjukba állva a hátrálókat megállítani Hasdrubal, s kiabálta, hogy a hátuk mögött ott emelkednek a biztos menedéket nyújtó dombok - a félelem legyőzte bennük a szégyenérzést. S miközben az, aki az ellenséghez legközelebb volt, minduntalan meghátrált, lassanként mind hátat fordítottak, s menekülve özönlöttek hátrafelé.

Majd a hadijelvényekkel a domb lábánál lassanként megállapodtak, s kezdték visszahívni helyükre a katonákat; közben a rómaiak tétováztak, hogy felnyomuljanak-e hadsoraikkal az előttük emelkedő dombra. Azután a punok, mikor látták, hogy a rómaiak lankadatlanul törnek előre, újra futásnak eredtek, s úgy megrémültek, hogy egészen a táborukig kergettük őket.

A rómaiak már nem voltak messze a tábortól, s lendületes támadásukkal el is foglalták volna, ha az esőtől terhes felhőkből lesugárzó izzó napsütés után - mint lenni szokott - nem zúdul le olyan roppant erejű zápor, hogy a győztes is csak üggyel-bajjal tudott visszajutni táborába, s jó néhányat a babonás félelem is megakadályozott abban, hogy e napon bármibe is belekezdjen. S noha az éjszaka és a zivatar a fáradtságtól és sebektől elgyötört carthagóiakat is a szükséges pihenésre szólította, mégis, mivel a félelem és veszély nem adott nekik időt késlekedésre - hiszen az ellenség kora hajnalban meg fogja ostromolni táborukat -, a köröskörül mindenütt található, s a szomszédos völgyekből összehordott sziklákkal megerősítették táboruk sáncait, hogy majd ez a védőmű óvja őket, miután fegyvereikben kevésbé bízhattak. De szövetségeseik átállása miatt biztosabbnak látták, ha menekülnek, mint ha maradnak.

Az átpártolást Attenes, a turdetanusok fejedelme kezdte meg, aki honfitársai nagy csapatával szökött át, s ezután parancsnokai két megerősített várost szolgáltattak ki helyőrségükkel együtt a rómaiaknak. S nehogy az átpártolás gondolata, amely már befészkelődött a lelkekbe, másokat is megfertőzzön, Hasdrubal a következő éjjel titokban elvonult táborával.

16. Scipio, mikor az előőrsök kora hajnalban jelentették, hogy az ellenség eltávozott, előreküldve a lovasságot, elindította seregét. Olyan gyorsan haladtak, hogy ha egyenesen követik az ellenség nyomát, kétségtelenül utol is érik. De hitelt adtak a kalauzoknak, hogy egy rövidebb út is vezet a Baetis folyóhoz, ahol átkelés közben megtámadhatják az ellenséget. Hasdrubal, mivel az átkelőhelyet elzárták előle, az Oceanus felé fordult. A punok ettől kezdve már menekülők módjára, szétszórtan haladtak, s így jelentékeny előnyt szereztek a római legiókkal szemben, viszont a római lovasok és könnyűfegyverzetűek, hol oldalról, hol hátulról támadva, kifárasztották és hátráltatták seregüket, s mivel a gyakori viharos támadások miatt meg kellett állniuk, s harcra kelniük hol a lovassággal, hol a könnyűfegyverzetű segédcsapatokkal, a legiók is utolérték őket.

Ezután már nem is csata következett, hanem barmok módjára mészárolták őket, mígnem maga a vezér kezdte meg a menekülést, s

eljutott mintegy hatezer félig-meddig felfegyverzett emberével a legközelebbi dombokhoz; a többit levágták vagy elfogták. A punok a legmagasabb dombon sietve hevenyészett tábort emeltek, s itt nem is volt nehéz védekezniük, mert az ellenség hasztalanul próbált feljutni a meredek lejtőn. De ilyen kopár és sivár helyen csak néhány napig lehetett az ostrom ellen védekezni, ezért az emberek kezdtek átszökdösni az ellenséghez. Végül maga a vezér hajókat rendelt oda - mert innen nem volt már messze a tenger -, s éjjel, otthagyva seregét, Gadesba menekült.

Scipio, mikor értesült az ellenséges vezér szökéséről, tízezer gyalogossal és ezer lovassal otthagyta Silanust, hogy tartsa körülzárva a tábort, s maga a többi csapattal hetvennapos menetelés után visszatért Tarracóba. Útközben mindenütt megvizsgálta a fejedelmek és törzsek magatartását, hogy szolgálataik igaz értékelése alapján kapják meg jutalmukat.

Scipio elutazása után Masinissa titokban találkozott Silanusszal, majd néhány alattvalójával átkelt Africába, hogy népe hajlandóságát is megnyerje új tervei számára. Akkor még nem volt annyira nyilvánvaló, miért változtatta meg pártállását olyan hirtelen, de tanúbizonyság rá azutáni, egész késő öregkoráig tanúsított hűsége, hogy akkoriban nem nyomós ok nélkül cselekedett így. Mago, mikor Hasdrubal visszaküldte a hajókat, Gadesba utazott, a többiek, akiket vezéreik cserbenhagytak, szétszóródtak, részben átszöktek, részben a közeli városokba menekültek; sehol sem maradt egyetlen, számban vagy erőben jelentékenyebb csapat sem.

Lényegében így űztük ki P. Scipio fővezérségével és jósjeleivel a carthagóiakat Hispaniából, tizennégy évvel a háború kitörése után, s öt évre rá, hogy Scipio átvette a provinciát és a hadsereget. Nem sokkal később Silanus is megérkezett Tarracóba Scipióhoz, bejelentve, hogy befejezte a küzdelmet.

17. Követként L. Scipiót küldték el Rómába, sok előkelő fogollyal együtt, hogy hírül adja Hispania visszafoglalását. S míg ott a sikerért Scipiót mindenki általános elragadtatással és lelkesen magasztalva dicsőítette, egyedül ő, aki a győzelmet kivívta, érezte úgy, az igazi dicsőségre és hőstettre sóvárgó kielégítetlen vágyában, hogy Hispania visszafoglalása csak szerény előjátéka annak, amit reménye és nagy lelke előre megálmodott. Már Africára gondolt, a hatalmas Carthagóra, s arra a diadalra, amelyet ez a háború, dicsőségének és hírnevének növelésére, neki még tartogat.

Ezért úgy vélve, hogy már most meg kell kezdenie az előkészületeket, s meg kell nyernie a királyok és népek jóindulatát, elhatározta, hogy először Syphax királlyal tesz próbát, aki a

masaesuliusok királya volt. A masaesuliusok, ez a maurusokkal szomszédos nép, főként Hispania ama részével szemben lakik, ahol Új-Carthago fekszik. A királyt ez időben szövetség fűzte a carthagóiakhoz. Scipio abban a meggyőződésben, hogy Syphax - mint általában a barbárok, akiknek hűsége a külső körülményektől függ - ezt a szerződést nem tartja különösen fontosnak vagy sérthetetlennek, C. Laeliust küldte el hozzá ajándékokkal mint közbenjárót. A barbár király nagyon megörült az ajándéknak, s mivel a rómaiak ügye akkoriban mindenhol kedvezően állt, a punoké viszont Italiában kedvezőtlen, Hispaniában pedig teljesen reménytelen volt, késznek nyilatkozott, hogy a rómaiakkal barátságot kössön, de kijelentette, hogy a szerződés érvényét csak a római hadvezér személyes jelenlétében hajlandó kölcsönös ígérettel megerősíteni. Ezzel a válasszal tért vissza Laelius Scipióhoz; a királyból csak azt a határozott ígéretet tudta kicsikarni, hogy gondoskodik Scipio biztonságos odaérkezéséről.

Syphax minden tekintetben jelentős szerepet játszott Scipio Africára vonatkozó terveiben. Ő volt a földrész leggazdagabb királya, már voltak tapasztalatai a carthagóiak ellen vívott harcban is, amellett országa nagyon kedvező helyen feküdt Hispaniához képest, amelytől csak keskeny tengerszoros választotta el. Scipio ezért úgy vélte, hogy - mivel nincs más lehetőség - az ügy még a nagy kockázatot is megéri. Tarracóban L. Marciust, Új-Carthagóban - ahová a szárazföldön nagy napi menetekben sietett át - M. Silanust hagyta hátra Hispania őrizetére, maga pedig C. Laelius kíséretében két ötevezősoros hajón elindult Carthagóból, s a nyugodt tengeren jobbára evezők segítségével haladva, miközben időnként könnyű szél is segítette, átkelt Africába.

A véletlen úgy hozta, hogy a Hispaniából elűzött Hasdrubal is ekkor futott be hét háromevezősoros hajóval az öbölbe, s ekkor horgonyozta le és kötötte a parthoz hajóit. Amikor a punok felfedezték a két ötevezősoros hajót, egyikük sem kételkedett benne, hogy ezek az ellenséghez tartoznak, s a túlerő könnyen végezhet velük, mielőtt még az öblöt elérnék. Az eredmény csak annyi lett, hogy a katonák és a tengerészek között nagy zaj és futkosás támadt, de hiába készítették elő fegyvereiket és hajóikat az ütközetre. Ugyanis a tenger felől kissé erősebb szél kapott az ötevezősoros hajók vitorláiba, s így befutottak az öbölbe, mielőtt a punok felhúzhatták volna a horgonyt, s a királyi öbölben már egyikük se mert zajos harcot kezdeni a rómaiak ellen. Így először Hasdrubal szállt ki a szárazföldre, majd Scipio és Laelius, s azonnal megjelentek a király előtt.

18. Syphax rendkívüli megtiszteltetésnek érezte - s valóban az is volt -, hogy az akkori idők két leghatalmasabb népének két hadvezére

ugyanazon a napon jelenik meg előtte, hogy békét és barátságot kössön. Mindkettőjüket meghívta, hogy lakjanak nála, és megkísérelte - ha már a sors úgy intézte, hogy ugyanazon tető alatt, ugyanazoknak a háziisteneknek a társaságában tartózkodjanak -, hogy beszélgetésre hozza őket össze, ahol a vitás kérdéseket rendezhetik. Scipio azonban kijelentette, hogy ő személy szerint a carthagói vezér iránt nem táplálja a legkisebb gyűlöletet sem, aminek a tisztázása megbeszélést igényelne, állami ügyben viszont a senatus felhatalmazása nélkül semmiről sincs joga tárgyalni az ellenséggel.

S mivel a király minden erővel azon volt - nehogy úgy tűnjék, mintha egyik vendégét eltiltaná asztalától -, egyezzék bele, hogy Hasdruballal együtt vegyen részt lakomáján, kérését nem utasította vissza. Együtt vettek részt a király lakomáján, s mivel Syphax így óhajtotta, Scipio és Hasdrubal ugyanarra a kerevetre telepedtek. Scipio egyénisége azonban annyira szeretetreméltó volt, s minden helyzetben olyan természetesen tudott viselkedni, hogy nemcsak a római szokásokat nem ismerő barbár Syphaxot nyerte meg elfogulatlan szavaival, hanem legelkeseredettebb ellenségét is. Hasdrubal ki is jelentette, hogy ezt az embert, miután személyesen is találkozott vele, most jobban csodálja, mint a háborúban, haditettei alapján. S bizonyos benne, hogy Syphax és birodalma máris a rómaiak befolyása alá került, annyira ért ez az ember a lelkek megnyerésének művészetéhez. Ezért a carthagóiaknak nem azon kellene törni a fejüket, hogy miképpen veszthették el Hispaniát, hanem azon, hogy milyen módon tarthatnák meg Africát. Mert egy ilyen nagy római hadvezér nem csupán azért hagyja ott imént meghódított provinciáját, hadseregeit, s kel át két hajóval Africába, lép ellenséges földre, s adja magát a király hatalmába, akinek megbízhatóságát még ki sem próbálta, hogy külföldi utazást tegyen vagy körülhajózgassa a kellemes partokat, hanem mert abban reménykedik, hogy meghódíthatja Africát. Régen forgatja már ő magában ezt a tervet, s nyíltan is hangot adott elégedetlenségének, hogy miként Hannibal Italiában, úgy ő, Scipio, nem Africában hadakozik.

Scipio, miután szerződést kötött Syphaxszal, elutazott Africából; s mivel a nyílt tengeren útközben váltakozó irányú, s többnyire kedvezőtlen szelek hajtották ide-oda, a negyedik napon ért el Új-Carthago kikötőjébe.

19. Noha Hispaniában - ami a punok elleni háborút illeti - nyugalom uralkodott, nyilvánvaló volt, hogy jó egynéhány várost inkább a bűntudat és félelem, nem pedig a Róma iránti hűség késztetett nyugalomra. Ezek közül, részben nagysága, részben vétke miatt, különösen Iliturgi és Castulo tűnt ki. Castulo lakói, míg ügyünk jól állt, szövetségeseink voltak, de a két Scipio és seregük

megsemmisülése után átpártoltak a punokhoz. Az iliturgibeliek elpártolásukat még azzal a bűnnel is súlyosbították, hogy elárulták és legyilkolták azokat, akik a fent említett szerencsétlenség után hozzájuk menekültek.

E népek, bűnük alapján, mindjárt Scipio megérkezése után megérdemelték volna, hogy kegyetlenül bosszút álljanak rajtuk, de ez akkor, mikor egész Hispania ingadozott, nem lett volna ésszerű. Most azonban, hogy helyreállt a nyugalom, úgy látszott, elérkezett a megtorlás ideje. Ezért Scipio serege harmadrészével elhívatta Tarracóból L. Mariust, s elküldte, hogy vegye ostrom alá Castulót, ő maga pedig a sereg többi részével, mintegy öt napon át menetelve, Iliturgihoz vonult. A lakók a város kapuit bezárták, s minden intézkedést és előkészületet megtettek az ostrom visszaverésére; annyira rossz volt a lelkiismeretük, s annyira tudták, hogy amit tettek, azzal már rászolgáltak a hadüzenetre.

Scipio is ezzel kezdte katonáihoz intézett buzdító beszédét: A hispanok kapuik bezárásával maguk nyilvánították ki, milyen jogosan félnek a megtorlástól. Ezért ellenük még sokkal elkeseredettebben kell harcolni, mint a carthagóiak ellen. Hiszen emezekkel szinte gyűlölet nélkül az uralomért és dicsőségért küzdenek, ezeknél itt azonban a hűtlenség, kegyetlenség és a gazságok megtorlásáról van szó. Eljött az idő, hogy megbosszulják részben bajtársaik kegyetlen lemészárlását, részben a csapdát, amely esetleg őket is fogadta volna, ha ide menekülnek, s hogy minden időkre szóló elriasztó példát szolgáltassanak: soha senki se gondolhassa, hogy egy római polgárral vagy katonával, legyen az bármilyen helyzetben, jogtalanul bánhat.

A katonák annyira fellelkesültek vezérük buzdító szavaitól, hogy elküldték a manipulusonként kiválogatott embereket az ostromlétrákért, s miután kettéosztották a sereget, úgy, hogy másik felét Laelius legatus irányította, két oldalról, egyszerre kettős rémületet keltve, támadtak a városra. A városiakat nem egyetlen vezér vagy néhány elöljáró, de saját bűntudatukból származó félelmük sarkallta arra, hogy foggal-körömmel megvédjék városukat. Jól tudták, s egymást is kölcsönösen figyelmeztették rá, hogy az ellenség célja nem a győzelem, hanem a bosszúállás. Csupán az a kérdés melyiküket hol éri el a halál, csata közben, a harcmezőn, ahol a közös hadiszerencse gyakran felemeli a legyőzöttet és földre sújtja a győztest, vagy pedig később, városuk elhamvasztása és lerombolása után, elfogott asszonyaik és gyermekeik szeme láttára, bilincstől és kínzástól meggyötörve, minden lehető becstelenséget és gyalázatot elszenvedve lehelik-e ki lelküket. Ezért nemcsak a hadkötelesek vagy csak a férfiak vettek részt a küzdelemben, hanem, lelki és testi erejükön felül, az asszonyok és gyermekek is; hajítófegyverrel látták el

a küzdőket, szikladarabokat hordtak a falak megerősítésére. Mert nemcsak a bátor férfiszíveket megdobogtató szabadság forgott veszélyben, hanem mindnyájuk szeme előtt ott lebegett a legiszonyúbb megtorlás és a gyalázatos halál képe. Elszántságukat növelte versengésük a nehézségek és a veszély vállalásában, sőt egymás kölcsönös látása is. Így akkora hévvel vettek részt a küzdelemben, hogy az egész Hispaniát leküzdő dicső sereget egyetlen város fiatal védőőrsége többször is visszakergette a falak alól, s rá dicsőséget egyáltalán nem hozó csatában zavart okozott soraiban.

Scipio, mikor ezt látta, aggodalmában, hogy serege sok sikertelen támadása következtében az ellenség harci kedve megnő, az ő katonáié pedig lelohad, elhatározta, hogy maga is megpróbálkozik, és részt vállal a veszélyből. Ezért megpirongatta katonáit tehetetlenségükért, s létrát hozatott elő, azzal a fenyegetéssel, hogy ha a többiek vonakodnak, ő maga hatol fel a falra. S már - nem csekély veszedelem közepette - oda is ért a létrával a falhoz; erre a vezérükért aggódó katonák minden oldalról kiáltozni kezdtek, s mindenhol egyszerre támasztották létráikat a falakhoz. Ugyanígy indult támadásra a másik oldalon Laelius is. Így a városiak ellenállását megtörték, a védőket visszaszorítva elfoglalták a falakat, s még a fellegvárat is, arról az oldalról rohamozva, ahonnan bevehetetlennek látszott, a zűrzavar közepette birtokukba vették.

20. Ugyanis az africai szökevények, akik ekkor a római segédcsapatokhoz voltak beosztva - miközben a városiak figyelme azokra a pontokra irányult, ahonnan közeledni látták a veszélyt, s a rómaiak is ott nyomultak fölfelé, ahol lehetséges volt -, észrevették, hogy a város legmagasabb pontján, mivel ezt egy rendkívül magas sziklafal biztosította, semmi erődítés sincs, s ott védők sem tartózkodnak. A könnyű testsúlyú, s a sok gyakorlás következtében fürgén mozgó emberek vasszögeket vettek magukhoz, felkúsztak ott, ahol erre a sziklafal egyenetlen kiszögellései lehetőséget adtak, s ahol a szikla túl meredek vagy túl sima volt, egymástól kis távolságban szögeket vertek be, így mintegy lépcsőfokokat készítettek, s miközben az elöl haladók kezükkel húzták fel az utánuk jövőket, a hátul levők pedig tolták az elöl haladókat, feljutottak a tetőre. Innen kiáltozva rohantak be a városba, amelyet a rómaiak már elfoglaltak.

Most csakugyan nyilvánvaló lett, hogy az ostrom indítóoka a düh és a bosszúvágy volt. Senki sem gondolt arra, hogy foglyokat ejtsen, senki sem törődött a zsákmányszerzéssel, noha minden épület feltárva kínálta az alkalmat a rablásra. Fegyverest és fegyvertelent, asszonyt és férfit egyaránt lekaszaboltak; vérszomjas haragjukban még a gyermekek legyilkolásától sem borzadtak vissza. Ezután felgyújtották a házakat, lerombolták, amit nem bírt elpusztítani a tűzvész. Annyira

szenvedélyesen óhajtották, hogy az ellenség lakóhelyéül szolgáló városnak még nyomát is eltüntessék és emlékét is eltöröljék.

Scipio ezután Castulóhoz vezette seregét. Ezt a várost nem csupán az idesereglett hispanok védték, hanem a pun seregnek szétszóródása után ide összegyűlt maradéka is. Scipio ideérkezését azonban megelőzte az iliturgibelieket ért szerencsétlenség híre, ezért a védőket rémület és kétségbeesés fogta el: személyes helyzetük különbsége miatt mindenki, tekintet nélkül a többiekre, a maga sorsával törődött. Emiatt először csendes gyanakvás, majd később nyílt ellentét és összeütközés támadt a carthagóiak és a hispanok között. Ez utóbbiakat a város feladását nyíltan javasló Cerdubelus, a pun segédcsapatokat Himilco vezette. Ezeket Cerdubelus kiszolgáltatta a várossal együtt, miután a rómaiaktól ígéretet kapott a megbocsátásra. Itt a győzelem kíméletesebb volt; a városiak nem követtek el annyi vétket, s önkéntes megadásuk lényegesen mérsékelte a győztes haragját.

21. Ezután Marciust a még teljesen le nem győzött barbárok ellen küldték, hogy végleges meghódolásra kényszerítse őket. Scipio visszatért Carthagóba, hogy beváltsa az isteneknek tett fogadalmát: megrendezze a gladiatori játékokat, amelyeket atyja és nagybátyja halálára való megemlékezésül készített elő. E gladiatori látványosságon nem olyan emberek szerepeltek, akiket a vívómesterek szoktak páros viadalban felléptetni - rabszolgák, és vérüket pénzért eladó szabadok -, a résztvevők mind önként és ellenszolgáltatás nélkül jelentkeztek a küzdelemre. Egyeseket a fejedelmek küldtek, hogy bebizonyítsák népük vele született bátorságát; mások saját elhatározásukból jelentkeztek, közölve, hogy ezzel akarják kinyilvánítani hálájukat Scipio iránt; sokakat a vetélkedés és küzdelem heve ragadott el, hogy kihívjanak másokat, vagy ne utasítsák vissza a kihívást. Voltak olyanok is, akik, mivel ellentéteiket nem tudták vagy nem akarták megegyezés útján elintézni, úgy határoztak, döntsön köztük a kard, s megállapodtak, hogy vitájuk tárgya a győztesnek jut. S ezek között nemcsak alacsony eredetűek akadtak, de hírneves, előkelő származású emberek is: két unokatestvér, Corbis és Orsua. Ezek az Ibes nevű város uralmáért vetekedtek, s kijelentették, hogy vitájukat fegyverrel döntik el. Corbis volt az idősebb. Utoljára a városban Orsua atyja uralkodott, aki az uralmat - ennek halála után - bátyjától vette át.

Mikor Scipio le akarta csillapítani haragjukat, s azt ajánlotta, hogy a vitát tárgyalás útján döntsék el, mindketten kijelentették, hogy ők már visszautasították közös ismerőseik javaslatát is, egyetlen más istent vagy embert sem fogadnak el döntőbírának, egyedül Marsot. Mivel tele voltak önbizalommal, az idősebb testi ereje, az ifjabbik viruló kora miatt, inkább óhajtottak párviadalban elesni, semhogy

bármelyikük is alá legyen vetve a másik uralmának. S mikor nem lehetett őket lebeszélni vérszomjas tervükről, példátlan látványosságul szolgáltak a hadseregnek, egyben azt is bizonyítva, milyen szörnyű csapás a halandók között a hatalomvágy. Végül az idősebbik fegyverforgatásban való jártasságával és ügyességével könnyű diadalt aratott az ifjabbik nyers erején.

A gladiatorok nyújtotta látványosságot kiegészítették a provincia lehetőségeinek s a tábor felszereltségének megfelelően megrendezett temetési játékok.

22. Közben a legatusok változatlan erővel folytatták a háborút. Marciusnak, miután átkelt a Baetis folyón - amelyet az ott lakók Certisnek neveznek -, két gazdag város küzdelem nélkül megadta magát. Az Astapa nevű város lakói mindig a carthagóiak oldalán állottak, de nem annyira ezzel szolgáltak rá a rómaiak haragjára, mint inkább azzal, hogy a háborúban szokásos mértéket meghaladó gyűlölettel viseltettek irántuk. Városuknak nem nyújtott akkora biztonságot helyzete vagy erődítése, hogy ezért különösen kihívóan viselkedhettek volna. De rablást kedvelő természetük arra késztette őket, hogy be-betörjenek a római szövetségesek velük szomszédos területére, s elfogdossák az arra kószáló római katonákat, markotányosokat vagy kereskedőket. Sőt, egy területükön átvonuló nagyobb menetet - mert kis csoportban még kevésbé bátorságos volt az út - egy kedvezőtlen helyen cselt vetve, körülzártak és lemészároltak.

Mikor a római sereg a város ostromlására megjelent, a polgárok, vétkük tudatában - mert az sem ígért biztonságot, ha a várost ilyen elkeseredett ellenségüknek átadják, de falaiktól és fegyvereiktől se remélhették, hogy megmentik őket -, iszonyú és kegyetlen rémtettre szánták el magukat saját magukkal és hozzátartozóikkal szemben. A forumon kijelöltek egy helyet, s ki-ki ide hordta össze vagyona legértékesebb darabjait. Erre a feltornyozott halomra ráültették asszonyaikat és gyermekeiket, körülrakták őket fahasábokkal, amikre még rőzsekötegeket is hajítottak. Azután megparancsolták ötven fiatal fegyveresnek, hogy mindaddig, amíg a csata eredménye bizonytalan, őrködjenek vagyonuk s vagyonuknál is drágább szeretteik felett. Ha pedig látják, hogy az ütközet eldőlt, s a város elfoglalása már küszöbön áll, ebből tudhatják, hogy mindazok, akiket láttak az ütközetbe kivonulni, ott saját elhatározásukból halálukat fogják lelni. Az égi és alvilági istenekre kérték őket: gondoljanak szabad életükre, amelynek e napon vagy a dicsőséges halál vagy szégyenletes szolgaság vet véget, s ne hagyjanak meg semmit, amin a felbőszült ellenség dühét kitöltheti. A kezükben tűz és vas van. S inkább baráti és hű kezek végezzenek azzal, ami pusztulásra van ítélve, s féktelen dühében

ne az ellenség űzzön csúfot belőle.

Buzdító szavaikhoz iszonyú átkot is fűztek, arra az esetre, ha valakit reménysége vagy lelki gyengesége szándékától eltántorítana. Ezután viharos lendülettel, harsány harci kiáltást hallatva, kirontottak a feltárt kapukon. Sehol nem állta útjukat megfelelő erős őrség, mert a rómaiak semmitől sem félhettek kevésbé, mint attól, hogy az ostromlottak elő mernek jönni falaik mögül. Csak néhány lovasszakasz s a táborból hamarjában éppen e céllal kiküldött könnyűfegyverzetű csapat szállt szembe velük. A felbőszült támadók lendülete a küzdelmet sokkal szenvedélyesebbé tette, semhogy bármiféle szabályos hadirendről lehetett volna beszélni. Így az ellenséggel elsőnek megütköző lovasság vereséget szenvedett, s rémülete a könnyűfegyverzetűekre is átterjedt; már közvetlenül a tábori sánc előtt folytatódott volna a harc, ha a legiók főereje, bármily kevés idejük volt is erre, felsorakozva csatarendbe nem áll. Egy időre itt is ijedt kavarodás támadt a hadijelvények körül, mert az ellenség dühtől vakon, eszeveszett merészséggel, sebesüléssel és fegyverekkel mit sem törődve rohant rájuk. De a vakmerő támadókkal szemben rendíthetetlenül helytálló, harcedzett katonák lekaszabolták az elöl haladókat, s feltartóztatták az utánuk jövőket. Röviddel ezután az előnyomulással is megpróbálkoztak, de látva, hogy az ellenségből senki sem hátrál, hanem mindegyik halálra szántan kitart a helyén, megnyújtották az arcvonalat - amit, sokan lévén, könnyen megtehettek -, átkarolták az ellenséges szárnyakat, s az utolsó emberig levágták a zárt körbe tömörült védekezőket.

23. De ezt az öldöklést legalább a feldühödött, s akkor különös hévvel harcoló katonák rendezték, a hadijognak megfelelően, a felfegyverzett s védekező ellenség között. Másik, sokkal szörnyűbb mészárlás játszódott le a városban, ahol saját polgártársaik gyilkolták le az asszonyok és gyerekek harcra képtelen, fegyvertelen seregét, s legtöbbjük testét még félig elevenen dobták a meggyújtott máglyára, úgyhogy a véráradat elfojtotta a feltörő lángokat; végül, kimerülve a honfitársaik között rendezett iszonyú öldökléstől, fegyverestül maguk is a lángok közé ugrottak. A győztes rómaiak már a gyilkosság megtörténte után érkeztek oda. Mikor megpillantották az iszonyú látványt, először egy ideig döbbent ámulattal álltak meg. Mikor azonban az ember vele született kapzsisága következtében ki akarták ragadni a tűzből az egyéb dolgok halma alól kicsillanó ezüstöt és aranyat, néhányukba belekaptak a lángok, mások, mivel a hátulról előretolongók nagy tömege miatt az elöl állók nem tudtak visszahúzódni, megfulladtak a forró füstben. Így Astapát tűzzel-vassal pusztították el, anélkül, hogy a katonáknak módja lett volna a zsákmányszerzésre. Marcius, miután félelmében a vidék valamennyi

többi lakója meghódolt, Új-Carthagóba, Scipióhoz vezette vissza győztes seregét.

Gadesból épp e napokban szökevények érkeztek, akik ígéretet tettek rá, hogy kiszolgáltatják a várost, a benne tartózkodó pun helyőrséget és parancsnokát a hajóhaddal együtt. Mago ugyanis menekülése után itt állapodott meg hajóhadával, hajókat vont össze, s helyettese, Hanno segítségével jelentős számú segédcsapatot szedett össze a tengerszoros túlsó oldalán fekvő Africa partjairól s Hispania szomszédos vidékeiről. A rómaiak, miután a szökevényekkel kölcsönösen biztosítékokat adtak egymásnak, tüstént odaküldtek Marciust a gyorsan mozgó cohorsokkal, Laeliust pedig hét háromevezősoros és egy ötevezősoros hajóval, hogy szárazon és vízen összehangolt terv szerint folytassák a háborút.

24. Az a körülmény, hogy Scipio komoly betegségbe esett, aminek súlyosságát a híresztelés még fel is nagyította - mert velünk született emberi vonásunk következtében, hogy a híreket szeretjük megtoldani, mindenki még hozzá is tett valamit ahhoz, amit hallott -, az egész provinciában, főként távolabbi részeiben, nyugtalanságot keltett. Nyilvánvaló lett, mekkora felfordulást okozott volna a valóban bekövetkező csapás, ha már alaptalan híre is ekkora zavart támasztott. A szövetségesek megtagadták a hűséget, a hadsereg a kötelességteljesítést. Mandonius és Indebilis, mivel szívük mélyén a carthagóiak elűzése után biztosan számítottak Hispaniában a királyságra, s ebben a reményükben csalódtak, fellázították honfitársaikat, a lacetanusokat, fegyverbe szólították a celtiber ifjúságot, s ellenség módjára végigpusztították a rómaiakkal szövetséges suessetanusok és sedetanusok területét.

A Sucrónál lévő táborban a rómaiak között tört ki másféle esztelenség. Itt mintegy nyolcezer katona táborozott, hogy megvédje a Hiberuson innen lakó népeket. Nemcsak akkor vett erőt rajtuk a lázadó hangulat, mikor meghallották a vezér súlyos betegségéről szóló híreket, de már korábban is, részben az itt régóta uralkodó fegyelmezetlenség következtében, amely, mint lenni szokott, a tartós tétlenség miatt harapózott el, s részben azért is, mert megszokták, hogy az ellenséges területen a rablásból jobban éljenek a szokásosnál, most pedig, békében, kevesebbel kellett beérniük. Először csak titkos megbeszéléseken kezdtek tárgyalni róla, hogy ha a provinciában még tart a háború, nekik mi keresnivalójuk van a behódolt népek között? Ha pedig a háború véget ért, s a provinciát leigázták, miért nem viszik őket vissza Italiába? S türelmetlenebbül követelték zsoldjukat is, mint az a katonai szokásokhoz és fegyelemhez illett volna. A tribunusokra, akik éjjel végigjárták az őrhelyeket, az őrszemek gyalázkodó szidalmakat szórtak, s néhányan éjszaka kiszöktek, hogy zsákmányt

szerezzenek a környező, megbékélt vidéken. Végül már napközben is nyíltan, távozási engedély nélkül otthagyták köteléküket. Mindenütt csupán a katonák önkényeskedése és féktelensége érvényesült, ügyet sem vetettek a tábori fegyelemre vagy elöljáróik parancsaira. S a római tábor csupán azért őrizte meg külső képét, mert úgy gondolták, hogy a zabolátlan közhangulat hatására a tribunusok is részt fognak venni a lázadásban és pártütésben; ezért eltűrték, hogy a főtéren törvénykezzenek, átvették tőlük a jelszót, pontosan kivonultak az őrállomásokra és őrhelyekre. S bár véget vetettek parancsnokaik hatalmának, azáltal, hogy maguk parancsoltak saját maguknak, mégis megőrizték a látszatot, hogy az ő szavuknak engedelmeskednek.

A lázadás akkor tört ki, amikor észrevették, hogy a tribunusok bírálják és helytelenítik a történteket, megpróbálnak fellépni velük szemben, s nyíltan megtagadják, hogy esztelenségükben társaikká váljanak. Kikergették a tribunusokat, először a főtérről, majd hamarosan a táborból is, és a parancsnokságot egyhangú döntéssel két közkatonára, a lázadás vezetőire, a calesi C. Albiusra és az umbriai C. Atriusra ruházták. Ezek pedig már meg sem elégedtek a katonai tribunus jelvényeivel, s kezüket merészen a fővezér hatalmi jelvényei, a vesszőköteg és bárd után nyújtották ki. Nem gondoltak rá, hogy saját hátukat és nyakukat fenyegeti az a vesszőköteg és bárd, amelyet azért vitettek maguk előtt, hogy másokban rémületet keltsenek. Elvakította lelküket a Scipio haláláról érkezett hamis híradás, és mihelyt ez a hír elterjedt, nem volt kétségük afelől, hogy egész Hispaniát lángba borítja a háború. S a bizonytalan helyzetben majd lehetőségük nyílik rá, hogy pénzt hajtsanak be a szövetségesektől, kirabolják a szomszédos városokat, s az általános zűrzavarban, amikor mindenki mindent elkövethet, kevésbé tűnik fel, amit ők követnek el.

25. Mikor ezután újabb hírhozókat vártak, akik már nemcsak Scipio haláláról tudósítanak, hanem temetéséről is, de senki sem érkezett, s a vaktában szárnyra kelt szóbeszéd kezdte elveszteni hitelét, kutatni kezdték, kik is terjesztették először. S mikor mindenki szabadkozott, s igyekezett olyan színben feltűnni, hogy ő ezt a súlyos hírt nem koholta, inkább csak meggondolatlanul elhitte, a magukra maradt vezetők rettegni kezdtek már saját hatalmi jelvényeiktől is, és attól, hogy a fővezéri hatalom, amelyet viselnek, nem marad üres árnykép, de a közeljövőben igazi súlyával és teljes erejével csap le majd rájuk.

Miközben a felkelés ily módon elvesztette erejét, s szavahihető emberek hírül adták először azt, hogy Scipio él, majd hogy felgyógyult, hét katonai tribunus érkezett, akiket maga Scipio küldött. Megérkezésük után először elkeseredés lett úrrá az embereken. Később azonban, mikor ezek nyájas szavakkal megnyugtatták velük találkozó ismerőseiket, megenyhült a hangulat. Mert először is körbejárva

felkeresték a sátrakat, majd a főtéren, a fővezéri sátor előtt s mindenütt, ahol beszélgető csoportokat láttak, megszólították az embereket, inkább olyan hangon, mint akik csak kérdezősködnek hirtelen dühük és hangulatváltozásuk okai felől, de nem ítélik el a történteket. Általánosan hangoztatott panasz volt, hogy nem kapják meg pontosan a zsoldjukat, s hogy noha azokban az időkben, mikor az iliturgibeliek gazságukat elkövették, a két hadvezér és két sereg pusztulása után, az ő vitézségük védte meg a római nevet és tartotta meg a provinciát - most az iliturgibeliek megkapták ugyan megérdemelt büntetésüket, de senki sem akadt, aki őket derék helytállásukért megjutalmazza. A tribunusok erre azt felelték, hogy panaszuk jogos, közölni is fogják a fővezérrel, s kifejezték örömüket, hogy semmi rosszabb és jóvátehetetlenebb dolog nem történt. Scipio és az állam az istenek kegye folytán abban a helyzetben van, hogy le tudja róni háláját.

Scipio megszokta a háborút, de nem edződött hozzá a lázadások viharához, aggasztotta hát a helyzet, nehogy a sereg túllépje a határt a fegyelmezetlenségben, vagy ő a büntetésiben. Ezért elhatározta, hogy pillanatnyilag megmarad kezdetben tanúsított szelídségénél. Pézbehajtókat küldött a környéken lakó, adófizetésre kötelezett népekhez, s így a katonákban reményt keltett, hogy hamarosan megkapják zsoldjukat. Egyszersmind elrendelte, hogy a katonák gyülekezzenek össze Új-Carthagóba zsoldjuk átvételére, ahogy óhajtják, csapatonként vagy mindnyájan együtt. S a már magától is erejét vesztett lázadás a felkavarodott Hispaniában beállt nyugalom következtében teljesen lecsillapodott. Ugyanis Mandonius és Indebilis arra a hírre, hogy Scipio él, feladva tervét, visszatért határai mögé, s nem akadt többé sem olyan polgár, sem olyan idegen, akit esztelen szándékuknak megnyerhettek volna. Miután a dolgot minden oldalról meghányták-vetették, nem találtak mást, csak azt a nem egészen biztonságos megoldást, hogy lemondanak veszedelmes szándékukról, s megvárják a hadvezér jogos haragját vagy - mint remélték - megbocsátó elnézését. Hiszen ő még azokkal az ellenségeivel szemben is elnéző szokott lenni, akiket fegyveres harcban vert le. Az ő lázadásuk sebesülés és vérontás nélkül folyt le, ahogy ők se voltak kegyetlenek, éppúgy nem is érdemelnek kegyetlen megtorlást - mert ilyen az emberi természet, mindjárt szerfölött ékesszólóvá válik, ha saját bűne mentegetéséről van szó.

A katonák csak azt nem tudták eldönteni, hogy a zsoldért csapatonként vagy mindannyian együtt jelenjenek-e meg. Végül azt a számukra legbiztosabbnak látszó megoldást választották, hogy menjenek együtt.

26. E napokban, míg ők így tanakodtak, Új-Carthagóban is róluk

folyt a tanácskozás. Itt azon csaptak össze a vélemények, hogy csupán a lázadás vezetőit büntessék-e meg - akiknek a száma nem volt több harmincötnél -, vagy nagyobb számú ember kivégzésével torolják meg ezt a szégyenteljes példát nyújtó felkelést, amit inkább árulásnak lehetne nevezni. Az enyhébb vélemény győzött: a büntetést azokra kell korlátozni, akik a vétkes vállalkozást kezdeményezték; a tömeggel szemben elég lesz, ha megdorgálják.

Mikor a haditanács véget ért, közölték az Új-Carthagóban állomásozó sereggel - hogy úgy tűnjék fel, mintha erről tanácskoztak volna -: hadjáratra indulnak Mandonius és Indebilis ellen, s megparancsolták, lássák el magukat jó néhány napra élelemmel. A sereg elé küldték azt a hét tribunust, aki már előzőleg Sucróban járt a lázadás lecsillapítására, megadták nekik a lázadás öt vezetőjének a nevét, hogy ezeket alkalmas emberek révén, barátságos arckifejezéssel és szavakkal hívják meg magukhoz vendégségbe, s ha majd leitták magukat, kötözzék meg őket.

A katonák már közel jártak Új-Carthagóhoz, mikor a szembejövőktől megtudták, hogy másnap az egész sereg elindul M. Silanus vezetésével a lacetanusok ellen. Ez a hír nemcsak hogy megszabadította őket minden, a lelkük mélyén némán lappangó félelemtől, de rendkívül fel is vidította kedélyüket; hiszen így inkább ők fogják hatalmukban tartani a serege nélkül itt maradt vezért, nem pedig az őket. Már alkonyodott, mikor bevonultak a városba, s látták, hogy a másik sereget teljesen leköti az úti készülődés. Olyan előre megbeszélt kijelentésekkel fogadták őket, hogy mennyire örvendetes, s mennyire a legjobbkor jött megérkezésük a fővezérnek, hiszen éppen a másik sereg indulása előtt jöttek meg; erre pihenőre tértek. A tribunusok a lázadás vezetőit megfelelő emberek segítségével feltűnés nélkül szállásukra hívták, majd lefogták és megkötözték.

A negyedik őrségváltás idején elindultak annak a seregnek a málhahordozói, amelyről megtévesztő szándékkal azt terjesztették, hogy elvonul. Napkeltekor felkerekedtek a csapatok is, de a kapuknál megállították a menetet, körben minden kapuhoz őrséget rendeltek, nehogy bárki is eltávozhassék a városból. Mikor gyűlésbe hívták a tegnap megérkezett katonákat, ezek szilaj hangulatban gyűltek össze a forumon a hadvezér emelvénye elé, s úgy vélték, hogy kiáltozásukkal majd megfélemlítik. Eközben a fővezér is fellépett az emelvényre, s a fegyvertelen tömeget hátulról, a kapuktól idevezényelt fegyveresek vették körül. Ekkor minden dacosságuk elpárolgott, és - mint később állították - semmi sem rémítette meg őket annyira, mint a fővezérüknek, akiről azt hitték, hogy elgyötört állapotban látják viszont, jó egészségi állapota és viruló arcszíne, s pillantása, amit ilyen rémítőnek soha, még a csatában sem láttak. Ő egy ideig szótlanul ült,

amíg jelentették, hogy elővezették a forumra a lázadás vezetőit, s hogy minden előkészület megtörtént.

27. Ekkor a praeco útján csendet parancsolt, és így kezdett beszélni:

“Sohasem hittem volna, hogy nem találok szavakat seregem megszólítására. Nem mintha valaha is több időt szenteltem volna az ékesszólásnak, mint a tetteknek - hiszen már kora gyermekkoromtól fogva háborúban éltem, s véremmé vált a katonás gondolkodás -, de hogy hozzátok miként szóljak, el sem tudom képzelni, szavam sincs rá, hiszen még azt sem tudom, megszólításomban milyen névvel illesselek benneteket? Polgároknak nevezzelek? Titeket, akik hazátok ellen lázadtatok? Netán katonáknak? Titeket, akik megtagadtátok fővezéreteket és jósjeleit, s meggyaláztátok a katonai eskü szentségét? Ellenségnek? Ha testetekre, arcotokra, ruhátokra s külső megjelenéstekre figyelek, felismerem polgártársaimat, de ha tetteiteket, szavaitokat, terveiteket nézem, az ellenséget látom. Mert vajon mi egyebet óhajtottatok és reméltetek, mint az ilergesek vagy a lacetanusok? De ezek elvakultságukban is legalább királyi vérből származó embereket követtek, egy Mandonius vagy Indebilis szavára hallgattak, ti azonban a fővezéri tisztséget és jósjeleket egy umbriai Atriusra és egy calesi Albiusra ruháztátok! Tiltakozzatok, katonák, hogy ti nem mindannyian cselekedtetek így, vagy nem mindnyájan helyeseltétek e cselekedeteket! Én is szívesebben adnék hitelt tiltakozó szavaitoknak, ha néhány ember őrültsége és esztelensége volt az egész. Ugyanis olyan vétekről van szó, amelyet, ha az egész hadsereget megfertőzi, csak rendkívül szigorú eszközökkel lehet kiirtani.

Nem szívesen említem ezeket a dolgokat, mint ahogy a sebekhez sem nyúlok szívesen, de ha nem nyúlunk hozzájuk és nem kezeljük, akkor nem tudjuk meggyógyítani őket. Én, miután a carthagóiakat elűztük Hispaniából, azt hittem, hogy az egész provinciában nincs olyan hely vagy embercsoport, ahol gyűlölettel néznének rám, mert úgy bántam nemcsak szövetségeseinkkel, hanem az ellenséggel is. S mekkorát csalódtam e hitemben! Hiszen, íme, saját táboromban nemcsak hogy elhitték, de még várták is halálom hírét! Nem állítom, hogy mindannyian részesei voltatok e gaztettnek, mert ha azt kellene hinnem, hogy egész seregem óhajtotta halálomat, inkább azonnal meghalnék itt, szemetek láttára, s nem lennék képes tovább örülni olyan életnek, amely gyűlöletessé vált polgártársaim és katonáim előtt.

De minden tömeg olyan, mint a tenger: nem mozdul önmagától, s csupán a szelek és fuvalmak hozzák mozgásba; a ti lelketekben is eszerint uralkodik szélcsend vagy vihar, s minden eltévelyedéstek oka és eredete a lázítókban keresendő; ők fertőztek meg ezzel az

őrültséggel. S meg vagyok győződve róla, ma sem vagytok tisztában vele, mily messze mentetek el esztelenségtekben, s mekkora gaztettre vetemedtetek ellenem, hazátok, szüleitek, gyermekeitek ellen; az istenek, katonai esküitök tanúi, s az én jósjeleim ellen, amelyeknek jegyében katonáskodtok; a katonai szolgálat, az ősök által meghonosított fegyelem s a fővezéri hatalom tekintélye ellen!

Magamról nem óhajtok beszélni; tegyük fel, hogy inkább felületességből hittétek el halálhíremet, s nem azért, mert óhajtottátok; s végtére is, olyan ember vagyok, hogy egyáltalán nem lehet csodálni, ha a hadsereg beleunt volna vezérségembe. De mit vétett ellenetek hazátok, hogy elárulására egy Mandoniusszal és Indebilisszel szűrtétek össze a levet? Mit vétett a római nép, hogy a népgyűlésen megválasztott tribunusoktól megvontátok a parancsnoki hatáskört, s azt magánemberekre ruháztátok át? Még azzal sem elégedtetek meg, hogy ezeket tettétek a tribunusok helyére, de ti - egy római hadsereg! - még a fővezéreteknek kijáró vesszőnyalábot is odaadtátok ezeknek az embereknek, akiknek soha nem volt még egy rabszolgájuk sem, akinek parancsolhattak volna. Albius és Atrius ott laktak a fővezéri sátorban, náluk harsantak fel a kürtjelzések, ők adták ki a jelszót, ők foglalták el P. Scipio bírói emelvényét, az ő parancsukat leste a lictor, helyet csináltak számukra, ha megjelentek, s őelőttük vitték a vesszőnyalábokat és bárdokat. Ha kőeső esik, ha villámok csapkodnak az égből, ha az állatok korcs ivadékot vetnek, akkor ezeket szörnyűséges csodajeleknek ítélitek. Nos, ez itt olyan szörnyűség, amelyet semmiféle áldozati állattal, semmiféle könyörgéssel nem lehet kiengesztelni, csupán azok vérével, akik ekkora gaztettre vetemedtek.

28. Ezenkívül - noha egy gaztettnek soha nem lehet semmiféle ésszerű oka - mégis szeretném tudni, már amennyire ilyen szégyenteljes dolognál egyáltalán beszélhetünk ilyenről, mi volt az elgondolásotok, egyáltalán mi volt a szándékotok? Egykor az a legio, amelyet Regiumba küldtek helyőrségnek, bűnös módon legyilkolta a polgárság vezetőit, s tíz éven át hatalmában tartotta a dúsgazdag várost. E gaztett miatt bárddal végezték ki az egész legiót - négyezer embert - Róma Forumán. De ezek először is nem egy umbriai Atriust, egy félig-meddig markotányost követtek vezérükként, akinek nevétől inkább borzadni illenék, hanem egy katonai tribunust, D. Vibelliust; s nem Pyrrhusszal, nem a samnisokkal vagy a lucaniabeliekkel, a római nép ellenségeivel kötöttek szövetséget. Viszont ti Mandoniusszal és Indebilisszel szőttetek közös terveket, s arra készültetek, hogy fegyveresen hozzájuk csatlakoztok. Azok is azt tervezték, hogy - akárcsak a campaniabeliek az előző lakóktól, az etruszkoktól elfoglalt Capuát, vagy miként a mamertinusok Siciliában Messanát - Regiumot

teszik állandó székhelyükké, de - ha rajtuk múlik - sem a római népet, sem a római nép szövetségeseit nem zaklatják háborúval. Ti azt terveztétek, hogy Sucrót teszitek meg lakóhelyeteknek? Ahol, ha én, fővezéretek, hagylak itt benneteket, ha feladatom elvégzése után elutazom a provinciából, az istenek és emberek segítségéhez kellene folyamodnotok, mivel nem tudtok hazatérni feleségetekhez és gyermekeitekhez. De ezek emlékét éppúgy kitöröltétek lelketekből, akárcsak hazátokét és az enyémet!

Szeretném most nyomon követni ennek a bűnös, de nem teljesen esztelen elhatározásnak az útját. Nos, noha én még életben voltam, és sértetlen volt seregem többi része is, amellyel egy nap alatt elfoglaltam Új-Carthagót, amellyel szétvertem, megfutamítottam és Hispaniából elűztem négy carthagói hadvezért és hadsereget, ti, nyolcezer ember, akik bizonyára egytől egyig kevesebbet értek, mint Albius és Atrius, akiknek alárendeltétek magatokat, azt terveztétek, hogy elragadjátok a római néptől Hispania provinciát? A saját személyemet teljesen mellőzöm és kihagyom az ügyből - legfeljebb azért érezhetném magam megbántva, hogy olyan könnyen elhittétek halálom hírét. De miért? Ha én meghalnék, velem együtt lehelné ki lelkét az állam is? S velem együtt omlana össze a római nép hatalma is? Ne engedje meg a legjobb és leghatalmasabb Iuppiter, hogy az istenek jósjeleivel és segítségével örök időkre alapított Város csak addig álljon, amíg az én törékeny és halandó testem is él! S noha ez az egyetlen háború már elragadta Flaminiust, Paulust, Gracchust, Postumius Albinust, M. Marcellust, T. Quintius Crispinust, Cn. Fulviust, s az én családomból a két Scipiót, annyi nagyszerű hadvezért, a római nép túléli őket, s élni fog ezután is, még ha ezreket visz is a halálba a fegyver vagy a betegség. S akkor, ha engem, egyetlen embert eltemetnek, sírba tették volna velem együtt a római államot is? Ti magatok is itt, Hispaniában, amikor atyám és nagybátyám, két vezéretek, elesett, az imént kivívott győzelmet ünneplő punok ellen vezéretekké választottátok Septimius Marciust. S most én úgy beszélek, mintha Hispania fővezér nélkül maradt volna: de nem volt-e itt M. Silanus, akit ugyanolyan jogkörrel és megbízatással küldtek a tartományba, mint engem, s a két legatus, L. Scipio, a fivérem, és C. Laelius, hogy megtorolják a főparancsnoki méltóságon esett sérelmet? De vajon össze lehet-e hasonlítani az egyik hadsereget a másikkal, az egyik vezéreit a másik vezéreivel, vagy méltóságukat és ügyük igazát? De még ha minden tekintetben föléjük kerekedtek, akkor is fordíthattátok volna-e fegyvereteket saját hazátok és polgártársaitok ellen? S kívánhattátok volna-e, hogy Africa uralkodjék Italia, s Carthago Róma felett? Mivel szolgált rá erre hazátok?

29. Coriolanust egykor arra késztette az igazságtalan ítélet - a

szomorú és méltatlan számkivetés -, hogy megostromolja saját szülővárosát; mégis, fiúi szeretete visszatartotta attól a gyalázattól, hogy elpusztítsa hazáját; benneteket miféle düh, milyen sérelem tüzelt haragra? Az, hogy fővezéretek betegsége miatt a zsold kifizetése néhány napot késett, elegendő ok volt arra, hogy háborút üzenjetek hazátoknak, hogy a római néptől átpártoljatok az ilergesekhez, s hogy ne legyetek tekintettel semmiféle isteni vagy emberi törvényre? Valóban őrület vett erőt rajtatok, katonák; a kór éppolyan erővel ejtette hatalmába gondolkodástokat, mint az én testemet. Borzadok elősorolni, hogy mit hittek el, mit reméltek, s mit kívántak az emberek. Mindezt, ha lehetséges, tegyük meg nem történtté, ha nem, legalább a hallgatás borítsa homályba.

Jól tudom, hogy beszédemet keménynek és könyörtelennek tartjátok; de gondoljátok meg, mennyivel könyörtelenebbek voltak a ti cselekedeteitek, mint az én szavaim! Úgy gondoljátok, én vegyem nyugodtan tudomásul, amit csináltatok, de hogy szóvá is teszem, azt már nem vagytok képesek nyugodtan elviselni? De talán nem szükséges tovább is szemetekre hánynom a történteket. Bárcsak olyan hamar elfelednétek mindezt, mint ahogy én magam is elfelejtem! Ezért, ami az egész sereget illeti, teljesen elegendő büntetésnek tekintem, ha megbánjátok eltévelyedéstek. De a calesi Albiusnak, az umbriai Atriusnak s a gyalázatos lázadás többi szervezőjének vérével kell lakolnia azért, amit elkövetett! S számotokra az ő kivégzésüknek nemhogy fájdalmas, de - ha eszetekre tértek - örvendetes látványul kell szolgálnia; mert az ő tervük senkire sem hozott volna több bajt és csapást, mint éppen rátok!”

Alighogy befejezte beszédét, a katonák szemét és fülét megállapodás szerint a legrémületesebb élményekkel árasztották el. A sereget gyűrűbe fogó katonák kardjukkal csapkodni kezdték pajzsukat; hallani lehetett a praeco hangját, amint azoknak a nevét kiáltotta, akiket a haditanács elítélt. Ezeket meztelenül odahurcolták a kör közepére, majd előhozták a kivégzésre szolgáló valamennyi eszközt. A vádlottakat egy oszlophoz kötve megvesszőzték s bárddal kivégezték. A jelenlévőket annyira megbénította a félelem, hogy egyetlen szóval sem tiltakoztak a kegyetlen büntetés ellen, de még egy sóhajt se lehetett hallani.

Ezután valamennyi holttestet elvitték, a teret megtisztították, s a katonák egyenként, ahogy szólították őket, a katonai tribunusok előtt hűséget esküdtek Scipiónak, s mindegyikük, akit szólítottak, megkapta a zsoldját is. Így fejeződött be, s ilyen véget ért a Sucrónál kitört katonai lázadás.

30. Ez idő tájban Hanno, Mago alvezére, akit Gadesból küldtek ki

egy kis africai csapattal, zsoldot ígérve nekik, megnyerte a Baetis folyó mellett lakó hispanokat, s mintegy négyezer fiatalembert fegyverzett fel. De amikor L. Marcius megtámadta táborát, emberei nagy részét elvesztette a tábor elfoglalása közben támadt kavarodásban, jó egynéhányat pedig menekülés közben, s maga is, miközben a lovasság a szétfutott embereket üldözte, csak néhányadmagával tudott megmenekülni.

Míg ez történt a Baetis folyó mellett, Laelius a tengerszorosból kihajózott az Oceanusra, s hajóhadával Carteiához közeledett. Ez a város az Oceanus partján fekszik, ott, ahol a keskeny tengerszoros nyílt tengerré tágul. Abban reménykedett, hogy - mint fentebb is említettem - Gadest küzdelem nélkül, árulás segítségével hatalmába kerítheti. Ugyanis ezt az ajánlatot tette néhány ember, aki önként jött át a római táborba. De árulásuk terve kiderült, mielőtt még megvalósíthatták volna. Mindnyájukat elfogták, s Mago átadta őket Adherbal praetornak, hogy hajózzon velük Carthagóba. Adherbal az összeesküvőket egy ötevezősoros hajón helyezte el, amelyet, mivel lassúbb volt, mint a háromevezősorosok, előreküldött, s ő maga nyolc háromevezősorossal kisebb távolságban követte.

Az ötevezősoros már éppen be akart futni a tengerszorosba, amikor Laelius, aki maga is egy ötevezősoros hajón éppen elindult hét háromevezősoros kíséretében Carteia kikötőjéből, Adherbal felé vette útját, abban a meggyőződésben, hogy az ötevezősorost fogva tartja a tengerszorosban rohanó áramlat, s az nem képes megfordulni a szembeözönlő áradatban. A pun vezér a váratlan meglepetéstől megzavarodva egy ideig habozott, kövesse-e az ötevezősorost, vagy pedig az ellenség felé fordítsa-e hajója orrát. S éppen e késlekedéssel játszotta el a lehetőséget, hogy kitérjen az ütközet elől. Ugyanis közben gerelyhajításnyira értek az ellenséghez, amely minden oldalról rájuk támadt. Az áramlat miatt a hajókat nem lehetett tetszés szerint kormányozni. Az ütközet nem is szabályos tengeri csata módjára zajlott; nem volt semmi lehetőség önálló elhatározásra, egyáltalán nem érvényesült az ügyesség vagy tervszerűség. Egyedül a tengerszoros és az áramlat természet adta sajátságai szabták meg az egész küzdelem jellegét; egyaránt egymás mellé sodródtak összetartozó vagy ellenséges hajók, hiába evezett legénységük ellenkező irányba; lehetett látni menekülő hajót, amelyet az áradat megfordított és visszasodort az üldözők mellé, s olyan, másikat üldöző hajót, amely, mikor a másik követése közben az ellenkező sodrásba került, megfordult, mintha menekülne. S ha - már csata közben - egy hajó orrával akart nekirohanni egy ellenséges hajónak, keresztbe fordult, s orrával a másik kapta oldalba. S ha egy másik maga fordult oldalával az ellenségnek, hirtelen megfordulva megint orral állt feléje.

Míg a véletlennek kiszolgáltatott háromevezősorosok harca eldöntetlenül folyt, a római ötevezősoros - akár mert a súlya miatt biztosabban mozgott, akár mert több evezősora lévén, könnyebben vágott át az örvényeken, s jobban lehetett kormányozni - elsüllyesztett két háromevezősorost, egy harmadiknak pedig, gyorsan nekirontva, lehorzsolta egyik oldaláról az evezőket. S a többit is elintézte volna, ha eléri őket, de Hasdrubal, vitorlát bontva, megmaradt öt hajójával átkelt Africába.

31. A győztes Laelius visszatért Carteiába. Mikor meghallotta, mi történt Gadesban - hogy az összeesküvést felfedezték, az összeesküvőket Új-Carthagóba vitték, s így meghiúsult a remény, ami őket idecsábította -, futárokat küldött L. Marciushoz: ha nem akarják hasztalanul eltölteni az időt Gades alatt üldögélve, térjenek vissza a fővezérhez. S mikor ezzel Marcius is egyetértett, néhány nap múlva mindketten visszatértek Új-Carthagóba.

Távozásuk hírére Mago nemcsak fellélegzett, hiszen szárazon és vízen kettős veszedelem szorongatta, hanem az ilergesek lázadásának hírére még az a remény is feltámadt benne, hogy visszafoglalhatja Hispaniát. Követeket küldött Carthagóba, a senatushoz, hogy ezek ott a valóságosnál jóval jelentősebbnek tüntetve fel a római táborban a katonák lázadását s a szövetségesek elpártolását, szólítsák fel a senatust, küldjön segédcsapatokat, amelyekkel visszaszerezhetik Hispania atyáiktól örökölt uralmát.

Mandonius és Indebilis visszatértek országukba; egy ideig csendben maradtak, aggodalmas várakozásban, hogyan dönt Scipio a lázadás ügyében; mert nem kételkedtek abban, hogy ha elnéző lesz a polgárok eltévelyedése iránt, akkor ők is bocsánatot nyerhetnek. Mihelyt azonban elterjedt a borzalmas kivégzés híre, úgy vélekedtek, hogy az ő bűnüket is hasonlóképpen szándékoznak megtorolni. Ezért fegyverbe szólították honfitársaikat, összehívták eddig is rendelkezésükre álló segédcsapataikat, s húszezer gyalogossal és kétezerötszáz lovassal a sedetanusok területére vonultak, ahol lázadásuk kezdetén állandó táboruk volt.

32. Scipio azzal, hogy a zsoldot mindenkinek, vétkesnek és ártatlannak egyaránt, lelkiismeretesen kifizette, s még inkább tekintetének és szavainak mindenkivel szemben megnyilvánuló nyájasságával könnyen visszaszerezte katonái jóindulatát. A Carthagóból való elindulás előtt gyűlésbe hívta őket, itt hosszú beszédben ítélte el hűtlenségükért a lázadó fejedelmeket, s kijelentette, hogy e gaztettek megtorlására korántsem olyan lelkülettel indul el, mint amilyennel nemrég polgártársait gyógyította ki eltévelyedésükből. Ő akkor, mintha saját szívébe vágott volna,

sóhajtozva és könnyek között tette jóvá harminc ember fejével nyolcezer katona értetlenségét vagy eltévelyedését. Most azonban derűs és elszánt lélekkel indul el, hogy megsemmisítse az ilergeseket. Hiszen ezekkel nem ugyanegy földön született, és semmi egyéb kötelék nem kapcsolja hozzájuk; az egyetlent, a hűség és barátság kötelékét pedig bűnükkel ők maguk tépték szét. Hadseregével szemben, nem is szólva arról, hogy bennük csupa polgártársat vagy latin szövetségest lát, még az is befolyásolhatja, hogy alig akad itt katonája, akit ne nagybátyja, Cn. Scipio - az első e provinciába küldött római hadvezér - vagy atyja, a consul, vagy ne ő maga hozott volna ide Italiából. Ezek mind megszokták a Scipiók nevét és jósjeleiket, s magával is akarja őket vinni hazájába, a megérdemelt diadalmenetre, s reméli, hogy mikor majd consulságra pályázik - mintha mindnyájuk közös megbecsülése forogna kockán -, mellette fognak állni.

Ami az előttük álló vállalkozást illeti, ezt csak az tekintheti háborúnak, aki nem emlékszik saját hőstetteire; neki - Herculesre! - nagyobb gondot okoz Mago, aki néhány hajójával a föld szélén túl, egy Oceanustól körülvett szigetre menekült, mint az ilergesek. Mert ott mégis egy pun hadvezér, és egy, bármilyen kis számú, de mégis carthagói sereg tartózkodik, itt pedig rablókkal és rablóvezérekkel van dolguk, akiknek ereje valamennyire elegendő arra, hogy szomszédaik földjeit végigdúlják, házait felégessék, jószágát elrabolják, de arra egyáltalán nem, hogy csatasorban, szabályos ütközetben helytálljanak; ezek, ha csatára kerül a sor, inkább lábuk gyors futóképességében, s nem fegyverükben bízva fognak küzdeni.

Így ő nem azért vezeti őket, mielőtt provinciájából eltávoznék, az ilergesek leverésére, mintha itt valami veszélytől félne, vagy attól, hogy ezek új háború elindítói lesznek, hanem elsősorban azért, hogy ne maradjon megtorlás nélkül ez a bűnös módon végrehajtott elpártolás, másodszor pedig azért: ne mondhassák azt, hogy akár egyetlen ellenség is itt maradt az annyi bátorsággal és hadiszerencsével meghódított provinciában. Ezért kövessék őt az istenek segítségével, nem azért, hogy háborút vívjanak - hiszen itt nem egyenrangú ellenféllel kell megküzdeniük -, hanem hogy lesújtsanak a bűnösökre.

33. Beszéde után elbocsátotta őket, elrendelve, hogy másnap legyenek készen az indulásra. Majd elindult, s a tizedik napon elért a Hiberus folyóhoz. Ezen átkelt, s negyedik nap az ellenségtől látótávolságra ütötte fel táborát. Előtte hegyektől övezett fennsík terült el. Ebbe a völgybe hajtatta be Scipio a legnagyobbrészt itt, az ellenséges területen rabolt jószágot, hogy felingerelje a barbárok szilaj természetét, s a könnyűfegyverzetű katonákat rendelte védelmükre. Megparancsolta Laeliusnak, hogy ha ezek rajtaütéseikkel

kierőszakolják az összecsapást, rejtekhelyéről induljon támadásra lovasságával. A lovasság cselét elősegítette az igen kedvező fekvésű hegyhát, s haladéktalanul megkezdődött az ütközet. A hispanok a távolból megpillantott jószágra, a könnyűfegyverzetűek a zsákmánnyal elfoglalt ellenségre rohantak. Először dárdavetésekkel próbálták elijeszteni őket, majd elhajítva könnyű dárdáikat, amelyek inkább a harc felszítására, de korántsem eldöntésére alkalmasak, kardot rántottak, s megkezdődött az ember ember ellen vívott küzdelem, s a gyalogság harca döntetlen eredménnyel végződik, ha nem avatkozik közbe a lovasság. Ez nemcsak elölről tiporta le, aki útjába esett, hanem egy részük, megkerülve a hegyet, hátulról támadt az így nagyrészt bekerített ellenségre, és sokkal nagyobb vérfürdőt rendezett, mint az ilyen könnyű, rajtaütésszerű csatározásoknál lenni szokott. A szerencsétlen összecsapás nemhogy csökkentette volna a barbárok harci kedvét, de még jobban felbőszítette őket. Másnap, nehogy úgy tűnjék, mintha elvesztették volna bátorságukat, kora hajnalban csatára sorakoztak a völgyben, ahol - mint említettem - nem fért el minden csapatuk. Az ütközetre gyalogságuknak mintegy kétharmad része s teljes lovasságuk vonult ki, a gyalogság többi részét a lejtős domboldalon állították fel.

Scipio, úgy vélve, hogy a szűk hely az ő számára jelent előnyt, mert a keskeny völgy a rómaiaknak sokkal megfelelőbb harci terep lesz, mint a hispanoknak, s mivel az ellenséget olyan pontra sikerült elcsalogatnia, ahol az teljes tömegével nem fér el, újszerű haditervhez folyamodott, amely azon alapult, hogy lovasait ilyen szűk helyen ő sem tudja a szárnyakon elhelyezni, s az ellenség sem használhatja lovasságát, amelyet gyalogságával együtt felvonultatott. Ezért megparancsolta Laeliusnak, hogy a lovasokkal a lehető legnagyobb titokban kerülje meg a dombot, s igyekezzék, amennyire lehet, a lovasok harcát a gyalogosokétól elkülöníteni, maga pedig valamennyi gyalogos csapatával az ellenségre támadt. Négy cohorsot állított előre, mert az arcvonalat nem lehetett jobban megnyújtani. Egy pillanatig sem késlekedett a harc megkezdésével, hogy maga a küzdelem vonja el az ellenség figyelmét a dombon átkelő római lovasokról; nem is vették észre átkelésüket, csak mikor hátuk mögött felhangzott a lovasroham zaja. Így két külön ütközet alakult ki a völgy hosszában a két gyalogos csatasor és a két lovasság között, mert a szűk hely miatt a két fegyvernem együttesen nem mérhette össze erejét. Minthogy a hispanoknál a gyalogság nem tudta támogatni a lovasságot, sem a lovasság a gyalogságot, a gyalogosok, akik a lovasság védelmében merészkedtek le a síkra, elestek, s bekerített lovasságuk sem tudott ellenállni a szemből támadó gyalogságnak - ugyanis saját gyalogsága már megsemmisült - és a hátulról rárohanó lovasságnak. Őket is mindnyájukat, miután álló lovaikkal kört alkotva jó ideig védekeztek,

az utolsó emberig levágták, s így a völgyben harcolók közül egyetlen gyalogos vagy lovas sem maradt életben. Csak seregük egyharmad részének, amely a dombon állt, hogy biztos helyzetében inkább szemlélőjévé, mint részvevőjévé váljék az ütközetnek, volt elég helye és ideje a menekülésre. Velük futottak a fejedelmek is, akik el tudtak menekülni a kavarodásban, mielőtt még egész seregüket körülzárták volna.

34. Még ugyanezen a napon elfoglalták a hispanok táborát is, ahol - nem számítva az egyéb zsákmányt - mintegy háromezer embert is foglyul ejtettek. A csatában majdnem ezerkétszáz római és szövetséges katona esett el, s több mint háromezer sebesült meg. A győzelem kevesebb vérbe kerül, ha nyílt mezőn csapnak össze, ahol több lehetőség nyílik a menekülésre.

Indebilis lemondott háborús terveiről, s abban a reményben, hogy legbiztosabb lesz, ha megsemmisítő veresége után Scipio kipróbált jóindulatához és megbocsátásához folyamodik, elküldte hozzá fivérét, Mandoniust. Ez Scipio előtt térdre borulva, bűnükért a kor végzetes őrültségét okolta, amely, mint valami pusztító ragály, nemcsak az ilergeseket és a lacetanusokat, de még a római tábort is esztelenségekre késztette. Ő, testvére és többi honfitársaik olyan helyzetben vannak, hogy vagy visszaadják életüket, amelyet egyszer már nekik ajándékozott, ha neki, P. Scipiónak is úgy tetszik, vagy, ha másodszor is megkegyelmez nekik, életüket, amelyet egyedül neki köszönhetnek, egyszer s mindenkorra az ő szolgálatára szentelik. Régebben, mielőtt nem ismerték megbocsátó szelídséget, csak saját ügyükben bíztak, most - éppen ellenkezőleg - egyáltalán nem reménykednek saját ügyükben, hanem csupán legyőzőjük irgalmasságában.

A rómaiak régi gyakorlata volt, hogy ha valakivel nem szerződés vagy kölcsönös jogi megállapodás alapján léptek szövetségre, nem tekintették hozzá fűződő kapcsolatukat békésnek addig, míg a másik ki nem szolgáltatott nekik minden isteni vagy emberi tulajdont, nem adott túszokat, nem szolgáltatta át fegyvereit, s nem engedte be városába a megszálló csapatokat. Scipio igen hosszasan korholta a jelen levő Mandoniust és a távollevő Indebilist, kijelentve, hogy vétkükkel jogosan rászolgálnának a halálra, s csupán az ő és a római nép jóindulatának köszönhetik, ha életben maradnak. Egyébként nem veszi el fegyvereiket, túszokat sem követel tőlük; ilyen biztosítékokat az szokott kívánni, aki új lázadástól retteg. Megengedi, hogy szabadon használják fegyverüket, nem befolyásolja elhatározásaikat, ő nem az ártatlan túszokkal, de velük szemben lesz majd könyörtelen, s nem a fegyvertelen, de a felfegyverzett ellenségre mér majd büntetést. S minthogy tapasztalatból már mindkét állapotot jól ismerik, saját

elhatározásukra bízza, hogy baráti vagy ellenséges viszonyban akarnak-e élni a rómaiakkal.

Ezzel bocsátotta el Mandoniust, s csupán annyi pénz megfizetését rendelte el, amennyiből katonái zsoldját kifizetheti. Majd Marciust elküldte Hispania túlsó felébe, Silanust meg vissza, Tarracóba, ő maga néhány napig várt, míg az ilergesek a kiszabott pénzbüntetést megfizetik, azután egy könnyűfegyverzetű csapattal utolérte Marciust, aki már az Oceanushoz közeledett.

35. A Masinissával már korábban megkezdett tárgyalásokat hol ilyen, hol olyan okból mindig el kellett halasztani, mert a numida király mindenképpen magával Scipióval óhajtott találkozni, hogy szövetségüket az ő kézfogása pecsételje meg; ez volt az oka, hogy Scipio ilyen távoli s ilyen nagy kitérőt jelentő útra vállalkozott. Masinissa, aki Gadesban volt, mikor Marcius értesítette Scipio közeledéséről, azt hozva fel ürügyül, hogy lovai így, a szigetre bezárva, tönkremennek, mindenben általános hiányt okoznak, amit mindenki más, sőt maguk is megsínylenek, s még lovasai is elpuhulnak a tétlenségben, rábírta Magót, engedje őt átkelni a szárazföldre, hogy végigpusztítsa Hispania legközelebb eső területeit. Átkelése után előreküldött három numida vezetőt, hogy állapodjanak meg a tárgyalás helyében és idejében, s megkérte Scipiót, hogy közülük kettőt tartson vissza túsznak. Miután Scipio visszaküldte a harmadikat, akinek az volt a feladata, hogy Masinissát a megbeszélt helyre elvezesse, kisszámú kísérettel összejöttek a megbeszélésre.

A numidát, hallva tettei hírét, már eddig is csodálat töltötte el Scipio iránt, s előre elképzelte magában, hogy megjelenése milyen méltóságteljes és nagyszerű lehet. De most, hogy meglátta, még nagyobb tiszteletet érzett, mert azonkívül, hogy Scipio már természettől fogva is rendkívül méltóságteljes volt, most még díszesebbé tette leomló haja és nem hiú díszítésekkel kérkedő, hanem valóban harcoshoz és férfihoz illő külső megjelenése; s koránál fogva is most volt ereje teljében, s virágzó ifjúsága még teljesebbé és ragyogóbbá vált azzal, hogy most mintegy újra kivirult betegsége után.

A numida király, megrendülve szinte már magától a találkozástól is, köszönetet mondott unokaöccse szabadonbocsátásáért. Biztosította Scipiót, hogy már azóta keresi ezt az alkalmat, amelyet most, hogy a halhatatlan istenek felkínálták, nem akart elszalasztani. Az az óhaja, hogy ő is a római népet szolgálhassa, méghozzá úgy, amilyen lelkesedéssel még egyetlen külföldi sem támogatta a római hatalmat. De bármilyen régi óhaja is volt ez, Hispaniában, ebben az idegen és ismeretlen országban kevéssé tudta valóra váltani. Azon a földön

azonban, ahol született és nevelkedett, s ahol reménye van rá, hogy örökli apja trónját, e vágyát könnyen teljesítheti. Mert ha a rómaiak Africába is Scipiót küldik hadvezérként, úgy biztosan reméli, hogy Carthago napjai meg vannak számlálva.

Scipio örömmel látta és hallgatta meg őt, mivel tudta, hogy Masinissa volt az egész ellenséges lovasság lelke, s a fiatalember maga is bizonyságát adta szellemi kiválóságának. Miután kölcsönösen biztosították egymást hűségükről, Scipio visszautazott Tarracóba. Masinissa, nehogy úgy tűnjék, mintha cél nélkül kelt volna át a szárazföldre, a rómaiak engedélyével végigpusztította a legközelebbi földeket, majd visszatért Gadesba.

36. Mago, miután letett Hispaniához fűződő reményeiről, amelyeket először a római katonai zendülés, majd Indebilis elpártolásának a hírére kezdett táplálni, már készült áthajózni Africába, mikor megérkezett Carthagóból a senatus utasítása: keljen át Gadesban tartózkodó hajóhadával Italiába, ott toborozzon lehetőség szerint minél több gallus és ligur zsoldost, majd egyesüljön Hanniballal, s ne engedje ellankadni az oly rendkívüli bátorsággal s még nagyobb hadiszerencsével kezdett háborút. Erre az útra Magónak részben Carthagóból küldtek pénzt, részben maga is annyi adót hajtott be, amennyit csak tudott, Gades lakóitól; nemcsak kincstárukat, de szentélyeiket is kifosztotta, s mindenkit kényszerített, hogy a tulajdonában lévő aranyat és ezüstöt is szolgáltassa be az államkincstárnak.

Végighajózva Hispania partjai mentén, nem messze Új-Carthagótól partra tette katonáit, végigpusztította a környéken lévő földeket, majd kikötött hajóhadával a város mellett. Itt katonáit, akiket napközben ott tartott a hajókon, éjjel partra tette, s a falnak ahhoz a részéhez vonult velük, ahol a rómaiak elfoglalták Új-Carthagót, mert úgy vélte, hogy a városnak nincs elegendő erős védőserege, s a lakosság egy része változás reményében majd valamilyen zavargásba kezd. Egyébként a városban a környékről érkező rémült követek azonnal hírt adtak a pusztulásról, a földművesek meneküléséről és az ellenség megérkezéséről; majd napközben megpillantották a hajóhadat is, és nyilvánvaló volt, hogy az nem ok nélkül vetett horgonyt éppen a város előtt. Ezért bent harcra készen és fegyveresen felsorakoztak a gázlóra és a tengerre néző kapuk mögött. S mikor az ellenség rendezetlen menetben - mert a tengerészek is a harcosok közé vegyültek - s nagyobb zajjal, mint amekkora erővel a városfalak ellen nyomult, hirtelen feltárult a kapu, a rómaiak harci kiáltást hallatva kitörnek, s üldözőbe veszik s nagy öldöklést rendezve egészen a tengerpartig kergetik a megzavarodott, s az első rohamra és dárdazáporra futásnak eredő ellenséget. S ha a part mellett tartózkodó hajók nem veszik fel a

megrémült katonákat, szinte senki sem éli túl a menekülést és a küzdelmet.

Rémületük még a hajókon sem csillapodott le. Hogy az ellenség saját embereikkel együtt ne juthasson fel a hajókra, a punok felhúzták a feljárókat, s felvonták a tat- és horgonyköteleket, hogy akadálytalanul elvitorlázhassanak. S igen sokan, akik úszva igyekeztek elérni a hajókat, a sötétben nem tudva, hova igyekezzenek és mit kerüljenek ki, siralmas módon életüket vesztették. Másnap, mikor a menekülő hajóhad kifutott az Oceanusra, ahonnan érkezett, a fal és a tengerpart között mintegy nyolcszáz megölt ellenséget s mintegy kétezer fegyvert találtak.

37. Mago visszatért Gadesba, s mikor itt nem bocsátották be, hajóhadával az innen nem messze fekvő Cimbi mellett kötött ki, s követeket küldött Gadesba, felpanaszolva, hogy előtte, szövetségesük és barátjuk előtt, bezárták kapuikat. A városiak azt hozták fel mentségükre, hogy a lakosság lázongott, mert a hajóra szálló legénység jó egynéhány rablást követett el. Erre Mago, megbeszélés ürügyével, kicsalta magához a quaestorral együtt a sufeseket - ez a punoknál a legfőbb elöljáró neve -, kegyetlenül megkínoztatta, majd keresztre feszítette őket. Innen hajóival átkelt a szárazföldtől mintegy száz mérföldre fekvő s ekkor pun lakosságú Pityusa szigetére. Itt hajóhadát szívesen fogadták, s nemcsak élelemmel látták el bőségesen, hanem kiegészítésül fiatalembereket és fegyvereseket is küldtek a hajókra.

Ezekben bízva a pun vezér innen az ötven mérföldre fekvő Baleari szigetekre kelt át. Két Baleari sziget van, az egyik nagyobb, fegyverben és férfiban gazdagabb, kikötője is van; Mago azt remélte, hogy - mivel már késő őszre járt - itt kényelmes téli szálláshelyre talál. De a hajókat éppen olyan ellenségesen fogadták, mintha a szigeten rómaiak laknának. Akkoriban a lakosok egyetlen fegyvere a ma is legfontosabb harci eszközüknek számító parittya volt. Keresve se lehetne más népek között bárkit is találni, aki olyan mestere volna ennek a fegyvernek, amilyen felülmúlhatatlan hozzáértéssel az összes baleariak kezelik. Így azután a szárazföldhöz közeledő hajókat a köveknek olyan jégesőhöz hasonló sűrű tömege fogadta, hogy a punok nem mertek behatolni a kikötőbe, hanem hajóikkal visszafordultak, s ismét kifutottak a nyílt tengerre. A kisebbik Baleari sziget felé vették útjukat, amelynek termékeny a földje, de férfilakossága és fegyveres ereje kisebb. Így itt szálltak partra, s az öböl fölött, megerősített helyen ütötték fel táborukat. Majd küzdelem nélkül hatalmukba kerítették a várost és a vidéket, kétezer főnyi segédcsapatot soroztak be és küldtek el Carthagóba, hajóikat pedig kihúzták a partra, hogy itt teleljenek át. Gades lakói, miután Mago eltávozott az Oceanus partjaitól, megadták

magukat a rómaiaknak.

38. Ez történt Hispaniában, míg itt Scipio fővezérségével és jósjeleivel folyt a háború. Ő maga, L. Lentulusnak és L. Manlius Acidinusnak adva át a provinciát, tíz hajóval visszatért Rómába, s a meghallgatására a Városon kívül, Bellona szentélyében összegyűlt senatus előtt beszámolt Hispaniában végrehajtott tetteiről: hány szabályos ütközetet vívott, hány várost foglalt el rohammal az ellenségtől, s milyen népekre terjesztette ki a római nép uralmát. Négy hadvezérrel, négy győztes sereggel szállt szembe, s távozásakor egyetlen carthagói sem tartózkodott Hispania földjén. Inkább csak célzott rá, hogy tetteiért diadalmenetet remél, de ehhez nem ragaszkodott makacsul, mert emlékezet szerint addig a napig még senki sem tartott diadalmenetet, aki úgy vonult háborúba, hogy nem viselt vezető állami tisztséget. A senatusi ülés befejezése után Scipio bevonult a Városba, s maga előtt tizennégyezer-háromszáznegyvenkét font ezüstöt s igen nagy mennyiségű ezüst pénzérmét vitetett a kincstárba.

Ezután L. Veturius Philo megtartotta a consulválasztó gyűlést, ahol valamennyi centuria hatalmas lelkesedéssel P. Scipiót jelölte consulnak. Tiszttársául P. Licinius Crassust, pontifex maximust választották meg. Egyébként azt is feljegyezték, hogy ezen a népgyűlésen többen jelentek meg, mint eddig bármikor is a háború folyamán. Nemcsak azért jöttek össze mindenhonnan, hogy szavazzanak, hanem azért is, hogy láthassák P. Scipiót. Összesereglettek háza előtt is, majd a Capitoliumon, amikor bemutatta Iuppiternek Hispaniában felajánlott, száz ökörből álló áldozatát. S lelkük mélyén érezték, hogy amiként a punok ellen vívott előző háborút C. Lutatius fejezte be, éppúgy P. Scipio fogja befejezni a jelenleg dúló háborút, s amiként Hispaniából elűzte valamennyi punt, úgy fogja őket Italiából is kikergetni. S mintha Italiában máris véget ért volna a háború, már Africát szánták neki működési területül.

Ezután a praetorválasztó gyűlést tartották meg. A megválasztott praetorok közül kettő ekkor volt plebeius aedilis: Sp. Lucretius és Cn. Octavius, kettő pedig eddig még nem viselt tisztséget: Cn. Servilius Caepio és L. Aemilius Papus.

Miután a pun háború tizennegyedik évében P. Cornelius Scipio és P. Licinius Crassus nyerte el a consuli tisztséget, kijelölték a consulok működési területét. Scipio a sorshúzás mellőzésével és tiszttársa beleegyezésével Siciliát kapta meg, Crassus pedig a bruttiusok földjét, mert a pontifex maximus a szent szolgálatok ellátása miatt nem távozhatik el Italiából. Azután kisorsolták a praetorok működési területét: a városi ügyek intézését Cn. Servilius, Ariminumot - így

nevezték Galliát - Sp. Lucretius, Siciliát L. Aemilius, Sardiniát Cn. Octavius kapta meg.

A senatus a Capitoliumon ült össze. Itt P. Scipio javaslatára úgy döntöttek, hogy Scipio a játékokat, amelyek megtartására Hispaniában a katonai zendülés alkalmával tett fogadalmat, abból a pénzből rendezze meg, amelyet átadott az államkincstárnak.

39. Ezután bebocsátották a senatusba a saguntumiak követségét, amelynek legidősebb tagja így beszélt:

“Noha, összeírt atyák, szinte nincs olyan nyomorúság, amit mi ne szenvedtünk volna el, hogy végsőkig bebizonyítsuk hozzátok való hűségünket, mégis, annyi mindenért lehetünk hálásak nektek és hadvezéreiteknek, hogy nem panaszkodunk a minket ért csapások miatt. A mi kedvünkért vállaltátok magatokra a háborút, s miután elvállaltátok, tizennégy éven át olyan kitartással folytattátok, hogy igen gyakran hol ti kerültetek a végpusztulás szélére, hol a carthagóiakat sodortátok oda. S miközben Italiában olyan rettenetes háborút vívtatok, s egy Hannibal volt az ellenfeletek, consulotokat seregével Hispaniába küldtétek, hogy mintegy összegyűjtse, ami a mi hajótörésünkből megmaradt. Publius és Cornelius Scipio, attól kezdve, hogy a provinciába megérkeztek, egy percet se mulasztottak, hogy mindent megtegyenek, ami nekünk segíthet, ellenségeinknek pedig árthat. Mert mindenekelőtt helyreállították városunkat, követek útján egész Hispaniában felkutatták eladott honfitársainkat, s kiváltva őket a szolgaságból, visszaadták szabadságukat. S mikor már közel voltunk hozzá, hogy a legszomorúbb sorsot sokkal kívánatosabbal cseréljük fel, a ti két hadvezéretek, Publius és Cornelius Scipio halála szinte nagyobb gyászba borított bennünket, mint benneteket.

S akkor valóban úgy tűnt fel, csak azért telepítettek vissza minket a legtávolabbi vidékekről régi lakóhelyünkre, hogy ismét tönkremenjünk, másodszor is lássuk városunk pusztulását, s elpusztításunkhoz egyáltalán nem lesz szükség új carthagói hadseregre vagy hadvezérre; minket a turdulusok, legrégibb ellenségeink, korábbi pusztulásunk okai is meg tudnak semmisíteni. S ekkor ti, bár nem is reméltük, elküldtétek hozzánk ezt a P. Scipiót, s mi vagyunk a saguntumiak közül a legszerencsésebbek, mert láthatjuk consullá választását, s beszámolhatunk honfitársainknak, hogy láthattuk őt, a mi reményünket, támogatónkat, megmentőnket. Ő, mikor Hispaniában ellenségeitek annyi városát elfoglalta, a foglyok seregéből mindenütt elkülönítette s visszaküldte hazájukba a saguntumiakat, végül pedig a turdetanusokat, akik annyira elkeseredett ellenségeink, hogy amíg ez a nép megvan, Saguntum megmaradása nincs biztosítva, annyira tönkretette, hogy - ne tűnjék gyűlöletes túlzásnak a szó - nemcsak

nekünk nem kell már tőlük rettegnünk, de utódainknak sem. Láttuk romokban heverni azoknak a városát, akiknek a kedvéért Hannibal lerombolta Saguntumot. S területükről adót hajtunk be, amelynek nemcsak értéke miatt örülünk, hanem mert bosszúvágyunkat is kielégíti. Azért küldött minket, tízünket, Saguntum senatusa és népe követségbe hozzátok, hogy kifejezzük hálánkat jótéteményeitekért, amiknél nagyobbat nem kérhettünk és nem remélhettünk a halhatatlan istenektől, egyszersmind afelett érzett örömünket is, hogy ezekben az években Hispaniában és Italiában olyan eredményesen harcoltatok, hogy Hispaniát fegyvereitek nemcsak a Hiberusig hódították meg, hanem egészen odáig, ahol a földkerekséget az Oceanus határolja, s hogy Italiában nem hagytatok meg többet a punnak, csak annyit, amennyit egy tábor sáncai közé befogadhat.

Ezért nemcsak hálát kell adnunk a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiternek, a capitoliumi vár védőjének, hanem - ha megengeditek - a győzelemért ezt az ajándékot, ezt az aranykoszorút is fel kell neki vinnünk a Capitoliumra. Kérjük, adjátok meg erre az engedélyt, s ha jónak látjátok, fogadjátok el érvényesnek s nyilvánítsátok maradandónak mindazt a jótéteményt, amit hadvezéreitek mivelünk cselekedtek.”

A senatus azt válaszolta a saguntumi követeknek, hogy Saguntum lerombolása és helyreállítása a jövőben minden nép számára a mindkét részről megtartott szövetségi hűség példájául fog szolgálni. S a római vezérek helyesen és illően, a senatus óhaja értelmében cselekedtek, mikor Saguntumot újra felépítették, Saguntum lakóit kiszabadították a szolgaságból, s ami jót ezenkívül még velük tettek, azt is a senatus akarta így; majd megengedték a követeknek, hogy ajándékukat a Capitoliumon elhelyezzék.

Ezután elrendelték, hogy gondoskodni kell a követek szállásáról és ellátásáról, s hogy mindegyikük legalább tízezer ast kapjon ajándékba. Majd a többi követséget fogadta és hallgatta meg a senatus. S mikor a saguntumi követek azt kérték, hogy - amennyiben biztonságban megtehetik - szeretnének körülnézni Italiában, vezetőket adtak melléjük, s írásban szólították fel a városokat, hogy fogadják barátságosan a hispanokat. Majd az állam helyzetéről, a seregek sorozásáról s a működési területek kijelöléséről tanácskoztak.

40. Széltében beszélték, hogy Africát mint új provinciát a sorshúzás mellőzésével Scipióra kell rábízni, s ő maga is, nem lévén többé megelégedve kisebb dicsőséggel, kijelentette: őt nem azért választották consullá, hogy csupán folytassa, hanem azért, hogy be is fejezze a háborút; ez pedig nem történhetik meg másképpen, csak úgy, ha ő maga kel át seregével Africába. Nyíltan közölte, hogy ha a senatus

tiltakoznék, elhatározását a nép támogatásával fogja keresztülvinni; ekkor, mivel ez a terv egyáltalán nem nyerte meg a senatus vezetőinek tetszését, de a többiek, félelemből vagy népszerűségüket féltve, csupán morgolódtak, Q. Fabius Maximus, mikor rá került a felszólalás sora, ezeket mondta:

“Tudom, összeírt atyák, sokan közületek úgy vélik, hogy mi itt ma valami elintézett ügyet tárgyalunk, s feleslegesen emelkedik szólásra az, aki úgy fejti ki véleményét Africa provinciává nyilvánításáról, mintha a dolog még nem volna eldöntve. Én azonban először is nem értem, hogyan kaphatja meg a consul, ez a bátor és tettre kész férfiú, tevékenységi területül Africát, amelyet sem a senatus határozata sem a nép döntése nem nyilvánított erre az évre provinciává? Továbbá pedig, ha ez a helyzet, a consul - véleményem szerint - helytelenül jár el, mikor úgy téve, mintha véleményt kérne egy már eldöntött ügyben, gúnyt űz a senatusból, s egyetlen, az ügy felől megkérdezett senator sem fejti ki, mikor reá kerül a sor, a maga véleményét. Én pedig előre tudom, hogy ha nem értek egyet ezzel a sietséggel, amellyel át akarunk kelni Africába, egyszerre kétféle szemrehányást is vállalnom kell: először azt, hogy velem született tulajdonságom a késedelmeskedés, amit az ifjak akár félénkségnek vagy tunyaságnak is nevezhetnek, hacsak nem zavarja őket az a körülmény, hogy mások tervei első látásra mindig megvesztegetőbbnek, de az enyémek gyakorlatilag mindig keresztülvihetőbbnek bizonyultak; másodszor pedig azt, hogy ellenszenvvel és irigységgel nézem e legbátrabb consulnak napról napra növekvő dicsőségét. Ezt a gyanút, ha már nem véd meg tőle egész eddigi életem, jellemem, dictatori és öt alkalommal viselt consuli méltóságom, s az itthon és a harcmezőn szerzett dicsőség - amelyet inkább nyomasztónak érzek, semhogy vágyódnék utána - legalább magas életkorom oszlassa el. Hogyan lehetnék én féltékeny olyan emberre, akinek életkora még saját fiamét sem éri el? S dictator koromban, amikor még erőm teljében voltam, s nagyszerű eredményekkel dicsekedhettem, sem a népgyűlésen sem a senatusban senki se hallott tiltakozni az ellen az addig még sosem hallott intézkedés ellen, hogy az ellenem mesterkedő lovassági főparancsnok az enyémmel egyenlő hatáskört kapjon. Mert én inkább tettekkel, s nem szavakkal óhajtottam elérni, hogy az, akit bizonyos emberek döntése velem egyenrangúvá tett, rövidesen saját maga ismerje el, hogy fölötte állok. Miután pályám során minden állami tisztséget elnyertem, most még sokkal kevésbé tűzöm célul magam elé, hogy féltékeny vetélkedésbe kezdjek egy virágzó életkorban lévő ifjúval, s természetesen azért, hogy én, akit már nem is a harcok, hanem az élet fáradtsága terhel, megkapjam tevékenységi területül Africát, ha nem neki ítélik oda. Nem! Az eddig szerzett dicsőség birtokában óhajtok élni és meghalni. Én megakadályoztam Hannibalt

abban, hogy győzzön, azért, hogy ti, akik most vagytok erőtök teljében, le is győzhessétek őt.

41. Azt azonban készségesen meg kell nekem bocsátanod, P. Cornelius, ha én, aki saját tisztemben sem becsültem többre az emberek véleményét, mint az államot, a te dicsőségedet sem tartom fontosabbnak a közérdeknél. Mert ha Italiában egyáltalán nem folyna háború, s nem állna földjén ilyen ellenség, s így semmi esély sem nyílna legyőzésével a dicsőségszerzésre, akkor az, aki - még ha az állam érdekében is - visszatartana téged Italiában, méltán tűnhetne fel olyan színben, hogy téged a hadakozás lehetőségével együtt a dicsőségszerzés lehetőségétől is meg akar fosztani. Minthogy azonban már tizennegyedik éve tartózkodik Italia földjén sértetlen seregével egy ilyen ellenség, mint Hannibal, nem lenne-e számodra elég dicsőség, P. Cornelius, ha te mint consul elűzöd Italiából ezt az ellenséget, aki számunkra annyi gyászt, annyi vereséget hozott, s ha amiként C. Lutatiust övezte a dicsőség azért, hogy befejezte az első pun háborút, a te hírnevedet meg az növelné, hogy véget vetettél a most folyó háborúnak? Hacsak nem tesszük fel, hogy Hamilcar nagyobb hadvezér volt, mint Hannibal, az a háború jelentősebb emennél, s az akkor aratott győzelem fényesebb és dicsőségesebb annál, amit - bárcsak úgy hozná a sors, hogy a te consulságodhoz fűződjék ez a győzelem - most fogunk aratni. Vagy inkább az a szándékod, hogy a Drepanustól vagy Eryxtől elmozdítsd Hamilcart, nem pedig az, hogy elűzd Italiából Hannibalt és a pun sereget? Hiszen te magad is, még ha nagyobbra is értékeled a reméltnél a már kivívott győzelmet, Italia felszabadításánál nagyobb dicsőségnek akkor sem tarthatnád azt, hogy Hispaniát megszabadítottad a háborútól. S Hannibal még nem az az ellenség, hogy az a hadvezér, aki máshova akarja átvinni a háborút, ezt azzal a látszattal tehetné, hogy az iránta való megvetésből, s nem inkább félelemből cselekszik így.

Miért nem itt gyürkőzöl fel inkább a küzdelemre, miért folyamodsz mindenféle kerülő úthoz, azt remélve, hogy ha te átkelsz Africába, Hannibal majd követni fog, ahelyett, hogy egyenesen oda indulnál hadakozni, ahol Hannibal tartózkodik, ha már a pun háború befejezésének fényes diadalkoszorújára törekszel? A természet törvénye szerint is: csak ha a magadét megvédelmezted, indulhatsz el fenyegetni a másét. Először legyen béke Italiában, azután lehet háború Africában, s előbb tőlünk távozzék a félelem, azután keltsük fel támadásunkkal másokban. Ha lehetséges, mindkettő megtörténhetik még a te főparancsnokságod alatt, a te jósjeleiddel: győzd le itt Hannibalt, s azután foglald el ott Carthagót. De ha a két győzelem közül az egyiket az új consulnak kell átengedned, még fényesebb és dicsőségesebb lesz az első, mert ez készítette elő a másodikat is. Mert

jelenleg - nem is szólva arról, hogy az államkincstárból nem telik két különálló, Africában és Italiában tartózkodó sereg élelmezésére, s arról, hogy nincsenek akkora készleteink, hogy a hajóhadat elláthatnánk s a szükséges utánpótlást előteremthetnénk - hogyan is áll a helyzet, s ki ne volna tisztában vele, hogy mekkora veszély kockázatát vállaljuk? P. Licinius Italiában fogja a háborút folytatni, P. Scipio Africában. De mi történik akkor - az istenek együttesen távoztassák el tőlünk ezt a baljós lehetőséget, aminek még kimondásától is borzad a lelkem, de ami egyszer megtörtént, az másodszor is megtörténhet -, ha Hannibal győzne, s a Város ellen vonulna? Akkor majd Africából hívunk haza téged, consulunkat, ahogy Q. Fulviust visszahívtuk Capua alól? És mi lesz akkor, ha Africában mindkét félnek egyformán kedvez a hadiszerencse? Lebegjen előtted saját családod, atyád és nagybátyád figyelmeztető példája, akiket húsz napon belül pusztítottak el seregükkel együtt, méghozzá ott, ahol évek során át szárazon és vízen nagy hőstetteket hajtottak végre, ezzel dicső fénybe vonva a külföldi népek előtt a római nép és családotok nevét. Nem volna rá elég a nap, ha fel akarnám sorolni mindazokat a királyokat és hadvezéreket, akik meggondolatlanul hatoltak be idegen országba, és seregükkel együtt a legszörnyűbb vereséget szenvedték. Az athéniek, ezek a legokosabb polgárok, otthagyva a hazájukban dúló háborút, egy nagyra törő, előkelő ifjú kezdeményezésére nagy hajóhaddal átkeltek Siciliába, s egyetlen tengeri csatában örök romlásba döntötték virágzó államukat.

42. Külföldi és igen régi eseteket említsek? Éppen ez az Africa és M. Atilius - a jó és balszerencse két szélsőséges példája - szolgáljon számunkra figyelmeztetésül. Nehogy úgy járj, P. Cornelius, hogy abban a pillanatban, mikor a nyílt tengerről meglátod Africát, játéknak és tréfának tűnjék előtted, ami a te Hispaniádban történt! Mert mennyire más a kettő! Ott csendes tengeren vitorlázhattál végig Italia és Gallia partvonala mellett, s a hajóhadaddal egy szövetséges város, Emporiae mellett kötöttél ki. Partra tett seregedet a római nép szövetségeseinek és barátainak teljesen biztonságos területén keresztül vezetted el Tarracóba, majd Tarracóból elindulva is egyik római helyőrségtől a másikig haladtál. A Hiberus mellett ott voltak atyád és nagybátyád seregei, amelyeknek harci kedvét, miután elvesztették vezérüket, a szerencsétlenség csak még jobban felszította; s ott várt az a bizonyos L. Marcius, akit ugyan válságos helyzetben a katonák szavazata emelt a fővezéri székbe, de ha nemesi származással s hivatali tisztségekkel dicsekedhetett volna, a hadművészetben való sokoldalú jártasságával a híres hadvezérekkel is megállja az összehasonlítást.

Új-Carthagót teljesen váratlanul rohanhattad meg, anélkül, hogy a

három pun sereg közül egy is szövetségesei segítségére sietett volna. S mindazt, ami később történt, s aminek jelentőségét nem is óhajtom kisebbíteni, semmiképpen nem lehet egy africai háborúhoz hasonlítani, ahol egyetlen, hajóinkat befogadni kész kikötő, egyetlen barátságos terület, egyetlen velünk szövetségben álló állam vagy baráti viszonyban lévő király nem akad, s nincs hely, ahol lábunk megvethetnénk, vagy ahonnan továbbindulhatnánk. Bárhova nézel, mindenütt ellenséges és fenyegető hangulat fogad.

Talán Syphaxban vagy a numidákban bízol? Elég volt, hogy egyszer bíztunk bennük! Nem mindig hoz szerencsét a meggondolatlanság: a ravaszság kis dolgokkal igyekszik megszilárdítani bizalmunkat, hogy később, mikor érdemesnek találja, nagy haszon reményében eláruljon. Atyádat és nagybátyádat először nem a fegyveres ellenség, hanem a szövetséges celtiberek árulása kerítette be! S neked magadnak sem jelentettek annyi veszélyt Mago és Hasdrubal, az ellenség vezérei, mint Indebilis és Mandonius, akiket szövetségünkbe fogadtunk. S képes lennél-e bízni a numidákban te, akinek át kellett élned saját csapataid lázadását? Syphax és Masinissa jobban szeretnék, ha ők uralkodnának Africában is, és nem a carthagóiak, de bárki más uralma helyett inkább a carthagóiakét választanák. Most fűti őket a kölcsönös féltékenység, s minden lehetséges okot felhasználnak vetélkedésre, mert nem kell félniük a távoli ellenségtől; de mutasd meg nekik a római fegyvereket, a külföldi hadsereget: tüstént összefognak, mintha valami, őket közösen fenyegető tűzvészt kellene eloltaniuk. S ugyanazok a carthagóiak is egészen másképpen védelmezték Hispaniát, s egészen másképpen fogják oltalmazni hazájuk falait, isteneik szentélyeit, oltáraikat és tűzhelyeiket, ha midőn harcba vonulnak, reszkető feleségük követi őket, s kicsiny gyermekeik futnak utánuk!

S mi lesz ezután? Ha a carthagóiak szilárdan bízva az africai népek összetartásában, a szövetséges királyok hűségében és saját falaikban, s látva, hogy hadseregeddel eltávozva védtelenül hagytad ott Italiát, vagy maguk küldenek új hadsereget Africából Italiába, vagy megparancsolják Magónak, aki - mint ismeretes - hajóhadával már elindult a Baleari szigetekről, s Liguria partjai mentén cirkál, hogy egyesüljön Hanniballal? Majd nyilván ugyanaz a rémület fog el minket, mint nemrégen, mikor az a Hamilcar kelt át Italiába, akit te, noha nemcsak Carthagót, de egész Africát körül akarod zárni seregeddel, elszalasztottál, mikor már a kezedben volt, hogy Italiába jöhessen. Erre azt mondod, hogy legyőzted. - Így még annál kevésbé kívánnám - nemcsak az állam, de a saját magad érdekében is -, hogy ezzel a legyőzött előtt szabad út nyíljék Italiába.

Engedd meg, hogy mindazt, ami számodra vagy az állam számára

kedvezően ütött ki, a te belátásodnak tulajdonítsuk, a balsikereket a hadiszerencse forgandóságának s a végzetnek rójuk fel, s mennél nagyobbnak és hősiesebbnek bizonyulsz, annál inkább ragaszkodik hozzá hazád és egész Italia, hogy maradjon itt, aki ilyen jól meg tudta védeni. Azt még magad sem tagadhatod, hogy ott van a háború középpontja és tűzfészke, ahol Hannibal tartózkodik, hiszen te is azt hangoztatod: elsősorban azért óhajtasz Africába átkelni, hogy Hannibalt is erre kényszerítsd. Ezért akár itt, akár ott leszel, mindenképpen Hanniballal fogsz szembekerülni. S vajon Africában, ahol egymagad leszel, erősebbnek bizonyulsz-e majd, mint itt, ahol seregedet tiszttársadéval egyesítheted? Nem azt igazolta-e nemrégiben Claudius és Livius consulok példája is, hogy milyen lényeges ez a különbség?

Továbbá: vajon Hannibalt, aki már régen hasztalanul követel hazulról segítséget, fegyverben és harci erőben a Bruttius föld végső zuga, vagy a szomszédos Carthago és az egész szövetséges Africa teheti erősebbé? Miféle haditerv ez, hogy inkább ott óhajtasz döntő harcot vívni, ahol a te sereged feleannyira erős, az ellenségé pedig sokkal erősebb, nem pedig itt, ahol két sereggel harcolhatsz egy ellen, amelyet máris kimerített a számos csata s az oly hosszúra nyúlt és nehéz katonai szolgálat? Gondold csak meg, mily kevéssé hasonlít e döntésed atyádéhoz. Ő consulként elutazott Hispaniába, de visszatért provinciájából Italiába, hogy elébe siethessen az Alpokból leereszkedő Hannibalnak. Te pedig arra készülsz, hogy elhagyod Italiát, nem mintha az állam érdeke így kívánná, hanem mert e vállalkozástól magadnak hírt és dicsőséget remélsz, éppen úgy, mint amikor törvényes határozat és a senatus felhatalmazása nélkül otthagytad hadseregedet és provinciádat, s te, a római nép által kinevezett főparancsnok, két hajóra bíztad az állam sorsát s birodalmunk méltóságát, amely akkor a te személyedben forgott kockán.

Meg vagyok győződve róla, hogy P. Corneliust az állam és a magunk érdekében, nem pedig a maga egyéni céljai kedvéért választottuk consullá, és seregeinket is a Város és Italia védelmére soroztuk, nem pedig azért, hogy a consulok, zsarnokok módjára, gőgös önfejűségükkel a földkerekségnek arra a pontjára cipeljék őket, ahová kedvük tartja!”

43. Fabius a pillanatnyi hangulathoz alkalmazkodó beszédével, főképpen azonban tekintélyével és régóta elismert bölcsessége révén nagy hatást tett a senatus többségére, főképpen az idősebbekre, s többen nyilatkoztak elismerően az aggastyán meggondoltságáról, mint az ifjú vakmerő egyéniségéről. Ekkor Scipio, a hagyomány szerint, a következő beszédet mondta:

“Szónoklata elején Q. Fabius maga is megemlítette, összeírt atyák, hogy őt kifejtett véleménye alapján esetleg irigységgel gyanúsíthatják; nos, bármennyire nem óhajtok ilyen nagy emberrel szemben efféle kifogást emelni, de kétségtelen, hogy ezt a gyanút - nem tudom, hogy ezért a szónoklatát vagy a körülményeket kell-e okolnunk - korántsem sikerült teljesen eloszlatnia. Ugyanis, hogy az irigység vádját teljesen megsemmisítse, szavaiban annyira felmagasztalta tisztségeit és tettei dicsőségét, mintha nekem bármilyen alacsony rangú embertől is félnem kellene, ha az velem vetekedni akar, hát még attól, aki, mivel a többiek közül kimagaslik - s nem tagadom, hogy magam is erre törekszem -, nem szeretné, ha hozzá felérnék. Ezért beszélt úgy magáról, mint a tisztségek sorát már végigjárt aggastyánról, rólam pedig, mint olyan ifjúról, akinek életkora még fiáét sem éri el; mintha a dicsőségvágy nem terjedne tovább az ember életénél, s nem az volna legfőbb törekvésünk, hogy tovább éljünk az utókor emlékezetében is. Meg vagyok győződve róla, hogy leginkább éppen a legkiválóbbakat foglalkoztatja a gondolat, hogy nemcsak a jelen, de valamennyi kor nagy embereihez hozzá szeretnék mérni magukat. És én valóban nem titkolom, Q. Fabius, hogy dicsőségben nemcsak utol akarlak érni, hanem - ne vedd rossz néven e kijelentésemet - ha képes leszek rá, felül is szeretnélek múlni. Nem szabad úgy vélekedned rólam, s nekem se a fiatalabbakról, hogy nem látjuk szívesen, ha bármelyik polgártársunk hozzánk hasonlóvá válik, mert ez nem csupán azoknak válik kárára, akikre irigykedünk, hanem az államnak, sőt szinte az egész emberiségnek is.

Fabius kifejtette, milyen roppant veszély leselkedik rám, ha átkelek Africába, s úgy látszott, nem csupán a seregért és az államért aggódik, hanem az én sorsomért is. De miért ez az értem oly hirtelen támadt aggodalom? Mikor atyámat és nagybátyámat megölték, mikor két seregünket majdnem egy szálig lekaszabolták, mikor a hispaniai területek elvesztek, mikor mindent négy pun hadsereg és vezér tartott félelem és fegyver segítségével uralma alatt, s mikor hadvezért kerestek erre a háborúra, de rajtam kívül egyetlen pályázó sem akadt, s a római nép rám ruházta, egy huszonnégy éves ifjúra, a fővezérséget, miért, hogy akkor senki sem hánytorgatta fel ifjú koromat, nem emlegette az ellenség erejét, a háború nehézségeit, az atyámat és nagybátyámat nemrég ért szerencsétlenséget? Vagy talán most Africában valami súlyosabb vereség ér minket, mint amit akkoriban Hispaniában elszenvedtünk? Vagy talán most a punok nagyobb seregekkel, több és jobb vezérrel rendelkeznek Africában, mint akkor Hispaniában? Vagy én voltam akkor életkoromnál fogva alkalmasabb a vezérségre, mint most? Vagy pedig a carthagóiak ellen vívott háborúra megfelelőbb hadszíntér Hispania, mint Africa? Most, miután szétvertünk és megfutamítottunk négy pun sereget, rohammal

bevettünk vagy megfélemlítéssel megadásra kényszerítettünk annyi várost, meghódítottuk az Oceanusig terjedő egész területet - annyi fejedelmet és annyi vad törzset -, s visszafoglaltuk egész Hispaniát, hogy már sehol semmi nyoma a háborúnak, most könnyű dolog lekicsinyelni tetteim jelentőségét, és - Herculesre! - hasonlóképpen könnyű lesz, ha majd győztesen térek vissza Africából, lekicsinyelni azt a vállalkozást is, amelyet most, hogy visszatarts tőle, szavaidban annyira felnagyítasz, hogy szinte iszonyatosnak tűnik.

Ő azt állítja, hogy nem lehet megközelíteni Africát, s egyetlen kikötője sincs nyitva előttünk. Felemlegeti M. Atilius Africában történt fogságbaesését, de úgy, mintha Atiliusszal közvetlenül azután történt volna e szerencsétlenség, hogy megérkezett Africába, s nem emlékezett rá, hogy éppen ez előtt a szerencsétlenül járt hadvezér előtt nyitva álltak Africa kikötői, s hogy ő az első évben kitűnően vezette a háborút, és ami a carthagói hadvezéreket illeti, velük szemben végig veretlen maradt. Ezért ezzel a példával egyáltalán nem fogsz engem visszariasztani. Ha ezt a vereséget a most folyó, s nem az előző háborúban, a közelmúltban, nem pedig negyven évvel ezelőtt szenvedjük el, akkor is miért volna számomra kevésbé lehetséges elmenni Africába, mert ott elfogták Regulust, mint a Scipiók halála után elmenni Hispaniába?

Nem fogom hagyni, hogy a lacedaemoni Xantippus születése nagyobb szerencsét jelentsen Carthagónak, mint hazámnak az enyém, s éppen ez a gondolat növeli önbizalmamat, hogy egyetlen ember hősiessége is milyen döntő jelentőségű lehet. De meg kellett hallgatnunk az athéniakkal való példálózást is, hogy ezek meggondolatlanul elhajóztak Siciliába, nem véve figyelembe a hazájukban dúló háborút. Nos, ha annyi az időnk, hogy görög történeteket is mesélgethetünk, miért nem említed meg Agathoclest is, Syracusae királyát, aki a punok ellen vívott, s egész Sicilia földjét végigdúló háború folyamán éppen Africába kelt át, s oda vitte vissza a háborút, ahonnan elindult.

44. De miért kell régi és idegen példákat felsorakoztatni annak bizonyítására, hogy az ellenséget rátámadva meg kell rémíteni, s ha a veszélyt magunktól elhárítottuk, a másik felet kell kockázatos helyzetbe hoznunk? Vajon találhatunk-e jelentősebb és közelebbi példát annál, mint amit Hannibal adott? Nagy különbség ám, hogy te pusztítasz-e idegen területen, vagy pedig azt kell látnod, hogy hazád földjét égetik és dúlják fel! Több bátorság kell mások fenyegetéséhez, mint a veszély elhárításához, s ráadásul: nagyobb rémületet kelt, ami ismeretlen. S ha mi törünk be közelről az ellenség területére, könnyebben megláthatjuk erős és gyenge oldalait is.

Hannibal nem remélte, hogy annyi nép áll mellé, amennyi a mi cannaei vereségünk után hozzácsatlakozott. S mennyivel kevésbé lesz szilárd és biztos Africában a carthagóiak helyzete, akiknek szövetsége megbízhatatlan, uralma nyomasztó és dölyfös? Azonfelül mi, még ha el is hagytak szövetségeseink, helyt tudtunk állni saját erőnkre, a római katonaságra támaszkodva. A carthagóiaknak nincs saját polgárságukból sorozott hadseregük, csak pénzért felfogadott zsoldosaik vannak, africaiak és numidák, akik rendkívül hajlamosak a hűség megszegésére. Csak itt ne tartsatok vissza, s egyszerre fogjátok hallani, hogy átkeltem a tengeren, hogy Africát lángba borította a háború, hogy Hannibal végre elvonult innét, s hogy Carthago ostroma megkezdődött. Örvendetesebb és gyakoribb híradást várhattok Africából, mint Hispaniáiból kaptatok!

Ilyen reményekre jogosít engem a római nép szerencsés sorsa, isteneink, az ellenség szerződésszegésének tanúi, s a két király, Syphax és Masinissa, akiknek hűségére azért számíthatok, mert biztosítottam magam hűtlenségük ellen.

A háború folyamán fény fog derülni sok mindenre, amit most a távolság miatt nem látunk tisztán. Az illik egy férfihoz, egy hadvezérhez, hogy ne szalassza el a kínálkozó szerencsét, s beleillessze terveibe, amivel a véletlen megajándékozta. S méltó ellenfelem is lesz, az, akit te, Q. Fabius is nekem szánsz: Hannibal; de azt óhajtom, hogy inkább én csalogassam oda őt, s ne ő tartson itt vissza engem. Saját földjén kényszerítem őt harcra, s méltóbb díja lesz a győzelemnek Carthago, mint a bruttiusok félig lerombolt falvai. S hogy közben, míg átkelek, míg seregemet kihajózom Africában, s megindulok Carthago ellen, itthon az államot se fenyegesse veszély, lásd be, milyen szégyenletes volna azt állítani, hogy amit te, Q. Fabius, meg tudtál tenni, amikor Hannibal győztesen végigportyázta egész Italiát, arra nem lenne képes most, amikor Hannibalt szinte levertük s megtörtük erejét, P. Licinius consul, ez a rendkívül bátor férfi, aki csak azért nem vett részt a távoli provincia kisorsolásában, mert mint pontifex maximus, nem hiányozhat a szent áldozatoknál.

Herculesre! - ha az általam javasolt módon sem tudjuk gyorsabban befejezni a háborút, még akkor is arra kötelez a római nép méltósága s a külföldi népek és királyok körében élvezett hírneve, hogy bebizonyítsuk: erőnk nemcsak Italia megvédésére elég, hanem Africa megtámadására is; nehogy az legyen az általános vélemény, hogy egyetlen római vezérnek sincs bátorsága arra, amire Hannibal vállalkozott, s hogy míg az előző pun háborúban, amikor Sicilia birtokáért folyt a harc, seregeink és hajóhadunk szüntelen támadásokat intéztek Africa ellen, most, míg Italiáért folyik a harc, Africában béke uralkodik. Legyen egyszer már nyugalma az annyit

szenvedett Italiának; most Africán a sor, azt kell felégetni és végigpusztítani! S inkább Carthago kapui előtt emelkedjék fenyegetve a római tábor, s ne mi legyünk kénytelenek az ellenség sáncait ismét ott látni falaink előtt. Africa legyen színtere a háború utolsó felvonásának, költözzék át oda mindaz, ami tizennégy éven át ránk zúdult: a rémület, menekülés, a földek elpusztítása, a szövetségesek elpártolása, a háborúval járó valamennyi szenvedés.

Ami az állam sorsát, az előttünk álló küzdelmet s a szóban forgó provinciákat illeti, minderről eléggé kifejtettem a véleményemet. Beszédem nagyon hosszúra nyúlna, s nem is érdekelne titeket, ha, amiként Q. Fabius megpróbálta lebecsülni az én hispaniai tevékenységemet, én viszont szavaimban az ő dicsőségét óhajtanám lekicsinyelni, az enyémet pedig felnagyítani. Egyiket sem teszem, összeírt atyák, s így, ha másban nem is, felül fogom múlni őt - én, az ifjú, az öregebbet - szerénységben és önuralomban. Én mindig úgy éltem és cselekedtem, hogy szó nélkül, készségesen elfogadhatom azt a véleményt, amelyet rólam magatokban befolyásolás nélkül formáltatok!”

45. Scipio beszéde nem talált túlságosan kedvező fogadtatásra, mert mindenki tudta: ha a senatusban nem viszi keresztül, hogy Africát provinciaként neki ítéljék, az ügyet azonnal a népgyűlés elé szándékozik terjeszteni. Ezért Q. Fulvius, aki négyszer volt consul, s volt censor is, felszólította a consult: jelentse ki nyíltan a senatus előtt, elismeri-e az atyáknak azt a jogát, hogy a provinciák elosztásáról döntsenek; elfogadja-e, amit határozni fognak, vagy a nép elé akarja vinni a dolgot? S mikor Scipio azt válaszolta, úgy fog cselekedni, ahogy az állam érdekében jónak látja, Fulvius kijelentette:

“Nem azért tettem fel a kérdést, mintha nem tudtam volna, mit fogsz válaszolni vagy cselekedni: hiszen te magad sem titkolod, hogy a senatust inkább próbára teszed, nem pedig megkérdezed, s ha mi nem szavazzuk meg neked tüstént a kívánt provinciát, kész vagy a javaslattal a néphez fordulni. Ezért felszólítalak benneteket, néptribunusok, keljetek védelmemre, ha nem fejtem ki véleményemet, mert hiszen a consul, hiába szavaznák meg az én javaslatomat, a döntést úgysem fogadná el érvényesnek!”

Ezután szóváltás támadt: a consul kijelentette, nem volna jogszerű eljárás, ha a tribunusok megakadályoznák, hogy valamennyi senator, amikor rákerül a sor és megkérdezik, kinyilvánítsa véleményét. A tribunusok viszont úgy döntöttek, hogy ha a consul a senatusra bízza a provinciák ügyében való döntést, akkor - véleményük szerint - el kell fogadnia a senatus határozatát, s ők nem fogják engedni, hogy a népgyűléshez forduljon. De ha nem hajlandó elfogadni a döntést, ők

támogatni fogják azt, aki ebben az ügyben vonakodik leadni szavazatát.

A consul egy napot kért, hogy tiszttársával tanácskozhasson. Másnap elismerték a senatus döntési jogát. A provinciákat a következőképpen osztották el: Az egyik consul megkapta Siciliát s az előző évben C. Servilius parancsnoksága alatt álló harminc hadihajót, s megengedték neki, hogy átkelhet Africába, ha az állam érdekében ezt tartja jónak. A másiknak jutott a bruttiusok földje és a Hannibal elleni háború, azzal a sereggel, amelyet az ott tartózkodó kettőből ő maga kiválaszt. Fölszólították L. Veturiust és Q. Caeciliust, sorsolás vagy megállapodás útján döntsék el, melyikük viseli a háborút Bruttiumban azzal a két legióval, amelyet a consul majd otthagy, s elrendelték, hogy annak, aki ezt a megbízást kapja, vezéri megbízatását egy évvel meg kell hosszabbítani. Meghosszabbították a többiek megbízatását is, akikre hadsereg vagy provincia volt rábízva, kivéve a consulokat és praetorokat. Sorshúzás útján Q. Caeciliusnak jutott a feladat, hogy a bruttiusok földjén a consullal együtt folytassa a háborút Hannibal ellen.

Ezután rendezte meg Scipio az ünnepi játékokat, amelyeket igen nagyszámú s őt lelkesen ünneplő tömeg nézett végig.

Követeket küldtek Delphibe, a Hasdrubaltól szerzett zsákmányból felajánlott ajándékokkal: M. Pomponius Mathót és Q. Catiust. Ezek egy kétszáz font súlyú aranykoronát s az ellenségtől szerzett fegyverek ezer font súlyú ezüstből készült másolatait vitték magukkal.

Mivel Scipio nem kapta meg - s nem is nagyon erőltette - az engedélyt, hogy sorozást tartson, kieszközölte, hogy önkéntes katonákat vihessen magával, továbbá - mivel megígérte, hogy a hajóhadra sem lesz kiadása az államnak -, hogy abból az összegből építsen hajókat, amit erre a célra a szövetségesek felajánlanak.

Először Etruria népei ígérték meg, hogy mindegyik - lehetőségeihez képest - támogatni fogja a consult. Caere lakói gabonát és mindenféle élelmiszert ajánlottak fel a szövetséges hajóslegénységnek; Populonium lakói vasat, a tarquiniibeliek vitorlavásznat, a volaterraeiek hajófelszerelést és gabonát; Arretium lakói háromezer pajzsot s ugyanennyi sisakot, lándzsát, gerelyt és hosszú lándzsát, úgy, hogy ezeknek a számát majd fajtánként arányosan ötvenezerre kerekítik ki; továbbá baltákat, lapátokat, sarlókat, kosarakat és kézimalmokat, annyit, amennyi negyven hadihajónak szükséges, hozzá százhúszezer mérő búzát, s megígérték, hogy gondoskodnak az evezőslegénység és felügyelőik ellátásáról. Perusia, Clusium, Russellae lakói hajóépítésre szolgáló fenyőfát s nagy mennyiségű gabonát ígértek; Scipio azonban az állami erdőkből hozatott fenyőfát. Umbria

népei, továbbá Nursia, Reate, Amiternum polgárai s az egész sabin föld katonákat ígértek, s igen sok önkéntes jelentkezett tengerészkatonának a marsusok, paelignusok és marrucinusok közül. Camerinum polgárai is - noha teljes egyenjogúságot biztosító szerződésük volt a rómaiakkal - egy hatszáz fegyveresből álló cohorsot küldtek.

Scipio, miután megkezdte harminc hajó - húsz ötevezősoros és tíz négyevezősoros - építését, személyesen akkora lendülettel sürgette a munkát, hogy a hajókat, negyvenöt napra rá, hogy a fát az erdőkből odaszállították, teljesen felszerelve és felfegyverezve vízre bocsáthatták.

46. Ezután a harminc hadihajóval s a hajók fedélzetén mintegy hétezer önkéntessel átkelt Siciliába, s P. Licinus is megérkezett a bruttiusok földjére a két consuli sereghez. Ezek közül azt vette át, amelynek eddig C. Veturius consul volt a parancsnoka; Metellusnak megengedte, hogy megtartsa az eddig is alája rendelt legiók parancsnokságát, mert úgy gondolta, könnyebben tud hadakozni a vezényléséhez már hozzászokott csapatokkal.

A praetorok is elindultak, különböző irányban, működési területükre. S mivel a háború folytatásához hiányzott a pénz, a quaestorokat megbízták, bocsássák áruba Campaniában a Görög ároktól a tengerig húzódó földsávot, s lehetőséget adtak olyan bejelentésekre is, hogy melyik földterület volt korábban campaniai polgár birtoka; hogy azt a római állam kisajátíthassa, s a feljelentő jutalmát a megjelölt földterület pénzben megbecsült értékének egy tizedében szabták meg. Cn. Servilius praetort pedig megbízták, gondoskodjék róla, hogy a campaniai polgárok azon a helyen lakjanak, amit számukra a senatusi határozat lakóhelyül kijelölt, s hogy járjon el azok ellen, akik máshol telepedtek le.

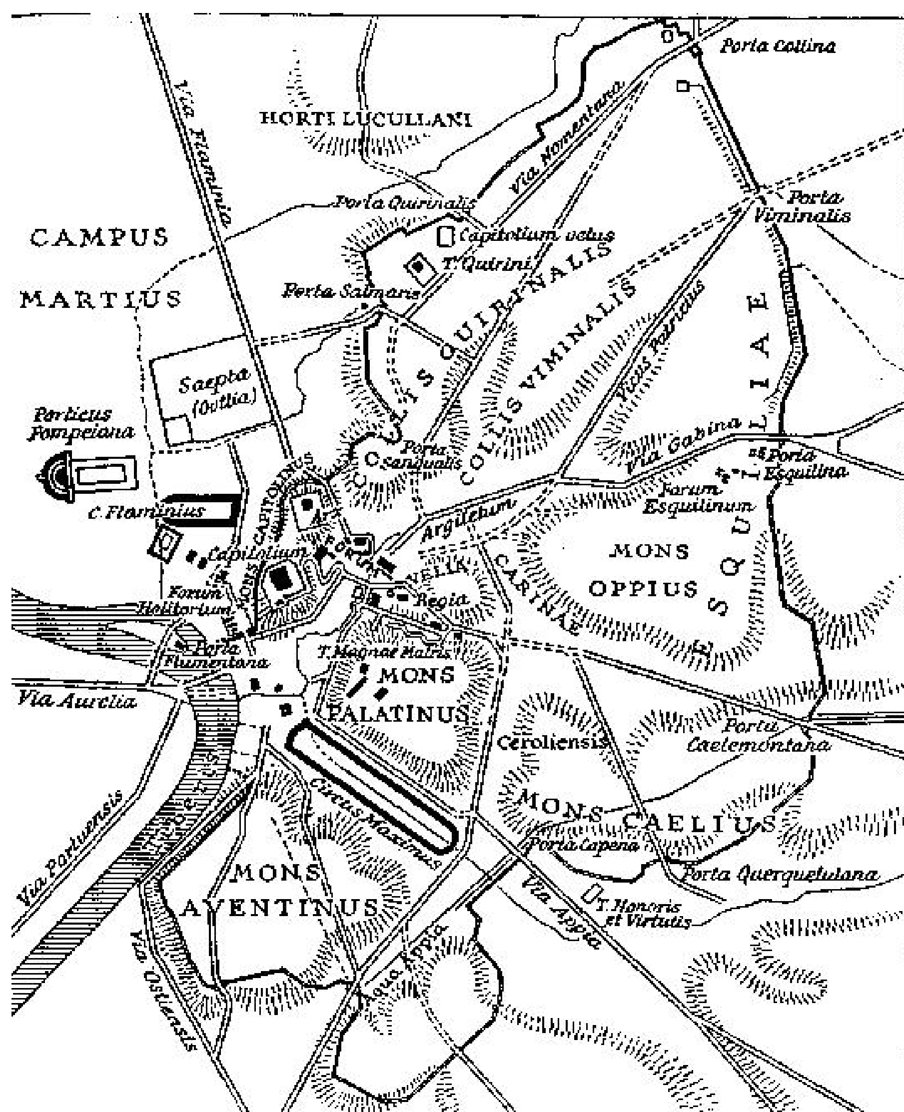
Ugyanezen a nyáron Mago, Hamilcar fia, aki a kisebbik Baleari szigeten, ahol a telet eltöltötte, új sereget sorozott és hajózott be, mintegy harminc hadihajóval, sok teherhajóval, tizenkétezer gyalogos s mintegy kétezer lovas élén átkelt Italiába, hirtelen rajtaütéssel elfoglalta Genuát, mert a tengerpartot semmiféle haderő nem védelmezte. Ezután hajóhadával a Liguri Alpok mellett húzódó tengerpartra hajózott, remélve, hogy itt valamilyen nyugtalanságot kelthet. Az ingaunusok - az egyik ligur törzs - ebben az időben hadat viseltek a hegyi epanteriusok ellen. Ezért a pun vezér, miután zsákmányát egy alpesi városban, Savóban hagyta, s vele védelmül tíz hajót is, többi hajóját pedig visszaküldte Carthagóba, a tengerpart védelmére, mert híre jött, hogy Scipio átkelésre készül, szövetséget kötött az ingaunusokkal, akiknek barátságát nagyobbra értékelte, s

megkezdte a harcot a hegyi lakók ellen. Serege létszáma napról napra növekedett, mert nevének hallatára mindenhonnan özönlöttek hozzá a gallusok.

Az atyákat, mikor Sp. Lucretius leveléből értesültek az itt történtekről, rendkívüli aggodalom fogta el: hasztalanul örültek annak, hogy Hasdrubal és serege két évvel korábban megsemmisült, ha itt új, hasonló háború tör ki, amelynek csupán a vezére más. Ezért megparancsolták M. Livius proconsulnak, hogy önkéntes seregével vonuljon Etruriából Ariminumba, s Cn. Servilius praetort is utasították, hogy ha ezt az államra nézve hasznosnak tartja, indítsa útnak a Városból egy általa kijelölt vezér vezetésével a két városi legiót. A legiók M. Valerius Laevinus vezetésével el is indultak Arretiumba.

E napokban Cn. Octavius, a provincia helytartója, Sardinia mellett elfogott nyolcvan pun teherszállító hajót. Coelius úgy tudósít, hogy ezek Hannibalnak szánt gabonával és utánpótlással voltak megrakva, Valerius viszont azt állítja, hogy az elfogott hajók az Etruriában szerzett zsákmányt és a hegyi ligurok közül ejtett foglyokat szállították Carthagóba.

A bruttiusok földjén ebben az évben szinte semmi említésre méltó esemény sem történt. A rómaiakat és a punokat egyaránt sújtotta a kitört járvány, de a pun sereget a járványon kívül még az éhség is gyötörte. Hannibal a nyarat Iuno Lacinia-szentélye közelében töltötte, ahol egy oltárt építtetett és szentelt fel, amelyre hatalmas feliratban pun és görög nyelven felvésette haditetteit.

Porta Collina
HORTI LUCULLANI
Via Flaminia
Via Nomentana
Porta Quirinalis
Porta Viminalis
CAMPUS
MARTIUS
Capitolium vetus
T. Quirini
COLLIS QUIRINALIS
COLLIS VIMINALIS
Porta Salutaris
Vicus Patricius
ESQUILIAE
Saepta (Ovilia)
Porticus Pompeiana
Porta Sanqualis
Via Gabina
Porta Esquilina
Forum Esquilinum
C. Flaminius
Argiletum
Capitolium
FORUM
VELIA
MONS OPPIUS
Forum Holitorium
Regia
CARINAE
Porta Flumentana
T. Magnae Matris
MONS PALATINUS
Via Aurelia
Ceroliensis
Porta Caelemontana
Via Portuensis
Circus Maximus
MONS CAELIUS
Porta Capena
Porta Querquetulana
MONS AVENTINUS
Via Appia
T. Honoris et Virtutis
Via Ostiensis
Aqua Appia

RÓMA VÁROSA

HUSZONKILENCEDIK KÖNYV

Scipio, miután megérkezett Siciliába, az önkénteseket beosztotta a seregbe, az egyes centuriákba. De közülük háromszáz viruló életkorban lévő, testi erejével kitűnő ifjút fegyvertelenül maga mellett tartott, anélkül, hogy tudták volna, miért tartja vissza, ahelyett, hogy a centuriákba osztaná be vagy felfegyverezné őket. Ezután egész Sicilia ifjúságából kiválasztotta a háromszáz legelőkelőbb származású és leggazdagabb lovagot, hogy ezek kísérjék el majd Africába, s kijelölte a napot, amelyen teljes felszereléssel, lóval és fegyverzettel ellátva meg kell előtte jelenniük. A rájuk váró nehéz szolgálat, amely hazájuktól távol szárazon és vízen annyi megpróbáltatást, oly súlyos veszedelmeket ígért, nemcsak őket töltötte el szorongó félelemmel, hanem szüleiket és rokonaikat is. Mikor elérkezett a kijelölt nap, bemutatták fegyverzetüket és lovukat. Ekkor Scipio közölte: jelentették neki, hogy néhány siciliai lovag fél ettől a véleményük szerint túlságosan is terhes és kemény hadiszolgálattól. Nos, ő jobban szeretné, ha akik így gondolkodnak, azok most mindjárt meg is mondanák neki a véleményüket, nehogy később panaszkodó, tunya s az állam számára hasznavehetetlen katonákká váljanak. Mondják csak ki szabadon, ami a szívüket nyomja, ő jóindulatúan meghallgatja őket. S mikor egyikük felbátorodva ki merte jelenteni, hogy ha már választhat a két lehetőség között, neki semmi kedve katonáskodni, Scipio így válaszolt:

- Minthogy, ifjú ember, nyíltan kimondtad, ami a szívedet nyomta, számodra helyettesről gondoskodom, add át neki fegyveredet és lovadat s egyéb hadi felszerelésedet, vidd innen tüstént haza magaddal, képezd ki, gondoskodj róla, hogy megtanuljon bánni a lóval és fegyverrel!

S a lovagra, aki boldogan fogadta el javaslatát, rábízta a mellette tartózkodó háromszáz fegyvertelen ifjú egyikét.

A többi, látva, hogy a fővezér a lovagot - e feltétellel - milyen készségesen mentesítette a szolgálat alól, mind felmentését kérte, s mind kapott egy helyettest. Így a háromszáz siciliai helyét háromszáz római lovag foglalta el, anélkül, hogy ez az államnak pénzébe került volna. Kiképzésükről és begyakorlásukról a siciliabeliek gondoskodtak, mivel a fővezér úgy rendelkezett, hogy aki ezt nem teszi meg, annak magának kell szolgálnia. Azt mondják, kiváló lovascsapat vált belőlük, és sok ütközetben szolgálták eredményesen az államot.

Scipio ezután megszemlélte a legiókat, kiválasztotta a legtöbb szolgálati évvel rendelkező katonákat, főképpen azokat, akik még Marcellus fővezérsége idején szolgáltak, mert úgy gondolta, hogy ők

részesültek a legjobb kiképzésben, és Syracusae hosszú ostroma alatt ők szerezték a legtöbb tapasztalatot városok megostromlásában; hiszen szeme előtt nem valami kis cél, hanem most már Carthago lerombolása lebegett. Ezután seregét szétosztotta a városok között, gabonaszállításra szólította fel a siciliai városokat, s takarékoskodott azzal, amit Italiából hozott. Kijavíttatta a régi hajókat, és zsákmányszerző útra küldte velük Africába C. Laeliust, az új hajókat pedig Panhormusban partra vonatta, hogy - mivel sebtében, nyers fából készültek - télen át a szárazföldön álljanak.

Miután minden előkészületet megtett a háborúra, elment Syracusaeba, amely még nem nyugodott meg teljesen a háború súlyos megpróbáltatásai után. A görögök néhány italiai születésű embertől visszakövetelték javaikat, amelyek visszaadását a senatus megígérte, ezek azonban éppolyan erőszakosan ragaszkodtak hozzá, mint ahogy a háború folyamán megszerezték. Scipio, mivel mindennél fontosabbnak tartotta, hogy az állam ígéretét teljesítsék, részben rendelettel, részben a jogtalanul szerzett vagyonhoz makacsul ragaszkodók ellen hozott ítélettel elérte, hogy a syracusaebeliek visszakapják tulajdonukat. Intézkedését nemcsak ezek fogadták örömmel, hanem Sicilia valamennyi népe is, és még lelkesebben támogatták háborús előkészületeit.

Hispaniában ugyanezen a nyáron komoly háború tört ki, amelyet az ilerges Indebilis szított, s erre nem volt semmi más oka, csupán az, hogy Scipio iránt érzett csodálatában megvetéssel viseltetett minden más római hadvezérrel szemben. Úgy gondolta, hogy miután Hannibal a többit megölte, a rómaiaknak ez az egyetlen élő hadvezére, ezért nem akadt a Scipiók halála után náluk senki más, akit Hispaniába küldjenek, s most, miután Italiában jobban szorongatja őket a háború, visszahívták, hogy szembeszálljon Hanniballal. Különben is, a hadvezérek Hispaniában most már csupán a nevük szerint azok, hiszen a régi hadsereget is elvitték onnan. S minden tekintetben akkora zűrzavar uralkodik náluk, mint valami kiképzetlen újonc tömegben; itt van a soha vissza nem térő alkalom Hispania felszabadítására. A mai napig vagy a carthagóiak vagy a rómaiak rabszolgái voltak, s nem felváltva hol ezeké, hol azoké, hanem időnként egyszerre mindkettőé. A rómaiak elűzték a carthagóiakat; a hispanok, ha összefognak, most elűzhetik a rómaiakat. Hispania felszabadulhat mindenféle idegen uralom alól, s örök időkig visszatérhet atyái életmódjához és szokásaihoz.

Nemcsak a maga népét tüzelte fel ilyen és hasonló szónoklatokkal, de az ausetanusok szomszédos törzsét, s a vele vagy ezekkel szomszédos népeket is. Így néhány nap alatt a sedetanusok földjén kijelölt helyen harmincezer gyalogos és mintegy négyezer lovas gyűlt

össze.

2. A római hadvezérek, L. Lentulus és L. Manlius Acidinus, nehogy a háború, mert mindjárt az elején nem nyomták el, továbbharapóddzék, maguk is egyesítették seregeiket, s az ausetanusok földjén át - miközben úgy kímélték az ellenséges területet, mintha ott máris béke uralkodnék - az ellenség tartózkodási helyére vonultak, s táborukat azokétól háromezer lépésnyi távolságban ütötték fel.

Először követek útján próbálták rábeszélni Indebilist - hasztalanul -, hogy tegye le a fegyvert. Majd mikor a hispan lovasság hirtelenül lecsapott a takarmányszállító római katonákra, s a római lovasság őrállásaiból ezek segítségére sietett, lovascsata alakult ki, amely egyik félnek sem hozott említésre méltó sikert. Másnap kora hajnalban a római tábortól mintegy ezer lépésnyire megjelent a felfegyverzett és felkészült, ütközetre felsorakozott ellenség. Középen álltak az ausetanusok, a jobbszárnyat az ilergesek, a balt kevéssé ismert hispaniai népek alkották. A szárnyak és a csatasor közepe között elég széles térközt hagytak, hogy ha elérkezik az ideje, itt törhessenek előre a lovasok. A rómaiak a szokásos módon állították fel csatasorukat, legfeljebb abban utánozták az ellenséget, hogy a legiók között maguk is utakat hagytak a lovasság számára. Egyébként Lentulus úgy vélte, hogy az a fél tudja majd eredményesen használni lovasságát, amelynek lovasai elsőnek törnek be az ellenséges csatasor szabadon hagyott réseibe, ezért utasította Ser. Cornelius katonai tribunust, hogy teljes erővel vágtassanak előre az ellenséges csatasorban szabadon hagyott utakon. Ő maga, mivel a gyalogság nem túl nagy sikerrel kezdte meg a harcot, csupán addig várt, míg a balszárnyon az ilergesekkel szemben elhelyezett, s most meghátráló tizenkettedik legio támogatására a tartalékból az első csatasorba odaküldte a tizenharmadik legiót, s mikor itt kiegyenlítődött a küzdelem, csatlakozott L. Manliushoz, aki az első sorokban buzdította katonáit, s erősítést vezetett oda, ahol a helyzet megkívánta. Közölte vele, hogy a balszárny szilárdan helytáll, s már elküldte Ser. Corneliust, hogy fergeteges lovasrohammal karolja át az ellenséget.

Alig mondta ki e szavakat, mikor a római lovasság az ellenség közé benyargalva részben megzavarta a gyalogosok hadsorait, részben elzárta a hispan lovasok előtt az utat, ahol előretörhettek volna. Ezért a hispanok lemondtak a lovas harcról, s leszálltak lovukról a földre. Mikor a római hadvezérek látták, hogy az ellenséges hadsorok összezavarodnak, zűrzavar és félelem vesz erőt rajtuk, s a csapatok rendje felbomlik, arra buzdították és intették katonáikat: támadjanak a fejét vesztett ellenségre, s ne hagyják, hogy sorait rendezze. S a barbárok nem is tudnak ellenállni viharos rohamuknak, ha nem állja útjukat az első csatasor előtt lovukról leszállt lovasaival maga a

fejedelem, Indebilis. Itt jó ideig egy helyben tombolt a kegyetlen küzdelem. De mikor aztán azok is, akik a félholtan is helytálló, s végül egy dárdadobástól a földre hanyatló király körül küzdöttek, elestek a dárdazáporban, megkezdődött az általános menekülés. Igen sokat vágtak le közülük, mert a lovasoknak nem volt idejük lóra ülni, s mivel rémült menekülésük közben a rómaiak szorosan a sarkukban voltak, s nem tértek vissza addig, míg az ellenséget táborából is ki nem űzték.

E napon tizenháromezer hispaniait öltek meg, s mintegy ezernyolcszázat ejtettek fogságba. A rómaiak és szövetségeseik közül valamivel több mint kétszázan estek el, főként a balszárnyon. A táborukból kiűzött hispanok, s azok, akik a csatából megmenekültek, először szétszóródtak a földeken, majd ki-ki hazatért otthonába.

3. Mikor Mandonius gyűlésbe hívta őket, az elszenvedett vereség miatt keseregve szidalmazták a háború kezdeményezőit, s úgy döntöttek, követeket fognak küldeni azzal az ajánlattal, hogy kiszolgáltatják fegyvereiket és megadják magukat. Mikor ezek a felelősséget Indebilisre, a háború kezdeményezőjére s a csatában legnagyobbrészt elesett többi fejedelemre hárították, s felajánlották, hogy átadják fegyvereiket és megadják magukat, azt a választ kapták, hogy megadásukat csak azzal a feltétellel fogadják el, ha élve kiszolgáltatják Mandoniust s a többi háborúra bujtogatót, mert ha nem, a római sereg benyomul az ilergesek, ausetanusok s azután sorban a többi nép területére. Ezt a választ kapták a küldöttek, s ezt ismertették a gyűlésen, ahol Mandoniust és a többi fejedelmet elfogták, s átadták, hogy kivégezzék őket. Hispania népei visszanyerték a békét; kötelezték őket, hogy fizessék ki az évi zsold kétszeresét, adjanak hat hónapra elegendő gabonát, valamint köpenyeket és ruhákat a hadseregnek, s mintegy harminc várostól túszokat is szedtek.

Így tört ki és ért véget a fellázadt Hispaniában minden nagyobb megrázkódtatás nélkül néhány nap alatt a felkelés, s ekkor a háború minden félelme Africába költözött át. C. Laelius egyik éjjel kikötött Hippo Regius mellett, s napfelkeltekor katonáival és a hajóslegénységgel szabályos hadirendben elindult, hogy feldúlja a vidéket. Minthogy mindenütt mélységes és gondtalan béke uralkodott, igen nagy pusztítást műveltek: a Carthagóba lélekszakadva megérkező hírnökök nagy rémületet okozva jelentették, hogy itt van Scipio a római hajóhaddal - ugyanis már előbb híre járt, hogy Scipio átkelt Siciliába. S mivel nem tudták pontosan, mennyi hajót is láttak, s azt sem, hogy mekkora sereg pusztítja a földeket, a félelem hatására mindent még jobban felnagyítottak. Ezért lelküket először rémület és megrendülés, majd elkeseredés töltötte el; hiszen úgy megváltozott a

helyzet, hogy nekik, akik nemrég győztes seregükkel Róma falai előtt álltak, s annyi ellenséges sereg megsemmisítése után hatalmukat erőszak vagy önkéntes megadás útján Italia valamennyi népére kiterjesztették, most, hogy a hadiszerencse megfordult, látniuk kell, mint dúlják fel Africa földjét, s veszik ostrom alá Carthagót! S koránt sincs annyi erejük mindennek az elviselésére, mint a rómaiaknak volt. Hiszen azoknál lekaszabolt seregeiket egyre erősebb s egyre nagyobb számú ifjúsággal pótolta a római polgárság és Latium; náluk azonban a városban és a vidéken egyaránt háborúra alkalmatlan polgárok laknak; ők zsoldért toboroznak segédcsapatokat az africaiak közül, egy olyan népből, amely bármilyen kósza remény csábítására állhatatlanná és megbízhatatlanná válik. S ami a királyokat illeti: Syphax a Scipióval folytatott megbeszélés után elhidegedett tőlük, Masinissa pedig nyíltan fellázadva legelkeseredettebb ellenségükké vált. Sehol sincs semmi remény, sehol semmi segítség! Mago sem tudott Galliában semmi nyugtalanságot kelteni, sem Hanniballal egyesülni, s magának Hannibalnak is már megfogyatkozott hírneve és ereje.

4. Az új hír hatására először is siránkozásba kezdtek helyzetük miatt, de azután a szorongató rémület újra megfontolásra késztette őket: hogyan szállhatnának szembe a fenyegető veszedelemmel. Elhatározták, hogy a városban és vidéken haladéktalanul sorozást tartanak, kiküldöttek útján africai zsoldoscsapatokat toboroznak, megerősítik a várost, élelmiszert halmoznak föl, hajítódárdákat és fegyvereket gyártanak, hajókat szerelnek fel s küldenek el Hippóhoz, hogy szembeszálljanak a római hajóhaddal. S mikor már javában tevékenykedtek, végre megérkezett a hír, hogy nem Scipio hanem Laetius kelt át a tengeren, és csupán annyi csapattal, amennyi a földeken való portyázásra elegendő. A háború súlypontja és fő ereje még Siciliában van. Így fellélegeztek, s követeket kezdtek küldeni Syphaxhoz s a többi fejedelemhez, hogy megerősítsék a megkötött szövetségeket. Követeket küldtek Philippushoz is, hogy ígérjenek neki kétszáz ezüst talentumot arra az esetre, ha átkel Siciliába vagy Italiába.

Üzentek Italiában tartózkodó hadvezéreiknek is, hogy igyekezzenek Scipiót a rémületkeltés minden eszközével ott tartani. Magóhoz nemcsak követeket küldtek, hanem huszonöt hadihajót, hatezer gyalogost, nyolcszáz lovast és hét elefántot is, és még tekintélyes pénzösszeget, hogy toborozzon zsoldoscsapatokat, velük megerősödve vonuljon Róma városa közelébe, és egyesüljön Hanniballal. Ilyen előkészületekkel és tanácskozásokkal voltak elfoglalva Carthagóban.

Miközben Laelius hatalmas zsákmányt hajtott el a fegyvertelen és védelem nélkül hagyott vidékről, megérkezett hozzá néhány lovas kíséretében Masinissa, akit az a hír csábított ide, hogy itt van a római

hajóhad. Panaszkodott Scipio késedelmeskedő hadvezetése miatt, hogy nem kelt át seregével máris Africába, amíg a carthagóiak meg vannak zavarodva, Syphaxot pedig leköti a szomszédaival folytatott háborúskodás. Róla egyébként is biztosan állíthatja, hogy ha módja lesz rá, hogy saját ügyeit kívánsága szerint rendezhesse, semmiképpen nem lesz hűséges szövetségese a rómaiaknak. Kérte Laeliust: figyelmeztesse és sürgesse Scipiót, hogy sietnie kell. Ő, Masinissa, noha a királyságtól megfosztották, nem megvetendő számú gyalogos és lovas haderővel áll majd rendelkezésére. Maga Laelius sem időzhet tovább Africában, mert úgy hiszi, hogy egy hajóraj futott ki Carthagóból, s ezzel Scipio távollétében nem lesz biztonságos harcba bocsátkoznia.

5. Laelius a beszélgetés után elbocsátotta Masinissát, másnap pedig zsákmánnyal megrakott hajóival kifutott Hippóból, s miután megérkezett Siciliába, közölte Scipióval Masinissa üzenetét.

Körülbelül ezekben a napokban kötöttek ki a Carthagóból Magónak küldött hajók az albingaunumi ligurok és Genua között. Ekkor éppen e helyen tartózkodott Mago hajóhada is. Ő meghallgatva a követek utasítását, hogy szervezzen akkora sereget, amekkorát csak lehetséges, tüstént gyűlésbe hívta a gallusokat és ligurokat - ugyanis mindkét nép nagy számban lakik azon a vidéken. Itt kijelentette: azért küldték őt hozzájuk, hogy visszaadja szabadságukat, s most maguk is láthatják, hogy hazulról is küldenek neki csapatokat. De hogy mekkora erővel, mekkora sereggel viselje ezt a háborút, az tőlük függ. A két római seregből az egyik Galliában, a másik Etruriában tartózkodik, s ő biztosan tudja, hogy Sp. Lucretius egyesülni fog M. Liviusszal. Sok ezer embert kell felfegyverezniük, hogy képesek legyenek ellenállni a két római hadvezérnek és seregüknek.

A gallusok erre azt válaszolták, hogy leghőbb vágyuk segítségére lenni, de mivel az egyik római tábor ott áll határaikon belül, a másik pedig szinte látótávolságban a szomszédos Etruriában, s az ellenséges seregek azonnal kétfelől törnének földjükre, ha kiderül, hogy csapatokkal segítették a punokat, olyan támogatást kívánjanak a gallusoktól, amit ők titokban is megadhatnak.

A ligurok, mivel földjüktől és városaiktól messzebb esnek a római táborok, szabadon dönthetnek; az lenne a helyes, ha ők fegyvereznék fel fiatalságukat, s erejükhöz képest ők vállalnának részt a háborúból.

A ligurok nem is vonakodtak ettől, csak két hónapnyi időt kértek, hogy megtarthassák a sorozást. Közben Mago, a földekre titokban szétküldött emberei útján, gallus zsoldosokat toborzott, s a gallus törzsek titokban mindenféle élelmet is küldtek neki.

M. Livius önkéntesekből álló seregével Etruriából Galliába vonult át, egyesült Lucretiusszal, s felkészült rá, hogy ha Mago a ligurok földjéről közelebb akar nyomulni a Városhoz, szembeszáll vele, ha viszont a pun vezér nyugodtan ott marad az Alpok zugában, ő maga is ugyanott fog tartózkodni Ariminum környékén, hogy megoltalmazza Italiát.

6. Miután C. Laelius visszatért Africából, Scipiót is ösztönözte Masinissa üzenete, s a katonák is, látva, hogy az ellenségtől szerzett zsákmány egy egész hajórajt megtölt, égtek a vágytól, hogy minél előbb kezdjék meg az átkelést; de a nagyobb vállalkozás végrehajtását egy kisebbik akadályozta meg: Locri visszafoglalása; ez a város Italia elpártolása idején szintén a punok oldalára állott. Egy egészen kis véletlen csillantotta fel a reményt, hogy a vállalkozás sikerülhet. Bruttiumban úgy alakultak az események, hogy nem is szabályos háború folyt, hanem inkább útonállás lett belőle; ezt a numidák kezdték el, s a bruttiusok nem is a punok szövetségeseiként, hanem velük született hajlamuknál fogva átvették ezt a gyakorlatot. Végül a római katonákat is megfertőzte a ragály, maguk is örömüket lelték a rablásban, s amennyire vezérük megengedte, be-betörtek az ellenséges területekre.

Egyszer megtámadtak, körülfogtak s Regiumba vittek néhány locribelit is, akik kimerészkedtek a városból. A foglyok között akadt néhány mesterember is, aki Locri fellegvárában fizetésért rendszeresen szokott dolgozni a punoknak. Ezeket felismerték azok a Locriba való vezető emberek, akik, miután a Locrit Hannibalnak kiszolgáltató ellenpárt száműzte őket, Regiumban telepedtek le. S mikor kérdezgetni kezdték őket mindenféléről, mint az otthonuktól régóta távollévő emberek szokták, hogy mi a helyzet otthon, a mesteremberek, válaszolva kérdéseikre, felkeltették bennük a reményt, hogy ha kiváltják és hazaküldik őket, kiszolgáltatják nekik a várat: ők ott laknak, s minden tekintetben a carthagóiak teljes bizalmát élvezik. A száműzöttek, akiket egyszerre gyötört a honvágy s kínzott az óhaj, hogy bosszút álljanak ellenségeiken, azonnal kiváltották és hazaküldték őket, megbeszélve velük a terv lebonyolítását, hogy a távolból milyen jelzésekkel értesítsék egymást.

Ezután elmentek Scipióhoz Syracusaeba, ahol a száműzöttek egy része is tartózkodott, s értesítették a foglyokkal folytatott megbeszélésükről. A consul, miután reményt keltettek benne, hogy a vállalkozás sikerül, elküldte velük M. Sergius és P. Matienus katonai tribunusokat, azzal a paranccsal, hogy vigyenek magukkal Regiumból Locri alá háromezer katonát, egyszersmind írt Q. Pleminius propraetornak is, hogy támogassa a vállalkozást.

Elindultak Regiumból, a vár megadott magasságának megfelelő hosszúságú létrákat vittek magukkal, s körülbelül éjféltájban a megbeszélt helyről leadták a vár elárulóinak a jelzést. Ezek már készenlétben voltak és figyeltek; leengedték a falakról az erre a célra készített létrákat, egyszerre több helyen is fogadták a felkapaszkodókat, majd, mielőtt még kiáltozni kezdhettek volna, rátámadtak a pun őrökre, akik semmi ilyesmitől nem félve, mélyen aludtak. Először ezeknek a halálhörgését lehetett hallani, majd a többiek is felrettentek álmukból, rémülettel eltelve, mert nem tudták, mi történt, s végül, miközben kölcsönösen felriasztották egymást, világosabb lett a helyzet. Most már ki-ki fegyverért kiáltott: az ellenség itt van a várban, öldösik az őröket! S a számban megközelítőleg sem egyenlő római csapat alulmaradt volna, ha nem kelt zűrzavart a falon kívül lévők kiáltozása, amelyről a mindent bizonytalanná nagyító éjszakai kavarodásban nem lehetett tudni, honnan hallatszik. Így a punok megrémülve, mintha a város máris telve volna ellenséggel, feladták a harcot, s átmenekültek a másik várba - ugyanis egymástól nem messze két fellegvár volt.

A várost, a győztesnek kijáró jutalomdíjként, a polgárok kerítették birtokukba, s mindkét várból naponta kezdeményeztek kisebb csatározásokat. A római helyőrség vezére Q. Pleminius, a puné Hamilcar volt. Seregüket mindketten a környékről odahívott segédcsapatokkal igyekeztek megerősíteni. Végül maga Hannibal is megjelent, s a rómaiak nem is lettek volna képesek feltartóztatni, ha a locribeliek, elkeseredve a punok gőgje és kapzsisága miatt, nem állanak tömegesen az ő pártjukra.

9. Scipio, mikor hírül vette, hogy Locrinál a helyzet válságosra fordult, s maga Hannibal is felvonult, nehogy a helyőrség is veszélybe jusson - ugyanis onnan nem volt könnyű a visszavonulás -, Messanából, amelynek védelmére öccsét, L. Scipiót hagyta hátra, mikor a dagály megfordította az áramlás irányát, ezt kihasználva ő maga is elindította hajóhadát. Hannibal a Locritól nem messze lévő Bulotus folyótól követet küldött övéihez, hogy napkeltekor a lehető legnagyobb erővel kezdjenek csatát a rómaiak és locribeliek ellen, s közben majd ő maga, míg mindenki erre a kavarodásra figyel, hátulról támad a kevéssé éber városra. De reggel, mikor látta, hogy megkezdődött a viadal, nem akart beszorulni a fellegvárba, ahol csapatait csak akadályozta volna a szűk hely, de létrákat sem hozott magával a falak megmászására. Egy halomba rakatta a poggyászt, nem messze a várostól felállította arcvonalát, hogy az ellenség megrémüljön, s a numida lovasokkal körülnyargalta a várost, hogy addig is, míg megérkeznek a létrák s az ostromhoz szükséges egyéb felszerelések, megvizsgálja, hol kínálkoznék legjobb hely a támadásra.

De mikor közelebb nyomultak a falakhoz, s egy lövedék éppen a közvetlen mellette álló embert találta el, a veszélyes véletlentől megrémülve, visszavonulót fúvatott, s hajítótávolságnál messzebb állította fel megerősített táborát. A római hajóhad Messanából néhány óra alatt, még napvilágnál ért el Locrihoz, itt mindenki partra szállt, s még napkelte előtt megindultak a város ellen.

Másnap a várban lévő punok kezdték meg a harcot, s Hannibal, most már létrákkal, s minden, az ostromhoz szükséges eszközzel felszerelve, a falak alá nyomult, amikor hirtelen - noha mindent inkább várt volna, mint ezt - a feltárt kapun át kirontottak rá a rómaiak, s a meglepett emberekre rátámadva kétszázat levágtak közülük. Hannibal, mikor észrevette, hogy itt van a consul, többi emberét visszavezette táborába, futárt küldött a várban lévőkhöz, hogy segítsenek magukon, ahogy tudnak, majd felszedve táborát, éjszaka elvonult. A vár védői felgyújtották az általuk már elfoglalt házakat, hogy ez az ijedtség feltartóztassa az ellenséget, s menekülésnek is beillő futólépésben még az éj beállta előtt utolérték övéik hadmenetét.

8. Scipio, mikor látta, hogy az ellenség elhagyta a fellegvárat s tábora is üres, gyűlésbe hívta a locribelieket, s keményen megpirongatta őket elpártolásukért; ennek kezdeményezőit kivégeztette, s javaikat az ellenpárt vezető embereinek adta, a rómaiak iránt tanúsított kiemelkedő hűségükért. Kijelentette, hogy ami az egész várost illeti, a locribelieknek nem ád, de nem is vesz el tőlük semmit; küldjenek követeket Rómába, az lesz a sorsuk, amit a senatus szerint megérdemelnek. De azt biztosan tudja, hogy bármily rossz szolgálatot tettek is a római államnak, jobb lesz a sorsuk a rájuk haragvó rómaiak, mint a baráti carthagóiak alatt. A város védelmére legatusát, Pleminiust s a várost elfoglaló különítményt hagyta hátra, s a vele ideérkezett csapatokkal együtt visszatért Messanába.

A locribeliekkel a rómaiaktól való elpártolásuk után a carthagóiak olyan gőgösen és könyörtelenül bántak, hogy ők a mérsékeltebb túlkapásokat nemcsak közönyösen, hanem szinte készségesen elviselték volna, de kétségtelen, hogy Pleminius annyira felülmúlta Hamilcart, a helyőrség parancsnokát, a római megszálló csapatok pedig a punokat elvetemültségben és kapzsiságban, hogy úgy tűnt fel, nemcsak a fegyverek, de a bűnök terén is vetekednek egymással. A vezér és katonái a városiakkal szemben semmit se mulasztottak el, ami csak a kiszolgáltatottak előtt gyűlöletessé teheti a hatalmasabb erejét. Hallatlan gyalázatosságokra vetemedtek velük magukkal, gyermekeikkel és asszonyaikkal szemben. Kapzsiságukban még a szentélyek kirablásától sem riadtak vissza. Nemcsak a többi templomot szentségtelenítették meg, hanem Proserpina kincseit is, amelyekhez még soha nem mert hozzányúlni senki, kivéve Pyrrhust,

aki, mint mondják, elraboltatta e kincset, majd hogy súlyosan megbűnhődött, visszaszolgáltatta, amit szentségtörő módon elvitt. Ezért, miként hajdan a király hajótörésben szétzúzódott hajóiról semmit sem tudtak épségben kimenteni a szárazföldre az istennő magukkal vitt pénzén kívül, éppúgy büntette most ugyanaz a pénz százféle csapással mindazokat, akik a szentély kirablásával beszennyezték magukat: elvette józan eszüket, s vad dühvel töltve el őket, szembeállította vezért a vezérrel, közkatonát a közkatonával.

9. A főparancsnokság Pleminius kezében volt; a csapatoknak, amelyeket ő vezetett oda Regiumból, egy része neki, más része a tribunusoknak volt alárendelve. Pleminius egyik katonája valamelyik polgár házából elrabolt egy serleget, s miközben a tulajdonosok elől menekült, összefutott Sergius és Matienus tribunusokkal. Mikor a katonától a tribunusok parancsára elvették a kelyhet, ebből civódás, kiáltozás, végül küzdelem támadt Pleminius és a tribunusok katonái között, s a tömeg és a zajongás abban a mértékben nőtt, ahogy a segítségükre siető többiek saját pártjukhoz csatlakoztak. Pleminius katonái húzták a rövidebbet, s mikor véres sebeiket mutogatva, méltatlankodó kiáltozással hozzá rohantak, s tudtára adták, hogy a küzdelemben őt becsmérlő szavak is elhangzottak, ő haragtól lángolva kirohant házából, hívatta a tribunusokat, megparancsolta, hogy vetkőztessék le őket, s készítsék elő a vesszőnyalábokat.

Ruhájuk lerángatása hosszabb ideig tartott, mivel közben tiltakoztak, s katonáikhoz kiáltoztak segítségért, s az iménti győzelemtől nekiszilajodott katonák, mintha az ellenség ellen szólították volna őket fegyverbe, egyszeriben mindenhonnan összeszaladtak, s meglátva tribunusaik testén már a vesszőcsapások nyomát, abban a pillanatban még sokkal féktelenebb haragra gerjedtek. Nemcsak a rangot, de még az emberséget sem véve tekintetbe, magára a legatusra támadnak, miután előzőleg a lictorokat is méltatlan módon bántalmazták. Rárohannak, kiráncigálják az őt körülfogva védelmező emberek közül, bántalmazzák, mintha ellenség volna, levágják fülét és orrát, s ott hagyják feküdni szinte élettelenül.

Scipio, miután Messanában jelentést kapott a történtekről, néhány nap múlva egy hatevezősoroson átkelt Locriba, s vizsgálatot tartott Pleminius és a tribunusok ügyében. Pleminiust felmentette a felelősség alól, megerősítette ott betöltött főparancsnoki tisztségében, viszont a tribunusokat vétkesnek nyilvánította, s bilincsbe verette, hogy szállítsák őket Rómába a senatus elé, majd visszautazott Messanába, onnan pedig Syracusaeba. Pleminius tehetetlen dühében úgy vélve, hogy Scipio közönyösen kezelte, s túlságosan könnyen vette az őt ért jogtalanságot, s hogy a viszálykodás igazi lényegét más nem tudja megítélni, csak az, aki a szörnyű cselekedetet áldozatként elszenvedte,

maga elé hozatta a tribunusokat, minden lehető kínzásmóddal, amit emberi test csak elszenvedhet, meggyötörte őket, s nem elégedvén meg az élők megbüntetésével, holttestüket is temetés nélkül kidobatta. Hasonló kegyetlenséggel járt el azokkal az előkelő locribeliekkel szemben is, akik, mint hallotta, Scipióhoz fordultak, hogy jogtalanságai miatt panaszt tegyenek ellene. S ha eddig önkényeskedésből vagy kapzsiságból vetemedett példátlan szörnyűségekre a szövetségesekkel szemben, most bosszúvágyában ezek sokszorosát követte el, s szégyenletes és gyűlöletes hírbe hozta nemcsak saját magát, de fővezérét is.

10. Már közeledett a választógyűlés ideje, mikor megérkezett Rómába P. Licinius consul levele: magát és seregét súlyos járvány sújtotta, s nem is tudnának helytállni, ha ugyanaz a csapás nem érte volna hasonló vagy még nagyobb erővel az ellenséget is, ezért, minthogy a választáson ő maga nem tud megjelenni, ha az atyák is így látják jónak, Q. Caecilius Metellust dictatornak nevezi ki a választógyűlés megtartására. Az állam érdekét szolgálná, ha elbocsátanák Q. Caecilius seregét; jelenleg nem vehetik semmi hasznát, mivel Hannibal már visszavonult téli táborába seregével együtt, s ebben a táborban akkora erővel dühöng a járvány, hogy ha idejében nem oszlatják fel, az egész legénységből egyetlen ember sem marad életben.

Az atyák felhatalmazták a consult: járjon el ebben az ügyben úgy, ahogy az állam érdekében és saját lelkiismerete szerint jónak látja.

A polgárokat ebben az időben egyszerre vallásos aggodalom szállta meg, mert a gyakori kőesők miatt ez évben betekintettek a Sibylla-könyvekbe, s ott azt a jósverset találták, hogy ha majd egyszer külföldi ellenség kezd háborút Italia földjén, ezt úgy tudják elűzni Italiából és legyőzni, ha Pessinusból Rómába hozzák az Idai Anyát. Ez a jósvers, amelyet a decemvirek felkutattak, annál nagyobb hatást tett az atyákra, mert a követek is, akik ajándékot vittek Delphibe, azt jelentették, hogy mikor ők áldoztak a pythói Apollónak, nemcsak az áldozatnál mutatkoztak kedvező jelek, hanem a jóshelyről is azt a választ hallották, hogy a római népre sokkal nagyobb győzelem vár, mint az, amelynek fegyverzsákmányát ajándékul elhozták. A reményteli képet még kiegészítették azzal, hogy Scipio lelke is mintegy megjósolta a háború végét, mikor Africát követelte provinciául. Ezért, hogy minél hamarabb részesei lehessenek a végzet, az előjelek, a jóslatok és csodajelek által megjósolt győzelemnek, azon töprengtek és tárgyaltak, milyen úton-módon hozhatnák az istennőt Rómába.

11. A római népnek Asia államai között eddig még egyetlen

szövetségese sem volt. Ekkor azonban eszükbe jutott, hogy annak idején a népet pusztító ragály miatt Aesculapiust is áthozták Görögországból, amellyel semmiféle szerződésük nem volt, s hogy most már - a Philippus ellen közösen kezdett háború miatt - barátságba kerültek Attalusszal, s ő a római nép kedvéért meg fogja tenni, ami tőle telik. Ezért elhatározták, hogy követségbe küldik hozzá M. Valerius Laevinust, akt kétszer volt consul, s Görögországban viselt háborút, M. Caecilius Metellus volt praetort, Ser. Sulpicius Galba volt aedilist, s két volt quaestort, Cn. Tremellius Flaccust és M. Valerius Faltót. Öt ötevezősoros hajót adtak nekik, hogy a római nép méltóságához illő módon keressék fel azokat a vidékeket, ahol tiszteletet kell szerezniük a római nép nevének.

Mikor az Asia felé tartó küldöttek először Delphiben partra szálltak, a jóshelyhez járultak, s megkérdezték, milyen reményük lehet nekik és a római népnek a feladat teljesítésére, amelynek kedvéért őket hazulról ideküldték. A hagyomány szerint azt a választ kapták, hogy Attalus király segítségével elérik céljukat, s ha majd az istennőt Rómába viszik, gondoskodjanak róla, hogy ott vendégszerető módon Róma legfeddhetetlenebb életű embere fogadja.

Elmentek Pergamumba a királyhoz. Ő nyájasan fogadta a küldötteket, elkísérte őket Phrygiába, Pessinusba, s átadta nekik a szent követ, amelyet az ott lakók az istenek anyjának neveznek, s megengedte, hogy elszállítsák Rómába. A követek M. Valerius Faltót küldték Rómába, aki hírül adta, hogy az istennő útban van, s hogy kutassák fel az államban a legfeddhetetlenebb embert, aki majd illő vendégszeretettel fogadja.

A consul Bruttiumban Q. Caecilius Metellust nevezte ki dictatornak a választás megtartására, seregét pedig elbocsátotta; a lovasság főparancsnoka L. Veturius Philo lett. A dictator megtartotta a választógyűlést. Consulok lettek: M. Cornelius Cethegus és P. Sempronius Tuditanus - ez utóbbi távollétében, mert Görögországban volt a provinciája. Ezután a praetorokat választották meg: T. Claudius Nerót, M. Marcius Rallát, L. Scribonius Libót és M. Pomponius Mathót. A választás befejezése után a dictator lemondott tisztségéről.

Újra megrendezték három napon át a Római, és hét napon át a Plebeius Játékokat. Curulis aedilisek voltak: Cnaeius és Lucius Cornelius Lentulus; Lucius Hispaniát kapta meg provinciának; őt távollétében választották meg, és távollétében viselte tisztségét. Ti. Claudius Asellus és M. Iunius Pennus voltak a plebeius aedilisek. M. Marcellus ebben az évben szentelte fel a Porta Capena mellett Virtus szentélyét, tizenhat évvel azután, hogy apja, első consulsága idején, Galliában Clastidiumnál erre fogadalmat tett. Ebben az évben halt meg Mars flamenje is, M. Aemilius Regillus.

12. Ebben a két évben elhanyagolták a görögországi hadszínteret. Ezért Philippus rákényszerítette az aetoliabelieket, akiket egyedül megbízható támaszaik, a rómaiak cserbenhagytak, hogy az általa előírt feltételekkel békét kérjenek és kössenek. Ha nem iparkodott volna minden erővel, hogy ezt létrehozza, még az aetoliabeliekkel folytatott hadakozás közben lepte volna meg őt P. Sempronius proconsul, akit a szövetségeseknek szánt nem csekély haderővel: tízezer gyalogossal, ezer lovassal, harminc hadihajóval küldtek ide, hogy Sulpiciustól átvegye a főparancsnokságot. Alig kötötték meg a békét, már jelentés érkezett a királyhoz, hogy a rómaiak megérkeztek Dyrrachiumhoz, s hogy a parthinusok és más, velük szomszédos népek helyzetük megváltoztatása reményében fellázadtak, s ostrom alá vették Dimallumot. S a rómaiak is ezeket segítik az aetoliabeliek helyett, akikhez küldték őket, mert megnehezteltek rájuk, mivel az ő jóváhagyásuk nélkül és szerződésük ellenére békét kötöttek a királlyal.

Philippus e hírek hallatára, nehogy a szomszédos népek és törzsek között nagyobb mozgolódás támadjon, nagy napi menetekben Apolloniába ment, ahová Sempronius visszavonult, s alvezérét, Laetoriust csapatai egy részével s tizenöt hajóval Aetoliába küldte, hogy tájékozódjék a helyzetről, s ha lehetséges, zavarja meg a békét. Philippus feldúlta az apolloniabeliek földjeit, s csapataival a város közelébe vonulva, a római vezérnek felkínálta az ütközetet. Mikor azonban látta, hogy amazok nyugodtan viselkednek, s csupán a falak védelmére tesznek előkészületeket, mivel ő seregét a város megostromlására nem érezte elég erősnek, s a rómaiakkal - éppúgy, mint az aetoliabeliekkel - szeretett volna, ha lehetséges, békét, ha nem, legalább fegyverszünetet kötni, anélkül, hogy a küzdelem felújításával még jobban felszította volna a gyűlölködést, visszavonult királyságába.

Ebben az időben az epirusiak - miután megcsömörlöttek a hosszú háborútól, s előzőleg kieszközölték a rómaiak beleegyezését - egy mindenkire kiterjedő békejavaslattal Philippushoz követeket küldtek, akik kezeskedtek, hogy a béke biztosan létrejön, ha a király eljön tárgyalni P. Sempronius római fővezérrel. Mivel maga a király sem volt a dolog ellen, könnyen rávették, hogy menjen át Epirusba. Epirusban van a Phoenice nevű város; a király először itt tárgyalt Aeropusszal, Derdasszal és Philippusszal, az epirusiak elöljáróival, azután pedig találkozott P. Semproniusszal. Megbeszélésükön jelen volt Amynander, az athamasok királya s más epirusi és acarnaniai főtisztviselők. Először Philippus praetor szólalt fel, s arra kérte a királyt, egyszersmind a római hadvezért: vessenek véget a háborúnak, s adják meg az epirusiaknak is ezt a lehetőséget. P. Sempronius a következő feltételekhez kötötte a békét: a parthinusok, Dimallum,

Bargullum és Eugenium kerüljenek római fennhatóság alá; Atintaniát, ha követeket küld Rómába, akik megkapják ehhez a senatus beleegyezését, csatolják Macedoniához. Mikor a béke ilyen feltételekkel létrejött, a király részéről Prusiast, Bithynia királyát, továbbá Achaia, Boeotia, Thessalia, Acarnania és Epirus lakóit, a rómaiak részéről Ilium lakóit, Attalus királyt, Pleuratust, Nabist, Lacedaemonia tyrannusát, Elis, Messena és Athén lakóit is belevették a szerződésbe. Mindezt írásba foglalták, aláírták, s kéthónapos fegyverszünetben egyeztek meg, hogy közben Rómába követeket küldhessenek, s a nép a békét e feltételekkel megerősíthesse. Minden tribus jóváhagyta a békekötést, hiszen, mivel Africa lett a háború színtere, jelenleg minden egyéb háború terhétől szabadulni szerettek volna. P. Sempronius, miután megkötötte a békét, visszament Rómába, hogy consuli tisztségét elfoglalja.

13. M. Cornelius és P. Sempronius consulok közül - a pun háború tizenötödik évében - Cornelius Etruriát kapta meg provinciának a régi hadsereggel együtt, Sempronius pedig Bruttiumot, azzal a meghagyással, hogy sorozzon új legiókat. A praetorok közül M. Marcius kapta meg a városiak, L. Scribonius Libo az idegenek jogügyeinek intézését s hozzá Galliát, M. Pomponius Matho Siciliát, Ti. Claudius Nero Sardiniát. P. Scipio megbízatását eddigi seregénél és hajóhadánál meghosszabbították, hasonlóképpen P. Liciniusét is, azzal, hogy két legióval tartsa megszállva a bruttiusok vidékét, addig, amíg a consul az állam érdekében szükségesnek tartja, hogy ő vezéri hatáskörrel e területen működjek. M. Livius és Sp. Lucretius vezéri megbízatását is meghosszabbították, mindegyikét annál a két-két legiónál, amelyekkel Mago ellen Galliát oltalmazták: úgyszintén Cn. Octaviusét is, azzal az utasítással, hogy Sardiniát és a legiót adja át Ti. Claudiusnak, ő maga pedig negyven hadihajóval gondoskodik a tengerpartnak a senatus által kijelölt szakasza védelméről. Siciliában a két legióból álló cannaei hadsereget M. Pomponius praetornak adták át. T. Quinctiusra bízták Tarentum, C. Hostilius Tubulusra Capua védelmét, amelyet mindkettőjüknek propraetorként, s akárcsak az előző évben, a régi helyőrséggel kellett ellátniuk.

A hispaniai főparancsnokság ügyében a néphez fordultak: ki legyen az a két férfi, akit proconsuli címmel odaküldenek? Mindegyik tribus arra szavazott, hogy ugyanazok, L. Cornelius Lentulus és L. Manlius Acidius kapják meg proconsulként a provinciát, akikre előző évben is rábízták. A consulok elhatározták, hogy megtartják a sorozást, részben azért, hogy Bruttiumban új legiókat szervezzenek, részben - mint ahogy a senatus parancsa is szólt - a többi hadsereg kiegészítésére.

14. Noha Africát még nem nyilvánították hivatalosan hadszíntérré -

gondolom, az atyák ezt titokban tartották, nehogy a carthagóiak előre tudomást szerezhessenek róla -, a polgárokat mégis feltüzelte a remény, hogy a hadakozás ebben az évben Africában folytatódik, s küszöbön áll a pun háború befejezése. Ez a helyzet babonás félelemmel töltötte el a lelkeket, s hajlottak rá, hogy csodajelekről tudósítsanak vagy higgyenek bennük. S ezért sokkal többről folyt a szó a nép közt: hogy két napot láttak; hogy éjszaka nappali fény támadt; Setiában keletről nyugatra húzódó tűzcsíkot láttak; Tarracinában a városkapuba, Anagniában a városkapuba és sok helyen a város falába is belecsapott a villám; Lanuviumban a Megmentő Iuno szentélyében ijesztő, recsegésszerű zaj hallatszott. E csodajelek kiengesztelésére egynapos könyörgést tartottak, s kilenc napig tartó ünnepet rendeztek, mivel az égből kőeső esett.

Ehhez hozzájárult a tanácskozás, hogyan fogadják az Idai Anyát, akiről nemcsak M. Valerius, az egyik előreküldött követ jelentette, hogy az istennő hamarosan Italiába érkezik, de egy friss híradás azt is közölte, hogy már Tarracinában van. A senatusra nem csekély feladat várt: el kellett dönteni, ki az államban a legfeddhetetlenebb férfi, s ebben a vetélkedésben kétségtelenül mindenki jobban kívánta magának ezt az igazi győzelmet, mint bármely más, az atyák vagy a nép szavazataival odaítélt hatáskört vagy tisztséget.

Úgy döntöttek, hogy az államban a derekak közt is a legderekabb férfi P. Scipio, a Hispaniában elesett Cnaeius fia, egy fiatalember, aki még a quaestorsághoz szükséges életkort sem érte el. Szívesen megörökíteném az utókor számára, milyen erényei alapján esett rá a választás, ha erről az akkori korhoz legközelebb élő, s róla hírt adó történetírók megemlékeztek volna; így azonban, pusztán gyanítások alapján, nem fejtem ki véleményemet erről a régiség miatt feledésbe merült dologról. P. Corneliusnak meghagyták, hogy valamennyi matrona kíséretében vonuljon Ostiába az istennő elé, fogadja őt a hajón, majd ha kihozták a szárazföldre, adja át a matronáknak, hogy vigyék tovább. Mikor a hajó befutott a Tiberis torkolatába, ő megbízatása szerint egy hajón elébe ment a tengeren, átvette az istennőt a papoktól, kihozta a szárazföldre, ahol a polgárság legelőkelőbb matronái vették át; ezek közül egyedül Claudia Quinta neve ismeretes, akinek - hagyomány szerint - eddig kétségbe vont tisztaságát szent szolgálata az utókor előtt csak ragyogóbbá tette. Az asszonyok az istennőt, egymást felváltva, sorban a kezükben vitték, miközben az egész polgárság kitódult eléjük; a kapuk előtt, ahol elvonultak, füstölőket állítottak fel, s tömjént gyújtva könyörögtek, hogy az istennő szívesen és kegyesen lépjen be Róma városába, Vestának a Palatiumon álló szentélyébe. Ez április tizenkettedikén történt, s ez a nap ünnepnappá lett. A nép nagy számban vitte el

ajándékait az istennőnek a Palatiumra; az isteneket megvendégelték, s játékokat rendeztek, amelyeket Megalesiának neveztek el.

15. Miközben a provinciákban állomásozó legiók kiegészítéséről tárgyaltak, néhány senator előhozta: itt az ideje, hogy most, amikor az istenek kegye eltávoztatta tőlük a félelmet, ne tűrjenek el tovább olyan dolgokat, amelyek felett, míg szorongatott helyzetben voltak, szemet kellett hunyniuk. S miután felcsigázták az atyák érdeklődését, hozzáfűzték, hogy az a tizenkét colonia, amely Q. Fabius és Q. Fulvius consulsága idején megtagadta a katonaállítást, már majdnem hatodik éve - mintha ez, valami jutalomként vagy megtiszteltetésként, megilletné őket - szolgálatmentességet élvez, miközben derék és megbízható szövetségeseinket, mivel hűséggel és engedelmességgel voltak a római nép iránt, kimerítették a félbeszakítás nélkül minden évben megtartott sorozások.

E szavakkal az atyákban nemcsak a szinte feledésbe merült ügy emlékét idézték fel, de még sokkal inkább felkeltették haragjukat is. Ezért nem engedték, hogy a consulok bármi egyéb előterjesztést tegyenek, hanem elhatározták, hogy a consulok idézzék meg Rómába az ügyben érdekelt coloniák - Nepete, Sutrium, Ardea, Cales, Alba, Carseoli, Sora, Suessa, Setia, Circei, Narnia, Interamna - főtisztviselőit és tíz-tíz vezető emberét, s parancsolják meg nekik, hogy minden colonia állítsa ki annak a legmagasabb gyalogos létszámnak, amit azóta adott a római népnek, amióta az ellenség Italiában tartózkodik, a kétszeresét és ezer lovast, s ha valamelyik nem képes ennyi lovast küldeni, annak joga van minden egyes lovas helyett három gyalogost adni. A gyalogosokat és lovasokat lehetőleg a leggazdagabbak közül kell összeszedni, s oda kell küldeni, ahol - bárhol Italián kívül - kiegészítésre van szükség. Annak a coloniának, amely vonakodnék ezt teljesíteni, tisztviselőit és küldötteit vissza kell tartani, s még ha óhajtják, se bocsáthatók a senatus elé, csak ha a parancsot teljesítették. Ezenkívül elrendelték, hogy minden egyes colonia fizessen évenként ezer as adót, s hogy a vagyonbecslést a coloniákban is végre kell hajtani a római censorok utasításai alapján. Itt éppúgy kell eljárni, mint a római népnél, s a coloniák felesküdött censorainak, mielőtt tisztségüket leteszik, el kell vinniük a jegyzékeket Rómába.

E senatusi döntés alapján Rómába idézték a coloniák főtisztviselőit és vezető embereit. Mikor a consulok rájuk parancsoltak, hogy állítsák ki a katonákat s fizessék ki az adót, egyik jobban tiltakozott és vonakodott, mint a másik. Kijelentették, hogy nem képesek ennyi katonát adni. Még ha annyi katonát követelnének tőlük, amennyit a szerződés előír, azt is nehezen tudnák előteremteni. Könyörögtek és siránkoztak: engedjék meg nekik, hogy a senatus elé járuljanak, és segítségéért esdekeljenek; ők nem követtek el semmit, amivel

rászolgáltak, hogy tönkretegyék őket, de még ha tönkre is kell menniük, sem az ő vétkük, sem a római nép haragja nem teszi lehetővé, hogy több katonát adjanak, mint amennyi van nekik.

A consulok nem engedtek; kijelentették, hogy a követeknek Rómában kell maradniuk, a főtisztviselők hazamehetnek, hogy megtartsák a sorozást. S amíg nem hozzák el Rómába a megkívánt számú katonát, senki se járulhat közülük a senatus elé. S miután eleve meghiúsították reményüket, hogy a senatus elé járulhatnak és könyörgésükkel megindíthatják, a tizenkét coloniában - mivel a hosszú szolgálatmentesség következtében az ifjak száma jelentékenyen megnőtt - nehézség nélkül lebonyolították a sorozást.

16. M. Valerius Laevinus egy másik, a hosszú hallgatás következtében majdnem hasonlóképpen feledésbe merült dolgot hozott elő. Kijelentette: végre már ideje lenne, hogy visszafizessék azt a pénzt, amelyet az ő és M. Claudius consulsága idején a polgárok összeadtak; ne csodálkozzék senki, ha ő különösen szívügyének tekinti ezt az adósságot, amelynek visszafizetéséért az állam vállalt kezességet; nem is szólva arról, hogy őt, aki abban az évben volt consul, melyben a pénzt összeadták, ezért bizonyos személyes felelősség is terheli, hiszen az ő ösztönzésére adták össze a pénzt, mikor üres volt a kincstár, s a nép sem volt képes megfizetni az adót. Figyelmeztetését az atyák hálásan fogadták; felszólították a consulokat, terjesszék elő az ügyet, s úgy döntöttek, hogy ezt a pénzt három részletben kell visszatéríteni: az elsőt fizessék vissza a jelenlegi consulok, a másodikat és a harmadikat pedig azok, akik két, illetve öt év múlva lesznek consulok.

Ezután minden egyéb gondot háttérbe szorított egyetlenegy, mikor a locribeliek mind ez ideig ismeretlen, szerencsétlen sorsa, követeik megérkezése után, széltében ismeretessé vált. S a közvéleményt nem is annyira Pleminius elvetemültsége háborította fel, mint inkább Scipio vele szemben megnyilvánult részrehajlása és nemtörődömsége. A tíz, szennyel és mocsokkal borított locribeli küldött a Comitiumon ülő consulok felé nyújtotta - görög szokás szerint - a könyörgők jelvényeit és az olajfagallyakat, s az emelvény előtt siralmas kiáltozással leborultak a porba. A consulok kérdésére elmondták, hogy ők locribeliek, s olyan dolgokat szenvedtek el Pleminius legatus és a római katonák részéről, amiket a római nép még a carthagóiakkal szemben sem tűrt volna el. Engedélyt kértek, hogy a senatus elé járulhassanak, s elpanaszolhassák nyomorúságukat.

17. Mikor a senatus elé bocsátották őket, a legidősebb küldött így beszélt:

“Jól tudom, összeírt atyák, panaszunk elbírálása főképpen attól függ, elég pontosan vagytok-e tájékozva egyrészt arról, miképpen szolgáltatták ki Locrit Hannibalnak, másrészt, hogy miképpen került vissza a város Hannibal megszálló seregének elűzése után ismét a ti fennhatóságotok alá. Mert ha az elpártolás bűnében teljes egészében ártatlan volt is a közösség, s az is kiderül, hogy az uralmatok alá való visszatérést nemcsak óhajtottuk, de támogatásunkkal és vitézségünkkel elő is segítettük, úgy még jobban fel kell háborodnotok azon, hogy legatusotok és katonáitok ilyen jogtalanságokat követtek el derék és hűséges szövetségeseitekkel szemben. Én azonban azt gondolom, hogy mindkét átpártolásunk okainak kiderítését más időre kellene halasztani, két okból is. Először azért, mert az ügyet Scipio jelenlétében kell tárgyalni, aki Locrit visszafoglalta, s tanúja volt valamennyiünk helyes vagy helytelen viselkedésének. Másodszor azért, mert - legyünk mi bármilyenek is - arra, amit el kellett szenvednünk, nem szolgáltunk rá.

Nem titkolhatjuk el, összeírt atyák, hogy miközben várunkban a pun helyőrség tartózkodott, sok szégyenteljes és méltatlan dolgot kellett eltűrnünk a helyőrség parancsnoka, Hamilcar, valamint a numidák és africaiak részéről. De mit jelent mindez együttesen ahhoz képest, amit most kell elszenvednünk! Hallgassátok elnézéssel, összeírt atyák, amit én sem szívesen mondok el. Az egész emberi nemzetség most az előtt a döntés előtt áll, hogy bennetek vagy a carthagóiakban lássa-e a földkerekség urait? Ha annak alapján kellene megítélni a római és pun uralmat, hogy mi, locribeliek, mit szenvedtünk el azoktól, s mit szenvedünk el különösen most a ti helyőrségetektől, akkor mindenki kivétel nélkül nem a ti, hanem az ő uralmukra szavazna. Ám mégis, lássátok, hogyan éreznek irántatok a locribeliek!

Mikor a carthagóiaktól sokkal kisebb jogtalanságokat szenvedtünk el, a ti hadvezéreitekhez menekültünk. S noha a ti helyőrségetektől sokkal kegyetlenebb bánásmódot kell eltűrnünk, panaszunkkal nem máshová, hanem tihozzátok fordultunk. Vagy ti fogjátok, összeírt atyák, figyelemre méltatni szerencsétlen helyzetünket, vagy arra sem lesz már erőnk ezután, hogy valamit is kérjünk a halhatatlan istenektől.

Odaküldtétek egy különítménnyel Q. Pleminius legatust, hogy foglalja vissza Locrit a carthagóiaktól, majd ugyanezzel a különítménnyel ott is maradt a város őrizetére. Ebben a ti legatusotokban - hiszen a végső nyomorúság fölbátorít arra, hogy őszintén beszéljünk -, összeírt atyák, semmi sem emlékeztet az emberre, alakján és külső megjelenésén kívül; semmi a római polgárra, azon kívül, hogy olyan a külseje, ruházata, s hogy latinul beszél; pusztító ragály, borzalmas szörnyeteg ő, olyan, mint amilyenek

a mese szerint itt tanyáznak körben, a hajósok vesztére, a tengerszorosban, amely minket Siciliától elválaszt.

S ha még megelégedne azzal, hogy csak saját féktelenségét, kéjvágyát és kapzsiságát engedje szabadjára a ti szövetségeseitekkel szemben, akkor mi ezt az egyetlen, noha szinte feneketlen szakadékot valahogy mégis kitöltenénk türelmünkkel, most azonban seregének minden centuriója és közkatonája - ennyire rajta volt, hogy általánossá tegye a féktelenséget és a gonoszságot - egy-egy Pleminiusszá vált. Mindnyájan rabolnak, zsákmányolnak, ütlegeket és sebeket osztanak, gyilkolnak, megbecstelenítik a tisztes asszonyokat, hajadonokat s a szabadon született, szüleik karjaiból elragadott fiúkat. Városunkat naponta elfoglalják, naponta kirabolják, éjjel-nappal mindenhol az elrabolt és elhurcolt asszonyok és fiúk jajgatása hallatszik. Annak, aki mindezt látja, csodálkoznia kell, egyrészt azon, hogy honnan vesszük mi a türelmet mindennek az elviseléséhez, másrészt, hogy még nem fogta el csömör e roppant jogtalanságok elkövetőit. Én sem vagyok képes részletesen elősorolni, s nektek sem érdemes végighallgatnotok, hogy mit szenvedtünk el mi külön-külön; mindezt általánosságban szeretném összefoglalni: állítom, hogy nincs Locriban egyetlen hajlék, nincs egyetlen ember, akit megkímélt volna a jogtalanság, s állítom, hogy nincs a véteknek, a kéjvágynak és kapzsiságnak olyan fajtája, amit ne engedtek volna meg maguknak minden egyes emberrel szemben, aki ezeket ki tudta bírni. Aligha lehetne kideríteni, mikor alakul keservesebben egy közösség sorsa: akkor, ha háborúban, ellenség foglalja el a várost, vagy ha egy könyörtelen zsarnok erőszakkal és fegyverekkel igázza le. Mindazt, amit egy elfoglalt város el szokott szenvedni, mi elszenvedtük, sőt javában szenvedjük, összeírt atyák: s ami bűnt csak a legszörnyűbb és legelviselhetetlenebb zsarnokok el szoktak követni az elnyomott polgárokkal szemben, azt Pleminius velünk, gyermekeinkkel és hitveseinkkel mind megcselekedte.

18. Egy bűn van, amelyet meg kell neveznem, összeírt atyák, részben mert erre kényszerít a lelkünkben szilárdan meggyökerezett vallásos érzés, részben mert szeretnénk, ha ti is meghallgatnátok, hogy - ha jónak látjátok - elháríthassátok államotokról egy szentségtörés átkos következményeit. Hiszen tapasztaltuk, milyen ünnepélyességgel tisztelitek nemcsak a magatok isteneit, hanem fogadjátok a másokét is.

Van nálunk egy Proserpina-szentély, amelynek sérthetetlenségéről - gondolom - hallottatok valamit a Pyrrhusszal vívott háború idején, amikor a király Siciliából visszatérőben elhajózott hadihajóival Locri mellett, s egyéb szörnyűségeken kívül, amelyekkel az irántatok tanúsított töretlen hűsége miatt államunkat sújtotta, kirabolta Proserpinának addig a napig érintetlenül maradt kincstárát, majd a

pénzt hajóra rakta, maga pedig szárazföldön folytatta útját. S mi történt ezután, összeírt atyák? A hajóhadat másnap a legszörnyűbb vihar szórta szét, s valamennyi, a szent kinccsel megrakott hajót a mi partunkra sodorta. S a fölöttébb gőgös király, akit e súlyos szerencsétlenség végre megtanított arra, hogy higgyen az istenek létezésében, megparancsolta, hogy az egész pénzt szedjék össze, és vigyék vissza Proserpina kincstárába. Ezentúl azonban egyetlen vállalkozását sem kísérte szerencse, s Italiából elűzve dicstelen és gyalázatos véget ért, mikor egy éjjel meggondolatlanul betört Argosba.

Noha legatusotok és tribunusaitok hallottak erről - s még ezer más esetről, amelyet mi nem azért mesélgettünk el, hogy kitalált dolgokkal növeljük a szent dolgok iránti félelmet, hanem mert ezeket mi és őseink az istennő hatalmas jelenléte révén igen sok ízben megtapasztaltuk -, ez egyáltalán nem mérsékelte vakmerőségüket, hogy szentségtörő kezüket ezekre az érinthetetlen kincsekre vessék, s e gyalázatos rablással megfertőztessék saját magukat, hajlékaikat s a ti katonáitokat. Ezekkel az emberekkel - rátok és irántatok táplált vonzalmunkra mondom, összeírt atyák - nem viselhettek, mielőtt bűnüket ki nem engesztelitek, sem Italiában sem Africában semmiféle háborút, hiszen a magukra vett átok miatt nemcsak saját vérükkel, hanem az egész államot megrendítő vereséggel lakolnának.

Ámbár, összeírt atyák, már most sem pihen az istennő haragja vezéreitekkel és katonáitokkal szemben: jó néhányszor már egymás között is szabályos ütközeteket vívtak: az egyik fél vezére Pleminius volt, a másiké két katonai tribunus. A carthagóiak ellen sem forgatták elkeseredettebben kardjukat, mint egymás ellen, s elvakult dühükben alkalmat adtak volna Hannibalnak Locri visszafoglalására, ha Scipio, akit mi hívtunk oda, be nem avatkozik. - De - Herculesre! - miközben a szentség megsértésével magukat bemocskoló katonákat elragadja az őrület, vajon az istennő nem mutatja-e ki hatalmát vezetőik megbüntetésében? Ellenkezőleg: a legkézzelfoghatóbban mutatta ki hatalmát: a legatus megvesszőztette a tribunusokat, majd a tribunusok ejtették foglyul csellel a legatust, s nemcsak egész testét kínozták meg, de még le is vágták orrát és fülét, s ott hagyták őt vérében heverni. A legatus, miután felépült sebeiből, a katonai tribunusokat bilincsbe verette, megvesszőztette, s a rabszolgákkal szemben szokásos válogatott kínzásokban részesítve, keresztre feszítette és kivégeztette őket, s nem engedte meg, hogy holttestüket eltemessék.

Ezeket a büntetéseket mérte az istennő szentélye kirablóira, s szünet nélkül addig fogja őket üldözni a bosszú legkülönfélébb nemeivel, míg csak a szent pénz vissza nem kerül kincstárába. Ezt a pénzt a mi őseink egykor, a crotoniakkal vívott súlyos háború idején - mivel a templom a városon kívül van -, be akarták szállíttatni a városba, de a

szentélyből éjszaka hang hallatszott: ne érintsék a kezükkel, az istennő majd megoltalmazza az ő templomát. Mivel vallásos félelmükben a kincset nem merték onnan elmozdítani, elhatározták, hogy a szentélyt fallal veszik körül. Ám mikor a fal már tekintélyes magasságot ért el, hirtelen megroggyanva összeomlott. De az istennő most, akkor s még sok egyéb alkalommal vagy megoltalmazta székhelyét, az ő templomát, vagy súlyos büntetést küldött meggyalázóira.

De a minket ért jogtalanságot nem képes, s nem is tudhatja megtorolni más, csak ti, összeírt atyák! Hozzátok, a ti oltalmatokhoz fordulunk mi, segítségért esdekelve. Nekünk mindegy, hogy otthagyjátok-e Locriban ugyanezt a legatust és helyőrséget, vagy megtorlásul kiszolgáltatjátok a várost a feldühödött Hannibal és a punok bosszújának. Nem követeljük, hogy nyomban hitelt adjatok annak, amit egy távollevőről állítottunk, anélkül, hogy védekezni tudna, jöjjön ide, hallgasson meg szemtől szemben, s védekezzék személyesen. S ha velünk szemben elmulasztott egyetlen gazságot is, amit ember ember ellen elkövethet, akkor nem tiltakozunk, hogy mindezt, ha képesek leszünk rá, még egyszer elszenvedjük, s hogy őt felmentsék minden, isten és emberek ellen elkövetett bűne alól!”

19. Miután a követek mindezt elmondták, Q. Fabius kérdésére, hogy előadták-e ezeket a panaszokat Scipiónak, azt felelték, hogy elküldték hozzá követeiket, de ő a hadikészülődéssel volt elfoglalva, s már át is kelt, vagy néhány napon belül készül átkelni Africába; s már tapasztalták, a legatus mekkora kegyben áll a fővezérnél, mikor az a legatus és a tribunusok között támadt viszály kivizsgálása után a tribunusokat verette bilincsbe, s a hasonlóképpen vétkes vagy még sokkal vétkesebb legatust meghagyta tisztségében.

Miután a követeket kiküldték a megszentelt helyről, a senatus vezetői beszédeikben nemcsak Pleminiust támadták komoly szavakkal, hanem Scipiót is. Mindenekelőtt Q. Fabius vádolta őt, mondván: Scipio szinte arra született, hogy tönkretegye a katonai fegyelmet. Így Hispaniában is majdnem több veszett el a katonák lázadása, mint a háború következtében. Scipio idegen és királyi viselkedésmódjával hol elnézi katonái kilengéseit, hol kegyetlenül bánik velük. Ezután beszédéhez a következő, hasonlóképpen szigorú javaslatot fűzte: határozzák el, hogy Pleminius legatust megkötözve Rómába kell hozni, itt bilincsbe verve adjon számot tetteiről, s ha a locribeliek panaszai igaznak bizonyulnak, börtönében meg kell ölni s vagyonát elkobozni. P. Scipiót, miután a senatus felhatalmazása nélkül elhagyta provinciáját, rendeljék haza, s beszéljék meg a néptribunusokkal: javasolják azt a népgyűlésnek, hogy vonja vissza parancsnoki felhatalmazását. A locribeliekkel a senatusban jelenlétükben közölni kell, hogy a felpanaszolt, velük szemben elkövetett jogtalanságok nem

a senatus és a nép akaratából történtek. Derék férfiaknak, barátainknak és szövetségeseinknek kell nevezni őket, s vissza kell nekik adni gyermekeiket, feleségüket s minden egyebet, amit tőlük elraboltak. Fel kell kutatni mindazt a pénzt, amit Proserpina kincstárából elraboltak, s megkettőzve kell visszatenni; engesztelő ünnepet kell rendezni, s mivel megszentelt kincseket ragadtak el és szentségtelenítettek meg, előzőleg meg kell kérdezni a pontifexek testületét: milyen isteneknek miféle állatokkal, milyen engesztelő áldozatot mutassanak be. A Locriban állomásozó katonákat mind át kell szállítani Siciliába, s Locriba helyőrségül négy, a latin szövetségesekből álló cohorsot kell küldeni.

Ezen a napon nem is tudta mindenki kifejteni a véleményét, olyan szenvedélyesen foglaltak állást Scipio mellett és ellen. Pleminius gazsága és a locribelieket ért szerencsétlenség mellett felemlegették magának a hadvezérnek is nemhogy egy római polgárhoz, de még egy közkatonához sem illő megjelenését, hogy görög köpönyegben, szandálban sétálgat a gymnasiumban, irodalommal és testgyakorlással foglalkozik, s egész kísérete hasonló elpuhultsággal engedi át magát Syracusae élvezeteinek. Carthago és Hannibal eltűnt az emlékezetükből; az egész sereget megrontotta a féktelenség, akárcsak Hispaniában, Sucróban, s jelenleg Locriban, s ezért szövetségeseink szemében félelmetesebbek az ellenségnél.

20. S noha ilyen, részben igaz, részben félig igaz, s éppen ezért az igazság látszatát keltő gyanúsítások hangzottak el, mégis Q. Metellus javaslata győzött, akinek véleménye egyéb tekintetben megegyezett Maximuséval, de Scipio ügyében eltért tőle. Mert hogyan lehetne összeegyeztetni - mondta -, hogy azt az embert, akit a polgárság nemrég Hispania visszafoglalására kijelölt egyetlen hadvezérként megválasztott, akit, miután Hispaniát visszafoglalta az ellenségtől, consullá tett, hogy véget vessen a pun háborúnak, s azt a reményt fűztük hozzá, hogy Hannibalt eltávolítja Italiából, s meghódítja Africát, azt most váratlanul, mint valami Q. Pleminiust, kihallgatás nélkül, szinte előre elítélve visszahívjuk provinciájából, noha a locribeliek is kijelentették, hogy az őket sújtó, felpanaszolt gazságok elkövetésénél Scipio bizonyosan nem volt jelen, s csupán azt lehetne szemére vetni, hogy elnézésből és türelemből legatusával kíméletesen bánt?

Ő azt javasolja, hogy M. Pomponius praetor, aki sorshúzás útján Siciliát kapta meg provinciának, a következő három napon belül utazzék el provinciájába, a consulok pedig tetszésük szerint jelöljenek ki tíz megbízottat, s küldjék el őket a praetorral, s rajtuk kívül még két néptribunust és egy aedilist is; a praetor ezzel a bizottsággal együtt folytasson vizsgálatot. S ha a locribeliek által elpanaszolt túlkapásokat

Scipio parancsára és jóváhagyásával követték el, parancsolják meg neki, hogy hagyja ott provinciáját. Ha pedig P. Scipio már átkelt Africába, a néptribunusok és az aedilis azzal a két legatusszal, akiket a praetor erre a legalkalmasabbnak tart, keljenek át Africába, a tribunus és aedilis azért, hogy Scipiót onnan visszahozzák, a legatusok pedig azért, hogy a sereget addig vezessék, amíg az új hadvezér oda nem érkezik. Ha M. Pomponius és a tíz meghatalmazott azt állapítja meg, hogy ezeket a cselekedeteket nem Scipio parancsára és jóváhagyásával hajtották végre, akkor Scipio maradjon ott a seregnél, s folytassa tovább a háborút, ahogy eltervezte.

E senatusi határozat után tárgyaltak a néptribunusokkal, hogy megállapodás vagy sorshúzás útján döntsék el maguk között, melyik kettő menjen el közülük a praetorral és a megbízottakkal, s kérdést intéztek a pontifexek testületéhez, hogyan engeszteljék ki a bűnöket, hogy Locriban a kincseket Proserpina szentélyében megérintették, beszennyezték és elhurcolták. A praetorral és a tíz megbízottal M. Claudius Marcellus és M. Cincius Alimentus néptribunusok utaztak el. Melléjük rendelték a plebeius aedilist, hogy ha Scipio Siciliában a praetor felszólításának nem engedelmeskednék, vagy már átkelt volna Africába, a tribunusoknak rendelje el Scipio őrizetbevételét, s szent és sérthetetlen hatalmával hozza őt vissza. Az volt a tervük, hogy először Locriba, azután Messanába mennek.

21. Egyébként Pleminius sorsáról kétféle értesülésünk is van. Egyesek azt mondják, hogy tudomást szerezve a Rómában történtekről, Neapolisba akart menni számkivetésbe, s útközben véletlenül az egyik kiküldött, Q. Metellus kezébe került, aki erőszakkal Regiumba hurcolta; mások szerint maga Scipio küldött egy legatust s vele harminc, legelőkelőbb származású római lovagot, hogy veressék láncra Pleminiust s vele együtt az önkényeskedések vezetőit, s ezeket mind - akár Scipio korábbi, akár a praetor most kiadott parancsára - megőrzésre Regium polgárainak adták át.

A praetor és a küldöttek először Locriba utaztak, s megbízatásuk értelmében első gondjuk a vallásos sérelmek kiengesztelése volt. Felkutatták az összes szent pénzt, ami Pleminius és a katonák birtokában volt, s azzal együtt, amit magukkal hoztak, ismét visszavitték a kincstárba, s engesztelő áldozatot mutattak be.

Ezután a praetor gyűlésbe hívta a katonákat, megparancsolta, hogy vonuljanak ki a városból s a szabad térségen üssék fel táborukat, szigorú büntetéssel fenyegetett meg minden katonát, aki bent marad a városban, vagy elvisz magával olyasmit, ami nem az övé. A locribelieket felhatalmazta, hogy ha valamelyikük felismeri valamelyik vagyontárgyát, azt visszaveheti, s azért, amit nem talál meg,

kártérítést kérhet. A locribelieknek elsősorban a szabadon született polgárokat kell haladéktalanul visszaadni, aki erre nem hajlandó, komoly büntetéssel sújtják.

Ezután a locribelieket hívta gyűlésbe. Közölte velük, hogy a római nép és senatus helyreállítja szabadságukat és törvényeiket, s ha valaki panaszt akar tenni Pleminius vagy más ellen, jöjjön vele Regiumba. S ha az állam nevében Scipio ellen akarnak panaszt tenni, hogy a Locriban isten és ember ellen elkövetett gyalázatos cselekedetek az ő parancsára és beleegyezésével történtek, küldjenek követeket Messanába, ott majd a bizottsággal kivizsgálja a dolgot.

A locribeliek köszönetet mondtak a praetornak, a követeknek, a senatusnak és a római népnek; meg fognak jelenni, hogy panaszt emeljenek Pleminius ellen, Scipio azonban, noha elég közömbösen nézte a polgárokat ért sérelmeket, olyan jelentős ember, akit inkább óhajtanak barátjuknak, mint ellenségüknek. Meg vannak győződve, hogy az oly nagyszámú s oly szörnyű gyalázatosságot nem P. Scipio parancsára vagy beleegyezésével követték el, ámbár vagy túlságosan hitt Pleminiusnak és sokkal kevésbé nekik, vagy pedig egyes embereknek az az alaptermészete, hogy inkább csak nem helyeslik a bűnt, de arra már nincs lelkierejük, hogy a vétkeket meg is torolják.

A praetor és a bizottság egyaránt megkönnyebbült, hogy Scipio ellen nem kell vizsgálatot indítaniuk. Pleminiust és összesen harminckét társát bűnösnek nyilvánították, s bilincsbe verve elküldték őket Rómába. Majd elutaztak Scipióhoz, hogy mindarról, amit a szóbeszéd a fővezér elpuhult és tétlen életmódjáról s a katonai fegyelem meglazulásáról híresztelt, a saját szemükkel győződjenek meg, s tapasztalataikról jelentést küldjenek Rómába.

22. Miközben útban voltak Syracusae felé, Scipio úgy intézte a dolgot, hogy a vádak alól ne szavak, hanem a tények tisztázzák. Oda vonta össze egész haderejét, hajóhadát is készültségbe helyezte, mintha még aznap meg kellene ütközniük szárazon és vízen a carthagóiakkal. A küldötteket megérkezésük napját szívélyesen vendégül látta. Másnap megmutatta nekik szárazföldi és tengeri haderejét, amely nem csupán csatarendben állt, hanem az egyik futólépésben felfejlődött, a hajóhad pedig délben hasonlóképpen harci gyakorlatot mutatott be. Azután körülvezette a praetort és a küldötteket, hogy megtekintsék a fegyver- és élelmiszerraktárakat és az egyéb hadi felszereléseket is. A részletek és az egész akkora csodálkozással töltötték el őket, hogy szilárd meggyőződésükké vált: vagy ezzel a vezérrel és sereggel tudják legyőzni a carthagói népet, vagy senki mással, s felszólították Scipiót, hogy az istenek jóindulatú segítségével keljen át Africába, s minél hamarabb vigye teljesedésbe a

római nép reménységét, amelyet azon a napon kezdett táplálni, melyen valamennyi centuria első helyen őt jelölte consulnak. Majd olyan derűs hangulatban utaztak el, mintha máris a győzelemről, s nem csupán a nagyszerű hadi készületekről kellene hírt adniuk Rómában.

Pleminiust és vádlott-társait Rómába való megérkezésük után azonnal börtönbe vetették. Mikor a tribunusok első alkalommal vezették őket a nép elé, nem találtak semmi szánalomra, mert a locribeliek szerencsétlen sorsa eleve ellenük fordította a közhangulatot. Később, mikor több ízben vezették elő őket, lassanként lecsillapodott a gyűlölet, és enyhült a harag. S magának Pleminiusnak elrútított külseje, s a távollévő Scipióra való emlékezés a népet enyhébbé tette iránta. Mégis hamarabb halt meg, bilincsek között, még mielőtt a népgyűlés kimondta volna fölötte az ítéletet.

Erről a Pleminiusról Clodius Licinius Róma történetének harmadik könyvében azt írja, hogy ő a játékok alkalmával, melyeket második consulsága idején Africanus rendezett Rómában, néhány felbérelt ember segítségével megkísérelte több helyen felgyújtatni a Várost, hogy börtönét feltörve alkalmat találjon a menekülésre, majd mikor bűnös terve kiderült, a senatus utasítására a Tullianumba szállították át.

Scipio ügye csupán a senatusban került szóba, s itt valamennyi küldött és a tribunusok olyan dicsérő hangon nyilatkoztak hajóhadáról, seregéről s magáról a vezérről, hogy a senatus úgy döntött: minél hamarabb át kell kelnie Africába, s meg kell engedni Scipiónak, hogy a Siciliában állomásozó seregekből maga válassza ki, melyiket akarja magával vinni Africába, s melyiket kívánja hátrahagyni a provincia védelmére.

23. Míg a rómaiak ezzel voltak elfoglalva, maguk a carthagóiak is - akik minden hegyfokra őrtornyot építettek, állandóan figyeltek, s minden egyes hírtől megrémülve, szorongásban töltötték a telet - saját maguk és Africa megvédése szempontjából nem jelentéktelen segítségre tettek szert, mikor szövetséget kötöttek Syphaxszal, akiről azt gondolták, hogy a római hadvezér elsősorban az ő segítségében bizakodva készül átkelni Africába. Hasdrubal, Gisgo fia, nemcsak vendégbarátja volt a királynak akkortól fogva, hogy - mint korábban elmondtam - Hispaniából véletlenül ugyanabban az időben érkezve Scipio és Hasdrubal találkoztak nála, hanem arról is beszéltek, hogy közeli rokonságba kerül vele, s a király feleségül veszi Hasdrubal lányát. Hasdrubal, hogy tervüket megvalósítsák s a menyegző napját kitűzzék - mert a lány már megérett a házasságra -, elutazott a királyhoz, s mikor látta, hogy az lángol a szerelmi vágytól - mert a

numidák minden más barbárnál érzékibb természetűek -, odahozatta Carthagóból a lányt, és siettette egybekelésüket; s hogy a rokoni kapcsolatot hivatalos szövetséggel is megszilárdítsák, ünnepélyes esküvel megerősített szerződést kötöttek a király és a carthagói nép között, kölcsönösen megfogadva, hogy ugyanazok lesznek barátaik és ellenségeik.

Mivel azonban Hasdrubal egyrészt emlékezett rá, hogy a király Scipióval is szövetséget kötött, másrészt hogy mennyire ingatag és megbízhatatlan a barbárok természete, s aggódott, hogy ha Scipio átkel Africába, ez a házasság gyenge köteléknek bizonyul, rábírta, a fiatalasszony hízelgéseit is felhasználva, az új szerelem lázában égő numidát, küldjön követeket Siciliába Scipióhoz, s óvja őt attól, hogy az ő korábbi ígéreteire számítva átkeljen Africába. Mert őt egyrészt házasság köti egy carthagói nőhöz, annak a Hasdrubalnak a lányához, akit Scipio nála vendégként ismerhetett meg, másrészt hivatalos szerződés a carthagói néphez, s ő legfőképpen azt kívánja, hogy a rómaiak a Carthago elleni háborút, akárcsak eddig, Africától távol vívják, hogy ő ne legyen kénytelen egyik vagy másik fél oldalán beavatkozni a küzdelembe, s megszegni bármelyik féllel kötött szövetségét. Ha Scipio nem marad távol Africától, és seregével Carthago ellen vonul, akkor ő is arra kényszerül, hogy harcba induljon Africa földjéért, amelyen maga is született, továbbá felesége szülőföldjéért, atyjáért és háziisteneiért is.

24. A követek, akiket a király ezzel az üzenettel küldött el Scipióhoz, Syracusaeban találkoztak vele. Scipio, noha Africára vonatkozó terveinek fontos támaszát s nagy reménységét vesztette el, a követeket - mielőtt a dolog kitudódnék - sietve visszaküldte Africába a királyhoz egy levéllel, amelyben nyomatékosan és ismételten figyelmeztette: ne vegye semmibe a vele kötött vendégbarátság s a római néppel kötött szövetség kötelezettségeit, az isteni jogot, a hűséget, kézfogásukat s az isteneket, megállapodásuk tanúit és bíráit.

Minthogy azonban a numidák megérkezését nem lehetett titokban tartani - hiszen körüljártak a városban, s nyilvánosan mutatkoztak a főhadiszállás előtt - másrészt viszont az a veszély fenyegetett, hogy ha elhallgatják jövetelük célját, az igazság, éppen azért, mert eltitkolják, saját magától sokkal hamarabb napfényre kerül, s félelem fogja el az embereket, hogy egyszerre kell majd a király és a carthagóiak ellen harcolniuk, Scipio hamis hírek költésével előzte meg, hogy az emberek rájöjjenek az igazságra; gyűlésbe hívta a katonákat, s kijelentette, nem lehet tovább várakozniuk; a szövetséges királyok sürgetik, hogy minél hamarabb keljen át Africába. Laeliusnál maga Masinissa jelent meg, fölpanaszolva, hogy halogatással vesztegetik az időt, most pedig Syphax küldött követeket, s csodálkozva kérdezte, mi lehet hosszú

késlekedésük oka, s követelte, hogy vagy szállítsa át végre seregét Africába, vagy ha megváltoztatták tervüket, értesítsék őt, hogy intézkedni tudjon maga és országa érdekében.

Ezért ő, Scipio, miután mindent megfelelőképpen előkészített és elrendezett, s az ügy nem tűri a további halasztást, elhatározta, hogy hajóhadát elindítja Lilybaeumba, oda vonja össze valamennyi gyalogos és lovas csapatát, s az első, kedvező átkelést ígérő napon az istenek segítségével átkel Africába.

Levelet küldött M. Pomponiusnak: ha jónak látja, jöjjön Lilybaeumba, hogy közösen megtanácskozzák, elsősorban milyen legiókat, s hány katonát vigyen magával Africába. Hasonlóképpen parancsot küldött végig a tengerparton, hogy valamennyi igénybe vehető teherhajó jöjjön Lilybaeumba. S mikor valamennyi Siciliában tartózkodó katona és hajó Lilybaeumba érkezett, sem a város nem tudta befogadni az embereket, sem a kikötő a hajókat, mindenkit olyan heves vágy töltött el, hogy átkeljenek Africába, mintha nem is harcolni vinnék őket, hanem azért, hogy átvegyék a győzelem biztos jutalmát. Különösen a cannaei seregből megmaradt katonák voltak meggyőződve róla, hogy az államnak csupán Scipio parancsnoksága alatt tett szolgálataik fejében végezhetik be szégyenletes katonáskodásukat. S Scipio egyébként sem nézte le az ilyenféle katonákat, mert jól tudta, hogy Cannaenál nem gyávaságuk miatt szenvedtek vereséget, s hogy az egész római seregben nem akadnak még ilyen katonák, akik ilyen régen szolgálnának, s ennyire gyakorlottak volnának nemcsak a harc különféle nemeiben, de a városok megostromlásában is. Ez volt az ötödik és a hatodik cannaei legio. Mikor kijelentette, hogy magával viszi őket Africába, szemügyre vett minden egyes katonát, hátrahagyta, akit nem talált alkalmasnak, s az Italiából magával hozott katonákat állította helyükre, s oly mértékben feltöltötte a legiókat, hogy mindegyik hatezer-kétszáz gyalogost és háromszáz lovast számlált. S a cannaei seregből is kiválogatta a latin szövetségesekhez tartozó gyalogosokat és lovasokat.

25. Az akkor Africába átszállított csapatok létszámáról a történetírók lényegesen eltérő adatokat közölnek. Azt találom, hogy egyesek szerint tízezer gyalogost és kétezer-kétszáz lovast, mások szerint tizenhatezer gyalogost és ezerhatszáz lovast, ismét mások szerint ennek több mint kétszeresét, harmincötezer gyalogost és lovast hajóztak be. Némelyek még adatokat sem közölnek, s mivel a dolog ennyire bizonytalan, én is szeretném ezek között helyet foglalni. Caelius, noha nem közöl számot, eltúlozva mérhetetlen nagy sereg képét rajzolja meg, mikor elmondja, hogy a katonák kiáltozásától a madarak lehullottak a földre, s akkora sokaság szállt fel a hajókra, hogy úgy látszott, mintha egyetlen embert sem hagytak volna

Italiában vagy Siciliában.

Scipio személyesen gondoskodott róla, hogy a katonák rendben, tolongás nélkül szálljanak hajóra. A hajósok C. Laeliusnak, a hajóhad parancsnokának a sürgetésére már előbb felszálltak, s ott tartózkodtak a hajókon. M. Pomponiusra bízták a feladatot, hogy rakassa be az élelmiszert; negyvenöt napra való ennivalót, ebből tizenöt napra elegendő főtt ételt hordtak be. Mikor már mindenki a hajókon volt, Scipio csónakokat küldött körbe, hogy minden hajóról jöjjön a forumra a kormányos, a kapitány s két-két katona, hogy utasításait meghallgassák. Mikor összejöttek, először megkérdezte, hogy az emberek és jószágok számára annyi napra való vizet raktak-e be, mint amennyi gabonát. A válaszra, hogy a hajókon negyvenöt napra elegendő víz van, utasította a katonákat, viselkedjenek csendben és fegyelmezetten, s ha valamit el kell végezni, vita nélkül készséggel engedelmeskedjenek a hajósoknak. A jobbszárnyon huszonöt hadihajóval ő és L. Scipio, a balszárnyon ugyanennyi hajóval L. Laelius, a hajóhad parancsnoka és M. Porcius Cato - aki ekkor quaestor volt - fogja a teherszállító hajókat fedezni. Minden hadihajóra egy, minden teherszállító hajóra két lámpát kell kitűzni. A vezérhajón ismertetőjelül éjszaka három lámpa fog égni. A kormányosokat utasította, hogy Emporiae felé tartsanak. Ez igen termékeny föld, mindenféle terményben bővelkedik, s az itt lakó barbárok, mint a gazdagon termő vidékeken általában, nem harcias természetűek, remélhető, hogy legyőzik őket, mielőtt Carthagótól segítséget kapnának.

E parancsok közlése után utasította őket, térjenek vissza a hajókra, s másnap a megadott jelre az istenek segítségével húzzák fel a horgonyt.

26. Már sok római hajóhad indult el Siciliából, és éppen ebből a kikötőből. De egyiknek az elindulása sem nyújtott, nemcsak ebben a háborúban - ami nem is csoda, hiszen a hajók legtöbbször csak zsákmányszerző útra indultak -, de még az előzőben sem soha ekkora látványosságot. Ámbár, ha a hajóhad nagyságát tekintjük, a múltban már kétszer kelt át két-két consul két-két consuli sereggel, s mindegyik hajóhadban annyi hadihajó volt, mint amennyi a teherhajója most Scipiónak, mert - a negyven hadihajót nem számítva - a sereg átszállítására mintegy négyszáz teherszállító hajót is igénybe vett. A rómaiak azonban a második pun háborút szörnyűbbnek tartották az előzőnél, egyrészt mivel Italiában folyt a küzdelem, s annyi hadseregük szenvedett roppant vereséget s vesztette el hadvezéreit, másrészt mert egy ilyen hadvezér, mint Scipio, aki részben hősi tetteivel, részben dicsőségét rendkívüli mértékben megnövelő szerencséjével vált híressé, mindenki figyelmét magára vonta, s ehhez még hozzájárult átkelési terve is, amivel ebben a háborúban eddig

még egy hadvezér sem próbálkozott, azért kel át - mint maga is széltében híresztelte -, hogy Hannibalt Italia elhagyására kényszerítse, s Africába vigye át s ott is fejezze be a háborút.

E látványossághoz az öbölben nemcsak Lilybaeum egész lakossága sereglett össze tömegesen, de a Siciliából ideérkezett valamennyi követség is, akik részben udvariasságból jelentek meg, hogy Scipio kíséretéhez csatlakozzanak, részben a provincia praetorának, M. Pomponiusnak a kíséretét alkották, s velük együtt a Siciliában hátramaradó legiók is kivonultak bajtársaik búcsúztatására. S nem csupán a hajóhad nyújtott nagyszerű látványt a szárazföldi nézőseregnek, de a körös-körül sűrű tömeggel ellepett part is a hajósoknak.

27. Mikor megvirradt, Scipio a praeco útján csendet parancsolt, s a vezérhajóról így fohászkodott:

“Istenek és istennők, akik a tengereket és földeket lakjátok, hozzátok esdek és könyörgök, hogy ami az én fővezérségem alatt megtörtént, történik, és ezután fog történni, azt számomra, Róma népe és polgárai számára, a szövetségesek, a latinok s mindazok számára, akik a római nép mellett és mellettem állnak, s a szárazföldön, tengeren és folyóvizeken fővezéri szavamnak és jósjeleimnek engedelmeskednek, vigyétek jó végre, egész vállalkozásunkat jóindulatúan támogassátok, áldó segítségetekkel előbbre vigyétek, hogy jó egészségben, épségben, s az ellenség legyőzése után annak fegyvereivel ékesítve, zsákmánnyal megterhelve, velem együtt diadalmenetet tartva vezéreljétek haza őket: engedjétek, hogy ellenfeleinken és ellenségeinken bosszút álljunk; s ami sorsot a carthagói nép a római államnak szánt, arra a sorsra - intő példát szolgáltatva - én és a római nép juttathassuk a carthagói államot.”

E könyörgés után a levágott áldozati állat véres belső részét, ahogy a szokás előírja, a tengerbe dobta, s kürtszóval jelt adatott az indulásra. Kedvező, elég heves széllel futottak ki, gyorsan eltűntek a parton állók szeme elől; déltájban olyan sűrű ködfelhő lepte be őket, hogy alig lehetett a hajók összeütközését elkerülni, majd a nyílt tengeren gyengült a szél ereje. A köd még a rákövetkező éjjel is megmaradt, csak napkeltekor oszlott szét, s a szél is erőre kapott. Már látni lehetett a szárazföldet. S nem sokkal később kormányosa jelentette Scipiónak, hogy Africa nincs messzebb ötezer lépésnyi távolságnál, s már látja a Mercurius-hegyfokot. S ha parancsot kap, hogy fordítsák arrafelé a kormányt, az egész hajóhad hamarosan az öbölben lesz.

Scipio, megpillantva a szárazföldet, fohászt küldött az istenekhez: hadd váljék az államnak s neki is szerencséjére, hogy meglátták Africát. Majd parancsot adott, hogy kibontott vitorlákkal

továbbhaladva, keressenek a hajóknak más kikötőhelyet. Ugyanaz a szél vitte őket tovább, de körülbelül akkor, mint tegnap, leszállt a köd, eltakarta a partot, s a köd ellenállása miatt a szél ereje is alábbhagyott. Ezután az éjszaka mindent még bizonytalanabbá tett, ezért horgonyt vetettek, hogy a hajók ne ütközzenek egymáshoz, vagy ne sodródjanak ki a partra. Mikor kivilágosodott, feltámadt ugyanaz a szél, szétszórta a ködöt, s láthatóvá tette Africa egész partvonalát.

Scipio, mikor kérdésére, hogy miféle hegyfok ez, meghallotta a választ, hogy ez a “Szép”-nek nevezett hegyfok, kijelentette:

“Kedvemre való ez az előjel, kormányozzátok oda a hajókat!”

Itt kötött ki a hajóhad, s valamennyi csapatot kiszállították a partra.

Annyi sok görög és latin történetíró bizonysága alapján magam is meg vagyok győződve róla, hogy az átkelés szerencsésen, rémüldözés és zavar nélkül zajlott le. Egyedül Caelius az, aki - kivéve, hogy a hajókat nem nyeleti el a habokkal - az időjárás és a tenger minden lehetséges szörnyűségét felsorolja, s szerinte a hajóhadat a vihar Africától az Aegimurus szigethez sodorta, ahol csak nagy üggyel-bajjal találták meg a helyes irányt, s a majdnem elsüllyedt hajókról a katonák, a hadvezér parancsát be sem várva, mint valami hajótöröttek, fegyver nélkül, roppant tülekedés közepette, csónakokon jutottak ki a szárazföldre.

28. A csapatok kihajózása után a rómaiak a legközelebbi dombokon jelölték ki táborhelyüket. Először a hajóhad feltűnése, majd a partraszállás zaja nemcsak a tengerpart mellett fekvő falvakat töltötte el félelemmel és rettegéssel, hanem a városokat is. S az utakat nemcsak gyermekekkel és asszonyokkal vegyes embertömeg lepte el, hanem a földművesek is maguk előtt hajtották jószágukat; azt hihette volna az ember, hogy egyszeriben mindenki elhagyja Africát. S a városokban valóban nagyobb rémületet keltettek, mint ami megjelenésükkel járt; különösen Carthagóban uralkodott akkora felfordulás, mintha a várost már el is foglalták volna. Hiszen M. Atilius Regulus és L. Manlius consulok óta, - majdnem ötven éven át - soha nem láttak római sereget, kivéve a zsákmányszerzésre érkező hajósokat, akik kikötöttek, összerabolták, amit a véletlen kezükre juttatott, s mindig visszasiettek a hajókra, mielőtt még zajukra a földművesek összecsődültek volna; annál nagyobb volt most a városban a futkosás és rettegés.

S valóban - Herculesre! - nem rendelkeztek hazájukban sem erős hadsereggel, sem vezérrel, akit élére állítsanak. Hasdrubal, Gisgo fia, származása, hírneve, gazdagsága révén, s mert épp ekkor egy királlyal is sógorságba került, az állam legelső emberének számított, de

emlékeztek rá, hogy őt Hispaniában éppen ez a Scipio jó egynéhány ütközetben legyőzte és futásra kényszerítette, s hogy ő hadvezérként éppúgy nem ér fel a másikkal, mint sebtében összeszedett haduk a római sereggel. Ezért éppen úgy, mintha Scipio azonnal meg akarná támadni városukat, az embereket fegyverbe kiáltják, a kapukat tüstént bezárják, fegyvereseket rendelnek a falakra, az őrhelyekre és őrállomásokra, s virrasztva töltik a következő éjszakát.

Mintegy ötszáz lovast küldenek a tengerpartra, hogy derítsék fel a helyzetet, s zavarják meg az ellenséget partraszállás közben, de ezek az ellenséges előőrsökbe ütköztek. Ugyanis Scipio a hajóhadat már elküldte Uticába, maga pedig, a tengertől kis távolságra előrenyomulva, megszállta a legközelebbi dombokat, s lovasait megfelelő helyekre részben őrségbe rendelte, részben szétküldte zsákmányolni a földekre.

29. Mikor ezek összecsaptak a carthagói lovassággal, néhányukat harc, a legtöbbet - üldözőbe véve őket - menekülés közben ölték meg, köztük parancsnokukat, Hannót, egy előkelő származású ifjút is. Scipio nemcsak a körben fekvő földeket dúlatta fel, de elfoglalt egy közelben fekvő, elég gazdag africai várost is. Itt, nem is számítva az egyéb zsákmányt, amit tüstént teherhajókra raktak és Siciliába küldtek, nyolcezer főnyi szabad embert és rabszolgát ejtettek fogságba. A rómaiaknak azonban vállalkozásuk kezdetén a legnagyobb örömöt Masinissa megérkezése okozta, aki néhány történetíró szerint nem több, mint kétszáz lovassal, a többség szerint kétezer főnyi lovassággal csatlakozott hozzájuk. Minthogy azonban ez a fiatalember magasan kiemelkedett a kor valamennyi uralkodója közül, s mivel olyan mérhetetlen szolgálatot tett a római államnak, azt hiszem, megéri a fáradságot, ha rövid kitérőt teszünk, és elmondjuk, milyen változatos sorsfordulatok közben vesztette el, majd szerezte vissza atyja királyságát.

Miközben ő a carthagóiak oldalán Hispaniában harcolt, halt meg atyja, név szerint Gala. Az uralom - numida szokás szerint - a király testvérére, a rendkívül öreg Oezalcesra szállt. Mikor nem sokkal később ő is meghalt, két fia közül - mivel a másik még egészen fiatal volt - Capussa örökölte atyja trónját. Minthogy azonban ez inkább származása jogán, s nem alattvalói előtt élvezett tekintélye vagy királyi hatalma alapján uralkodott, fellépett egy Mazaetullus nevű ember, aki eredete szerint rokonságban volt a királyi családdal, de olyan ágból származott, amely mindig ellensége volt a most uralkodó családnak, s változó szerencsével vitássá tette annak a trónhoz való jogát. Ez föllázította honfitársait, akik előtt, mivel nem szerették a királyt, nagy volt a tekintélye, nyíltan tábort vert, s arra kényszerítette a királyt, hogy álljon ki csatára ellene, s küzdjön meg az uralomért.

Ebben az ütközetben Capussa sok vezető emberrel együtt elesett, s az egész masaesulius nép Mazaetullus uralma és fennhatósága alá került, de ő nem vette fel a “király” nevet, megelégedett a szerény gyámi címmel, s a királyi család még életben lévő tagját, a gyermek Lacumazest nyilvánította királynak. A carthagói szövetség reményében egy előkelő carthagói nőt vett feleségül, Hannibal húgának a lányát, aki előzőleg Oezalces király hitvese volt, s Syphaxszal, hozzá küldött követek útján, megújította régi vendégbarátságukat, hogy mindezzel biztosítsa magát Masinissával szemben.

30. Masinissa, mikor értesült nagybátyja haláláról, majd unokafivére megöléséről, Hispaniából átkelt Mauretaniába, ahol akkor Baga volt a maurusok királya. Ettől, megalázkodó szavakkal esedezve, kikönyörögte, hogy adjon mellé az útra - mert a háborúra nem kérhette - négyezer maurust. Mikor ezekkel birodalma határához elért - mivel előzőleg követeket küldött atyja és a maga barátaihoz -, mintegy ötezer numida sereglett hozzá. Így a maurusokat megállapodásuk szerint visszaküldte a királyhoz, s noha a reméltnél jóval kisebb sereg gyűlt össze, amellyel nem vághatott bele ilyen nehéz vállalkozásba, abban a hitben, hogy némi igyekezettel és fáradozással összegyűjthet akkora haderőt, hogy azzal már valamibe belekezdhet, Thapsusnál szembeszállt a Syphaxhoz utazó fiatal királlyal, Lacumazesszal. S mikor ennek megrémült serege egy városba menekült, a várost Masinissa az első rohammal elfoglalta, s a király seregéből azokat, akik megadták magukat, emberei közé fogadta, akik pedig fegyvert ragadtak, levágták. A sereg legnagyobb része az ifjú királlyal együtt a kavarodásban átvágta magát Syphaxhoz, akihez eredetileg is elindultak.

A vállalkozás kezdetén mindjárt elért szerény siker híre a numidákat Masinissa oldalára állította, mindenhonnan, a földekről, tanyákról, özönlöttek hozzá Gala egykori katonái, s biztatták az ifjút, foglalja vissza atyja királyságát. Mazaetullusnak lényegesen több katonája volt, mert nemcsak azzal a sereggel rendelkezett, amellyel Capussát legyőzte, hanem ezenfelül még igen sok emberrel is, akik a király halála után hozzá csatlakoztak, s a gyermek Lacumazes is jelentős segédcsapatokat hozott Syphaxtól. Mazaetullusnak tizenötezer gyalogosa és tízezer lovasa volt; vele állt ki ütközetre Masinissa, korántsem ekkora gyalogos és lovas sereg élén. Végül mégis győzött a régi katonák hősiessége, s a római és pun harcokban annyit forgolódott vezér tapasztalata: a fiatal király gyámjával s egy kis masaesulius csapattal carthagói területre menekült.

Masinissa, miután így visszaszerezte atyja birodalmát, látva, hogy Syphaxszal szemben sokkal nagyobb küzdelem vár rá, azt vélte legjobbnak, ha megbékél unokatestvérével. Követeket küldött hozzá,

ígérjék meg az ifjúnak, hogy ha Masinissa oltalmára bízza magát, éppakkora megbecsülésben részesül, mint amit annak idején Gala mellett Oezalces élvezett, s Mazaetullusnak is ígérjenek ünnepélyesen büntetlenséget, s szavatolják, hogy visszakapja minden vagyonát. Ezzel, noha a carthagóiak mindent megtettek ennek megakadályozására, mindkettőt maga mellé állította, mert jobban óhajtottak - még ha szerényebben is - otthon élni, mint számkivetésben.

31. Hasdrubal véletlenül éppen akkor tartózkodott Syphaxnál, amikor ezek történtek. A numida király előtt, aki a maga szempontjából eléggé közömbösnek tartotta, hogy a masaesuliusok országa Lacumazes vagy Masinissa hatalmában van-e, kijelentette: nagyon téved, ha azt hiszi, hogy Masinissa hajlandó lesz megelégedni atyja, Gala, vagy nagybátyja, Oezalces birodalmával. Sokkal több benne a rátermettség és tehetség, mint népéből valaha bárkiben is, és Hispaniában is gyakran adta bizonyságát rendkívüli bátorságának, barát és ellenség előtt egyaránt. Syphaxot és a carthagóiakat, ha ezt a tüzet még keletkezésekor nem fojtják el, hamarosan, amikor már nem lesz segítség, hatalmas tűzvész fogja elhamvasztani. Ereje most még gyenge és könnyen megtörhető, míg a sebeiből épp hogy felgyógyult országot talpra próbálja állítani.

Szívós rábeszélésével és sürgetésével rávette Syphaxot, hogy seregével vonuljon a masaesuliusok határára, s ott egy olyan területen üssön tábort, amelyért Galával több ízben nemcsak vitatkoztak, de fegyveresen is összecsaptak, mintha az már vitathatatlanul őt illetné. S ha valaki el akarná űzni - ami a legkívánatosabb lenne -, kezdjen vele ütközetet, ha pedig a területet félelmükben kiürítenék, hatoljon be az ország belsejébe: a masaesuliusok vagy harc nélkül elfogadják fennhatóságát, vagy pedig, ha fegyveres harcot kezd, egyáltalán nem lesznek képesek vele szemben helytállni.

Syphaxot e szavak annyira feltüzelték, hogy háborút kezdett Masinissa ellen, s az első ütközetben szétverte és megfutamította a masaesuliusokat. Masinissa a csatából négy lovasa kíséretében egy hegyre menekült, amelyet az ott lakók Bellusnak neveznek. A királyt igen sok család is követte sátras szekerével és jószágával - náluk ez jelenti a vagyont -, s a masaesulius nép többi része elfogadta Syphax uralmát.

A hegy, melyet a menekülők megszálltak, gazdag volt legelőben és vízben, s mivel jól táplálta a jószágot, bőségesen ellátta élelemmel az embereket is, akik húson és tejen éltek, s először éjszakai és titkos vállalkozásokkal, később nyílt útonállással az egész környéket bizonytalanná tették. Főképpen a carthagói területeket égették fel,

mert ott több zsákmány akadt, mint a numidáknál, s a rablóvállalkozás kevesebb kockázattal járt. Hovatovább olyan szabadon folytatták játékaikat, hogy zsákmányukat levitték a tengerpartra, ahol eladták a kereskedőknek, akik külön ezért kötöttek ki, s több carthagóit vágtak le vagy ejtettek foglyul, mint máskor egy szabályos háborúban. A carthagóiak ezt a helyzetet elpanaszolták Syphaxnak, s mivel maga is feldühödött, rábírták, hogy takarítsa el a háború maradványait. Viszont nem látta királyhoz méltó feladatnak, hogy hegyekben bujkáló rablók után kezdjen hajtóvadászatot.

32. Bucart, a király egyik hadvezérét, ezt a kemény és vállalkozó kedvű férfiút, szemelték ki erre a feladatra. Négyezer gyalogost és kétezer lovast kapott, s rendkívüli jutalom reményével kecsegtették, ha elhozza Masinissa fejét, vagy - amivel valóban kimondhatatlan örömet szerezne - élve fogja el őt. Ez váratlanul rácsapott a szétszóródott, gondtalan legeltetőkre, nagy tömeg embert és jószágot elvágott a fegyveres őrségtől, s magát Masinissát néhány lovasával együtt felszorította a hegy tetejére. Majd ekkor, mintha máris véget ért volna a hadjárat, nemcsak a zsákmányt, a nyájakat és foglyul ejtett embereket küldte vissza a királyhoz, hanem a háború folytatásához túl nagy létszámúnak látszó csapatokat is. Ötszáz gyalogossal és ezer lovassal eredt a hegygerincről leereszkedő Masinissa nyomába, s egy szűk völgybe szorította be, amelynek mindkét kijáratát elzárta; itt szörnyű vérfürdőt rendezett a masaesuliusok között. Masinissa mintegy ötven lovassal a hegyoldal ismeretlen omladékain elmenekült üldözői elől, Bucar azonban a nyomában volt, Clupea közelében a nyílt mezőn utolérte, s oly szorosan körülzárta, hogy lovasait, négy kivételével, egytől egyig levágták. A kavarodásban ezekkel együtt szinte a keze közül szalasztotta el a sebesült Masinissát is, de a menekülőket nem vesztette el szem elől. Lovassága a nyílt mezőn szétszóródva üldözte az ellenséget, s egyesek megpróbáltak oldalról eléjük kerülni.

A menekülőknek egy hatalmas folyó állta útját; a lovasok habozás nélkül beleugrattak, mert nagyobb veszedelem volt a nyomukban, s az áradat elragadta, és rézsútos irányban átsodorta őket. Kettőt az ellenség szeme láttára nyelt el az örvénylő áradat, de a király, akiről azt hitték, hogy a vízbe fulladt, két megmaradt lovasával együtt kivergődött a bokrok között a túlsó parton.

Bucar erre befejezte az üldözést, részben mert nem mertek begázolni a folyóba, részben mert úgy vélte, hogy többé már nincs kit követnie. Innen azzal a valótlan hírrel tért vissza a királyhoz, hogy Masinissa elpusztult, s hírnököket küldtek Carthagóba, hogy jelentsék a nagy örömhírt. Masinissa halálhíre hamar bejárta egész Africát, s az emberekben nagyon eltérő érzelmeket keltett.

Masinissa egy elrejtett barlangban füvekkel gyógyítgatta sebeit, mialatt jó egynéhány napig abból élt, amit a két lovas összerabolt. Mikor sebe behegedt, s úgy látszott, kibírja az élénkebb mozgást, hihetetlen merészséggel nekivágott, hogy királyságát visszaszerezze. Útközben csupán negyven lovast gyűjtött össze, de mikor elért a masaesuliusokhoz, s nyíltan felfedte kilétét, egyrészt régi rajongásuk, másrészt a váratlan öröm, hogy épségben látják azt, akit elveszettnek hittek, olyan lelkesedésre tüzelte őket, hogy néhány nap alatt hatezer gyalogos katona és négyezer lovas sereglett hozzá, s már nemcsak atyja birodalmának az uralmát vette át, hanem végigpusztította a carthagóiakkal szövetségben álló népeknek, s a masaesuliusoknak - Syphax királyságának - területét is. Miután így Syphaxot háborúra ingerelte, Cirta és Hippo között állapodott meg, a minden vállalkozásra lehetőséget kínáló hegyhátakon.

33. Syphax most már úgy vélte, a háború sokkal jelentősebb annál, semhogy hadvezéreire bízza: Vermina nevű fiát küldte el, hogy az ellenséget, amely őrá figyel, serege egy részével kerülje meg és támadja hátba. Vermina éjjel kerekedett fel, mert hiszen észrevétlenül akart támadni, Syphax viszont napközben, jól megfigyelhető hadmenetben nyomult előre seregével, mint aki szabályos csatában akar megütközni. Mikor azt gondolta, eltelt annyi idő, hogy a bekerítésre kiküldött csapatok számítása szerint már célhoz érhettek ő maga is, noha a terep enyhén emelkedett az ellenség felé, bízva túlerejében s mindenekelőtt a hátulról előkészített csapdában, elindította felfejlődött seregét a szemben fekvő hegy ellen. Masinissa, aki elsősorban a számára nagy harcászati előnyt biztosító terepben bízott, maga is felsorakoztatta embereit.

Iszonyú erővel és sokáig eldöntetlenül folyt az ütközet; Masinissát a terep és katonái bátorsága, Syphaxot pedig seregének jelentékeny túlereje segítette. Ez a hatalmas tömeg, amelynek egyik része elölről támadt, a másik pedig hátulról kerítette be az ellenséget, Syphaxnak szerezte meg a kétségtelen győzelmet, aki az elölről és hátulról közrefogott ellenség elől még a menekülés útját is elzárta mindkét irányban. Így a többi gyalogost és lovast levágták és elfogták, s csupán kétszáz lovas tömörült Masinissa köré, akiket ő három különítményre osztott, s megadta a helyet, ahol különböző irányú menekülésük után találkozni fognak. Ő maga átjutott a kiszemelt ponton az ellenséges lövedékek között, a két másik csapatot feltartóztatták. Az egyik félelmében megadta magát az ellenségnek, a másikat, amely makacsabb volt és ellenállt, nyilakkal árasztották el és szögezték át. Ő maga hol erre, hol arra az útra csapva kijátszotta a szinte a sarkában járó Verminát, s végül arra kényszerítette, hogy a sikertelenségbe és kudarcba belefáradva, hagyja abba az üldözést, maga pedig hatvan

lovassal elért a kisebb Syrtisig. Itt, eltelve azzal az öntudattal, hogy nemegyszer tett kísérletet atyja birodalmának visszaszerzésére, az egész időt, amíg Laelius és a római hajóhad megérkezett Africába, a pun Emporiae és a garamantus nép között fekvő területen töltötte. Ennek alapján arra a véleményre hajlok, hogy Masinissa inkább szerény, s nem valami nagy lovas kísérettel csatlakozott Scipióhoz is, hiszen a nagy tömeg uralkodóhoz illik, ez a kis létszám pedig a száműzött sorsához.

34. A carthagóiak, lovascsapatuk és vezére elvesztése után, sorozást tartva, másik lovascsapatot szerveztek, amelynek vezetését Hannóra, Hamilcar fiára bízták. Ezután Hasdrubalt, Syphaxot levelek, futárok, sőt végül követség útján hívták, hogy jöjjenek. Hasdrubalnak megparancsolták, hogy siessen már majdnem körülzárt szülővárosa segítségére, Syphaxot pedig arra kérték, hogy jöjjön Carthago és egész Africa támogatására.

Scipio tábora ekkor Uticánál állt, mintegy ezer lépésnyire a várostól, ide telepítette át a tenger mellől, ahol néhány napig a hajóhad közvetlen közelében volt állandó tábora. Hanno, mikor átvette a lovasságot - amely még arra sem volt elég erős, hogy az ellenséget zaklassa, nemhogy meg tudta volna védeni a földeket a pusztítástól -, elsősorban arra törekedett, hogy a lovasság létszámát sorozással növelje meg. S noha a más népből jelentkezőket sem utasította vissza, főleg a numidákat - Africa legjobb lovas népét - fogadta zsoldjába. Már mintegy négyezer lovasa volt, mikor megszállta a Salaeca nevű várost, mintegy tizenötezer lépésnyire a római tábortól. Scipio e hír hallatára kijelentette: “A lovasság nyáron tetők alá vonul! Azt se bánom, ha többen vannak, csak ez maradjon a vezérük!” S úgy vélve, hogy annál kevésbé szabad késlekednie, minél lanyhábban folytatja a másik fél a háborút, Masinissát lovasságával előreküldi, s megparancsolja neki, nyargaljon a kapu elé, csalja ki ütközetre az ellenséget. S ha majd egész tömegükkel kizúdulnak, s a harcban olyan nyomasztó lesz a fölényük, hogy már nem egykönnyen tudja föltartani őket, kezdjen lassan hátrálni, s ő majd kellő időben beavatkozik. Annyi ideig várt, amennyi véleménye szerint elég volt az ellenség kicsalogatására, majd lovasságával utánaeredve, észrevétlenül előrenyomult a dombok védelme alatt, amelyek nagyon kedvező helyen, az útkanyarulat mellett húzódtak.

Masinissa, ahogy megbeszélték, hol, mintha fenyegetni akarna, hol, mintha megijedt volna, egyszer közvetlenül a kapu elé nyargalt, másszor visszahúzódott, s tettetett félelmével feltüzelte s meggondolatlan üldözésre késztette az ellenséget. De még nem vonultak ki mindnyájan; vezérüknek elég fáradságába került, hogy fegyverfogásra és lovaik felkészítésére kényszerítse azokat, akiket a

bor és álom elnehezített, a többieket pedig visszatartsa attól, hogy szétszóródva, szabálytalanul, hadrend és hadijelvények nélkül rohanjanak ki valamennyi kapun. Masinissa először útját állta az elővigyázatlanul rárohanóknak, majd a kapukból egyre nagyobb számban egyszerre kiözönlő tömeg kiegyenlítetté tette a küzdelmet, végül, mikor a lovasság teljes számban megjelent a harcban, nem lehetett őket tovább feltartani.

Mindamellett Masinissa nem rendetlenül menekülve, hanem lassan hátrálva tartotta fel a rohamokat, mígnem elcsalta őket a dombsorhoz, amely a római lovasságot eltakarta. Az innen pihent lovakon elővágtató, töretlen erejű lovasok bekerítették Hannót, harcban és üldözésben kimerült embereivel együtt; hirtelen Masinissa is visszakanyarodott lovasaival, s újra felvette a harcot. A csapatok élén haladó mintegy ezer lovast, akik nem tudtak visszavonulni, körülzárták és levágták vezérükkel, Hannóval együtt. A többieket, akik főként vezérük halálától megrémülve, fejvesztett menekülésbe kezdtek, a győztesek harmincezer lépésen át üldözték, s közülük ezenfelül még kétezer lovast ejtettek fogságba vagy öltek meg. Kétségtelen, hogy ezek között legalább kétszáz carthagói lovag is akadt, akik közül jó egynéhány kitűnt gazdagságával és származásával.

35. Véletlenül ezekben a napokban, mikor ezek történtek, tértek vissza élelemmel megrakodva a zsákmányt Siciliába átszállító hajók, mintha jósjelet kaptak volna, hogy meg kell érkezniük, hogy az újonnan szerzett zsákmányt átszállítsák. Nem minden történetíró említi meg, hogy a két lovascsatában két, hasonló nevű carthagói vezér esett el, gondolom, azért, mert gyanakodnak, hogy tévedésről van szó, s a kétszeres tudósítás egyetlen eseményről szól. Coelius és Valerius pedig azt állítja, hogy Hanno fogságba esett.

Scipio a vezetőket és lovasokat, kit-kit érdeme szerint, s elsősorban Masinissát, nagyszerű ajándékokkal jutalmazta; Salaecában helyőrséget hagyott, maga pedig serege többi részével elindult, s mivel nemcsak a földeket dúlta fel, amerre elvonult, hanem néhány várost és falut is elfoglalt, messze földre kiterjesztette a háborús rémületet, majd két nappal indulása után rengeteg emberrel, jószággal s mindenféle zsákmánnyal visszatért táborába, s a hajókat ismét ellenséges zsákmánnyal súlyosan megterhelve indította útnak.

Ezután abbahagyta a kisebb harci és zsákmányszerző vállalkozásokat, s minden haderejét Utica ostromára vonta össze, hogy ha majd elfoglalta, ez a város legyen támaszpontja további vállalkozásaihoz. Egy időben indította el hajóhadától a tengerészkatonákat, ott, ahol a tenger benyúlik a város alá, s a

szárazföldi sereget, majdnem közvetlenül a falak előtt emelkedő dombokról. Hajító- és ostromgépeket részben ő is hozott magával, részben az utánpótlással együtt is küldtek utána Siciliából, s újakat is készíttetett a fegyverkészítő műhelyekben, ahová előrelátóan sok hozzáértő mesterembert gyűjtött össze.

Utica lakói, akiket ekkora túlerő fogott ostromgyűrűbe, egyedül a carthagói népben, a carthagóiak pedig Hasdrubalban reménykedtek, hogy az majd képes lesz cselekvésre bírni Syphaxot, de minden sokkal lassabban haladt előre, mint a segítségre szorulók óhajtották volna. S bár Hasdrubal a legszigorúbban végrehajtott sorozással mintegy harmincezer gyalogost és háromezer lovast szedett össze, mégsem mert Syphax megérkezése előtt táborával az ellenséghez közelebb nyomulni. Mikor Syphax ötvenezer gyalogossal s tízezer lovassal megérkezett, táborával ő is sietve elindult Carthago mellől, s Uticától és a római erődítménytől nem messze állapodott meg. Megérkezésükkel azt mindenesetre elérték, hogy Scipio, miután Uticát - közben minden lehetőséget megkísérelve - majdnem negyven napig hiába tartotta ostromzár alatt, dolgavégezetlenül elvonult a város alól. S mivel már közeledett a tél, téli tábort állított fel, egy a tengerbe mélyen benyúló hegyfokon, amelyet keskeny földnyelv kötött össze a szárazfölddel, s közös védősáncot vonatott a hajók kikötőhelye és tábora előtt. A földnyelv közepén táboroztak a legiók, tőlük északra helyezkedtek el a partra vont hajók és a tengerészkatonák, a másik oldalon, a dél felé nyúló völgyet a lovasság foglalta el. Ez történt Africában az ősz végéig.

36. A körben kirabolt földekről mindenhonnan összeszedett gabonán s a Siciliából és Italiából érkezett utánpótláson kívül Cn. Octavius propraetor Sardiniából is igen nagy mennyiségű gabonát küldött, amelyet Ti. Claudius praetortól, a provincia helytartójától kapott, s nemcsak a már meglévő raktárak teltek meg, de még újakat is építettek. A sereg hiányosan volt ellátva ruhával; Octavius kapta a feladatot, tanácskozza meg a praetorral, hogy a provinciában mennyi ruhát tudnának összeszedni és elküldeni. Ezt a megbízatást is serényen teljesítették, rövid időn belül ezerkétszáz felsőruhát és tizenkétezer tunicát küldtek.

A nyáron, mialatt ezek történtek Africában, P. Sempronius consul, akinek Bruttium volt a provinciája, Croton területén, menetelés közben, meglepetésszerű ütközetet vívott Hanniballal, de ez inkább menetoszlopok, s nem csatasorok küzdelme volt. A rómaiakat megfutamították az inkább csetepaténak nevezhető ütközetben, s a consul seregéből ezerkétszáz embert öltek meg. A rómaiak rettegő sietséggel tértek vissza táborukba, ezt azonban az ellenség nem merte megostromolni. A rákövetkező éjszaka csendjében a consul azonban

mégis felkerekedett, futárt küldött előre P. Licinius proconsulhoz, hogy induljon el legióival, majd egyesítették csapataikat. Így két hadvezér és két hadsereg tért vissza Hannibalhoz, s nem is késlekedtek az ütközettel, mert a consul önbizalmát növelte megkettőződött hadereje, a punokét pedig a nemrég aratott győzelem. Sempronius saját legióit vezényelte az első csatasorba, Licinius legiói tartalékként várakoztak. A consul a csata kezdetén szentélyt ígért Fortuna Primigeniának, ha e napon megfutamítja az ellenséget, s fogadalma meghallgatásra talált. A punokat megverték és futásra kényszerítették; több, mint négyezret fegyverrel vágtak le, valamivel kevesebbet, mint kétezret élve fogtak el, s negyven lovat s tizenegy hadijelvényt zsákmányoltak. Hannibal, a szerencsétlen ütközet után kedvét vesztve, seregét Crotonhoz vezette vissza.

Ugyanebben az időben M. Cornelius consul Italia másik részében Etruriát nem is annyira fegyvereivel, inkább kegyetlen ítéleteivel tartotta rémületben, mivel itt majdnem mindenki Magóban, s az ő révén a helyzet megváltozásában reménykedett. A consul ezeket a senatus megbízása alapján folytatott vizsgálatokat teljesen részrehajlás nélkül vezette, és sok előkelő etruszk ügyében, akik vagy maguk mentek el Magóhoz, vagy követeket küldtek hozzá, hogy népük elpártolásáról tárgyaljanak, hoztak - kezdetben jelenlétükben - elmarasztaló ítéletet. Később bűnük tudatában sokan önkéntes számkivetésbe mentek, s mivel távollétükben ítélték el őket, kivonták személyüket a büntetés alól, s csupán vagyonukat hagyták itt, mint hivatalosan elkobozható zálogot.

37. Miközben a consulok így tevékenykedtek a különböző vidékeken, Rómában M. Livius és C. Claudius felolvasták a senatorok névsorát. Ismét Q. Fabiust nyilvánították a senatus első emberének; hetet kizártak a senatusból, de ezek közül még egy sem kapta meg a curulisi széket. Szigorúan, a legnagyobb lelkiismeretességgel ellenőrizték az állami épületek helyreállítását, s bérletbe kiadták a Forum Boariumról a nyilvános nézőtér mellett Venus szentélyéhez vezető út s a Nagy Istenanya palatiumi templomának megépítését. Új adót állapítottak meg a só eladási ára után. A só ára Rómában s egész Italiában egy sextans volt. A só árát Rómában nem változtatták, a piacokon és vásártereken felemelték, s máshol hol ennyiben, hol annyiban szabták meg. Az emberek eléggé meg voltak győződve róla, hogy ezt az adót az egyik censor emelte fel, aki neheztelt a népre, mert az egykor igazságtalanul elítélte, s úgy vélték, a só árával elsősorban azokat a tribusokat terheli meg, amelyeknek a közreműködésével elítélték. Ezért Liviusnak a Salinator melléknevet adták. A végső, megtisztító áldozatot később tartották meg, mert a censorok először elküldtek a provinciákba, hogy mindenhonnan

jelentsék nekik, mekkora a római seregekben a római polgárok száma. Ezeket is beleszámítva, kétszáztizennégyezer embert írtak össze. A vagyonbecslést lezáró áldozatot C. Claudius Nero tartotta meg.

Ezután - amire eddig még sohasem volt példa - átvették a tizenkét colonia vagyonbecslésének jegyzékét, amelyeket a coloniák saját censorai készítettek el, hogy a hivatalos jegyzékekben rögzítsék, ezek mennyi katonát és mennyi pénzt tudnak szolgáltatni.

Ezután megkezdték a lovagok számbavételét, s véletlenül mindkét censornak állami lova volt. Mikor a Pollia tribusra került a sor, amelynek a jegyzékében M. Livius neve is szerepelt, s a praeco átallotta magát a censort is előszólítani, Nero rákiáltott: “Szólítsd csak M. Liviust!” S akár mert még mindig élt benne az egykori ellenségeskedés emléke, vagy azért, hogy felfuvalkodva szükségtelenül fitogtassa szigorúságát, megparancsolta M. Liviusnak, hogy adja el a lovát, mert annak idején őt a népgyűlés elítélte.

M. Livius, mikor az Arniensis tribusra és tiszttársa nevére került a sor, hasonlóképpen ráparancsolt C. Claudiusra, hogy adja el a lovát, két okból: először, mert hamis tanúvallomást tett őellene, másodszor, mert a kibékülésüket nem vette őszintén. S így végződött a vagyonbecslés, hogy szégyenteljes vetélkedésben kölcsönösen igyekeztek egymás jó hírét beszennyezni, miközben saját jó hírüket tették tönkre. Mikor C. Claudius megesküdött arra, hogy a törvények szerint járt el, s utána lement a kincstárba, azok között, akiket az aerariusok közé sorolt, megnevezte tiszttársa nevét is. Ezután M. Livius jelent meg az államkincstárban, s a Maecia tribuson kívül, amely őt nem ítélte el, s így nem mint elítéltet választotta meg consulnak majd censornak, az egész római népet - mind a harmincnégy tribust az aerariusokhoz sorolta, mivel őt ártatlanul elítélték, s mert elítélése után consullá majd censorrá tették, s nem is tagadhatják, hogy vagy egyszer vétkeztek, mikor elítélték, vagy kétszer, mikor megválasztották. Kijelentette, hogy a harmincnégy tribusszal együtt C. Claudius is az aerariusok közé kerül; s ha lenne rá példa, hogy ugyanazt az embert kétszer egymás után sorozták be az aerariusok közé, akkor ő C. Claudiust még külön, név szerint is az aerariusokhoz sorolta volna.

Visszataszító volt, ahogy a censorok kölcsönösen versenyeztek egymás megbélyegzésében; csupán a nép állhatatlanságának a megrovása volt méltó a censori tisztséghez s az akkori idők komolyságához.

Mivel a censorok gyűlöletessé váltak, Cn. Baebius néptribunus, abban a meggyőződésben, hogy az ő rovásukra megnövelheti népszerűségét, mindkettőjüket a népgyűlés elé idézte. Ezt azonban a

senatus egyhangú határozattal megakadályozta, nehogy ezután a censori tisztséget kiszolgáltassák a nép hangulatának.

38. Ugyanezen a nyáron Bruttiumban a consul rohammal elfoglalta Clampetiát; Consentia, Pandosia s más, kevésbé ismert városok pedig önként hódoltak meg.

Minthogy közeledett a választógyűlés ideje, úgy döntöttek, hogy inkább Corneliust hívják Rómába Etruriából, ahol egyáltalán nem volt háború. Az ő vezetésével Cn. Servilius Caepiót és C. Servilius Geminust választották meg consulnak. Ezután került sor a praetorválasztásra, ahol a következőket választották meg: P. Cornelius Lentulus, P. Quinctilius Varus, P. Aelius Paetus, P. Villius Tappulus; e két utóbbi még plebeius aedilis volt, mikor praetorrá választották őket. A consul a választás befejezése után visszatért seregéhez Etruriába.

A következőket választották meg az ebben az évben elhunyt főpapok helyére: az előző évben elhunyt M. Aemilius Regillus helyére Ti. Veturius Philót választották meg és szentelték fel Mars flamenjének; M. Pomponius Matho augur és decemvir helyére megválasztották decemvirnek M. Aurelius Cottát, augurnak Ti. Sempronius Gracchust, egy egészen fiatal embert, ami akkoriban a papi tisztségek odaítélésénél nagyon ritkán esett meg.

Ebben az évben a curulis aedilisek, C. Livius és M. Servilius Geminus egy arany négyfogatú kocsit állítottak fel a Capitoliumon, s két napon át megrendezték a Római Játékokat; ugyancsak két napon keresztül tartották meg a Plebeius Játékokat az aedilisek, P. Aelius és P. Vilius. A Játékok alkalmával Iuppiternek is lakomát rendeztek.

HARMINCADIK KÖNYV

1. Mikor Cn. Servilius és C. Servilius consulok - a pun háború tizenhatodik évében - előterjesztést tettek a senatusban az állam, a háború és a provinciák ügyében, az atyák úgy határoztak: a consulok döntsék el egymás között, megegyezéssel vagy sorshúzás útján, melyikük kapja provinciának a bruttiusok földjét, hogy Hannibal ellen hadakozzék, s melyikük Etruriát és a ligurok földjét. Akinek Bruttium jut, az vegye át P. Sempronius hadseregét; P. Sempronius - akinek vezéri megbízatását proconsuli minőségben szintén meghosszabbították egy évre - foglalja el P. Licinius helyét, ez pedig térjen vissza Rómába. Licinius, nem is számítva egyéb erényeit, amelyekben ez idő tájt egy polgár sem bővelkedett annyira, mint ő, háborúban is kitűnő katonának számított, annyira elhalmozta őt a természet és a szerencse minden emberi jó tulajdonsággal. Előkelő származású volt és gazdag, egyaránt kitűnt külsejével és testi erejével, s remek szónok hírében állt, akár perbeszédet kellett mondania, akár a senatus vagy a népgyűlés előtt elvetésre vagy elfogadásra ajánlania egy javaslatot. Rendkívül jártas volt a főpapi jogban, s mindezeken felül consuli tisztsége még hadi dicsőséghez is juttatta.

Ahogy Bruttium provinciáról, éppúgy döntöttek Etruria és Liguria ügyében is: M. Corneliusnak meghagyták, hogy adja át seregét az új consulnak, ő maga, miután vezéri megbízatását meghosszabbították, vegye át Galliát a legiókkal, amelyeknek az előző évben L. Scribonius volt a parancsnoka. Ezután kisorsolták a provinciákat: Caepio kapta meg Bruttiumot, Servilius Geminus Etruriát. Majd sor került a praetorok provinciáinak kisorsolására: a sorshúzásnál Paetus Aeliusnak jutott a városiak jogügyeinek intézése, P. Lentulusnak Sardinia, P. Villiusnak Sicilia, Quinctilius Varusnak Ariminum a két legióval együtt, amelyekkel eddig Sp. Lucretius rendelkezett. Lucretiusnak is meghosszabbították parancsnoki megbízatását, s megbízták, hogy építtesse fel Genua városát, amelyet a pun Mago lerombolt.

P. Scipio vezéri megbízatását is meghosszabbították, mindenféle határidő nélkül, egészen addig, míg végrehajtja feladatát, s befejezi a háborút Africában. S elrendelték, hogy ünnepélyes könyörgést kell tartani, mivel Scipio átkelt provinciájába, Africába, s azért, hogy ez a vállalkozás hozzon sikert a római népnek, magának a hadvezérnek és seregének.

2. Háromezer embert soroztak be siciliai szolgálatra, részben mivel a provincia csapatainak színe-javát átszállították Africába, részben mert úgy döntöttek, hogy minden, esetleg Africából érkező hajóhad

elhárítására negyven hadihajóval kell őrizni Sicilia partvonalát. Villius tizenhárom új hajót vitt magával Siciliába, s ezeknek számát a Siciliában kijavított régi hajókkal egészítették ki. A hajóhad élére, vezéri megbízatását meghosszabbítva, az előző évi praetort, M. Pomponiust állították, s ő hajózta be az Italiában összeszedett új katonákat. Ugyanennyi hajót szavaztak meg az atyák hasonló felhatalmazással Cn. Octaviusnak is, aki szintén az előző évben volt praetor, hogy megvédje Sardinia partvidékét. Lentulus praetor parancsot kapott, hogy küldjön a hajókra kétezer embert. Italia partvidékének biztosítására - mert nem lehetett tudni, honnan küldenek a carthagóiak hajóhadat, de arra számítani lehetett, hogy ott próbálkoznak, ahol védtelenül maradt helyet találnak - ugyanennyi hajót bíztak M. Marcius, előző évi praetorra. A consulok a senatus döntése alapján háromezer embert soroztak a hajóhad számára, s ezenkívül még két városi legiót arra az esetre, ha a háború bizonytalan fordulatot venne. Hispaniában megerősítették eddigi seregük parancsnoki tisztében a két régi hadvezért, L. Lentulust és L. Manlius Acidinust. Ebben az évben Róma részéről összesen húsz legio és százhatvan hadihajó vett részt a küzdelemben.

A praetorok utasítást kaptak, hogy induljanak el provinciájukba. A consulokat megbízták, hogy mielőtt elindulnának a Városból, rendezzék meg a nagyszabású játékokat, amelyek ötévenkénti megtartására T. Manlius Torquatus dictator tett fogadalmat, arra az esetre, ha az állam helyzete változatlan marad. Sok helyről jelentettek csodajeleket, s ezek az emberek lelkében ismét felkeltették a babonás rettegést. Úgy vélték, hogy a hollók csőrükkel nemcsak leszaggatták, de meg is ették a Capitolium aranydíszeit; Antiumban az egerek szétrágtak egy nagy aranykoszorút; Capuában teknősbékák roppant tömege bukkant fel a földeken, és senki se tudta, hogyan kerültek oda; Reatéban ötlábú csikó jött a világra; Anagniában először elszórt tűzcsíkok tűntek fel az égen, majd hatalmas tűzcsóva lobbant fel; Frusinonéban a napot keskeny udvar vette körül, majd ez a gyűrű hirtelen megnövekedve kívülről elfedte a napkorongot; Arpinumban a sík területen lesüllyedő földben mély katlan támadt. S mikor az egyik consul az első áldozati állatot levágta, a májon hiányos volt a fejrész. E csodajeleket nagyobb áldozati állatokkal engesztelték ki, s a pontifexek testülete kijelölte az isteneket, akiknek áldozatot kell bemutatni.

3. Miután mindezt elvégezték, a consulok és praetorok elutaztak provinciájukba. Azonban mindnyájuk fő gondja - mintha a sorsolás ezt bízta volna rájuk - Africa volt, vagy mert látták, hogy itt dől el államuk és a háború sorsa, vagy hogy kedvében járjanak Scipiónak, akire akkor az egész polgárság figyelme irányult. Ezért - mint már

említettem - nem csupán Sardiniából, de Siciliából és Hispaniából is szállítottak számára ruhát és gabonát, s Siciliából még fegyvereket s mindenféle élelmiszert is. Scipio maga sem hagyott fel egész tél folyamán egy percre sem a hadi vállalkozásokkal, mert egyszerre mindenfelé számtalan feladat várt rá. Ostromzár alatt tartotta Uticát; Hasdrubal táborától látótávolságra állt az övé; a carthagóiak már vízre bocsátották hajóikat, s hajóhaduk felszerelve és harcra készen várta, hogy a római utánpótlást feltartóztathassa. Közben magában még arról a tervéről sem tett le, hogy Syphaxot újból a maga oldalára állítsa, feltéve, hogy az már eléggé betelt felesége oly bőségesen élvezett szerelmével.

Syphaxtól azonban ehelyett javaslatok érkeztek a carthagóiakkal kötendő béke feltételeire - hogy a rómaiak vonuljanak ki Africából, a punok Italiából -, de korántsem keltett reményt, hogy átpártol, ha folytatják a háborút. Én sokkal valószínűbbnek tartom - s a történetírók többsége is így vélekedik -, hogy a tárgyalásokat követek útján folytatták, mint azt, amit Antias Valerius állít, hogy Syphax személyesen ment el megbeszélésre a római táborba. A római fővezér először nem is akart hallani e feltételekről, később, hogy embereinek elfogadható oka legyen rá, hogy ki s be járjanak az ellenséges táborban, kevésbé mereven zárkózott el az indítványok elől, s felcsillantotta a reményt, hogy ha mindkét részről gyakrabban tárgyalnak, lehetséges a megegyezés.

A carthagóiak téli tábora, amelyet a földeken hamarjában kezük ügyébe eső anyagokból építettek, csaknem teljes egészében fából készült. A numidák főképp nádkunyhókban táboroztak, szétszórtan, rendetlenül, legnagyobbrészt gyékénytetők alatt, mégpedig jó néhányan - mivel parancs nélkül foglalták el helyüket - a sáncon és az árkon kívül. Scipio, amikor minderről értesült, reménykedni kezdett, hogy alkalomadtán felgyújthatja az ellenség táborát.

4. Á Syphaxhoz indított követséggel lovászok helyett, rabszolgaruhába öltöztetve, az első hadrend néhány kipróbáltan bátor és értelmes centurióját küldte el, s ezek, miközben a követek tárgyaltak, szétszóródtak a táborban - ki erre, ki arra -, felderítették valamennyi ki- és bejáratot, az egész tábor és egyes részeinek fekvését és elhelyezését, a punok és a numidák szálláshelyét, s hogy mekkora a távolság Hasdrubal és a király tábora között. Egyszersmind megfigyelték az őrállások és őrhelyek szolgálati rendjét, s hogy éjszaka vagy nappal nyílnék-e jobb alkalom ellenük titkos támadásra. Scipio sűrűn folytatva a megbeszéléseket, tervszerűen mindig másokat és másokat küldött el, hogy minél többen ismerkedjenek meg valamennyi körülménnyel. S mikor a gyakran megismétlődő tárgyalásokon napról napra biztosabbá váló reményt keltett a tekintetben, hogy békét fog

kötni Syphaxszal s az ő révén a carthagóiakkal, a római követek kijelentették: nem szabad előbb visszatérniük fővezérükhöz, csak ha határozott választ kaptak. Így hát, ha Syphax maga már döntött, közölje ezt velük, vagy ha még tanácskoznia kell Hasdruballal és a carthagóiakkal, akkor kérje ki tanácsukat; elérkezett a perc, hogy vagy kössék meg a békét, vagy teljes erővel folytassák a háborút.

Miközben Syphax megtudakolta Hasdrubal, az pedig a carthagóiak véleményét, a felderítőknek is elég idejük volt, hogy mindenütt körülnézzenek, s Scipiónak is, hogy megtegye a helyzet megkívánta intézkedéseket. S mivel a békéről folyt a tárgyalás, és ebben reménykedtek, a punok és a numida király úgyszólván semmi előkészületet sem tettek arra az esetre, ha az ellenség időközben esetleg valamilyen vállalkozásba kezd. Végül megadták a választ, amelyhez - kihasználva az alkalmat, hogy a rómaiak, látszat szerint, nagyon óhajtották a békét - néhány szigorúbb feltételt is hozzáfűztek, s ezzel jó ürügyet szolgáltattak Scipiónak, aki véget akart vetni a fegyverszünetnek. Ezért kijelentette a király követének, hogy az ügyet a haditanács elé terjeszti, majd másnap közölte vele, hogy minden fáradozása ellenére rajta kívül senki sem volt a békekötés mellett. Közölje tehát ezt a választ: Syphax csak akkor remélheti, hogy békét köthet a rómaiakkal, ha elpártol a carthagóiaktól.

Így érvénytelenítette a fegyverszünetet, hogy adott szava ne akadályozza tervei végrehajtásában. Vízre bocsátotta hajóit - mivel már megérkezett a tavasz -, fedélzetüket ostrom- és hajítógépekkel rakatta meg, mintha a tenger felől akarna támadást intézni Utica ellen, s kétezer embert is kiküldött az Utica felett álló domb elfoglalására, amely egyszer már birtokában volt, azzal a szándékkal, hogy egyrészt máshol kötve le az ellenséget, elterelje figyelmét igazi szándékáról, másrészt, hogy miközben ő maga Syphax és Hasdrubal ellen vonul, az ellenség ne törhessen ki a városból, s ne támadhassa meg jelentéktelen védőőrséggel hátrahagyott táborát.

5. Ilyen előkészületek után összehívta a haditanácsot, ahol beszámoltatta felderítőit tapasztalataikról, hasonlóképpen Masinissát, aki alaposan ismerte az ellenség helyzetét, s végül ő terjesztette elő, mit tervez a következő éjszakára. A tribunusoknak kiadta a parancsot, hogy mihelyt a haditanács szétoszlott s felharsantak a kürtök, azonnal induljanak el a legiókkal a táborból. Így a csapatok, parancs szerint, napnyugtakor megkezdték a kivonulást, az első őrségváltás táján menetté rendeződtek, s éjféltájban - ugyanis hétezer lépésnyi utat kellett megtenniük - lassú meneteléssel elértek az ellenséges táborhoz.

Itt Scipio csapatai egy részét, Masinissát s a numidákat Laeliusra bízta, s megparancsolta, hogy támadják meg és árasszák el

gyújtócsóvákkal Syphax táborát. Ezután Laeliust és Masinissát külön-külön magához szólította, s nyomatékosan figyelmeztette őket, hogy körültekintéssel és gondoskodással hozzák helyre azt, amit előrelátó terveikből az éjszaka esetleg meghiúsít. Ő maga Hasdrubalt és a pun tábort fogja megtámadni, de csak akkor indul el, ha látja, hogy a király tábora ég. Erre nem is kellett sokáig várnia. Mert alig kapott bele a rájuk hajított láng az első kunyhókba, máris átcsapott a legközelebb állókra, majd tovább az ezekhez csatlakozókra is, és végül körben kiterjedt az egész táborra.

S noha - mint ilyen éjszakai, messze terjedő tűzvésznél természetes is volt - hatalmas zűrzavar támadt, a punok mégis úgy vélték, hogy véletlen tűzvészről van szó, amelynek nincs köze az ellenséghez és a háborúhoz, fegyvertelenül fogtak hozzá a lángok oltásához, s közben a fegyveres ellenség - főként a numidák - keze közé rohantak, akiket a király táborát pontosan ismerő Masinissa az utak bejáratánál, a megfelelő pontokon helyezett el. Sokat közülük még fekvőhelyén, félálmában pusztított el a tűzvész, sokat pedig, míg rémült menekülés közben egyik a másikba botlott, a szűk kapukijáratoknál tapostak össze.

6. Mikor először a carthagói őrök, majd a többiek, akiket felébresztett az éjszakai riadalom, megpillantották a lángok visszfényét, ugyanígy tévedésbe esve, maguk is azt hitték, hogy magától támadt a tűzvész. S a vérfürdő és a sebesülések nyomán támadt kiáltozás hallatára sem voltak képesek felfogni a valóságot: megzavarodva nem tudták, hogy ezt nem az éjszakai zűrzavar okozta-e? Ezért külön-külön, fegyvertelenül - mivel az ellenség részéről a legkisebb meglepetésre se számítottak -, csupán a tűzoltóeszközöket vive magukkal, kirohantak valamennyi kapun, amerre kinek-kinek a legközelebb volt, egyenesen a római hadmenet közepébe.

Egy szálig levágták őket, nem csupán az ellenség iránti gyűlölettől vezettetve, hanem azért is, hogy még hírvivő se menekülhessen vissza közülük. Scipio azonnal megrohanta a kapukat, amelyek, mint ilyen zűrzavarban lenni szokott, őrizet nélkül maradtak: közben a tetőkre hajigált gyújtócsóvák nyomán tovaterjedve, mintha több helyen tört volna ki, fékezhetetlenül lobogott fel a láng, azután a környéken továbbharapózva, mindent egyetlen tűztengerbe merített. A félig megperzselt emberek és állatok először őrült menekülésükkel, majd földre rogyott testükkel eltorlaszolták a kapukijáratokat, s akit nem emésztett el a tűz, azzal végzett a fegyver: mindkét tábort ugyanaz a szerencsétlenség semmisítette meg. A két vezér azonban megmenekült, s velük - annyi ezer fegyveresből - kétezer félig felfegyverzett gyalogos és ötszáz lovas, legtöbbjük sebesülten és betegen a füsttől.

Mintegy negyvenezer ember esett el vagy lett a lángok áldozata: több mint ötezret fogtak el, köztük sok előkelő carthagóit és tizenegy senatort. Százhetvennégy hadijelvényt, több mint kétezer numida lovat s hat elefántot zsákmányoltak, nyolccal a fegyver vagy a tűz végzett. Rengeteg fegyver jutott a rómaiak kezére; ezt a hadvezér mind elégettette Vulcanusnak felajánlott áldozatul.

7. Hasdrubal menekülés közben néhány kísérőjével a legközelebbi africai város felé vette útját, s a vezér nyomát követve itt gyülekeztek a többi életben maradottak is, de azután továbbvonult, mert félt, hogy a város megadja magát Scipiónak. Nem sokkal később itt nyitott kapukkal fogadták a rómaiakat, akik nem kezelték őket ellenségként, mert önként adták meg magukat. A rómaiak ezután egymás után két várost foglaltak el és raboltak ki: a zsákmányt, azzal együtt, amit a táborok felgyújtásánál kiragadtak a tűzből, a katonák kapták meg.

Syphax innen mintegy nyolcezer lépésnyire állapodott meg egy megerősített helyen; Hasdrubal Carthagóba sietett, nehogy ott a legújabb vereség hatására félelmükben engedékenyebb határozatot hozzanak. A városban akkora rémület uralkodott, hogy meg voltak győződve: Scipio otthagyja Uticát, s azonnal Carthagót veszi ostrom alá. Ezért a sufesek - ez a tisztség náluk körülbelül a consuli hatáskörnek felel meg - összehívták a senatust. Itt három vélemény ütközött meg egymással. Az első azt javasolta, hogy küldjenek békét kérő követeket Scipióhoz, a második szerint vissza kell hívni Hannibalt, hogy mentse meg szülővárosát egy végzetesnek ígérkező háborútól; a harmadik - a szerencsétlenségben rómaiakhoz illő állhatatosságot tanúsítva - azt sürgette, hogy szervezzék újjá seregüket, s buzdítsák Syphaxot, hogy ne hagyja abba a háborút. S mivel a jelenlévő Hasdrubal és a Barcas-párt valamennyi tagja a háború mellett foglalt állást, ez a javaslat győzött.

Ezután a városban és környékén megkezdték a sorozást, s követeket küldtek Syphaxhoz, hogy készüljön fel újra minden erejével a háborúra. Felesége ezúttal nem, mint máskor, a szerelmes szívre olyannyira ható hízelgéssel, de szánalmát könyörgéssel felkeltve győzte meg őt: könnyeket ontva esedezett, ne hagyja cserben az ő atyját és hazáját, s ne engedje meg, hogy Carthago ugyanannak a tűzvésznek a martaléka legyen, amely táborát is elhamvasztotta. A követek - legjobbkor - egy örömhírt is közöltek vele: az Obba nevű város környékén mintegy négyezer főnyi, kiváló ifjakból álló celtiber sereggel találkoztak, amelyet toborzóik fogadtak zsoldjukba Hispaniában, s hogy nem megvetendő sereg élén hamarosan Hasdrubal is meg fog jelenni. Így a király a követeknek nemcsak hogy szívélyes választ adott, de megmutatta nekik a numida földművesek tömegét is, akiket e napokban látott el fegyverrel és lóval, s megígérte,

hogy mozgósítani fogja országa egész ifjúságát; ő tudja, hogy a vereség a tűzvész, nem pedig egy ütközet következménye volt, háborúban azonban csak az számít vesztesnek, akit fegyverrel győznek le.

Ezt a választ kapták a követek; s néhány nap múlva Hasdrubal és Syphax ismét egyesítették csapataikat. Ez az egész sereg összesen mintegy harmincezer embert számlált.

8. Scipio, aki - mintha Syphaxszal és a carthagóiakkal már véget ért volna a háború - Utica ostromára fordította figyelmét, s már elindította hadigépeit a falak ellen, a háború megújításának hírére abbahagyta vállalkozását, s egy kis sereget hagyva hátra, hogy ez szárazon és vízen látszatra folytassa az ostromot, java erejével az ellenség ellen vonult. Először egy magaslaton állapodott meg, mintegy négyezer lépésnyire a király táborától, másnap pedig lovasságával levonult a domb alatt elterülő úgynevezett Nagy Mezőkre, megközelítette az ellenség őrállomásait, s azzal töltötte a napot, hogy kisebb rajtaütésekkel zaklatta őket. A rákövetkező két napon, miközben hol az egyik, hol a másik oldalról próbálkoztak zavart keltő támadásokkal, semmi említésre méltó dolog nem történt; a negyedik napon mindkét fél felsorakozott az ütközetre.

A római hadvezér az egészen elöl álló dárdások mögé az első sorbelieket, a triariusokat pedig tartalékba rendelte, s az italiai lovasságot a jobb-, a numidákat és Masinissát a balszárnyon helyezte el. Syphax és Hasdrubal a numidákat az italiai lovassággal, a carthagóiakat Masinissával szemben sorakoztatta fel, a celtiberek helyét pedig a csatasor közepén, a legiók hadijelvényeivel szemben jelölte ki. Ilyen felállításban ütköztek meg.

Az első összecsapásban egyszerre mindkét szárnyat - a numidákat és a carthagóiakat - visszavetették, mert sem a numidák - legnagyobbrészt földművesek - nem tudták feltartani a római lovasságot, sem a szintén újonnan besorozott carthagóiak az egyébként is, de a múltkori győzelem után most különösen félelmetes Masinissát. Viszont a celtiberek csatasora, noha mindkét oldal fedezetlenül maradt, helytállt, mivel az ismeretlen országban nem várhatták megmaradásukat a meneküléstől, s Scipio részéről se remélhettek irgalmat, aki ellen - miután olyan nagy szolgálatot tett nekik és népüknek - zsoldosként ide jöttek harcolni Africába. Ezért, noha az ellenség minden oldalról körülvette őket, rendületlenül helytálltak, egymásra hullva estek el, s azzal, hogy mindenkit magukra vontak, jókora időt biztosítottak Syphaxnak és Hasdrubalnak a menekülésre. Majd a hosszú öldökléstől s nem is a küzdelemtől kimerült győzteseket meglepte az éjszaka.

9. Másnap Scipio Laeliust és Masinissát a teljes római és numida lovassággal s a könnyűfegyverzetűekkel együtt Syphax és Hasdrubal üldözésére indította. Ő maga csapatai fő erejével - részben remény-, részben félelemkeltéssel, részben erőszakkal - meghódolásra késztette a körben fekvő, carthagói fennhatóság alatt álló városokat.

Közben Carthagóban igen nagy volt a rémület; meg voltak győződve róla, hogy Scipio, miután seregével körbevonul, s gyorsan meghódítja a környéken fekvő valamennyi várost, hirtelen magát Carthagót fogja megtámadni. Ezért kijavították, mellvédekkel erősítették meg a falakat, s mindenki annyi élelmiszert gyűjtött össze a környéken, amennyivel kibírhat egy hosszú ostromot. Ritkán esett szó békekötésről, sűrűbben arról, hogy követek útján vissza kell hívni Hannibalt. Legtöbben azt követelték, küldjék el a római utánpótlás feltartóztatására megszervezett hajóhadat Uticába, hogy megtámadja az ott gondtalanul időző hajókat, s így talán még a tengerészek csekély őrizettel hátrahagyott táborát is el tudják foglalni.

Ezt a javaslatot a többség helyesléssel fogadta, de azért elhatározták, hogy követeket küldenek Hannibalhoz, mert hiszen ha szerencsével jár is a hajóhad vállalkozása, azzal csak az ostromlott Utica helyzete könnyebbedik, de magának Carthagónak megvédésére egyetlen más hadvezér sem képes, csak Hannibal, s egyetlen más hadsereg sem, csupán a Hannibalé. Így hát másnap vízre bocsátották a hajókat, egyszersmind a követek is elindultak Italiába. Mindezt sietve hajtották végre, mivel a végzet sarkallta őket; mindegyikük meg volt győződve róla, hogy ha valamit elmulaszt, a közösség jövője ellen követ el árulást.

Scipio, akinek serege az annyi városból összeszedett zsákmány miatt nehezen mozgott, a foglyokat s a többi zsákmányt elküldte Utica mellett álló régi táborába, s miután figyelme már Carthagóra irányult, elfoglalta Tynest, amelyből a védők elmenekültek. Ez a hely mintegy tizenötezer lépésnyire fekszik Carthagótól, részben védőművek, részben természetes fekvése teszik biztonságossá; Carthagóból is látható, s innen is kilátás nyílik Carthagóra s a várost övező tengerre.

10. A rómaiak éppen javában dolgoztak a sáncműveken, mikor megpillantották a Carthagóból Utica felé vitorlázó ellenséges hajórajt. Ezért abbahagyták az erődítést, elhangzott a parancs az indulásra, nehogy hajóikat, amelyeket az ostromnál alkalmaztak, s egyáltalán nem szereltek fel tengeri ütközetre, váratlan támadás érje. Mert hogyan is tudtak volna egy mozgékony, jól felszerelt és felfegyverzett hajóhadnak ellenállni olyan hajók, amelyeket hajító- és ostromgépekkel megrakva vagy teherhajóként használtak, vagy olyan szorosan odakormányozták őket a fal mellé, hogy a töltés vagy híd

szerepét betöltve megkönnyítsék a felhatolást?

Ezért Scipio visszaérkezésük után, a tengeri csaták szokásos gyakorlatával ellentétben, a hadihajókat, amelyek a többi védelmét biztosíthatták volna, a hátsó vonalban, szinte a part mentén sorakoztatta fel, a teherhajókból pedig mintegy négyszeres védőfalat vont az ellenség elé, és ezeket, nehogy soraik a harc zűrzavarában felbomoljanak, árbocaiknál és vitorlarúdjaiknál fogva az egyik hajóról a másikra átvetett erős kötelekkel, mint valami mindegyiket összefogó egyetlen kötelékkel erősíttette össze. Köztük pedig pallókat rakatott le, hogy az egész hajósoron végig lehessen menni, s pontosan az átjárók alatt térközöket hagytak, hogy a felderítő hajók innen törhessenek rá az ellenségre, s itt vonulhassanak biztonságban vissza.

Miután ezeket az előkészületeket, amennyire az idő engedte, sietve befejezték, mintegy ezer válogatott védőharcost rendeltek a teherhajókra, ahová hatalmas tömegben halmozták fel a fegyvert, főként hajítófegyvert, hogy számuk még oly hosszúra nyúló küzdelem esetén is elegendő legyen. Így felkészülve, feszült hangulatban várták az ellenség megérkezését.

A carthagóiak, akik, ha sietnek, a lázas tevékenység következtében támadt zűrzavarban első támadásukkal felülkerekedtek volna, szárazföldi vereségük miatt már a tengeren sem bíztak eléggé magukban, pedig ott ők voltak az erősebbek; ezért a kényelmes vitorlázással eltöltött nap után este értek el hajórajukkal a kikötőhöz, amelyet az africaiak Rusucmónak neveznek. Másnap hajnalban a nyílt tengeren szabályos tengeri csatára sorakoztatták fel hajóikat, mintha a rómaiak is ki akarnának hajózni ellenük. De mikor hosszas várakozás után az ellenségnél nem észlelték a legkisebb mozgást sem, végül megtámadták a teherhajókat; ez a vállalkozás egyáltalán nem hasonlított tengeri csatához; inkább olyan volt, mintha hajókkal indulnának ostromra várfalak ellen.

A teherhajók jóval magasabbak voltak, s a punok hadihajóikról - minthogy dobás közben hátra kellett hajolniuk - többnyire eredménytelenül hajigálták fölfelé lándzsáikat, viszont a teherhajókról sokkal nagyobb lendülettel, még saját súlyuktól is gyorsulva hullottak lefelé a dárdák. A pallóhidak alatt lévő réseken át előnyomuló felderítő hajókat s a többi könnyű dereglyét a hadihajók pusztán lendületükkel és nagyságukkal azonnal visszaverték, s ezek azután már a védőket is akadályozták, mivel az ellenfél hajói közé keveredve, gyakran hajítófegyvereik visszatartására kényszerítették őket, nehogy azok - bizonytalan lévén, hogy hova hullanak - saját embereiket találják el. Végül a pun hajókról vashoroggal ellátott rudakat - úgynevezett harpagokat - kezdtek hajigálni a római gályákra. Minthogy a rómaiak sem ezeket, sem az eldobáskor rajtuk függő

láncot nem tudták elvágni, mihelyt valamelyik hadihajó hátrafelé evezve a horog segítségével magával vonszolta a teherhajót, látni lehetett, ahogy elszakadnak a hajókat egymáshoz erősítő kötelek; máshol pedig egyszerre egy egész sor hajót vontattak el.

Ennek következtében az első sorban az átjárók tönkrementek, s a védőknek alig volt annyi idejük, hogy a második sorban álló hajókra átugráljanak. Mintegy hatvan teherhajót vontattak el Carthagóba, ahol a vállalkozás jelentőségéhez képest túlságosan is nagy volt a lelkesedés, de ez annál jobban esett, mivel az állandó csapások és siralmak közepette ez volt az egyetlen, noha gyér, váratlanul felragyogó reménysugár, amely azt bizonyította, hogy a római hajóhad nyilván közel járt volna a megsemmisüléshez, ha a pun hajóhad parancsnoka nem késlekedik, s ha Scipio nem érkezik meg idejében a segítséggel.

11. Mikor Laelius és Masinissa - éppen ezekben a napokban - mintegy tizenöt nap alatt megérkeztek Numidiába, a masaesuliusok, Masinissa királyi atyjának alattvalói, örömmel siettek régen áhított uralkodójukhoz. Syphax, miután innen parancsnokait és helyőrségeit elűzték, saját országába húzódott vissza, és egyáltalán nem óhajtott nyugton maradni. Felesége és apósa ösztönözte a szerelemtől megszállt férfit, aki emberben és lóban annyi tartalékkal rendelkezett, hogy még egy kevésbé barbár és hatalomra szomjazó jellemet is, ha sok éven át viruló birodalma erejét látja, nagyra törő gondolatok töltötték volna el. Így egy helyre gyűjtött össze minden hadra fogható embert és lovat, a harcosok közt fegyvert és dárdákat osztott szét, s a lovasokat osztagokba, a gyalogosokat cohorsokba osztotta be, miként ezt egykor a római centurióktól tanulta. Seregével, amely nem volt kisebb az előzőnél, azonban majdnem teljesen nélkülözte a tapasztalatot és gyakorlatot, megindult az ellenség ellen. S miután ennek közelében ütötte fel táborát, először a biztos helyről néhány lovas indult el az őrállomások felderítésére, majd mikor hajítódárdákkal elűzték, visszanyargalt övéihez. Azután hol az egyik, hol a másik oldalról hajtottak végre kitörést, s mivel a visszaszorított felet fűtötte a szégyen, még többen nyomultak utánuk, s ilyen okból szoktak fellángolni a lovasharcok, mikor a győztesek bajtársait a remény, a vesztesekét a harag készteti, hogy segítségül jöjjenek.

Most is így történt. Néhányan kezdték el a viadalt, s végül, harcvágyától tüzelve, mindkét fél lovassága előrenyargalt. Amíg csupán a lovasok viaskodtak, a masaesuliusok tömegét, akiket Syphax hatalmas csapatokban küldött előre, alig lehetett feltartóztatni. Mikor azonban a római gyalogság, utat nyitó lovassága között hirtelen előretörve, szilárd arcvonalat alkotott, visszaszorította a támadó ellenséget. A barbárok előbb lassították lovaik vágtáját, azután

megtorpantak, mivel megzavarta őket az új harcmodor, végül pedig nemcsak a gyalogosok elől hátráltak meg, de a gyalogság támogatásától felbátorodott lovassággal szemben sem tudtak helytállni. S már közeledtek a legiók hadijelvényei is. Ekkor aztán a masaesuliusok, nemhogy az első rohamot, de a hadijelvények s fegyverek látványát sem tudták elviselni, annyira úrrá lett rajtuk korábbi vereségeik emléke, vagy a jelenlegi rémület.

12. Syphaxot, mikor az ellenséges csapatok felé nyargalt, hogy megszégyenítéssel vagy önmaga veszélyeztetésével megállítsa menekülésüket, és súlyosan megsebesült lova levetette, megrohanták, elfogták, és élve - elsősorban Masinissának szolgáltatva örvendetes látványt - Laelius elé hurcolták. Cirta volt Syphax királyságának fővárosa, a hatalmas embertömeg ide menekült. Ebben az ütközetben a vérfürdő kisebb arányú volt, mint a győzelem, mivel a csatában csupán a lovasok között folyt a harc. A rómaiak nem öltek meg többet ötezer embernél, s kevesebb, mint feleennyit ejtettek fogságba, mikor megtámadták a tábort, ahová a tömeg királya elvesztése után menekült.

Masinissa kijelentette, hogy ebben a pillanatban semmi sem jelenthet neki nagyobb örömet, mint az, hogy győztesként láthatja viszont atyja annyi idő múltán visszaszerzett királyságát. De az embernek sem jó, sem balsorsában nem szabad késlekednie. S ha Laelius megengedi, hogy lovasságával s a megkötözött Syphaxszal Cirtáig törjön előre, a rémület okozta zűrzavarban ott is teljesen ura lesz a helyzetnek; Laelius a gyalogsággal majd kisebb napi menetekben követheti őt. Mikor elnyerte Laelius beleegyezését, előrenyomult Cirtáig, s megbeszélésre magához rendelte a város vezetőit. Mivel azonban ezek nem tudtak a királyt ért szerencsétlenségről, sem a történtek elbeszélése, sem a fenyegetés vagy rábeszélés nem hatott rájuk addig, míg a királyt megkötözve szemük elé nem vezették. Erre az oly siralmas látványra jajveszékelésben törtek ki, egy részük rémületében elmenekült a falakról, s a többiek, hirtelen támadt egyetértésben, mivel meg akarták nyerni a győztes jóindulatát, kinyitották a kapukat.

Masinissa őröket állított körben a kapukhoz s a falak megfelelő pontjaira, hogy senki előtt ne nyíljon út a menekülésre, s lovát megsarkantyúzva, bevágtatott, hogy birtokába vegye a királyi palotát. Mikor belépett az előcsarnokba, mindjárt a küszöbön Sophoniba, Syphax felesége, a pun Hasdrubal leánya sietett eléje, aki megpillantva a fegyveres csapat közepén álló, fegyverzetével is és megjelenésével is kiváló Masinissát, úgy vélvén - ami igaz is volt - hogy ő a király, térdre borult előtte és így szólt:

“Az istenek, hősiességed és szerencséd hozzásegítettek, hogy fölöttünk teljes hatalmat nyerjél. De ha szabad egy fogoly nőnek parancsolója előtt élete és halála ügyében könyörgő szavát felemelnie, ha szabad megérintenem térdedet és győzelmes jobbodat, úgy könyörögve kérlek a királyi méltóságra, amely nemrég még minket is díszített, a numida nép nevére, amely neked és Syphaxnak közös népetek volt, a királyi palota istenségeire, akik fogadjanak téged jobb előjelekkel, mint aminőkkel Syphaxot útjára bocsátották: add meg a könyörgőnek azt a kegyet, hogy - bármi is a szándékod - te magad döntsél foglyod sorsáról, s ne engedd, hogy valamely római mondjon fölöttem gőgös és kegyetlen ítéletet. Még akkor is, ha nem lettem volna egyéb, mint Syphax felesége, jobban szeretném magam egy velem együtt Africában született numidának, nem pedig olyannak az irgalmára bízni, aki külföldi és idegen. Te is látod, hogy mennyi oka van félni egy carthagói nőnek - Hasdrubal leányának - egy rómaitól. Esdekelve kérlek, ments meg engem, ha másként nem lehet, a halál révén a rómaiak erőszakosságától!”

A feltűnő szépségű asszony ifjúsága virágjában volt. Így miközben hol térdét, hol jobbját átkarolva Masinissa ígéretéért könyörgött, hogy ne szolgáltassa ki őt egyetlen rómainak sem, szava inkább cirógatásnak, mint könyörgésnek hatott, s nemcsak a szánalom lopakodott be a győztes szívébe, hanem - mivel a numida népen nagyon hamar erőt vesz az érzéki fellobbanás - a győztest rabul ejtette a foglya iránt feltámadó szerelem. Jobbját adta, hogy kérésére adott ígéretét teljesíti, s bevonult a palotába.

Azután töprengeni kezdett magában, hogyan válthatná valóra adott szavát. S mivel nem látott más megoldást, a szerelem sugallatára vakmerő és szégyenletes elhatározásra jutott: parancsot adott, hogy azonnal, még aznap készítsék elő a lakodalmat, s ekképpen ne adjon rá Laeliusnak vagy Scipiónak semmi lehetőséget, hogy a nőről, aki közben Masinissa hitvese lett, mint fogolyról döntsenek. Épp hogy megkötötték a házasságot, amikor megérkezett Laelius, aki annyira nem titkolta neheztelését a történtek miatt, hogy kezdetben a nászágyról akarta elhurcoltatni az asszonyt, hogy Syphaxszal s a többi fogollyal együtt elküldje Scipióhoz. Végül engedett Masinissa kérésének, aki azt óhajtotta, bízza Scipióra annak eldöntését, hogy Sophoniba a két király közül melyik sorsában osztozzék, így csak Syphaxot és a foglyokat küldte el, majd Masinissa támogatásával birtokba vette Numidia többi, királyi helyőrséggel megerősített városát.

13. Mikor megérkezett a hír, hogy Syphaxot a táborba viszik, az egész tömeg odaözönlött, mint valami látványos diadalmenethez. Ő maga haladt legelöl, láncra verve, utána az előkelő numidák csapata.

Ekkor ki-ki, amennyire tudta, tódítani kezdte Syphax nagyságát, népének hírét, hogy így növeljék saját győzelmük dicsőségét, mondván: ez az a király, akinek méltóságát annyira tisztelte a földkerekség két leghatalmasabb népe, a római és a carthagói, hogy hadvezérük, Scipio, meg akarván szerezni barátságát, otthagyta provinciáját, Hispaniát, s hadseregét is, s két ötevezősoros hajón átvitorlázott Africába; Hasdrubal pedig, a pun vezér, nemcsak hogy maga is felkereste őt királyságában, de még leányát is hozzá adta feleségül. S így Syphax egy időben két hadvezért - egy punt s egy rómait - tartott hatalmában. S ahogy a két fél, áldozati állatot vágva nekik, békét kért a halhatatlan istenektől, éppúgy iparkodtak az ő barátságát is megnyerni mind a ketten. S hatalma már akkorára növekedett, hogy elűzte birodalmából Masinissát, aki csak azért maradt életben, mert halálhírét keltették, s egy rejtekhelyen vadállatok módján erdei rablásból tengette életét.

A királyt, akit a körülötte álló tömeg beszélgetés közben ennyire felmagasztalt, Scipio fővezéri sátrába vezették. Scipio is megrendült, összehasonlítva a férfi hajdani szerencséjét jelenlegi sorsával, kiváltképp, mikor eszébe jutott vendégbarátságuk, kézszorításuk, s hivatalos és személyes megállapodásuk. Ugyanezek az emlékek bátorították fel Syphaxot, mikor megszólította legyőzőjét.

Ugyanis Scipiónak arra a kérdésére, mit forgatott a fejében, mikor nemcsak hogy visszautasította a szövetséget Rómával, de saját elhatározásából még háborút is indított ellene, elismerte, hogy kétségtelenül hibázott és elvesztette az eszét - de nemcsak akkor, mikor fegyvert ragadott a római nép ellen, ez már őrültségének nem kezdete, hanem végső következménye volt. Ő akkor vesztette el az eszét, s akkor száműzött lelkéből minden, egyéni vendégbarátságukkal vagy hivatalos szerződésükkel kapcsolatos gondolatot, mikor carthagói nőt fogadott a házába. Az ő királyságát is azoknak a lakodalmi fáklyáknak a lángja hamvasztotta el. Az a fúria, az az átok térítette el és cserélte ki csábos eszközei garmadájával az ő lelkét, s nem hagyott neki nyugtot addig, míg saját kezűleg rá nem erőltette az átkozott fegyvereket vendége és barátja ellen. Mindamellett, miután megsemmisítették és lesújtották, e nyomorúságban az a látvány vigasztalja, hogy éppen ez a fúria, ez az átok az ő valamennyi ember között leggyűlöltebb ellenségének hajlékába és házi isteneihez költözött át. S mivel Masinissa se bölcsebb vagy állhatatosabb Syphaxnál, sőt fiatalsága miatt még kevésbé óvatos, így bizonyára még az övénél is nagyobb esztelenség és állhatatlanság vitte őt e házasságba.

14. Mikor mindezt, nemcsak az ellenség iránti gyűlölettől, hanem - mivel az imádott asszonyt vetélytársa kezén látta - a féltékenységtől is

fűtve, elmondta, nem csekély aggodalmat ébresztett Scipio lelkében. S vádjait még elhihetőbbé tette az a körülmény, hogy Masinissa a menyegzőt szinte még harc közben rendezte meg, anélkül, hogy Laeliust megkérdezte vagy megvárta volna, olyan lázas sietséggel, hogy még azon a napon, amelyen a nőt ellenséges fogolyként megpillantotta, törvényes hitveseként máris maga mellé vette, s ellensége otthonában rendezte meg az esküvői szertartást. Scipio ezt annál szégyenletesebbnek vélte, mivel Hispaniában őt magát mint fiatalembert soha nem hódította meg egyetlen fogságába esett nő szépsége sem. Ezen töprengett magában, mikor Laelius és Masinissa megérkeztek. Mindkettőjüket egyformán nyájas tekintettel üdvözölte, s nagyszerű dicséretekkel halmozta el a teljes számban összegyűlt haditanács előtt, majd Masinissát félrevonva, így szólt hozzá:

“Úgy vélem, Masinissa, te észrevettél bennem néhány jó vonást, s először ezért jöttél Hispaniába, hogy velem barátságot kössél, majd ezért ajánlottad oltalmamba később Africában saját magadat s valamennyi reményedet, s mégis e jó vonások között, amelyekért érdemesnek láttad keresni barátságomat, egyikre sem vagyok olyan büszke, mint a vágyakkal szemben tanúsított önuralmamra és tartózkodásomra. Szeretném, Masinissa, ha egyéb kiváló erényeid mellett még ezt is elsajátítanád! Hidd el nekem, a mi életkorunkban még a felfegyverzett ellenség sem jelent akkora veszélyt, mint a minket mindenhonnan körülsereglő gyönyörök. Aki ezeket önuralmával megzabolázza és megfékezi, az sokkal nagyobb dicsőséget és diadalt nyert magán, mint mi Syphax legyőzésével. Szívesen említettem és emlékeztem meg róla, hogy te távollétemben milyen határozottan és bátran cselekedtél. Jobb szeretném, ha a többin egyedül gondolkodnál el, ahelyett, hogy szavaim pirulásra kényszerítsenek. Syphaxot a római nép jósjeleivel győzték le és ejtették fogságba. Így tehát ő maga, felesége, királysága, földje, városai, az ott lakó emberek, egyszóval minden, ami Syphax birtokában volt, a római nép zsákmánya lett. A királyt és feleségét, még ha ez nem is volna carthagói polgár, s még ha atyját nem is látnánk az ellenséges sereg élén, el kell küldenünk Rómába, ahol a senatusra vár a feladat, hogy ítéletet mondjon és határozzon erről az asszonyról, akiről azt állítják, hogy ő idegenítette el tőlünk királyi szövetségesünket, s ő hajszolta bele nyakra-főre a háborúba. Győzd le ezt a szenvedélyt! Ne tedd tönkre annyi kiváló tettedet egyetlen ballépéssel, s ne játszd el annyi szolgálatoddal kiérdemelt hálánkat egyetlen vétekkel, amely nagyobb annál, mint amennyit az oka megér.”

15. Masinissának e szavak hallatára nemcsak az arcát futotta el a pír, de könnyei is eleredtek; biztosította a fővezért, hogy

alkalmazkodni fog akaratához, s arra kérte: amennyire a körülmények engedik, legyen tekintettel arra, hogy ő már adott szavával meggondolatlanul elkötelezte magát - ugyanis megígérte hitvesének, hogy nem adja át senki más hatalmába -, s ezután a fővezéri sátorból, teljesen feldúlva, saját sátrába ment. Innen minden szemtanút elküldött, s jó időt töltött el sűrű sóhajtozások és nyögések közepette, amit a sátor körül állók jól hallhattak, s végül, hatalmasat sóhajtva, behívatta egyik hűséges szolgáját, aki, mint királyoknál szokás, váratlan sorsfordulat esetére a mérget őrizte, s ráparancsolt, hogy azt egy kehelybe keverve vigye el Sophonibának, egyszersmind közölje vele, hogy Masinissa szívesen megtartotta volna első ígéretét, amely őt mint férjet asszonyával szemben kötelezte. Mivel azonban őt azok, akiknek erre hatalma van, szabad elhatározási jogától megfosztották, második ígéretét váltja be: nem engedi, hogy hitvese élve a rómaiak kezébe jusson. Emlékezzen atyjára, a hadvezérre, hazájára, s a két királyra, akiknek hitvese lett, s maga segítsen magán.

Sophoniba, mikor a szolga ezzel az üzenettel s a méreggel felkereste, így szólt:

“Elfogadom ezt a menyegzői ajándékot, s nem is kelletlenül, ha ez a legtöbb, amit férj a hitvesének nyújtani tud. Mindenesetre közöld vele: szívesebben haltam volna meg úgy, ha nem közvetlenül sírom küszöbén kötök házasságot.”

S éppolyan nyugodtan, mint ahogy beszélt, átvette s a megrendülés legkisebb jele nélkül bátran kiitta a poharat.

Scipio, mikor ezt hírül vette, tüstént magához hívatta a szenvedélyes ifjút, nehogy az nagy fájdalmában valami végzetes elhatározásra jusson, s hol vigasztalta, hol szelíden korholta azért, hogy egyik elhamarkodott lépését egy másikkal igyekezett jóvátenni, s az ügyet sokkal tragikusabbá tette, mint szükséges lett volna. Másnap, hogy a király mostani szomorú hangulatát eloszlassa, felült a fővezéri emelvényre és gyűlésbe hívta seregét. Itt Masinissát, akit első ízben illetett a király megszólítással, rendkívüli dicséretekkel halmozta el, s egy aranykoszorúval, aranykehellyel, curulisi székkel, elefántcsont bottal, hímzett togával, s pálmadíszes tunicával ajándékozta meg. Beszédében a kitüntetés értékét még növelte e szavakkal: hogy a rómaiak szemében nincs nagyobb dicsőség, mint a diadalmenet, s még a diadalmenetet tartók sem kaphatnak ragyogóbb ékességet, mint ezt, amellyel a római nép a külföldiek közül egyedül Masinissát tisztelte meg.

Ezután Laeliust ajándékozta meg egy aranykoszorúval, és szintén dicséretekkel halmozta el, majd a többi harcosok között osztott szét ajándékokat, kinek-kinek érdeme szerint. Ezek a kitüntetések

lecsillapították a király fájdalmát, s felkeltették benne a reményt, hogy Syphax eltávolítása után egész Numidia az ő hatalmába kerül.

16. Scipio C. Laeliust küldte Rómába Syphaxszal és a többi fogollyal, s vele keltek útra Masinissa követei is. Ő maga pedig ismét Tyneshez telepítette vissza táborát, s befejezte a megkezdett erődítési munkálatokat. A carthagóiakat a római hajóhad ellen intézett, s ezúttal sikeres támadásuk után nemcsak rövid ideig tartó, hanem teljesen hiábavaló öröm töltötte el, majd meghallva a hírt, hogy fogságba esett Syphax, akiben szinte jobban reménykedtek, mint Hasdrubalban és saját seregükben, nagy rémületükben nem hallgattak többé a háborús párt egyetlen szószólójára sem, s hetven embert küldtek követségbe, hogy kérjenek békét, az öregek vezetőd közül, akiknek tanácsát náluk megkülönböztetett tisztelet övezte, s rendkívüli befolyásuk volt magára a senatusra is.

Mikor ezek megérkeztek a római táborba, a fővezéri sátorba, s könyörgők módján - gondolom, annak a földnek a szokása szerint, ahol születtek - leborultak a földre, s szónoklatuk is illett ehhez az alacsonyrendű hízelgéshez. Nem a vétek alól akarták tisztázni magukat, hanem a felelősséget a vétkes vállalkozás elkezdéséért Hannibalra, s hatalomvágyának kiszolgálóira hárították. Irgalmat kértek államuknak, amelyet polgárai meggondolatlansága már kétszer sodort a pusztulás szélére, s akkor maradhat meg, ha az ellenség ismét megkegyelmez neki. A római nép csak uralkodni akar a leigázott ellenségen, de nem óhajtja megsemmisíteni. Ők készek az engedelmességre, parancsolja meg nekik, mit óhajt.

Scipio azt válaszolta, ő abban a reményben érkezett Africába - s ezt a reményét a háború kedvező eredményei csak növelték -, hogy majd győzelemmel, nem pedig békével tér haza. De noha a győzelem már szinte a kezében van, a békekötést sem utasítja vissza, hogy minden nép megtudja: a római nép éppen olyan igazságosan fejezi be a háborút, mint ahogy elkezdte. Ő a következő békefeltételeket terjeszti elő: adják vissza a foglyokat, szökevényeket s a szökött rabszolgákat; vonják ki hadseregüket Italiából és Galliából; mondjanak le Hispaniáról; vonuljanak ki az Italia és Africa között fekvő valamennyi szigetről; szolgáltassák ki, húsz kivételével, valamennyi hadihajójukat; adjanak ezenkívül ötszázezer mérő búzát és háromszázezer mérő árpát. A tekintetben, hogy mekkora pénzösszeg megfizetését kívánta tőlük, az adatok nem egységesek. Egyes helyeken azt olvasom, hogy ötezer talentumot, máshol, hogy ötezer font ezüstöt, ismét máshol, hogy a katonák számára kétszeres zsoldot követelt.

“Három nap haladékot kaptok - jelentette ki - annak eldöntésére, hogy e feltételekkel elfogadjátok-e a békét. Ha elfogadjátok, kössetek

velem fegyverszünetet, s küldjétek el követeiteket Rómába, a senatushoz.”

Ezzel bocsátotta el a carthagóiakat. S mikor ezek úgy döntöttek, hogy egyetlen feltételt sem utasítanak vissza - időt akartak nyerni ugyanis addig, míg Hannibal átkel Italiából -, követséget küldtek Scipióhoz, hogy állapodjanak meg a fegyverszünetben, s egy másikat Rómába, hogy folyamodjanak békéért, s ezek, a látszat kedvéért, néhány foglyot, szökevényt és szökött rabszolgát is magukkal vittek, hogy annál könnyebben kieszközölhessék a békét.

17. Sok nappal előbb érkezett meg Rómába Laelius Syphaxszal s az előkelő numida foglyokkal. Sorban beszámolt az atyáknak mindenről, ami Africában történt, az embereket nagy örömmel töltve el a jelenben, s reménnyel a jövőre. Az atyák, mikor véleményüket megkérdezték, úgy döntöttek, hogy Syphaxot el kell küldeni Alba börtönébe, Laeliusnak pedig itt kell maradnia addig, míg a carthagói követek megérkeznek. Elrendelték, hogy négynapos könyörgést kell tartani. P. Aelius praetor, miután elbocsátotta a senatust, népgyűlést hívott össze, ahol C. Laeliusszal együtt lépett fel a szónoki emelvényre. Mikor itt az emberek meghallották, hogy a carthagói sereget szétverték és legyőzték, hogy elfogták a roppant tekintélynek örvendő királyt, s nagyszerű győzelmi menetben vonultak végig egész Numidián, örömükben nem tudtak csendben maradni, s örömujjongással s egyéb, a tömegnél szokásos módon fejezték ki határtalan lelkesedésüket. Ezért a praetor tüstént kihirdette, hogy a templomok őrei nyissák ki a Város valamennyi szentélyét, hogy a népnek alkalma legyen egész napon át szentélyről szentélyre járva az istenekhez könyörögni s nekik háláját kifejezni.

Másnap bevezették a senatus elé Masinissa követeit. Ezek először is szerencsét kívántak a senatusnak P. Scipio Africában elért sikerei alkalmából, majd köszönetet mondtak, hogy Scipio Masinissát nem csupán királynak szólította, hanem valóban azzá is tette, visszahelyezvén őt atyja királyságába, ahol mint király, Syphax elűzése után, ha az atyák is így tartják jónak, félelem és vetélytárs nélkül fog uralkodni. Továbbá köszönetet mondtak, hogy Scipio őt a gyűlésen magasztaló szavak kíséretében oly nagyszámú ajándékkal tüntette ki; Masinissa most és a jövőben is azon fog fáradozni, hogy ezekre ne bizonyuljon érdemtelennek, s azt kéri a senatustól, hogy határozatával erősítse meg őt királyi címében s a Scipiótól kapott egyéb jótéteményekben és megtiszteltetésekben. S Masinissa még azt is kéri, hogy ha nincs ellenükre, engedjék haza a fogságba esett és Rómában raboskodó numidákat, mert ez megnövelné tekintélyét honfitársai körében.

A követek szavaikra a következő választ kapták: az africai sikeres hadi vállalkozások felett érzett örömében az atyák is osztoznak a királlyal. Scipio azzal, hogy őt királynak nevezte, véleményük szerint helyesen és megfelelőképpen járt el, s az atyák helyeslik és dicsérik mindazt, amit Masinissa érdekében tett. Határoztak arról is, hogy a követek milyen ajándékokat vigyenek magukkal a királynak: két bíborköpenyt egy-egy aranycsattal és két bíborsávos tunicával, két feldíszített lovat, hozzá két lovagi felszerelést és páncélt, s olyan sátorokat és katonai felszereléseket, amilyeneket a consulok szoktak kapni. S utasították a praetort, hogy mindezt küldje el a királynak. Elrendelték, hogy minden követ legalább ötezer, kísérőik ezer ast kapjanak ajándékba, a követeknek két-két, a kísérőknek s a fogságból kiengedett és a királynak visszaadott numidáknak egy-egy öltözet ruhát kell adni. Ezenkívül úgy határoztak, hogy a követek ingyen kapjanak ülőhelyet, szállást és ellátást.

18. Ugyanezen a nyáron, amelyen Rómában ilyen határozatok s Africában ilyen sikerek születtek, ütközött meg szabályos csatában P. Quinctilius Varus praetor és M. Cornelius proconsul a gallus insuberek földjén a pun Magóval. A praetor legiói álltak az első csatasorban; Cornelius az övéit tartalékként visszatartotta, ő maga viszont az első hadsorig lovagolt előre, s a két szárny élén a praetor és a consul buzdította a katonákat, hogy minden erejüket összeszedve támadjanak az ellenségre. De mikor egy lépést se jutottak előbbre, Quinctilius így szólt Corneliushoz:

“Látod, mennyire elhúzódik a viadal, az ellenség rémületében váratlanul komoly ellenállást tanúsít; az a veszély fenyeget, hogy e félelem merészséggé változik. Rohamra kell indítanunk lovasságunkat, ha meg akarjuk zavarni és kivetni állásából. Ezért vagy te irányítsd az első sorban a küzdelmet, s én vezetem harcba a lovasságot, vagy én folytatom itt, az első csatasorban a harcot, s te indítsd el négy legiónk lovasait az ellenség ellen.”

Mikor a proconsul kijelentette, hogy a két feladat közül azt vállalja el, amelyikkel a praetor megbízza, a praetor fiával, egy Marcus nevű tettre kész ifjúval, odament a lovasokhoz, lóra parancsolta, s hirtelen rohamra indította őket az ellenség ellen.

A lovasok okozta zűrzavart még fokozta a legiók közben felharsanó harci kiáltása, s az ellenséges csatasor nem is tudott volna helyben maradni, ha Mago a lovasok első megmozdulása esetére készenlétben tartott elefántokat hirtelenül nem veti be az ütközetbe. Ezek, mivel trombitálásuktól, szaguktól s látásuktól a lovak megrémültek, hatástalanná tették a lovasság segítségét. A római lovasok a kavarodásban, ahol dárdával és karddal folyt a közelharc, fölényben

voltak, de ha megrémült lovaik messzebb ragadták őket, a távolból a numidák biztosabban tudtak célozni. Közben a gyalogosoknál a tizenkettedik legio, noha nagy része elhullott, inkább becsületből, mint erejében bízva, nem hátrált a helyéről, de nem lett volna képes tovább kitartani, ha a tartalékból az első sorba vezényelt tizenharmadik legio nem avatkozik be a már kétessé váló küzdelembe.

Mago is bevetette tartalékait, a gallusokat, a pihent legiók ellen. Miután a rómaiak ezeket nagyobb fáradság nélkül szétverték, a tizenegyedik legio dárdásai összetömörültek, s rátámadtak az elefántokra, amelyek már a gyalogosok soraiban kezdtek zűrzavart kelteni. S mivel a szorosan összezsúfolódott állatokra kivetett dárdák közül szinte egy se hibázta el a célját, mindet visszakergették a pun csatasorok közé, négy pedig sebektől borítva összerogyott. Ekkor ingott meg első ízben az ellenséges arcvonal, s eközben valamennyi lovas - látva, hogy elkergették az elefántokat - előrevágtatott, hogy növelje a rémületet és zűrzavart. De míg Mago állt a hadsorok élén, az ellenség csak lépésről lépésre hátrált, s lankadatlanul küzdött tovább. Mikor azonban látták, hogy Mago, akinek combját dárda ütötte át, összeesik, s szinte félholtan viszik őt el a csatából, abban a pillanatban mindnyájan menekülni kezdtek.

Ezen a napon mintegy ötezer ellenséget vágtunk le, s huszonkét hadijelvényt zsákmányoltunk. A rómaiak sem vívták ki véráldozat nélkül győzelmüket: kétezer-háromszáz ember veszett oda a praetor seregéből, s még sokkal több a tizenkettedik legióból, közöttük két katonai tribunus: M. Cosconius és M. Maevius. Elesett az ütközet végén beavatkozó tizenharmadik legio katonai tribunusa, C. Helvius is, miközben javítani akart a harci helyzeten, s mintegy huszonkét előkelő lovagot s velük több centuriót agyontiportak az elefántok. A küzdelem még jobban elhúzódott volna, ha az ellenség, vezére megsebesülése után, nem engedi át a győzelmet.

19. Mago a következő éj csendjében felkerekedve olyan hosszú utat tett meg, amennyit sebe megengedett, s eljutott a tengerpartra a ligur ingaunusokhoz. Itt találtak rá a carthagói küldöttek, akik néhány napja kötöttek ki a galliai öbölben, s közölték vele a parancsot, hogy a lehető leggyorsabban keljen át Africába. Ezt fogja cselekedni fivére, Hannibal is, akihez, hasonló paranccsal, szintén követek mentek. A carthagóiak nincsenek abban a helyzetben, hogy fegyverrel megtartsák Galliát és Italiát. Magót nemcsak a senatus parancsa s hazája veszélyes helyzete siettette, de attól is félt, hogy ha késlekedik, utoléri győztes ellenfele, s hogy maguk a ligurok is, ha látják, hogy a punok itthagyják Italiát, azokhoz pártolnak, akiknek hamarosan úgyis hatalma alá kerülnek. Egyszersmind reménykedett, hogy a hajózás kevésbé viseli meg sebét, mint a szárazföldi utazás, s minden

körülmény még jobban elősegíti gyógykezelését. Hajókra rakta csapatait, s útnak indult, de alig hajóztak el Sardinia mellett, sebesülésébe belehalt. A Sardinia mellett állomásozó római hajóhad jó egynéhányat elfogott a nyílt tengeren szétszóródott pun hajók közül.

Ezek az események játszódtak le szárazon és vízen Italiának az Alpokkal határos területén.

C. Servilius consul semmi emlékezetes cselekedetet nem hajtott végre provinciájában, Etruriában és Galliában - mert ide is behatolt -, viszont tizenhat év után visszahozta a szolgaságból atyját, C. Serviliust, s vele C. Lutatiust, akiket a boiusok ejtettek fogságba Tannetum mellett, s egyik oldalán atyjával, a másikon Catulusszal tért vissza Rómába, e tettével több személyes dicsőséget, mint hivatalos elismerést nyerve.

Javaslatot terjesztettek a nép elé: C. Serviliusnak ne származzék kára abból, hogy apja a curulisi szék birtokosaként - az ő tudtán kívül - még életben volt, mikor őt a törvény rendelkezése ellenére néptribunussá és plebeius aedilisszé választották. A consul, miután a javaslatot megszavazták, visszatért provinciájába.

A Bruttiumban tartózkodó Cn. Servilius consulhoz pártolt Consentia, Aufugum, Bergae, Besidiae, Ocriculum, Lymphaeum, Argentanum, Clampetia és még sok kevésbé ismert város népe, látva, hogy a pun háború végéhez közeledik. A consul Croton környékén meg is ütközött Hanniballal. Az ütközetről szóló hagyomány zavaros. Valerius Antias azt állítja, hogy ötezer ellenséget vágtak le; olyan jelentékeny dolog ez, ami, ha kitalálták, történetíróink szemérmetlenségét, ha elfeledkeztek róla, hanyagságát bizonyítja. Mindenesetre bizonyos, hogy Hannibal ezentúl már semmit sem vitt végbe Italiában. Mert hozzá is megérkeztek ugyanezekben a napokban, mint Magóhoz, a carthagóiak követei, hogy visszahívják Africába.

20. Úgy mondják, Hannibal a követek szavait hallgatva, fogát csikorgatta, sóhajtozott, s alig tudta visszafojtani könnyeit. S miután közölték vele az üzenetet, kijelentette:

“Most már nem burkolt módon, hanem nyíltan hívnak vissza azok, akik tiltakozásukkal már régebben is meg tudták akadályozni, hogy nekem utánpótlást és pénzt küldjenek. Ezért hát Hannibalt nem a római nép győzi le, amelyet már annyi csatában kaszabolt le és futamított meg, hanem a carthagói senatus gáncsoskodása és irigysége. Szégyenletes hazatérésemen nem fog annyira ujjongani és dicsekedni Scipio sem, mint Hanno, aki családunkat - mivel ezt más eszközökkel nem tudta elérni - Carthago romjai alá temetteti el!”

Minthogy magában már előre sejtette ezt a fordulatot, hajóit

készenlétben tartotta. Hasznavehetetlen katonái tömegét helyőrség címén abba a néhány bruttius városba osztotta szét, amelyek, inkább félelemből, mint hűségből, még megmaradtak mellette, majd csapatai színe-javát átszállította Africába, azt a nagy számú italiait pedig, akik vonakodtak őt Africába követni, s Iuno Lacinának eddig a napig még meg nem szentségtelenített szentélyében rejtőztek el, bent a templomban gyalázatos módon lemészároltatta.

Azt mondják, az a száműzött, akinek el kell hagynia hazáját, ritkán vág szomorúbb arcot, mint Hannibal, mikor eltávozott az ellenség földjéről. Gyakran tekingetett vissza Italia partjaira, kárhoztatva istent és embert, s átkot szórva magára és saját fejére, hogy katonáit a cannaei győzelem után még azon véresen nem vezette Róma ellen. Scipiónak volt bátorsága Carthago ellen nyomulni, noha mint consul Italiában nem is látta az ellenséges pun sereget; ő pedig, aki több mint százezer harcost semmisített még Trasumennusnál, Cannaenál, ő Casilinumnál, Cumae és Nola környékén pazarolta el erejét. Ilyen vádaskodások és panaszok közepette hagyta el parancsra az oly sokáig megszállva tartott Italiát.

21. Rómában ugyanezekben a napokban értesültek Mago és Hannibal elutazásáról. A kétszeres jó hír felett érzett örömöt az csökkentette, hogy úgy látszott, mintha a római hadvezérekből hiányzott volna visszatartásukhoz a bátorság és erő, noha a senatus erre utasította őket, másrészt pedig aggódva kérdezték, hová fog ez vezetni, hogy a háború egész súlya egyetlen vezér és egyetlen sereg ellen fordult?

Ugyanezekben a napokban követek érkeztek Saguntumból, akik pénzükkel együtt magukkal hozták azokat az elfogott carthagóiakat, akik Hispaniába keltek át, hogy segédcsapatokat toborozzanak, s kétszázötven font ezüstöt és nyolcszáz font aranyat helyeztek el a senatus előcsarnokában. Az atyák a foglyokat átvették és börtönbe záratták, de az aranyat és ezüstöt visszaadták; köszönetet mondtak a követeknek, s ezenfelül még ajándékokat is adtak nekik, valamint hajókat, amelyekkel hazatérhetnek Hispaniába.

Ekkor az idősebb senatorok emlékeztettek arra, hogy az emberek sokkal kevésbé szokták érzékelni sorsukban a jót, mint a rosszat. Ők még emlékeznek rá, milyen félelmet és rémületet keltett Hannibal átkelése Italiába! Milyen vereségeket, milyen gyászos eseményeket éltek át akkoriban! Róma falairól látni lehetett az ellenséges tábort; milyen egyéni és közös fogadalmak hangzottak el akkor! Hányszor lehetett hallani a gyűléseken, hogy a polgárok kezüket az ég felé tárva felkiáltottak: hát soha nem jő el a nap, amelyen az ellenségtől megszabadult Italia békés virágzását láthatják? Ezt végül tizenöt év

elmúltával megadták az istenek, s most nem akad senki, aki azt javasolná, hogy ezért hálát mondjanak az isteneknek? Ily kevéssé hálás szívvel fogadják az emberek még a számukra felkínált kegyelmet is, noha éppen eléggé emlékeznek a múltban történtekre.

A senatusban minden oldalról felkiáltások hallatszottak: P. Aelius praetor tegyen előterjesztést ebben az ügyben. S úgy döntöttek, hogy ötnapos hálaadó ünnepet kell rendezni valamennyi isten oltára előtt, s százhúsz nagyobb állatot kell feláldozni.

Már elbocsátották Laeliust és Masinissa követeit, mikor jelentés érkezett, hogy látták Puteoliban a carthagóiak békét kérő küldöttségét, akik onnan szárazföldön folytatják útjukat. Ezért úgy döntöttek, visszahívják Laeliust, hogy az ő jelenlétében tárgyaljanak a békéről. A carthagóiakat Q. Fulvius Gillo, Scipio legatusa vezette Rómába. Minthogy a Városba nem léphettek be, a villa publicában szállásolták el őket, s a senatusi ülést Bellona szentélyében tartották meg.

22. A követek nagyjából hasonló értelemben beszéltek, mint Scipio előtt; a háborúért a felelősséget az állam helyett teljesen Hannibalra hárították: ő kelt át a senatus utasítása nélkül nemcsak az Alpokon, hanem a Hiberuson is; ő kezdett saját elhatározásából háborút nemcsak a rómaiak, hanem már előzőleg a saguntumiak ellen is. Így, ha helyesen ítélik meg a helyzetet, a carthagói és a római nép részéről a mai napig nem sértették meg a szerződést. Ezért nem is bíztak rájuk egyebet, csak azt: kérjék ama béke érvényességének a meghosszabbítását, amelyet legutoljára C. Lutatiusszal kötöttek.

Mikor a praetor - a hagyományos szokás szerint - megadta az atyáknak a lehetőséget, hogy, ha akarják, kérdéseket tegyenek fel a követeknek, az idősebb senatorok, akik jelen voltak a békekötésnél, különböző kérdéseket intéztek hozzájuk. De a követek, akik majdnem kivétel nélkül fiatalabb emberek voltak, azt válaszolták, hogy fiatal koruk miatt nem emlékezhetnek semmire. Ekkor a Curia minden oldalán kiáltozni kezdték: igazi pun ravaszsággal olyan embereket válogattak össze, hogy kérjék a régi békekötés érvényesítését, akik arra maguk nem is emlékezhettek.

23. Ezután elbocsátották a követeket a Curiából, és sor került a vélemények kifejtésére. M. Livius úgy vélekedett, hívják haza a közelebb található consult, C. Serviliust, hogy az ő jelenlétében folytassák a béketárgyalást, mivel a jelenlegi tárgyalásnál fontosabbra nemigen kerülhet sor, s véleménye szerint nem lenne egészen illő a római nép méltóságához, ha ilyen fontos ügyről egyik vagy mindkét consul távollétében tanácskoznának.

Q. Metellus, aki három évvel ezelőtt volt consul és dictator, azt

hangoztatta, hogy mivel P. Scipio volt az, aki az ellenséget - megverve seregét és végigpusztítva országát - olyan súlyos helyzetbe hozta, hogy az békéért könyörög, s mivel egyetlen más ember sem képes helyesebben megítélni, milyen szándékkal kér békét az ellenség, mint ő, aki Carthago kapui előtt folytatja a háborút, Scipión kívül nincs még egy ember, akinek véleménye döntőbb lenne arra nézve, hogy elfogadják vagy visszautasítsák-e a békét.

M. Valerius Laevinus, aki kétszer volt consul, azt a vádat emelte, hogy a jövevények nem követek, hanem kémek. Ki kell őket utasítani Italiából; adjanak melléjük kísérőket a hajókig, s írni kell Scipiónak, hogy ne mérsékelje a háborút. Laelius és Fulvius ehhez még hozzáfűzték, hogy Scipio is csak abban az esetben számított a békére, ha Magót és Hannibalt nem hívják vissza Italiából. Különben is, a carthagóiak mindent el fognak követni megtévesztésükre, miközben hadvezéreiket és seregeiket várják. Ezután pedig, még ha e pillanatban kötnék is meg a szerződést, el fognak feledkezni róla s valamennyi istenről, és folytatják a háborút.

Így még inkább Laevinus javaslatát szavazták meg, s a követeket békeszerződés, sőt úgyszólván egyetlen szó válasz nélkül bocsátották el.

24. Ezekben a napokban Cn. Servilius consul, abban a biztos meggyőződésben, hogy őt illeti a dicsőség Italia békéjének helyreállításáért - mintha ő űzte volna ki Hannibalt, s most üldözné -, átkelt Siciliába, hogy innen majd továbbhajózzon Africába. Mikor erről Rómában értesültek, az atyák elhatározták: a praetor írja meg a consulnak, a senatus úgy tartja helyesnek, hogy térjen vissza Italiába. S mikor a praetor kijelentette, hogy a consul nem fogja figyelemre méltatni levelét, külön ezért dictatorrá választották P. Sulpiciust, aki magasabb tisztsége tekintélyénél fogva a consult visszahívta Italiába, majd az év hátralevő részét azzal töltötte el, hogy M. Servilius lovassági főparancsnokkal végigjárta a háborúban elpártolt italiai városokat, hogy sorban kivizsgálja mindegyikük ügyét.

A fegyverszünet ideje alatt az a száz, utánpótlással megrakott teherhajó, amelyet P. Lentulus praetor küldött húsz hadihajó kíséretében, biztonságban megérkezett Africába, s a tengeren nem veszélyeztette sem a vihar, sem az ellenség. Cn. Octavianus, aki kétszáz teherhajóval és húsz hadihajóval kelt át Siciliából, már nem volt ilyen szerencsés. Nyugodt hajózás után már szinte megpillantotta Africa partjait, mikor először elült a szél, majd déli irányba fordulva rácsapott a hajókra, s szanaszét szórta őket. Maga Octavius, miközben evezősei roppant erőfeszítéssel haladtak az ár ellen, hadihajóival elérte az Apollo-hegyfokot. A teherhajók egy része az Aegimurus-

szigethez - ez a sziget zárja el a nyílt tenger felől az öblöt, amelyben Carthago fekszik, mintegy harmincezer lépésnyire a várostól -, a többi pedig a várossal éppen szemben fekvő meleg forrásokhoz sodródott. Carthagóból mindkét helyet jól lehetett látni. Ezért az emberek az egész városból összefutottak a forumra, a főtisztviselők összehívták a senatust, a nép pedig a tanácsház előcsarnokában zúgolódott, hogy ne szalasszanak el ekkora zsákmányt, ami itt van a kezükben. S mikor néhányan azt hozták fel ez ellen, hogy a békekezdeményezés, mások, hogy a fegyverszünet kötelezi őket (amelynek még nem járt le az ideje), miközben a senatus és a nép szinte összevegyülve tanácskozott, megegyeztek, hogy Hasdrubal mintegy ötven hajóból álló hajóhaddal induljon el Aegimurushoz, s ott szedje össze a part mentén és a kikötőben szétszóródott római hajókat. A teherhajókat, amelyeket legénységük elmenekülve otthagyott, először Aegimurusnál, majd a forrásoknál kötélre fogva, Carthagóba vontatták.

25. A követek még nem érkeztek vissza Rómából, s az sem vált ismeretessé, hogyan döntött a római senatus a háború és béke ügyében, s nem járt le még a fegyverszünet ideje sem. Ezért Scipio, aki még sokkal felháborítóbbnak vélte a jogsértést, mivel éppen azok, akik békét és fegyverszünetet kértek, semmisítették meg a béke reményét s a fegyverszünettel vállalt kötelezettségüket, tüstént követségbe küldte Carthagóba L. Baebiust, L. Sergiust és L. Fabiust. Ezek, mikor az összecsődült tömeg kis híján bántalmazni kezdte őket, s úgy látták, hogy visszatérésük is éppen ilyen veszélyesnek ígérkezik, azt kérték az elöljáróktól, akik beavatkozásukkal megakadályozták az erőszakosságot, hogy küldjenek velük hajókat kíséretül. Három kétevezősoros hajót küldtek velük, s ezek, mikor elértek a Bagrada folyóhoz, ahonnan már látni lehetett a római tábort, visszatértek Carthagóba.

Utica mellett állomásozott a pun hajóhad. Innen három négyevezősoros - akár mert Carthagóból titkon követet küldve jelezték, hogy jönnek a rómaiak, akár mert Hasdrubal, a hajóhad parancsnoka merészkedett, anélkül, hogy az állam cselt tervezett volna, erre a merényletre - a nyílt tengeren váratlanul rátámadt az éppen a hegyfok mellett elhaladó római ötevezősorosra. De mivel ez gyorsaságát felhasználva kitért előlük, sem orrukkal nem tudták eltalálni, sem fegyveresen nem tudtak átugrálni az alacsonyabb hajókról a magasabbra, amelyet ráadásul a rómaiak derekasan védelmeztek is, amíg volt elég hajítófegyverük. Mikor ebből kifogytak, már semmi más segítségben nem bízhattak, csak a szárazföld közelségében, s a táborból a partra kiözönlő hatalmas tömegben. Ezért teljes erővel evezve, a lehető legnagyobb lendülettel felfutottak a partra, s csupán a hajó veszett oda, ők maguk azonban sértetlenül

megmenekültek.

Miközben a carthagóiak sorozatos gaztetteikkel nyilvánosan megsértették a fegyverszünetet, Rómából megérkezett Laelius és Fulvius a carthagói követekkel együtt. Scipio, miután a követekkel közölte, hogy noha a carthagóiak nemcsak fegyverszüneti kötelezettségüket szegték meg, de követeivel szemben a népek jogát is, ő semmi olyan megtorlást nem alkalmaz velük szemben, ami ne volna méltó a római nép hagyományaihoz, vagy az ő jelleméhez, elbocsátotta őket, s folytatta a háborús készülődést.

Mikor Hannibal már közeledett a parthoz, megparancsolta az egyik tengerésznek, kússzon fel az árbocra, s nézzen körül, melyik vidékre érkeztek. S arra a válaszra, hogy a hajó orra éppen egy leomlott síremlékre irányul, a rossz előjelet elkerülendő, megparancsolta a kormányosnak, hogy hajózzék tovább, s hajóhadával Leptisnél kötött ki, s itt tette szárazföldre csapatait.

26. Ez történt ebben az évben Africában. A következő események már arra az évre esnek, amelyben M. Servilius Geminus, az akkori lovassági főparancsnok és Ti. Claudius Nero lettek a consulok. Egyébként, minthogy az előző év végén a görögországi szövetséges városok követei panaszt tettek, hogy a király csapatai feldúlták földjüket, s Philippus király nem bocsátotta maga elé Macedoniába elküldött, kártérítést kérő követeiket, egyszersmind jelentették, hogy hír szerint négyezer ember kelt át Africába Sopater vezetésével a carthagóiak támogatására, s hogy jókora pénzösszeget is vittek magukkal - a senatus úgy döntött: követeket kell küldeni a királyhoz, s ezek jelentsék ki előtte, hogy az atyák véleménye szerint eljárása nem egyeztethető össze szerződésükkel. C. Terentius Varrót, C. Mamiliust és M. Aureliust küldték el, s három ötevezősoros hajót bocsátottak rendelkezésükre. Az évet nevezetessé teszi egy hatalmas tűzvész, amelyben porig égett a clivus Publicius, valamint az árvíz, s az, hogy olcsó volt a gabona, nemcsak azért, mert a béke visszatértével egész Italiában akadálytalan lett a közlekedés, hanem azért is, mert a curulis aedilisek, M. Valerius Falto és M. Fabius Buteo igen nagy mennyiségű Hispaniából érkezett gabonát osztottak szét minden kerületben, mérőként egynegyed asért, a nép között.

Ugyanebben az esztendőben halt meg Q. Fabius Maximus, már aggastyán korában, ha igaz az, amit egyes történetírók állítanak, hogy hatvankét éven át viselte az auguri tisztséget. Valóban olyan ember volt, aki megérdemelte e magasztos melléknevet, kiváltképpen akkor, ha viselői sorában ő volt az első. Mert felülmúlta atyja, s elérte nagyatyja dicsőségét. Nagyatyját, Rullust, számos győzelem és jelentősebb ütközet tette híressé, de mindezt kiegyenlítette egyetlen

ellenfél: Hannibal. Mindamellett Fabiust inkább előrelátónak tartották, mint vállalkozó kedvűnek, s ámbár töprenghetünk azon, hogy jelleme következtében volt-e késlekedő, vagy pedig ez a harcmód illett egészen sajátságosan az akkor általa viselt háborúhoz, de annál semmi sem biztosabb, hogy - mint Ennius mondja - ez az egyetlen ember mentette meg késlekedésével a római államot. Helyére fiát, Q. Fabius Maximust szentelték fel augurnak, pontifexnek pedig - mert két főpapi tisztséget viselt - Ser. Sulpicius Galbát.

Egy napig ülték meg a Római, négy teljes napon át a Plebeius Játékokat; ezeket az aedilisek, M. Sextius Sabinus és Cn. Tremellius Flaccus rendezték. Mindkettőjüket megválasztották praetornak, s melléjük még C. Livius Salinatort és C. Aurelius Cottát. Hogy ebben az évben a választógyűlést C. Servilius consul tartotta-e meg, vagy pedig - mivel őt Etruriában marasztotta hivatali kötelessége: ő vezette a vizsgálatot a senatus megbízásából a vezető emberek összeesküvése ügyében - az általa kinevezett dictator, P. Sulpicius, erről a történetírók egymásnak ellentmondó állításai semmi biztosat nem mondanak.

27. A következő év elején M. Servilius és Ti. Claudius összehívta a senatust a Capitoliumra, s javaslatot tett a provinciák elosztására. Azt indítványozták, hogy sorsolják ki Italiát és Africát, mivel mindketten Africát szerették volna megkapni. Azonban Africát, Q. Metellus erélyes fellépése után, nem ítélték nekik, de nem is tagadták meg tőlük. Utasították a consulokat, tárgyalják meg a néptribunusokkal, hogy ezek, ha jónak látják, kérdezzék meg a néptől, kit óhajt megbízni a háború vezetésével Africában. Valamennyi tribus P. Scipióra szavazott. Mindamellett a consulok, mivel a senatus így határozott, sorshúzással döntöttek Africa provinciáról. Africát Ti. Claudius kapta meg, azzal a meghagyással, hogy keljen át Africába egy ötven, egytől egyig ötevezősoros hajóból álló hajóhaddal, s P. Scipióval együtt - egyenlő hatáskörrel - közösen gyakorolja a főparancsnoki tisztet. M. Serviliusnak sorshúzás útján Etruria jutott. Ebben a provinciában meghosszabbították C. Servilius vezéri megbízatását is, arra az esetre, ha a senatus úgy döntene, hogy a consul maradjon a Városban.

A praetorok közül M. Sextius kapta meg sorshúzással Galliát, azzal, hogy P. Quinctilius Varus adja át neki a két legiót és a provinciát; C. Livius kapta meg Bruttiumot, azzal a két legióval, amelynek az előző évben P. Sempronius proconsul volt a parancsnoka; Cn. Tremelliusnak jutott Sicilia, s utasították, hogy P. Villius Tappulustól, az előző évi praetortól vegye át a provinciát és a két legiót; Villiust azzal bízták meg, hogy propraetorként húsz hadihajóval és ezer katonával biztosítsa Sicilia partvidékét, M. Pomponiust pedig azzal, hogy hozza Rómába a fennmaradt húsz hadihajót és ezerötszáz katonát; C.

Aurelius Cotta kapta meg a városiak jogügyeinek intézését. - A többiek vezéri megbízatását meghosszabbították, olyan feltételekkel, amilyenekkel eddig irányították tartományukat és hadseregüket.

Ebben az évben nem több, csupán tizenhat legio védte a birodalmat. S hogy mindent az istenek jóindulatú segítségével kezdhessenek el és hajthassanak végre, úgy döntöttek, hogy a consulok még hadbavonulásuk előtt áldozzanak nagyobb állatokat, s rendezzék meg a játékokat, amelyeknek megtartását M. Claudius Marcellus és T. Quinxtius consulsága alatt fogadalmában T. Manlius dictator ígérte meg arra az esetre, ha az állam helyzete öt éven belül változatlan marad. Négy napon át tartottak a circusban a játékok, s azután minden istennek levágták a neki megígért állatokat.

28. De azért napról napra egyformán növekedett a remény és a gond. Nem tudták biztosan eldönteni, örüljenek-e annak, hogy Hannibal tizenhat év után elvonult Italiából, s lehetővé tette a római népnek, hogy visszafoglalja birtokát, vagy pedig inkább aggódjanak amiatt, hogy sértetlen seregével átkelt Africába. Csupán a hadszíntér változott meg, s nem a veszély. A roppant küzdelem látnoka, a nemrég elhunyt Q. Fabius nemhiába jövendölte meg több ízben is, hogy Hannibal még félelmetesebb ellenfél lesz saját hazájában, mint volt az idegen földön. S Scipiónak a jövőben nem Syphaxszal, egy fegyelmezetlen, barbár horda királyával kell megküzdenie, akinek seregét Statorius, ez a félig-meddig markotányos szokta rendbe szedni, nem is Syphax apósával, Hasdruballal, a megfutásban felülmúlhatatlan hadvezérrel, vagy a parasztokból sietve összeszedett, úgy-ahogy felfegyverzett sereggel, hanem Hanniballal, aki apjának, a rettenthetetlen hadvezérnek úgyszólván a sátrában született, aki fegyverek között növekedett és nevelkedett; aki még szinte gyermekkorában katona, s már kora ifjúságában fővezér lett; aki győzelmek között gyarapította éveit, s aki Hispaniát, Galliát s Italiát az Alpoktól a tengerig roppant haditetteinek emlékműveivel töltötte meg. Olyan hadsereg élén áll, amely annyi éve szolgál, mint ő, megedződött a legkülönbözőbb megpróbáltatások elviselésében, amelyekről nem is hinnénk, hogy ember számára elviselhetőek. Ezt a sereget ezerszer hintette be római vér, s a magával vitt hadizsákmányt nemcsak katonáinktól, de vezéreinktől is szerezte. Sokan ütköznek majd meg Scipióval a csatában olyanok, akik kitüntetésként ostrom- és sánckoszorút viselnek, s útjukat megszállt római táborok és elfoglalt római városok jelzik. S a római főtisztviselők ma nem rendelkeznek annyi vesszőnyalábbal, mint amennyi, a megölt hadvezetőktől zsákmányolt vesszőnyalábot Hannibal maga előtt vitethetne.

S miközben lelküket ilyen rémítő képek foglalkoztatták, gondjaikat és félelmüket még az is növelte, hogy míg eddig jó egynéhány éven át

megszokták, hogy a szemük előtt, Italiának hol ebben, hol abban a részében vívják a háborút, szívósan reménykedve, s anélkül, hogy a küzdelem közeli befejezését várhatnák, most Scipio és Hannibal mindenki várakozását felcsigázta, mint két olyan hadvezér, aki a döntő harcra készül. S még azokat is, akik határtalanul bíztak Scipióban, és reménykedtek a győzelemben, annál feszültebb aggodalom fogta el, minél inkább óhajtották a lehető legkorábbi győzelmet.

Carthagóban sem uralkodott másféle hangulat; ha Hannibalra s nagyszerű hadi sikereire gondoltak, megbánták azt, hogy békét kértek, viszont ha azt mérlegelték, hogy két csatában vereséget szenvedtek, hogy Syphax fogságba esett, őket pedig kiűzték Hispaniából és Italiából, s hogy mindezt egyetlen ember, Scipio vitézsége és bölcsessége érte el, borzalommal gondoltak e hadvezérre, akit a végzet mintegy az ő elpusztításukra teremtett.

29. Hannibal már megérkezett Hadrumetumhoz. Itt néhány napi pihenőt engedélyezett a viszontagságos tengeri úttól kimerült katonáinak, majd, mivel nyugtalanították a riasztó híradások, hogy az ellenség teljesen megszállta Carthago környékét, erőltetett menetben a Carthagótól ötnapi járásra fekvő Zamához vonult. Itt előreküldött felderítőit a római őrök elfogták s Scipio elé vezették. Scipio átadta őket egy katonai tribunusnak, kérte, feledkezzenek el félelmükről, s vegyenek szemügyre táborában mindent, amit csak akarnak; körülvezettette a foglyokat, majd megkérdezte, jól kikémleltek-e mindent, s kíséretet adva melléjük, visszaküldte őket Hannibalhoz. Hannibal nem valami derűs hangulatban hallgatta végig jelentésüket, mert éppen aznap értesítették, hogy megérkezett Masinissa hatezer gyalogossal, négyezer lovassal - főképpen azonban ellenfelének bátorsága és nyilván nem alaptalan önbizalma nyugtalanította.

Így hát, bár ő maga volt a háború oka, s megérkezésével ő tette semmissé a fegyverszüneti megállapodást s a békekötés reményét, mégis úgy vélte, hogy méltányosabb feltételeket érhet el, ha most kéri a békét, míg ereje érintetlen, nem pedig a vereség után; követeket küldött hát Scipióhoz: adjon lehetőséget a személyes megbeszélésre. Hogy saját elhatározásából vagy állami határozat alapján cselekedett-e így, annak eldöntésére - adatok híján - nem vállalkozhatom. Valerius Antias úgy tudósít, hogy Scipio az első ütközetben legyőzte Hannibalt, akinek a harcban tizenkétezer embere esett el, s ezerhétszáz került fogságba, s Hannibal ezután ment mint követ, tíz másik követtel együtt, Scipio táborába.

Egyébként Scipio nem zárkózott el a tárgyalás elől, s így a megbeszélés szerint mindkét vezér előrenyomult táborával, hogy

közelről indulhassanak a találkozóra. Scipio egy Naraggara nevű város közelében állapodott meg egy helyen, amely főként azért ígérkezett kedvezőnek, mert lőtávolságon belül el tudták látni vízzel. Hannibal egy innen négyezer lépésnyire fekvő magaslatot szállt meg, amely egyébként biztonságos és megfelelő volt, csak a vizet kellett messziről hordani. Itt szemeltek ki a két tábor között egy mindenhonnan jól látható helyet, nehogy bármilyen cselvetésre is lehetőség nyíljék.

30. A seregeket egyenlő távolságra visszavonták, majd egy-egy tolmács kíséretében találkozott nemcsak az akkori időknek, de az egész addig eltelt kornak legkiemelkedőbb, valamennyi nemzet bármelyik királyához vagy hadvezéréhez méltó két vezére. Mikor meglátták egymást, a kölcsönös ámulattól szinte elragadtatva, egy ideig hallgattak, majd Hannibal szólalt meg először:

“Ha már úgy hozta a végzet, hogy éppen én, aki támadó voltam a rómaiak elleni háborúban, s akinek annyiszor volt szinte már a kezében a győzelem, kényszerülök rá, hogy saját elhatározásomból békéért folyamodjam, legalább annak örülhetek, hogy ezt a sors végzése folytán tőled kell kérnem.

S annyi kitűnő haditetted közt nem a legutolsó lesz ez a dicsőség, hogy előtted hátrált meg az a Hannibal, aki az istenek segítségével annyi római hadvezér felett győzedelmeskedett, s hogy te vetettél véget ennek az inkább a ti, mint a mi vereségeinkről emlékezetes háborúnak. Azt is a sors szeszélyes játéka rendezte így, hogy én, aki atyád consulsága idején ragadtam fegyvert, s a római hadvezérek közül először ővele ütköztem meg, most fegyveremet letéve az ő fiához járulok békét kérni. Nyilván az lett volna a legjobb, ha az istenek meggyőzik atyáinkat, hogy ti elégedjetek meg Italia, mi pedig Africa birtoklásával. Hiszen nektek se volt megfelelő kárpótlás Sicilia és Sardinia annyi hajóhadatok, annyi seregetek s annyi nagyszerű hadvezéretek elvesztéséért. De ami elmúlt, azt könnyebb hibáztatni, mint jóvátenni. Mi annyira megkívántuk a másét, hogy a magunkéért kell harcolnunk, s nemcsak mi viseltük a háborút Italiában, ti pedig Africában, hanem máris szinte kapuitokból és falaitokról láttátok az ellenség hadijelvényeit és seregét, mint ahogy mi most Carthagóból halljuk a római sereg zaját.

Eljött hát a számunkra legátkozottabb pillanat, amelyet ti mindennél jobban óhajtottatok: a békéről tárgyalunk, úgy, hogy ti vagytok jobb helyzetben. S mi tárgyalunk, akik magunk is rendkívül fontosnak tartjuk a békét, s akiknek bármilyen döntését jóvá fogják hagyni országaink. Csak az a fontos: töltsön el minket az a szándék, hogy ne utasítsuk el a békés megállapodást.

Ami engem illet, én megöregedve térek vissza hazámba, ahonnan

gyermekként indultam el, s nemcsak életkorom, de a sikerek és kudarcok is megtanítottak rá, hogy a józan észre, s ne a véletlenre bízzam magamat. Viszont aggaszt a te ifjúságod és állandó szerencséd, mert mindkettő sokkal hevesebbé teszi az embert, semhogy képes volna a békés elhatározásokra. Nem egykönnyen tud számot vetni a véletlen szeszélyeivel az, akit még sosem csapott be szerencséje. Ami én voltam Trasumennusnál és Cannaenál, az vagy te ma! Még alig érted el a hadköteles kort, már fővezéri tisztséget ruháztak rád, s noha mindennek hihetetlen vakmerőséggel vágtál neki, sohasem hagyott cserben a szerencse. Megbosszultad atyád és nagybátyád halálát, s a családodat ért szerencsétlenség hozzásegített ahhoz, hogy a példás hősiesség és rokoni szeretet kitüntető dicsősége övezzen; visszaszerezted az elvesztett Hispaniát, miután földjéről négy pun sereget űztél el; consullá választottak, s miközben másokban még annyi bátorság sem volt, hogy Italiát megvédelmezzék, te átkeltél Africába, s itt, miután megsemmisítettél két sereget s egy órán belül egyszerre elfoglaltál és felégettél két tábort, elfogtad a nagy hatalmú királyt, Syphaxot, s annyi várost foglaltál el az ő országából, s annyit a mi birodalmunkból, hogy engem is távozásra kényszerítettél Italiából, ahol tizenhat éven át oly szilárdan megvetettem a lábam.

Szívednek nyilván kedvesebb a győzelem, mint a béke. Ismerem én ezt a kevélységet, amely a dicsőséget többre becsüli a haszonnál. Ilyen szerencse mosolygott egykor énreám is. Bizony, ha az istenek szerencsés helyzetünkben józan gondolkodással is megáldanának, nemcsak azt mérlegelnénk, ami már megtörtént, hanem azt is, ami még megtörténhetik. S ha mindenki másról meg is feledkeznél, magam is eléggé intő példa vagyok minden lehetséges sorsfordulatra. Itt áll előtted az az ember, aki nemrég az Anio és a ti Városotok között ütötte fel táborát, Róma falai ellen vonult, s majdnem fel is hágott rájuk; itt láthatsz engem, miután elvesztettem két fivéremet, e bátor férfiakat és nagy hírű hadvezéreket, szinte már ostrom alatt álló szülővárosom előtt, mialatt kérő szavaimmal attól szeretném megmenteni hazámat, amivel a tiéteket rémítgettem.

Minél jobban kedvez valakinek a szerencse, annál kevésbé szabad bíznia benne. Ha most adsz békét, mikor a te helyzeted biztos, a miénk pedig válságos, ez tekintélyedet és híredet növeli, nekünk viszont, mivel mi kérjük, kényszerűség ez, és nem tisztesség. Jobb és megnyugtatóbb a biztos béke, mint a remélt győzelem. Az előbbi a te kezedben van, az utóbbi az istenekében. Oly sok éven át övezett a szerencse; ne bízd ezt egyetlen óra döntésére. S magadban ne csak erőddel vessél számot, de azzal is, hogy a szerencse forgandó, s a csatában bármelyikünket megsegíthet a szeszélyes hadisten. Mindkét oldalon fegyverek, mindkét oldalon emberek sorakoznak fel, és

várakozásunk sehol sem teljesül kevésbé, mint éppen a háborúban. A győzelemmel sem gyarapíthatod azt a dicsőséget, amit a béke megadásával már most megszerezhetsz, olyan mértékben, mint amennyit vereséged esetén elveszíthetsz. A szerencse egyetlen óra alatt megsemmisítheti már megszerzett és ezután remélt dicsőséged.

Ha megkötjük a békét, minden tőled függ, P. Cornelius, máskülönben el kell fogadnod a végzetet, amit az istenek neked juttatnak. M. Atilius valamikor éppen e földön került volna a szerencse és hősiesség ritka példaképei közé, ha győzelme után, atyáink kérésére, megadja nekünk a békét. De mivel jósorsában elbizakodott, s nem fékezte meg nekiszilajodott szerencséjét, minél magasabbra emelkedett, annál csúfosabban hullott a mélybe. Igaz, annak van joga megszabni a feltételeket, aki adja, s nem annak, aki kéri a békét, de talán arra nem vagyunk méltatlanok, hogy mi magunk tegyünk javaslatot megbüntetésünkre.

Nem emelünk kifogást az ellen, hogy mindazt, ami miatt a háború kitört, nektek engedjük át: Siciliát, Sardiniát s az Italia és Africa között elterülő tenger valamennyi szigetét. S mi, carthagóiak, Africa partjai mögé rekesztve beletörődünk abba a látványba, hogy - ha már az istenek így akarták - ti uralkodjatok Italián kívül is szárazon és vízen. Nem tagadom, hogy kétségbe vonhatjátok a punok megbízhatóságát, mivel legutóbb sem valami túlzott őszinteséggel kérték és várták tőletek a békét. De igen sokat számít a békét kérő személye is, Scipio, a tekintetben, hogy megvan-e a biztosíték a béke megtartására. Úgy hallom, a ti őseitek is nemegyszer azért tagadták meg a békét, mert a követség nem volt elég tekintélyes. Én, Hannibal, kérek békét, s nem kérném, ha nem vélném hasznosnak, s ezért is fogom megtartani, amiért kértem, mert hasznosnak vélem. S ahogy én, mivel én indítottam meg a háborút, úgy intéztem, hogy azt senkinek se legyen oka megbánni - míg csak az istenek nem váltak irigyeimmé -, most is az lesz a célom, hogy senkinek se kelljen megbánnia a békét, amelyet én eszközöltem ki!”

31. Szavaira a római hadvezér nagyjából a következőképpen válaszolt:

“Nem kerülte el figyelmemet, Hannibal, hogy a carthagóiak azért tették semmissé a jelenlegi fegyverszünet érvényét és a békekötés reményét, mert megérkezésedben bizakodtak. Ezt persze te magad sem tagadhatod, amikor a korábbi békefeltételekből mindent kihagysz, azon kívül, ami már amúgy is régen a hatalmunkban van. Egyébként, mint ahogy te is szeretnéd éreztetni polgártársaiddal, mekkora terhet veszel le a vállukról, hasonlóképpen nekem is arra kell törekednem, hogy ne vegyük ki a békeszerződésből azokat a pontokat - mintegy

megjutalmazva a carthagóiakat hitszegésükért - amelyeket annak idején már elfogadtak. Méltatlanság lenne, hogy megkapjátok az eredeti feltételeket, sőt még azzal a követeléssel lépjetek fel, hogy csalárdságotokból hasznotok legyen.

Nem a mi atyáink kezdték a háborút Siciliáért, s nem mi Hispaniáért. Annak idején szövetségeseink, a mamertinusok veszélyes helyzete, majd pedig Saguntum pusztulása kényszerített minket arra, hogy - mintegy a jog és kötelesség parancsára - fegyvert ragadjunk. Magad is elismered, hogy ti kezdtétek a háborút, s tanúk rá az istenek is, akik az isteni és emberi jog szerint biztosították annak a háborúnak győzelmes befejezését, s ezért ezt is segítik és segíteni fogják.

Ami engem illet, tudom, hogy gyarló az ember, tudatában vagyok annak, hogy minden cselekedetünket ezernyi véletlen befolyásolhatja. De azért csak akkor ismerném el, hogy gőgösen és hatalmaskodó módon cselekedtem, ha te még az én Africába való átkelésem előtt, saját elhatározásodból, elhagytad volna Italiát, s miután seregedet hajókra raktad, személyesen jöttél volna hozzám békét kérni, s én kérésedet visszautasítottam volna. De most, hogy - kelletlen vonakodások közepette - szinte a saját kezemmel vonszoltalak át Africába, egyáltalán nem vagyok semmire se kötelezve veled szemben.

Így tehát ha azokat a feltételeket, amelyek alapján a béke akkor még megvalósíthatónak látszott, még kiegészítjük néhánnyal, mintegy megtorlásul a fegyverszünet alatt rakományostul elfoglalt hajóinkért és követeink megsértéséért, akkor az ügy megérdemli, hogy a haditanács elé terjesszem. De ha még azokat a feltételeket is súlyosnak találjátok, akkor készüljetek a háborúra, mivel nem tudtátok elviselni a békét."

Így, mivel békekötés nélkül tértek vissza táborukba, bejelentették, hogy eredménytelen volt a tárgyalás; a fegyvereknek kell dönteniük, és sorsuk az istenek akaratától függ.

32. Miután visszatértek táborukba, mindketten felhívták katonáikat, hogy tartsák készen fegyverüket és bátorságukat a végső küzdelemre, mert ha a szerencse melléjük pártol, győzelmük nem egy napra, hanem minden időkre szól. Meg fogják tudni, mielőtt még a következő éjszaka beköszöntene, hogy ezentúl Róma vagy Carthago szabja-e a törvényt a népeknek, hiszen nem Africa vagy Italia, hanem a földkerekség lesz a győztes jutalma, de e jutalomnak megfelelő a veszedelem is, amely arra vár, akitől elpártol a hadiszerencse. - Hiszen egyrészt a rómaiaknak se kínálkozott semmiféle út a menekülésre ezen az idegen és ismeretlen területen, másrészt a carthagóiak is jól tudták, hogy ha utolsó tartalékaik is kimerülnek, a biztos pusztulás vár rájuk.

Így vonult ki másnap a döntő küzdelemre a két leghatalmasabb nép két leghíresebb hadvezére és két legerősebb hadserege, hogy e napon újabbal tetézze, vagy végleg elveszítse eddig szerzett dicsőségét; ezért lelküket felváltva töltötte el a remény és félelem érzése. S mialatt tekintetük hol a maguk, hol az ellenség hadsoraira esett, értelmükkel is, szemükkel is felmérték az erőviszonyokat, s hol buzdító, hol leverő képek merültek fel képzeletükben. S amire maguktól nem gondoltak, azt emlékeztető és buzdító szavaikkal hadvezéreik idézték emlékezetükbe. A pun vezér elsorolta, hogy tizenhat éven át viseltek Italia földjén háborút, hogy mennyi római hadvezért, mennyi római sereget semmisítettek meg végleg, s ha olyan katonához ért, aki emlékezete szerint valamelyik csatában kitüntette magát, annak minden egyes haditettét felsorolta.

Scipio viszont felidézte emberei előtt a Hispaniában s az újabban Africában vívott csatákat, s az ellenség saját beismerését, mikor félelmükben sem azt nem tudták elkerülni, hogy békét kérjenek, sem megtartani nem tudták azt, jellemükben gyökerező csalárdságuk miatt. Hozzá még átalakította Hannibal négyszemközt neki mondott - s így tetszés szerint értelmezhető - szavait is. Kifejezte azt a sejtelmét, hogy az istenek a harcba induló punoknak ugyanolyan jósjeleket adtak, mint amilyenekkel egykor atyáik az Aegati-szigeteknél harcoltak. Véget ér a háború és a megpróbáltatás; már a kezükben van a carthagói hadizsákmány, s visszatérhetnek otthonukba, hazájukba, szüleikhez, gyermekeikhez, hitvesükhöz, házi és állami isteneikhez.

Mindezt olyan magabiztos fellépéssel, olyan derűs tekintettel adta elő, hogy máris a győztes hadvezér benyomását keltette. Ezután előreállítottá a dárdásokat, mögéjük az első sorbelieket, a csatasor legmélyére pedig a triariusokat.

33. A hadijelvények előtt álló cohorsokat azonban nem zárkóztatta szorosan egymás mellé, hanem a manipulusokat bizonyos térközökben állította fel, hogy utat nyithassanak az ellenség elefántjai előtt, anélkül, hogy ezek a hadsorok rendjét megbontanák. Laeliust, aki eddig legatusként, ebben az évben pedig a senatus által soron kívül kinevezett quaestorként szolgált mellette, az italiai lovassággal a bal-, Masinissát s a numidákat pedig a jobbszárnyra rendelte. Az előcsapatok manipulusai között hagyott réseket könnyűfegyverzetű harcosokkal töltötte ki, megparancsolva nekik, hogy az elefántok támadása elől vagy vonuljanak vissza a szilárd csatarendben felsorakozott hadsorok mögé, vagy pedig térjenek ki jobbra és balra, s csatlakozva az előcsapatokhoz, adjanak utat, hadd rohanjanak a szörnyetegek a két oldalról fenyegető dárdák közé.

Hannibal rémületkeltés végett az elefántokat állította előre -

összesen nyolcvanat, többet, mint eddig bármelyik ütközetben -, s mögéjük a ligur és gallus segédcsapatokat, baleariakkal és maurusokkal vegyesen; a második csatasorba pedig a carthagóiakat, africaiakat és a macedon legiót, végül, bizonyos távolságban, tartalékként az italiai katonákat helyezte el; ezek nagyrészt bruttiusok voltak, de elsősorban az erőszaknak és kényszernek engedve, nem pedig szabad akaratukból követték Hannibalt, amikor elhagyta Italiát. A lovasságot ő is a szárnyakra rendelte, jobb felől helyezkedtek el a carthagóiak, balról a numidák.

Sokféleképp hangzott a buzdítás ebben a seregben, annyiféle ember között, akiknek nem egyezett a nyelve, szokása, törvénye, fegyvere, ruházata, külső megjelenése, s más-más okból vállalkoztak a hadiszolgálatra is. A segédcsapatokat azonnal kifizetendő zsolddal biztatta, amely a hadizsákmány révén meg fog sokszorozódni; a gallusokban tovább szította a rómaiak ellen érzett, velük született ősi gyűlöletüket; a ligurokban reményt keltett, hogy ha győznek, zordon hegyeikből leköltözhetnek Italia termékeny síkságaira; a maurusokat és numidákat azzal rémítette, hogy ismét Masinissa féktelen uralma alá kerülhetnek, s mindegyiknek mást és mást hozott fel biztatásul vagy ijesztésül. A carthagóiak előtt felidézte szülővárosuk falait, házi isteneiket, őseik sírjait, gyermekeiket, szüleiket, rettegő asszonyaikat, kijelentve, hogy vagy a megsemmisülés és a szolgaság, vagy a világ feletti uralom vár rájuk; nincs más lehetőség, csak a kétségbeesés és a remény közt választhatnak.

S miközben a pun vezér még javában szónokolt a carthagóiaknak, s a többi vezér is honfitársaiknak, s főképpen - tolmácsok útján - a közéjük vegyült idegeneknek, a rómaiaknál felharsantak a kürtök és trombiták, s akkora zaj támadt, hogy az elefántok - főleg a balszárnyon - saját soraik, a maurusok és numidák ellen fordultak. Masinissának könnyű volt az állatok riadtságát rémületté fokozni, s így ezen a szárnyon megfosztotta az ellenséges sereget a lovasság támogatásától. A punok azonban néhány szörnyeteget, amely nem rémült meg, ráhajtottak az ellenségre, s ezek nagy pusztítást végeztek a könnyűfegyverzetűek soraiban, miközben maguk is sok sebet kaptak. A könnyűfegyverzetűek ugyanis a manipulusok közé hátráltak, s hogy szét ne tiporják őket, utat nyitottak az elefántoknak, majd a hajítófegyvereknek mindkét oldalról kiszolgáltatott állatokra hajították dárdáikat, s közben az előcsapatok se késlekedtek lövedékeikkel, úgyhogy a mindenfelől záporozó dárdák hatására a római hadsorok közül meghátrálva ezek is saját csapataikra rohantak, s a jobbszárnyat - éppen a carthagói lovasságot - futásra kényszerítették. Laelius pedig, mikor észrevette az ellenség megzavarodását, riadalmukat rémületté fokozta.

34. A pun sereg mindkét szárnya elveszítette lovasságát, mire a gyalogosok összecsaptak, s már nem volt egyenlő sem erejük, sem lelkesedésük. Ehhez járult még néhány, elmondva nem túl jelentékenynek látszó, de az ütközet sorsát annál jobban befolyásoló körülmény: a rómaiak harci kiáltása egységes, éppen ezért hangosabb és félelmetesebb is volt, míg a sok népből álló másik sereg különböző nyelvű csatakiáltása hangzavarrá vált. A római csapatok harcmódját, miközben tömegük és fegyverük súlyával szorongatták az ellenséget, az állandóság jellemezte; a másik oldalon nagyobb szerepet játszott a rohamozás és a mozgékonyság, mint az erő. Ezért a rómaiak már azonnal, első támadásukkal visszaszorították helyéről az ellenséges csatasort. Ezután karjukkal és pajzsukkal taszigálva őket, haladtak a hátrálók nyomában, s jó ideig szinte ellenállás nélkül nyomultak előre. Közben a hátrább állók is, mikor észrevették, hogy megingott a csatasor, nyomták előre az első sorbelieket, s ezzel elérték, hogy még nagyobb lendülettel kergessék hátrafelé az ellenséget. Az ellenség második sorában álló africaiak és carthagóiak annyira nem voltak képesek feltartani a menekülő segédcsapatokat, hogy - ellenkezőleg - ők maguk is meghátráltak, nehogy az ellenség, lekaszabolva a makacsul védekező első sorbelieket, hozzájuk is eljuthasson. Így azután a segédcsapatok hirtelen megfutottak, és saját bajtársaik ellen fordulva részben a második sorba menekültek, részben még le is vágták azokat, akik nem akarták őket befogadni, mivel eddig nem segítették harcukat, most pedig az utat is elzárták előlük. Így szinte már két ütközet vegyült egybe, mert a carthagóiak arra kényszerültek, hogy az ellenségen kívül még saját embereikkel is közelharcot vívjanak. De még így sem engedték be a csatasorba a visszaszorított és elkeseredett embereket, hanem soraikat szorosra zárva, kitaszigálták őket a szárnyakra s a harc színterén kívül eső üres területre, nehogy a futástól és sebesüléstől kimerült katonák a szilárd és sértetlen hadsorok közé keveredjenek.

Különben a helyet, ahol kevéssel előbb a segédcsapatok álltak, akkora hulla- és fegyverhalmok borították, hogy itt szinte nehezebb volt áthatolni, mint előbb az ellenség sűrű sorain keresztül. Ezért az első sorbeli római dárdások, miközben a hulla- és fegyverrakáson átgázolva - ki-ki amerre út nyílt - követték az ellenséget, elszakadtak hadijelvényüktől és egységüktől. S az első sorban támadt zavar hatására a nehézfegyverzetűek hadijelvényeinek a rendje is kezdett megbomlani.

Scipio, mihelyt ezt észrevette, a dárdásoknak sietve visszavonulót fúvatott, a sebesülteket az utolsó sorba rendelte, s a nehézfegyverzetűeket és triariusokat a szárnyakra vezényelte, hogy így erősítse és biztosítsa a dárdások arcvonalának közepét. Így újult erővel

új csata lángolt fel; most került sor az igazi ellenfelek küzdelmére, akik egyenlők voltak a fegyverzetben, harci tapasztalatban, hőstetteikkel szerzett hírnevükben, nemkülönben reményeik és félelmük nagyságában. De a római sereg számával és önbizalmával egyaránt fölénybe került, mivel már szétszórta a lovasokat valamint az elefántokat, s megfutamítva az első csatasort, már a második ellen harcolt.

35. Laelius és Masinissa, akik jókora távolságra üldözték a megvert lovasokat, éppen idejében tértek vissza, hogy hátulról átkarolják az ellenséges arcvonalat. Ez a lovasroham mérte az ellenségre a döntő csapást. Sokat közülük körülfogva a csatasorban kaszaboltak le, sokkal pedig, akik szétszóródtak a körülöttük fekvő, mindenfelé nyílt terepen, a vidéket körben mindenhol megszálló római lovasság végzett. E napon több mint húszezer embert vágtak le a carthagóiak és szövetségeseik közül, s körülbelül ugyanennyit ejtettek fogságba százharminckét hadijelvénnyel és tizenegy elefánttal együtt. A győztesek közül mintegy ezerötszázán estek el.

Hannibal, aki néhány lovas kíséretében kijutott a zűrzavarból, Hadrumetumba menekült, miután, míg hadsorai szilárdan álltak, s mikor kezdtek felbomlani, minden lehetőt megtett, mielőtt elhagyta a csatateret. Maga Scipio s vele a haditudomány minden szakértője elismerte azt a dicsőségét, hogy e napon páratlan művészettel sorakoztatta csatára seregét; előreállította az elefántokat, hogy kiszámíthatatlan rohamuk s feltarthatatlan erejük megakadályozza a rómaiakat abban, amibe legfőbb reményüket vetették: a hadijelvények követésében s az alakzatok megtartásában; továbbá a segédcsapatokat a carthagóiak csatasora elé állította, hogy a valamennyi népből összevegyült embertömeg, akiket nem a hűség, csupán a zsold tart össze, ne találhasson alkalmat, ha kedve úgy hozza, a megfutásra, s ugyanakkor felfogja és meggyengítse az ellenség első, leghevesebb lendületű támadását, vagy ha egyebet nem is tesz, tompítsa sebei révén az ellenség fegyvereit; s csak utánuk helyezte el legfőbb reménységét, a carthagói és africai katonákat, azt az előnyt biztosítva nekik, hogy ezek friss erővel vehessék fel a harcot a már kifáradt és sebesült rómaiakkal - akikkel egyébként egyforma erősek -, s így föléjük kerekedjenek; az italiabelieket pedig, akikről nem tudta, hogy szövetségesnek vagy ellenségnek tekintse-e őket, még jókora térközt is hagyva, a legutolsó csatasorba rendelte.

Mikor Hannibal, hadvezéri képességeit mintegy utolszor bebizonyítva, Hadrumetumba menekült, majd, hogy üzentek érte, visszatért Carthagóba - harminchat évvel azután, hogy onnét gyermekként elutazott -, a Curiában kijelentette, hogy nemcsak az ütközetet vesztette el, de a háborút is; és nem lehet más menekvésük,

csak a békekötés.

36. Scipio közvetlenül a csata után elfoglalta és kirabolta az ellenség táborát, majd arra a hírre, hogy P. Lentulus, ötven hadi- és száz teherhajóval a legkülönfélébb utánpótlást hozva, megérkezett Uticába, hatalmas zsákmányával visszatért a tenger mellé, hajóihoz. S mivel úgy vélte, hogy a súlyos helyzetben lévő carthagóiak rémületét minden módon növelni kell, utasította Cn. Octaviust - Laeliust ugyanis győzelmi hírnökként Rómába küldte -, hogy a legiókat szárazföldi úton vezesse Carthago ellen. Ő maga egyesítette régi hajóhadát Lentulus most érkezett hajóival, s Uticából felkerekedve, elindult a carthagói öböl felé.

Már nem járt messze onnan, mikor szembejött vele egy szalagokkal és olajágakkal teleaggatott carthagói hajó. Ez volt az a tíz követ - a város vezető emberei -, akiket Hannibal javaslatára elküldtek, hogy békét kérjenek. Mikor megjelentek a fővezéri hajó hátsó fedélzetén, esdeklők módjára maguk elé tartották a körülfont olajágakat, s könyörögve kérték Scipio oltalmát és irgalmát. De csupán azt a választ kapták, hogy jöjjenek Tynesbe, ide fogja áthelyezni táborát. S miután megszemlélte Carthago fekvését - pillanatnyilag nem is a tájékozódás kedvéért, hanem hogy ráijesszen az ellenségre -, visszatért Uticába, s ide rendelte vissza Octaviust is.

Mikor onnan Tynesbe vonultak, jött meg a hír, hogy Vermina, Syphax fia, több lovassal, mint gyalogossal a carthagóiak segítségére jön. A római sereg egy része a teljes lovassággal a Saturnalia első napján megtámadta, s könnyű küzdelemben szétverte a numidákat. A lovasokat, akik elől a menekülés útját is elvágták, körülfogták, tizenötezer embert levágtak, ezerkétszázat élve ejtettek fogságba, s ezerötszáz numida lovat valamint hetvenkét hadijelvényt zsákmányoltak. Maga a fiatal király a zűrzavarban néhány emberével megmenekült.

Scipio ezután Tynesnél, az előző helyén ütötte fel táborát, s itt járult elé a Carthagóból érkezett harminc küldött. Ezek kétségtelenül annyival alázatosabban viselkedtek, mint korábban, amennyivel reménytelenebb volt a helyzetük, de a rómaiak, mivel élénken emlékeztek szószegésükre, lényegesen csekélyebb szánalommal hallgatták őket. S noha a haditanácsban a jogos harag mindenkit arra ösztökélt, hogy Carthago elpusztítását kívánja, mégis - mérlegelve, hogy milyen rendkívül nehéz és hosszan tartó vállalkozást jelentene ennek az olyannyira megerősített, oly hatalmas városnak az ostroma, s mivel magát Scipiót is nyugtalanította a gondolat, hogy várhatja utódja megérkezését, aki majd learatja a háború befejezésének dicsőségét, amelyért más viselte a fáradságot és veszélyt - mindnyájan

a béke felé hajlottak.

37. Másnap ismét hívatták a követeket, heves szavakkal szemükre hányták szószegésüket, figyelmeztették őket, győzze meg őket végre annyi vereségük arról, hogy hinniük kell az istenekben, az eskü érvényességében, majd közölték velük a békefeltételeket: Szabadon élhetnek saját törvényeik alatt; megtarthatják városukat és földjüket a háború előtti határok között; a rómaiak e napon véget vetnek földjeik pusztításának; át kell adniuk a rómaiaknak minden szökevényt, szökött rabszolgát és foglyot; tíz kivételével át kell adniuk a rómaiaknak hadihajóikat, valamint a birtokukban lévő szelídített elefántokat, újabbakat pedig nem szelídíthetnek; sem Africában sem Africán kívül nem viselhetnek háborút a római nép engedélye nélkül; adják vissza Masinissának birodalmát, és kössenek vele békét; fedezniük kell a segédcsapatok ellátását és zsoldját, míg követeik vissza nem érkeznek Rómából; tízezer ezüst talentumot kell fizetniük ötven éven át egyenlő részletekben; száz olyan kezest kell adniuk Scipiónak, akiket ő választ ki, s ezek nem lehetnek fiatalabbak tizennégy, és idősebbek harmincévesnél. Azzal a feltétellel kapják meg a fegyverszünetet, ha rakományukkal együtt visszaszolgáltatják az első fegyverszünet ideje alatt elfogott teherhajókat; ellenkező esetben nem kapnak fegyverszünetet, s egyáltalán nem reménykedhetnek a békében.

A követeknek ezekkel a békefeltételekkel kellett hazatérniük. Mikor ismertették ezeket a népgyűlésen, s Gisgo szavait, aki a békekötés ellen lépett fel, a zavargó, de harcra képtelen tömeg helyesléssel hallgatta, Hannibal annyira felháborodott rajta, hogy ebben a helyzetben ilyen szavak elhangozhatnak és meghallgatásra találhatnak, hogy Gisgót saját kezűleg letaszította az emelvényről. S mikor a szabad polgárok között szokatlan jelenet hatására a tömeg morgolódni kezdett, a tábori élethez szokott férfi, akit meglepett a városban uralkodó szabadság, kijelentette:

“Kilencéves koromban távoztam el körötökből, s harminchat esztendő múltával tértem haza. Engem a magam és a hazám sorsa a hadiélet törvényei szerint nevelt, s így állíthatom, hogy ezeket alaposan ismerem, de úgy látszik, a város és forum jogszokásait, törvényeit és eljárásait tőletek kell megtanulnom!”

S miután kimentette magát tájékozatlanságáért, hosszasan kifejtette, hogy ez a béke egyrészt egyáltalán nem méltánytalan, másrészt elkerülhetetlen.

A legnagyobb nehézséget az okozta, hogy a fegyverszünet ideje alatt elfogott hajórajból már csupán maguk a hajók voltak meg, s a holmik felkutatása nem volt könnyű feladat, mert akiket gyanúsítottak, épp

azok ellenezték a békét. Úgy döntöttek, hogy visszaadják a hajókat, mindent elkövetnek a legénység felkutatására, Scipióra bízzák a hiányzó értékek felbecsülését, s ezt a carthagóiak pénzben egyenlítik ki.

Egyesek úgy tudósítanak, hogy Hannibal közvetlenül a csata után a tengerpartra vonult, s egy erre a célra készenlétben tartott hajóval tüstént Antiochus királyhoz utazott, s mikor Scipio első követelése az volt, hogy szolgáltassák ki neki Hannibalt, azt a választ kapta, hogy Hannibal már nem tartózkodik Africában.

38. Miután a követek visszatértek Scipióhoz, ő felszólította a quaestorokat és a hajótulajdonosokat, közöljék - a quaestorok a hivatalos jegyzékek alapján -, mennyi állami és magántulajdon volt a hajókon. Ennek teljes értékét, huszonötezer font ezüstöt, azonnal megfizettették, s a carthagóiaknak háromhónapos fegyverszünetet adtak. Ezt kiegészítették azzal, hogy a fegyverszünet ideje alatt sehová máshová nem küldhetnek követséget, csupán Rómába, s ha bármilyen követség érkezik Carthagóba, azt nem bocsáthatják el előbb, csak ha a római vezér meggyőződött róla, hogy kik és milyen szándékkal jöttek.

A carthagói követekkel együtt L. Veturius Philót, M. Marcius Rallát és L. Scipiót, a fővezér fivérét is elküldték Rómába. - Az ezekben a napokban Siciliából és Sardiniából érkezett szállítmányok annyira lenyomták a gabona árát, hogy a kereskedő a rakományt engedte át a hajósoknak a szállítási díj fejében.

Rómában arra a hírre, hogy a carthagóiak megszegték a fegyverszünetet, először nyugtalanság támadt. Elrendelték, hogy T. Claudius hajóhadával sietve keljen át Siciliába, majd onnan tovább Africába, a másik consul, M. Servilius pedig maradjon a Városban, amíg tájékozódnak az africai helyzetről. Ti. Claudius consul azonban késlekedett minden, a hajók felszerelésével és indulásával kapcsolatos előkészülettel, mert a senatus úgy határozott, hogy a békefeltételek meghatározásában nem a consult, hanem P. Scipiót illesse a döntő szó.

A rémületet növelték a csodajelekről közvetlenül a lázadás híre után érkezett jelentések is. Cumaeban úgy látták, hogy a napkorong megkisebbedik, és kőeső esett; Velitraeben a mezőn földomlás következtében hatalmas üreg támadt, s a mélység fákat nyelt el; Ariciában a forumot és körben a boltokat, Frusinóban a városfal több pontját és kapuját villámcsapás érte, s a Palatiumon is kőeső esett. E csodajeleket, ősi szokás szerint, kilencnapos ünneppel, továbbá nagyobb áldozati állatokkal engesztelték ki. Vallásos aggodalmat keltettek a közben támadt szokatlan áradások is. Mert a Tiberis annyira kiáradt, hogy elöntötte a circust, s így az Apollo tiszteletére tartott Játékokat a Porta Collina környékén, az eryxi Venus szentélye

mellett rendezték meg. Egyébként a Játékok napján annyira kiderült az idő, hogy az ünnepi menetet, amely már elindult a Porta Collina felé, arra a hírre, hogy visszahúzódott a víz, visszahívták, s oda irányították a circusba. S a nép örömét s a Játékok ünnepélyességét még csak növelte az a körülmény, hogy az ünnepi látványosságot a megszokott helyen rendezték meg.

39. Claudius consult, aki végre-valahára elindult a Városból, a Cosai- és a Lauretumi-öböl között roppant félelembe ejtette egy iszonyú vihar. Innen Populoniumba hajózott, ahol lehorgonyzott, amíg a vihar kiadja maradék erejét, majd innen Ilva szigetére, Ilvától Corsica, Corsicától Sardinia felé folytatta útját. Mikor itt megkerülte az Insanus-hegyfokot, itt, a sokkal kedvezőtlenebb helyen új, még sokkal hevesebb vihar tört rá, és szétszórta hajóraját. Sok hajó rongálódott meg vagy vesztette el fedélzeti felszerelését, nem egy teljesen szétzúzódott. A megviselt és megrongálódott hajóraj ezután Carales felé tartott. Itt lepte meg, mialatt a hajókat partra vonták és kijavították, Ti. Claudiust a tél, s consuli éve is lejárt. S mivel senki sem hosszabbította meg vezéri megbízatását, hajóival magánemberként tért vissza Rómába.

M. Servilius, hogy a választások megtartására ne hívják vissza Rómába, C. Servilius Geminust nevezte ki dictatornak, s eltávozott provinciájába. A dictator P. Aelius Paetust tette meg lovassági főparancsnokának. Többször is kitűzték a gyűlés idejét, de ezt a zivatarok miatt nem tudták megtartani. Így, mikor a régi tisztviselők március tizennegyedikén letették hivatalukat, s újabbakat még nem választottak a helyükre, az állam főtisztviselők nélkül maradt.

Ebben az évben halt meg T. Manlius Torquatus pontifex, helyére C. Sulpicius Galbát választották meg. L. Licinius Lucullus és Q. Fulvius aedilis curulisek három ízben teljes egészében felújították a Római Játékokat.

Feljelentés következtében kiderült, hogy az aedilis írnokai és szolgái titokban pénzt tulajdonítottak el az államkincstárból, elítélték őket, s az ügy rossz fényt vetett Lucullus aedilisre is. - P. Aelius Tubero és L. Laetorius plebeius aedilisek lemondtak tisztségükről, mert megválasztásuknál hiba történt, noha már megrendezték a Játékokat, s a Játékok alkalmából lakomát adtak, s a büntetéspénzekből három ezüstszobrot állítottak fel a Capitoliumon Iuppiternek. Ceres tiszteletére - a senatus megbízásából - a dictator és a lovassági főparancsnok rendezte meg a Játékokat.

40. Mikor megérkeztek Africából a római s velük a carthagói követek, Bellona szentélyében senatusi ülést tartottak. Itt L. Veturius

Philo az atyák roppant lelkesedése közepette bejelentette, hogy Hannibal ellen a carthagóiak számára végső csatát vívtak, s hogy végre befejezték a gyászos háborút. Megemlítette, mint e hatalmas siker egyik kisebb részletét, hogy teljes győzelmet arattak Vermina, Syphax fia felett is. Veturiust ezután felszólították, hogy jelenjék meg a népgyűlés előtt is, és közölje a néppel az örömhírt. Hogy lehetővé tegyék a hálaadást, kinyittatták a Város valamennyi szentélyét, s háromnapos hálaadó ünnepet rendeltek el.

A carthagóiak s Philippus király velük szintén ideérkezett követeinek a kérésére, hogy bocsássák őket a senatus elé, a dictator az atyák megbízásából azt a választ adta, hogy majd az új consulok fogják őket a senatus elé bebocsátani.

Ezután megtartották a választógyűlést. Consullá választották Cn. Cornelius Lentulust és P. Aelius Paetust. A megválasztott praetorok közül sorshúzás útján M. Iunius Pennusnak jutott a városiak jogügyeinek intézése, M. Valerius Faltónak a bruttiusok földje, M. Fabius Buteónak Sardinia, P. Aelius Tuberónak Sicilia. A consulok provinciáiról nem akartak előbb dönteni, csak ha már meghallgatták Philippus király és a carthagóiak követeit. S lelkükben már előre látták, hogy alig fejeződött be az egyik háború, máris kezdődik a másik.

Cn. Lentulus consul égett a vágytól, hogy Africát kapja meg provinciának, hogy ha még folyik a háború, ő szerezze meg a könnyű győzelmet, ha pedig már befejeződött, az ő consulságához fűződjék a roppant küzdelem befejezésének dicsősége. Ezért kijelentette: nem engedi, hogy előbb bármi egyébről is tárgyaljanak, amíg nem jelölik ki számára provinciául Africát. Tiszttársa engedett kívánságának, mert mint mérsékelt és bölcs ember, belátta, hogy nemcsak méltatlan dolog ez a vetélkedés Scipióval a dicsőségért, de nagyon egyenlőtlenül is fog végződni. Q. Minucius Thermus és M. Acilius Glabrio néptribunusok kijelentették: Cn. Cornelius most olyasmivel próbálkozik, amit az előző év consulja, Ti. Claudius sikertelenül kísérelt meg. Az atyák javaslatára a nép elé terjesztették a kérdést: kire óhajtják Africában ráruházni a fővezérséget; s mind a harmincöt tribus P. Scipio fővezérségére szavazott. Az ügy tárgyalása a senatusban s a népgyűlésen egyaránt sok vitát kavart, s végül abban állapodtak meg, hogy a senatusra bízzák a döntést. Az atyák tehát - mert ebben egyeztek meg - esküt tettek, s úgy határoztak, hogy a consulok döntsék el egymás között - megállapodással vagy sorshúzás útján - a provinciák elosztását, hogy melyikük kapja meg Italiát, s melyikük az ötven hajóból álló hajóhadat. S akinek a hajóhad jut, az hajózzék el Siciliába. S ha a carthagóiakkal nem lehet megkötni a békét, keljen át Africába; s a consul a tengeren, Scipio pedig, megtartva eddigi

főparancsnoki hatáskörét, a szárazföldön folytassa a háborút. Ha megegyeznek a békefeltételekben, a néptribunusok kérdezzék meg a néptől, mit óhajt: a consul vagy Scipio kösse-e meg a békét, s hogy ha a győztes sereget haza kell vezetni Africából, melyikük vezesse haza. S ha úgy óhajtják, hogy a békét Scipio kösse meg, s ő vezesse haza a sereget Africából, akkor a consul ne keljen át Siciliából Africába. A másik consulnak, akinek Italia jutott, M. Sextius két legióját kellett átvennie.

41. Meghosszabbították P. Scipio fővezéri megbízatását eddigi seregeinél, provinciájában, Africában. M. Valerius Faltónak átadták a Bruttiumban állomásozó két legiót, amelyeknek az előző évben C. Livius volt a parancsnoka, P. Aelius praetornak pedig Siciliában kellett átvennie Cn. Tremellius két legióját. M. Fabiusra Sardiniában egy legiót bíztak, amelynek P. Lentulus propraetor volt a parancsnoka. Etruriában hasonlóképpen meghosszabbították eddigi két legiójánál M. Servilius, előző évi consul vezéri megbízatását. Ami Hispaniát illeti, itt már jó egynéhány éve L. Cornelius Lentulus és L. Manlius Acidinus állomásozott. A consulokat utasították, tárgyalják meg a néptribunusokkal, hogy azok, ha jónak látják, kérdezzék meg a néptől, kit óhajt megbízni Hispaniában a főparancsnoksággal, s annak számára majd a két seregből, az ott levő római katonákból egy legiót, a latin szövetségesekből pedig tizenöt cohorsot kell szervezni, hogy ezekkel oltalmazza meg provinciáját. L. Corneliust és L. Manliust megbízták, hogy hozzák haza Italiába a régen szolgáló katonákat. Elrendelték, hogy a consul kapjon ötven hajót a két hajóhadból, amelyek közül az egyik, Cn. Octaviusé, Africában tartózkodik, a másik, P. Villiusé, Sicilia partvidékét biztosítja, azzal, hogy a hajókat tetszése szerint ő válogassa ki. P. Scipio tartsa meg a nála lévő negyven hadihajót, s ha ezeket, akárcsak eddig, ezután is Cn. Octavius parancsnoksága alá akarja rendelni, akkor Octavius vezéri megbízatását erre az évre propraetori minőségben meg kell hosszabbítani. Ha pedig Laeliust nevezi ki parancsnoknak, akkor Octavius térjen vissza Rómába, s hozza vissza a hajókat, amikre a consulnak nincs szüksége. M. Fabiusnak Sardiniában is átadtak tíz hadihajót. A consulokat utasították, hogy sorozzanak két városi legiót, úgy, hogy ebben az évben tizennégy legio és száz hadihajó álljon az állam rendelkezésére.

42. Ezután került sor Philippus és a carthagóiak követeire. Úgy döntöttek, hogy először a macedonokat vezetik be. Ezek beszédükben sok mindent érintettek; egyrészt igyekeztek cáfolni a Rómából a királyhoz küldött követek panaszait, hogy pusztítják a római szövetségesek földjeit, másrészt ők emeltek panaszt a római nép szövetségesei, s még ennél is élesebb hangon M. Aurelius ellen, hogy

ez, a hozzájuk küldött három követ egyike, katonákat sorozott, náluk maradt, a szerződést megszegve háborúval zaklatta őket, s többször csapott össze szabályos ütközetben az ő hadvezéreikkel. Majd pedig azzal a követeléssel álltak elő, hogy szolgáltassák vissza nekik a macedon katonákat, akik zsoldosként szolgálták Hannibalt, s most megbilincselve fogságban vannak, és vezérüket, Sopatert.

Ezzel szemben M. Furius, akit Aurelius éppen ezért küldött haza Macedoniából, kijelentette: Aurelius azért maradt ott, hogy a római nép szövetségesei, kimerülve a zsákmányolás, erőszak és jogtalanság miatt, ne pártoljanak át a királyhoz, de sohasem hagyta el a szövetségesek határait, csupán azt tartotta feladatának, hogy pusztító szándékkal ne hatolhassanak be büntetlenül területükre. Sopater a bíborpalástosok közé, a király szűkebb környezetéhez tartozik, s éppen őt küldték el nemrégiben négyezer harcossal, pénzt is adva nekik, Hannibal és a carthagóiak segítségére.

A macedonok az ezzel kapcsolatos kérdésekre zavarosan válaszoltak, de ők maguk korántsem ilyen feleletet kaptak: A király keresi az alkalmat a háborúra, s ha így folytatja, hamarosan része is lesz benne. Kétszeresen is megsértette a szerződést, egyszer azzal, hogy jogtalanságokat követett el a római szövetségesekkel szemben, háborúval s fegyveres beavatkozással zaklatta őket, másrészt azzal, hogy segédcsapatokkal és pénzzel támogatta az ellenséget. P. Scipio nyilván helyesen, annak rendje-módja szerint cselekedett és járt el, ha azokat, akik a római nép ellen vívott csatában, fegyverrel a kezükben estek fogságba, ellenségnek tekinti és bilincsben tartja. M. Aurelius is az állam érdekében cselekszik, s a senatus ezt helyesléssel fogadja, hogy a római nép szövetségeseit - miután hasztalanul hivatkozik a szerződés érvényére - fegyverrel oltalmazza meg.

Ilyen szigorú válasszal bocsátották el a macedonokat, majd a carthagói követeket szólították. S miután meglátták életkorukat és méltóságukat - mert államuk első emberei voltak -, mindenki megjegyezte, hogy most komolyan veszik a tárgyalást. A követek között mégis Hasdrubal volt a legnevezetesebb - akinek honfitársai a Haedus melléknevet adták -, aki mindig a békét követelte, s szemben állt a Barcas-párttal. S ezért annál súlyosabban estek latba szavai, mikor kijelentette, hogy a háborúért nem az állam, hanem néhány ember dicsőségvágya felelős. Beszéde bővelkedett a fordulatokban; hol tagadta bűnösségüket, hol beismert egyet-mást, nehogy a nyilvánvaló tények szemérmetlen letagadásával még jobban megnehezítse a megbocsátást; hol egyenesen figyelmeztette az összeírt atyákat: szerényen és mértékletesen használják ki kedvező helyzetüket, hiszen ha a carthagóiak őrá és Hannóra hallgattak volna, akkor most ők szabnák meg a békefeltételeket, amelyekért folyamodnak. Ritka eset,

hogy az emberek szerencséjük mellé megkapják a józan megfontolást is. A római népet az teszi legyőzhetetlenné, hogy szerencsés helyzetében se feledkezik meg arról, hogy bölcs és megfontolt legyen. S Herculesre, épp az lenne csodálatos, ha másképpen viselkednék. Mert akiknek a szerencse meglepetés, azok szokták elveszíteni józan eszüket féktelen örömükben, mivel még nem szoktak hozzá. A római nép számára viszont a győzelem felett érzett öröm már megszokott, szinte mindennapi érzés, hiszen uralmát nem is annyira győzelmekkel, mint inkább azzal gyarapította, hogy megkímélte a legyőzötteket.

A többiek beszédükkel inkább szánalmat akartak kelteni. Emlékeztettek arra, hogy milyen hatalmas volt s milyen mélyre zuhant a carthagói állam, s hogy nekik, akik nemrég szinte az egész földkerekséget fegyveres uralmuk alatt tartották, semmijük sem maradt Carthago falain kívül. Ezek közé beszorítva sem a szárazföldön, sem a tengeren nem látnak semmit, ami az övék lenne, s városuk és háziisteneik is csak akkor fognak nekik védelmet nyújtani, ha a rómaiak nem óhajtják haragjukat kitölteni ez utolsó megmaradt birtokukon.

Mikor az atyákat szemmel láthatóan szánalomérzés töltötte el, mint mondják, az egyik senator, aki nem tudta megbocsátani a carthagóiaknak hitszegésüket, közbekiáltott, hogy a békekötésnél milyen istenekre akarnak esküdni, mert azokat, akikre a korábbi békekötésnél esküdtek, megcsalták.

“Ugyanazokra - válaszolta Hasdrubal -, mert bosszújuk oly keményen lesújt a békekötés megszegőire.”

43. Miután mindnyájan a békére hajlottak, Cn. Lentulus consul, akire a hajóhad volt rábízva, megakadályozta a senatusi határozatot. Ezután M. Acilius és Q. Minucius néptribunusok a népgyűlésnek tették fel a kérdést: akarják és óhajtják-e, hogy a senatus a carthagóiakkal való békekötés mellett döntsön? Továbbá: véleményük szerint ki kösse meg a békét, s ki vezesse haza Africából a hadsereget? A békekötés ügyében valamennyi tribus igennel szavazott, s úgy döntöttek, hogy Scipio kösse meg a békét, s a sereget is ő szállítsa haza.

A senatus a néphatározat értelmében úgy döntött, hogy tíz meghatalmazott jóváhagyásával P. Scipio kösse meg a békét a carthagói néppel, olyan feltételekkel, amilyeneket jónak lát.

A carthagói követek ezután köszönetet mondtak az atyáknak, s engedélyt kértek, hogy beléphessenek a Városba, s beszélhessenek fogságba esett honfitársaikkal, akiket az állami börtönben őriztek. Ezek - részben az ő rokonaik és barátaik - mind előkelő emberek, részben olyanok, akiknek rokonaitól hoztak üzenetet. Miután

beszéltek velük, még egyszer azt kérték, engedjék meg nekik, hogy kiválthassák a foglyok közül, akit szeretnének; erre felszólították őket, hogy adják meg a neveket. S mikor mintegy kétszáz nevet soroltak fel, a senatus úgy határozott, hogy a római megbízottak vigyék magukkal a carthagóiak által kért kétszáz foglyot Scipióhoz Africába, s közöljék vele, hogy ha létrejön a béke, váltságdíj nélkül adja át őket a carthagóiaknak.

Mikor a fetialisokat felszólították, hogy menjenek Africába a békekötés lebonyolítására, az ő követelésükre a következő senatusi határozat született: mindegyikük vigyen magával egy-egy kovakövet s egy-egy szent fűcsomót, hogy ha a római praetor felszólítja őket, hogy végezzék el a szerződéskötést, követelhessék a praetortól a szent füvet. - Ezt a füvet a várban szokták szedni a fetialisok számára.

Miután a Rómából ily módon elbocsátott carthagói követek megérkeztek Africába Scipióhoz, a korábban említett feltételek alapján megkötötték a békét. A carthagóiak kiszolgáltatták hajóikat, elefántjaikat, a szökevényeket, a menekült rabszolgákat és négyezer hadifoglyot, köztük Q. Terentius Culleo senatort is. Scipio megparancsolta, hogy a hajókat vigyék ki a nyílt tengerre és gyújtsák fel. Néhányan úgy tudósítanak, hogy a különféle fajtájú, evezővel hajtott hajók száma ötszáz volt; s mikor a carthagóiak megpillantották égő hajóikat, olyan gyászos érzés fogta el őket, mintha maga Carthago állna lángokban. A rómaiak a szökevényekkel kegyetlenebbül bántak, mint a szökött rabszolgákkal: a latinokat lefejezték, a rómaiakat keresztre feszítették.

44. A carthagóiakkal utoljára Q. Lutatius és A. Manlius consulok idejében kötöttünk békét, negyven évvel ezelőtt. Huszonhárom év múlva, P. Cornelius és Ti. Sempronius consulsága alatt tört ki a háború, s tizenhét évvel ezután fejeződött be, mikor Cn. Cornelius és P. Aelius Paetus voltak a consulok. A hagyomány szerint Scipio később gyakran emlegette, hogy először Ti. Claudius, majd Cn. Cornelius dicsőségvágya akadályozta meg, hogy ezt a háborút Carthago lerombolásával fejezze be.

Mikor úgy látszott, hogy a hosszú háborútól kimerült carthagóiak nehezen tudják kifizetni a hadisarc első részletét, s gyász és siránkozás töltötte be a curiát, azt mondják, látták, amint Hannibal nevetésre fakadt. S amikor Hasdrubal Haedus rátámadt, hogy az általános siránkozás közepette még nevetni tud, holott ő maga okozta e könnyeket, Hannibal így válaszolt:

“Ha az ember szeme, ahogy le tudja olvasni mások arckifejezését, éppúgy be tudna látni a lélek mélyére is, akkor könnyen rájönnétek, hogy ez a nevetés, amiért korholtok, nem vidám, hanem a csapások

súlya alatt már-már érzéketlenné vált lélekből fakad. De ez korántsem annyira időszerűtlen, mint a ti esztelen, s ide nem illő könnyetek. Akkor kellett volna sírnotok, mikor elvették fegyvereinket, felgyújtották hajóinkat, s megtiltották, hogy külföldi háborút viseljünk, mert ez mérte ránk a halálos csapást. Nincs semmi okotok rá, hogy azt higgyétek: a rómaiak biztosítani fogják zavartalan békénket. Egyetlen nagy állam sem képes elviselni a hosszú nyugalmat, s ha nem talál ellenséget kívül, majd talál otthon, mint ahogy a különlegesen erős test is látszólag védett a külső betegségekkel szemben, és saját erői teszik tönkre. Mi viszont csupán azt érezzük meg az államunkat ért csapásokból, ami személyes érdekünket érinti, és semmi sem dúlja fel jobban kedélyünket, mint a vagyonunkban elszenvedett kár. Így azután senki se sóhajtozott amiatt, hogy elhurcolták a legyőzött Carthagóból zsákmányolt fegyvereket, noha láttátok, hogy fegyvertelenül és mindentől megfosztva Africa annyi felfegyverzett népe között magunkra maradtunk; de most, mikor saját vagyonotokból kell kifizetnetek a hadisarcot, úgy jajgattok, mintha sírba tennék az államot! Nagyon félek, hamarosan be fogjátok látni: amiért ti ma sírtok, az volt a legkisebb csapás.”

Ezeket mondta Hannibal a carthagóiaknak.

Scipio gyűlést hívott össze, s Masinissának atyja királysága mellé még odaajándékozta Cirta városát, s a többi várost és földet, ami Syphax birodalmából a római nép hatalmába került. Elrendelte, hogy Cn. Octavius a hajóhadat vigye Siciliába, és adja át Cn. Cornelius consulnak, a carthagóiak pedig küldjenek követeket Rómába, hogy a senatus határozata és a nép jóváhagyása erősítse meg mindazt, amit ő a tíz meghatalmazottal egyetértésben intézett.

45. Miután a szárazföldön és tengeren helyreállt a béke, katonáit hajóra rakta, s átkelt Lilybaeumba, Siciliába. Innen katonái nagy részét hajókkal küldte tovább, maga pedig Italián keresztül, szárazföldön folytatta útját Róma felé, amely nem kevésbé örvendett a békének, mint a győzelemnek; közben tiszteletére nemcsak a városokból tódultak ki az emberek, de tömegestül sorakoztak fel az utak mentén a földművesek is, és ő minden idők legfényesebb diadalmenetében vonult be a Városba. Százhuszonháromezer font ezüstöt adott át az államkincstárnak; katonái között fejenként négyszáz ast osztott szét a hadizsákmányból.

Syphax halála, aki nem sokkal előbb hunyt el Tiburban, ahová Albából szállították, inkább az emberek elé táruló látványosság érdekességét, s nem a diadalmenetet tartó dicsőségét csökkentette. (Viszont Polybius, ez a szerző, akinek adatai hitelt érdemelnek, úgy

tudósít, hogy a királyt ott vezették a diadalmenetben.) A menetben Scipio után - kalappal a fején - Q. Terentius Culleo haladt, aki ezután is, egész életében, méltó hálával adózott annak, aki neki szabadságát visszaadta. Hogy Scipiót az Africanus melléknévvel először saját katonái szeretete vagy a nép kegye tüntette-e ki, vagy - amiként, atyáink emlékezete szerint Sullát a *Felix* vagy Pompeiust a *Magnus* melléknévvel - közvetlen környezetének a hízelgése ajándékozta-e meg vele, azt a források alapján nem tudtam biztosan eldönteni. De az biztos, hogy ő volt az első hadvezér, akit az általa legyőzött nép nevével tiszteltek meg. Az ő példáját követve azután mások is - akik korántsem tudtak hasonló győzelmeket felmutatni - fényes feliratokkal ajándékozták meg őseik szobrait, s dicső melléknevekkel családjukat.

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÁS

XXVI. KÖNYV (i. e. 211-210). - A provinciák elosztása. Tanácskozás L. Marciusról és Hispaniáról (1-2). Cn. Fulvius Flaccus pere (2-3). Capua ostroma (4-6). Hannibal Róma ellen vonul (7-11). Capuát elfoglalják a rómaiak. Fulvius consul kivégezteti a campaniai senatorokat (12-16). Hispaniában a körülzárt Hasdrubal kimenekül C. Cornelius Nero seregének gyűrűjéből (17). A népgyűlés a fiatal P. Cornelius Scipiót választja meg Hispaniába hadvezérnek. Scipio jellemzése (18-19). Scipio megérkezik Hispaniába. Italiában a rómaiak folytatják Tarentum ostromát (20). M. Marcellus diadalmenetet tart Rómában. Siciliába egy pun hajóraj érkezik (21). T. Manlius Torquatus visszautasítja a consuli tisztséget. M. Marcellus Claudius és M. Valerius Laevinus lesznek az új consulok (22-23). M. Valerius Laevinus szövetséget hoz létre a rómaiak, aetoliabeliek és Attalus király között. Harcok Görögországban (24-25). Syracusae lakói feljelentést tesznek Rómában M. Marcellus consul ellen. Tűzvész a római Forumon. Capua lakói Rómában sorsuk megjavításáért könyörögnek. A provinciák elosztása (26-28). Tárgyalás és határozat M. Marcellus és a syracusaebeliek ügyében (29-32). Tárgyalás és határozat a campaniabeliek ügyében (33-34). A senatorok vállalják a hajóslegénység kiállításának költségeit (35-36). A hadihelyzet áttekintése (37). Salapiát elfoglalják a rómaiak. Laevinus elfoglalja Agrigentumot, s ezzel befejezi a háborút Siciliában (38-40). Scipio sikerei Hispaniában. Új-Carthago elfoglalása (41-51).

XXVII. KÖNYV (i. e. 209-207). - Hannibal Herdoneánál vereséget mér Cn. Fulvius Centumalusra, majd döntetlen csatát vív Numistrónál Marcellus ellen (1-2). Intézkedések Capuában és Campaniában (3). Q. Fabius Maximus és Q. Fulvius Flaccus lesznek az új consulok (4-6). A provinciák elosztása. Tizenkét colonia megtagadja az adózást és az újoncokat (7-10). Censorválasztás. A senatus új névsorának összeállítása. Marcellus döntetlen csatája Hanniballal. Tarentum bevétele (11-16). Scipio sikeres harcai Hispaniában (17-20). A provinciák elosztása. Claudius Marcellus és T. Quinctius Crispus lesznek az új consulok. Intézkedések Arretium és Tarentum ügyében (21-25). Hannibal Peteliánál mindkét consult tőrbe csalja; Marcellus elesik, Crispinus halálos sebet kap (26-27). Hannibal nem tudja elfoglalni Salapiát. M. Valerius szerencsés hadivállalkozása Africa partjain (28-29). Görögországban Philippus legyőzi az aetoliabelieket, de vereséget szenved a rómaiaktól. Sulpicius és Attalus tanácskozása Aeginában (30-33). Az új consulok: C. Claudius Nero és M. Livius Salinator (34-35). Hasdrubal Galliában. Csodajelek és kiengesztelésük. A római sereg kiegészítése. Hasdrubal átkel az Alpokon (36-40).

Claudius Nero sikeres csatát vív Hanniballal, majd észrevétlenül Hasdrubal ellen vonul. A két consul a Metaurus folyónál megveri Hasdrubalt, aki a csatában elesik (41-49). A győzelem hatása Rómában. Hannibal visszavonul a bruttiusok földjére (50-51).

XXVIII. KÖNYV (i. e. 206-205). - Győzelmek Hispaniában. A rómaiak elfoglalják Orongist (1-4). A görögországi helyzet; Sulpicius és Attalus elfoglalják Oreost (5-8). Livius és Claudius consulok diadalmenete Rómában (9). L. Veturius Philo és Q. Caecilius Metellus lesznek az új consulok. Csodajelek és kiengesztelésük. A helyzet Dél-Italiában. Hannibal hadvezéri képességeinek méltatása (10-12). Scipio Hispaniában döntő győzelmet arat Hasdrubal felett. Átkel Africába, hogy szövetséget kössön Syphaxszal, majd megbünteti Iliturgi és Castulo városokat, s elfoglalja Astapát (13-23). Scipio betegsége. Zendülés a hispaniai seregben (24-29). Győzelem Hispaniában Hanno felett. Tengeri ütközet Carteiánál. Leverik az ilergeseket. Scipio és Masinissa tárgyalásai. Mago vállalkozása Hispaniában (30-37). Scipio hazatér Rómába. P. Licinius Crassusszal együtt consullá választják. A saguntumiak követsége Rómában (38-39). A provinciák elosztása. Scipio és Fabius Maximus vitája a senatusban a háborúról (40-44). Scipio előkészületei az africai átkelésre. Mago partra száll Liguriában (45-46).

XXIX. KÖNYV (i. e. 204-203). - Scipio előkészületei Siciliában (1). Hispaniában leverik Mandonius és Indebilis lázadását (2-3). Laelius partra száll Africában (4). Észak-Italiában a gallusok és ligurok Magóhoz pártolnak (5). A rómaiak elfoglalják Locrit, Pleminius kegyetlenül bánik a város lakóival (6-9). Elhatározzák, hogy a Nagy Istenanyát Rómába hozzák. Q. Caecilius Metellust a választások megtartására dictatorrá választják. M. Cornelius Cethegus és P. Sempronius Tuditanus lesznek az új consulok. Békekötés Philippus királlyal (10-12). A provinciák elosztása. Csodajelek és kiengesztelésük. A Nagy Istenanya Rómába érkezik (13-14). Megbüntetik és kártérítésre kötelezik az engedetlen coloniákat (15-16). Pleminius pere. Scipiót tisztázzák az ezzel kapcsolatos vádak alól (17-22). Syphax feleségül veszi Hasdrubal lányát, Sophonibát, s megtagadja a segítséget a rómaiaktól. Scipio átkel Africába (23-27). A rómaiak első vállalkozásai Afrikában. Masinissa Scipióhoz csatlakozik. Masinissa viszontagságos sorsa (28-33). Scipio győzelmei; megkezdi Utica ostromát. Italiában Sempronius Crotonnál legyőzi Hannibalt. Cornelius Cethegus rendet teremt Etruriában (34-36). Vagyonbecslés. Méltatlan viszálykodás a censorok között. Cn. Servilius Caepio és C. Servilius Geminus lesznek az új consulok (37-38).

XXX. KÖNYV (i. e. 202-201). - A provinciák elosztása. Csodajelek és

kiengesztelésük (1-2). Scipio megtámad és megsemmisít két ellenséges tábort (3-6). Carthago újabb előkészületei. Scipio újabb győzelme. A római hajóhad támadása Utica ellen (3-10). Syphax vereséget szenved, és fogságba esik. Masinissa feleségül veszi, majd - kényszerű helyzetében - öngyilkosságra kényszeríti Sophonibát. Béketárgyalások; fegyverszünet (11-16). Laelius jelenti Rómában a győzelmeket. A senatus döntései. A rómaiak Észak-Italiában legyőzik Magót, aki sebesülésébe belehal (17-19). Az utolsó italiai városok is elpártolnak Hannibaltól, aki vonakodva enged az őt Carthagóba visszahívó parancsnak (19-20). Hálaadó ünnepségek Rómában. A senatus elutasítja a békéért folyamodó carthagói küldöttséget. P. Sulpicius Galbát dictatorrá választják (21-24). A carthagóiak római teherhajók megtámadásával megszegik a fegyverszünetet. Hannibal megérkezik Africába (24-25). M. Servilius Geminus és Ti. Claudius Nero lesznek az új consulok. Q. Fabius Maximus Cunctator halála. A provinciák elosztása. A hadi helyzet áttekintése (26-28). Hannibal vállalkozásai Africában. Hannibal és Scipio találkozása és beszéde (29-31). A zamai csata (32-35). Béketárgyalások. Fegyverszünet (36-38). Aggodalom Rómában. Csodajelek és kiengesztelésük. Claudius consul késedelmes útrakelése. Megérkezik a győzelem híre. Cn. Cornelius Metellus és P. Aelius Paetus lesznek az új consulok. A provinciák elosztása. Viszálykodás az africai főparancsnokságért (39-41). Tárgyalás Philippus és a carthagóiak követeivel. Békekötés Carthagóval. Kétségbeesett hangulat Carthagóban. Hannibal véleménye (42-44). Scipio visszatér Rómába. Diadalmenetet tart, és elnyeri az Africanus melléknevet (45).

NÉVMUTATÓ

Acarnania - tartomány Közép-Görögországban.

Acerrae - város Campaniában.

Achaia - a görögországi Peloponnesos északi partvidéke.

achaiai szövetség - a Peloponnesos félszigeten fekvő görög városok többségének i. e. 281-ben kötött szövetsége.

aedilis - főtisztviselő; felügyelt a közbiztonságra, a gabonaellátásra, később a középületekre, templomokra, a Város nyilvános helyeire. Eredetileg plebeius tisztség volt (aedilis plebis), később választottak két aedilist a patriciusok közül is (aedilis curulis).

Aefulae - helység Latiumban, Róma közelében.

Aegati-szigetek - szigetek Siciliától nyugatra; C. Lutatius consul az első pun háborúban, i. e. 242-ben itt mért döntő vereséget a pun hajóhadra.

Aegimurus - sziget a Carthagói-öbölben.

Aegina - sziget Atticától délnyugatra.

Aegium - város a görögországi Achaiában.

aerariusok - a polgárok legalsó, leglenézettebb osztálya; nem lehettek katonák, nem volt szavazati joguk, nem vállalhattak közhivatalt, s magasabb adót kellett fizetniük.

Aesculapius - a görög Aszklepiosz; gyógyító isten, szobrát i. e. 293-ban hozták át Rómába.

Aesernia - város Samniumban.

Aetolia - tartomány Közép-Görögországban.

Africus - viharos erejű délnyugati szél.

Agathocles - Syracusae egyik tyrannusa (ur. i. e. 317-288). Carthago ellen vívott háborújában i. e. 310-ben átkelt Africába, mikor a carthagóiak még Sicilia földjén tartózkodtak.

Agathyrna - kikötőváros Sicilia északi partján.

Agrigentum - város Sicilia déli partján.

Alba - város és hegy mintegy 20 km-re délkeletre Rómától.

Alba (Fucentia) - magas sziklatetőn épült város a marsusok földjén, gyakran itt börtönözték be az állami foglyokat.

Albingaunum - partvidék Liguriában.

áldozókirály (rex sacrificulus) - a királyok elűzése után alapított papi tisztség, azoknak a szertartásoknak az elvégzésére, amelyeket eddig a király végzett. (IV. 2.)

Algidus - hegység Latiumban.

Aliphera - város Arcadiában.

Allifae - város Samniumban.

Alsium - város Etruriában.

Amiternum - város Sabinumban.

Anagnia - város Latiumban.

androgynos - “férfinő”.

Antias Valerius - l. *Valerius Antias*.

Anticyra - város a Corinthusi-öbölben.

Antiochus - III. Antiochus (ur. i. e. 223-187), Syria királya.

Antium - kikötőváros Latiumban.

Anxur - volscus város.

Apollonia - város Illyria déli részén.

Apulia - tartomány Dél-Italiában.

Aquinum - helység Latiumban.

Ardea - tengerparti város Latiumban.

Argestaeus-síkság - vidék Macedonia északi részén.

Argos - város Peloponnesoson.

Ariminum - észak-italiai kikötőváros az Adria mellett, Umbriában; a mai Rimini.

Armilustrum - tér Rómában az Aventinus-dombon.

Arpi - város Apulia északi részén.

Arretium - város Etruriában; a mai Arrezzo.

arvernusok - néptörzs Gallia transalpina területén.

as - régi római súlymérték (272 g) s az érc értékének megfelelő értékű pénz; a legkisebb római pénzegység.

Asia - Kisázsia.

Astapa - város Hispania déli részén.

Atella - város Campaniában.

athamasok - néptörzs a görögországi Epirusban.

M. Atilius Regulus - consul; az első pun háborúban, i. e. 256-ban, seregével átkelt Africába, ahol - nagy kezdeti sikerei után - a punok a görög zsoldosvezér, Xanthippus segítségével megverték és fogságba ejtették.

Atintania - város a görögországi Epirusban.

Attalus - I. Attalus (ur. i. e. 241-197), a kisázsiai Pergamum királya, a rómaiak szövetségese.

augur - jóspap (eredetileg: madárjós), az igen tekintélyes, plebeiusokból és patriciusokból álló, kezdetben 9, majd később 15 tagú jóspapi testület tagja.

ausetanusok - néptörzs Hispania északkeleti részén, a mai Cataloniában.

Aventinus - Róma hét halmának egyike, a Város központjától délre.

Baecula - város Hispaniában a Baetis folyó mellett.

Baetica - tartomány Hispaniában a Baetis folyó mellett.

balearok - a Hispania keleti partja mellett fekvő Baleari-szigetek lakói.

Bantia - város Apuliában.

Barcas-párt - a carthagói senatusban többségben lévő, háborús párt, amely Hamilcar Barcast, majd fiát, Hannibalt támogatta.

bastetanusok - a Hispania déli részén fekvő Bastetania lakói.

Bellona - harci istennő, Mars felesége vagy nővére. Szentélye a Mars-mezőn, tehát a Város területén kívül állt; a senatus itt szokott összeülni hazatérő hadvezérek vagy külföldi követségek fogadására.

Beneventum - város Samniumban.

Bithynia - tartomány Kisázsiában.

Boeotia - tartomány Közép-Görögországban.

boiusok - az egyik legnagyobb kelta törzs a Padus (Po) mellett.

Bottiaea - vidék Macedoniában.

Brundisium - város Dél-Italiában; a mai Brindisi.

bruttiusok - az Italia legdélibb részén fekvő Bruttium lakói.

bulla - aranyból - a szegényebbeknél rézből - készült amulett (tulajdonképpen az ezt tartalmazó tok), amelyet a szabadok gyermekei, etruszk szokás szerint, a férfitoga felöltéséig a nyakukban

hordtak.

Caeseoli - város Latiumban.

Calatia - város Samniumban.

Cales - város Campaniában.

Camerinum - város Umbriában.

Cannae - város Apuliában; itt győzte le Hannibal i. e. 216-ban a római sereget. (XXII. 41-49.)

cannaei sereg v. cannaei legiók - a római seregnek Cannaenál megfutott része, amelyet a senatus büntetésül Siciliába küldött, azzal, hogy egészen a háború befejezéséig ott kell szolgálniuk. (Liv. X×III. 25.)

Capena - város Etruriában.

Caralis - város Sardiniában.

Carinae - Rómában az Esquiliae nevű domb nyugati lejtője.

Carteia - város Hispaniában a mai Gibraltár mellett.

Casinum - helység Latiumban.

Cassandrea - város a görögországi Chalcidice-félszigeten.

Castulo - város Hispania déli részén.

Caulonia - város Bruttiumban.

celtiberek - Hispaniában a Hiberustól délre fekvő Celtiberia lakói.

Cenchreae - Corinthushoz tartozó kikötőváros.

censor - rangban közvetlenül a consul után következő főtisztviselő; két censor volt, akik ötévenként megállapították a polgárok vagyoni helyzetét (vagyonbecslés: census), s ennek alapján vagyoni osztályokba (classis) sorolták őket. Ellenőrizték az erkölcsöket, összeállították a senatorok névjegyzékét, később ők ügyeltek fel a középületekre, s ők intézték az állami javak értékesítését, a szolgáltatások bérbeadását. - Ha az egyik censor meghalt, nem lehetett helyette újat választani, sőt társának is le kellett mondania.

centuria - *a)* mintegy 100 főből álló katonai egység; *b)* vagyoni osztály (l. *népgyűlés*).

centurio - egy katonai centuria parancsnoka.

Ceres - a gabonatermés istennője. Szentélye az Aventinus-domb északi oldalán állott.

Chalcis - város a görögországi Euboeában.

Circeii - tengerparti város Latiumban.

Circus Flaminius - a Capitolium és a Tiberis között állott; a trasumennusi csatában később elesett Flaminius consul építtette.

Cirta - város Numidiában.

Clastidium - város az észak-italiai Gallia cisalpina területén.

Claudia Quinta - Vesta-szűz. Mikor ártatlanságát kétségbe vonták, hogy tisztaságát isteni csoda által bizonyítsa, a Cybele istennőt Rómába szállító, s a Tiberisen zátonyra futott hajó láncát megragadta, s fél kézzel húzta el a hajót a kikötőhelyig. (Liv. XXIX. 14.)

cliens - nem római viszonylatban egyszerűen: alattvaló.

Clivus Publicius - az Aventinus-dombra déli irányból felvezető utca Rómában.

Clodius Licinus - i. e. 4-ben consul; történetíró. Műve elveszett.

Clupea - kikötőváros és hegyfok Észak-Africában.

Clusium - város Etruriában.

Coelius - L. Coelius Antipater, római történetíró; történeti műve, az i. e. 110 körül megjelent *Bellum Punicum* (A pun háború) Livius egyik legfontosabb forrása.

cohors - l. *legio*.

colonia - a meghódított területeken - elsősorban katonai célból - szervezett település. Lakói a colonusok (telepesek).

Comitium - kis tér a Forum Romanumtól északra; a népgyűlések és törvénykezési eljárások színhelye.

Concordia - az (állampolgárok közti) egyetértés istennője.

Consentia - város Bruttiumban.

consul - a királyok elűzése után kb. i. e. 450-től évenként választott két főtisztviselő, a legfőbb végrehajtó hatalom képviselői. Az éveket az ő nevükkel jelölték.

Corcyra - sziget az Ion-tengeren, a mai Korfu.

Cosa - város Etruria partvidékén.

Cremona - város Felső-Italiában.

Croton - város Bruttiumban.

Cumae - ősi görög gyarmatváros a mai Nápolytól délnyugatra, a campaniai tengerparton.

Curia - tanácsház; Rómában a Forumon álló Curia Hostilia, a senatusi gyűlések színhelye.

curia - l. *népgyűlés*.

curiák főpapja - ő intézte valamennyi curia vallási szertartásait.

curulusi szék (sella curulis) - elefántcsonttal kirakott díszes szék, amely megillette a magasabb állami tisztségek viselőit.

Cutiliae - város Sabinumban.

Cyllene - város a görögországi Elisben.

Cynus - város Locrisban.

csatasor - a római csatasor hagyományosan három vonalra tagozódott. Elöl álltak a fiatalok (hastati: dárdások), a második sorban a tapasztaltabbak (principes: első sorbeliek, mert régebben ők álltak elöl), a harmadikban a legöregebb katonák (triariusok: harmadik sorbeliek).

dardanusok - néptörzs Illyriában.

dassareták - néptörzs Illyriában.

decemvirek - a Sybilla-könyvek őrzésével és a vallási ügyek intézésével megbízott, tíz tagú - öt patriciusból és öt plebeiusból álló - bizottság (decemviri sacris faciundis).

Delphi - Apollo jóshelye a közép-görögországi Phocisban.

Demetrias - város Thessaliában.

Dimallum - város Illyriában.

Dium - város Macedoniában.

Doris - vidék Közép-Görögországban.

Drepanum - Hamilcar alapította kikötő Sicilia északnyugati partján; az első pun háborúban, i. e. 249-ben P. Claudius consul itt vesztett csatát a carthagóiak ellen.

Dymae - tengerparti város a görögországi Achaiában.

Dyrrachium - kikötőváros Illyria déli részén.

Elatia - város Phocisban.

Elis - tartomány Nyugat-Görögországban.

Előcsapatok v. elősorok - a harcban a csatasorok előtt vitt hadijelvények őrizetére rendelt csapatok.

előválasztás - l. *népgyűlés*.

Emporia - partvidék Africában Carthagótól délre.

Emporiae - hispaniai kikötőváros a Pyreneusok keleti oldalán; a mai Ampuria.

Ennius, Quintus - (kb. i. e. 239-168), római költő, legjelentősebb műve római történelme, az *Évkönyvek*.

epanteriusok - alpesi törzs Liguriától északra.

Epicydes - l. *Hippocrates*.

Epirus - tartomány Görögország északnyugati részén.

Eretum - város Sabinumban.

Ergetium - város Sicilia belsejében.

Eryx - magas hegy Sicilia nyugati részén, amelyre Hamilcar az első pun háborúban bevehetetlen erődítményt építtetett, de ezt a rómaiak tengeri győzelme után fel kellett adnia.

Esquiliae - Rómának a Város központjától keletre fekvő legnagyobb halma.

Etruria - tartomány Italia északnyugati részén; a mai Toscana.

Eupalium - város Aetoliában.

Euripus - tengerszoros Boetia és Euboea között.

évkönyvek - l. *főpapi testület*.

Fabius Maximus - Q. Fabius Maximus Verrucosus Cunctator, mint a trasumennusi vereség után i. e. 217-ben megválasztott dictator, halogató hadviselésével kimerítette Hannibalt, s megfordította a háború sorsát.

Ferentinum - város Latiumban.

Feronia - a zsenge termés és a felszabadított rabszolgák istennője.

fetialisok - 20 főből álló papi testület, amelynek feladata volt a más népekkel kapcsolatos ügyek (elégtételkérés, hadüzenet, fegyverszünet, békekötés, szövetség) vallási szertartások kíséretében történő lebonyolítása.

Firmum - város Picenumban.

flamen - áldozatot bemutató pap. Testületük (flamines) 15 tagból állt; feladatuk volt naponkénti áldozat keretében ellátni az egyes istenek szolgálatát, ezért nem távozhattak el Rómából egy napnál

hosszabb időre.

Flaminius, Caius - consul, elesett a Trasumennus tó mellett vívott csatában i. e. 217-ben. (Liv. XXII. 4-7.)

font - eredetiben: pondus (325 g).

Fors Fortuna - a szerencsés véletlen istennője. Szentélye a Tiberis túlsó - jobb - partján állott.

Fortuna Primigenia - Fortuna, mint az embert születésétől végigkísérő szerencse istenasszonya.

Foruli - helység Sabinumban.

Forum Boarium - Róma egyik kisebb foruma a Circus Maximus és a Tiberis között.

főpapi jog (ius pontificium) - összefoglalta a főpapok tevékenységére vonatkozó határozatokat és szokásokat, valamint a főpapok jogait és az államhoz való viszonyát.

főpapi testület - a főpap (pontifex maximus) vezetése alatt álló kezdetben 5, később 15 tagú testület. Ők intézték a vallási ügyeket, ők állították össze a naptárt és vezették az év fontosabb eseményeit megörökítő évkönyveket. A pontifex maximus nevezte ki a flameneket és Vesta papnőit is.

Fregellae - város Latiumban.

frentanusok - samnis néptörzs.

Frusino - város Latiumban.

Fulvius - Cn. Fulvius Centumalis i. e. 210-ben mint proconsul elesett a Herdonea mellett, Hannibal ellen vívott csatában. (Liv. XXVII. 1.)

Gabii - város Latiumban.

Gades - hispaniai város a mai Gibraltár mellett; a mai Cádiz.

Gallia - *a)* a mai Franciaország (Gallia transalpina), *b)* az Észak-Italiában, az Alpokon innen elterülő, gallusok lakta terület (Gallia cisalpina). Livius a szót általában az utóbbi jelentésében használja.

Galliai-öböl - Észak-Italia nyugati részén a Liguria és Etruria között lévő tengeröböl.

garamantusok - néptörzs Lybiában.

Genua - kikötőváros a ligur tengerparton.

Gracchus, Tiberius Sempronius - i. e. 215-ben consul; több győzelmet aratott a punokon, i. e. 212-ben esett el, mikor Mago kelepcébe csalta.

(Liv. XXV. 15.)

Grumentum - város Lucaniában.

gymnasium - a görög városokban testgyakorlásra szolgáló hely, ahol gyakran fordultak meg filozófusok és szónokok is.

hadijelvény - a legio mai zászlónak megfelelő jelvénye; rúdra erősített, aranyozott vagy ezüstözött sas.

Hadria - római colonia az italiai Picenumban.

Hadrumetum - africai kikötőváros Carthagótól délre.

hajka (spartum) - növény, rostjaiból a hajók számára vitorlakötelet készítettek.

Hamilcar Barcas - Hannibal apja, az első pun háborúban a pun sereg fővezére; a háború után - hogy sikeresebben kezdhessék újra a harcot Róma ellen - a carthagóiaknak meghódította Hispaniát.

Hanno - carthagói államférfi. Az első pun háborúban Hamilcar Barcas vezértársa - s attól kezdve, hogy az lett a fővezér, elkeseredett ellenfele -, a carthagói béképárt vezére.

haruspex - az áldozati állat belső részeiből jósló, a csodajeleket értelmező - rendszerint etruszk - pap.

Heraclea - város Thessaliában.

Heraea - város Arcadiában.

Herai Játékok - Hera istennő tiszteletére a görögországi Argosban rendezett játékok.

Herdonea - város Apuliában.

Hiberus - folyó Hispania északkeleti részében, a mai Ebro.

Hiero - II. Hiero (ur. i. e. 270-215) Syracusae királya, a második pun háborúban a rómaiak hűséges szövetségese.

Hieronymus (ur. i. e. 216-215). II. Hiero unokája. Syracusae fiatalon meggyilkolt tyrannusa; az ő uralma idején pártolt át Syracusae a rómaiaktól a carthagóiakhoz.

Hippo Regius - africai kikötőváros Carthagótól nyugatra.

hirpiniusok - az italiai Samnium legdélibb részén lakó néptörzs.

Honor - a tisztelet és becsület istene.

Hippocrates - Hieronymus meggyilkolása után Epycidesszel együtt Syracusae vezetője; az ő befolyásukra pártolt át a város a

carthagóiakhoz.

Hybla - város Siciliában.

Iamphorynna - a maedusok fővárosa Thraciában.

Idai Anya - Cybele, a kisázsiai Ida hegyén is tisztelt “Nagy Istenanya”, akinek Pessinusban volt a szentélye.

idus - a hónap 13. vagy 15. napja.

ilergesek - hispaniai néptörzs a Hiberustól északra.

Iliturgi - város Hispania déli részén.

illyrek - a mai Dalmácia területén fekvő Illyria lakói.

Ilva - sziget Etruria partvidéke mellett; a mai Elba.

Insanus - hegyfok Sardinia nyugati partján.

insuberek - nagy kelta törzs Felső-Italiában.

Interamna - helység Latiumban.

interrex - (időközi király) a patricius senatorok közül választott férfi, aki olyan időszakban vette át a hatalmat ötnapi időre, mikor a főhatalom valamilyen okból - haláleset, lemondás, a hatalmat gyakorló tisztviselő távolléte - nem volt betöltve.

iugerum - területmérték, 2523 m2, kb. 0,25 hektár.

Iuno Lacina - l. *Lacinium*.

jósjelek - a fontosabb vállalkozásokat, magasabb tisztségek átvételét minden esetben vallásos szertartás keretében végrehajtott jósjelkérés (auspicium) előzte meg. Ha a jósjelek kedvezőtlenek voltak, a vállalkozást el kellett halasztani, illetve a megválasztott tisztviselőnek le kellett mondania, s a választást megismételték.

jóspap - l. *haruspex*.

Juhakol - a Mars-mezőn a népgyűlések helye, ahol a polgárok egyes osztályai egymástól juhakolszerűen deszkákkal elkülönített helyeken várakoztak a szavazásra.

Királyi Atrium - Numa király régi palotájának maradványa a Palatium lábánál.

Labici - ősi latin város Latiumban.

Lacedaemon - Spárta.

Lacinium - hegyfok Dél-Italiában a Tarentumi-öbölnél. Itt állt Iuno híres temploma, akit itt Iuno Lacinia (laciniumi Iuno) néven tiszteltek.

Lamia - város Közép-Görögországban.

Lanuvium - város Latiumban.

Larinum - város Samnium és Apulia határán.

Latium - ősi tartomány Közép-Italiában Etruria és Campania között.

Lautumiae - (eredetileg: kőbánya), a Capitoliumtól északra fekvő városrész.

legatus - senatori rangú követ; a hadvezér helyettese.

legio - 4-6000 főből álló katonai egység, amely 10 cohorsból, 30 manipulusból és 60 centuriából állt.

Lemnus - sziget az Aegei-tengeren.

Leontini - város Siciliában.

Leptis - africai város a Kis-Syrtistől északra.

Leucata - hegyfok az Ion-tengeren lévő Leucadia szigeten.

lictor - a magasabb rangú állami tisztviselőket kísérő állami szolga.

ligurok - számos törzsből álló nagy nép Észak-Italiában.

Lilybaeum - város és hegyfok Sicilia nyugati részén.

Liris - folyó Latiumban.

Livius Andronicus - (i. e. III. sz.) a római költészet első jelentős alakja; írt tragédiákat, vígjátékokat, s lefordította latin ütemes versekben Homeros *Odysseiá*ját.

Locri - város Bruttiumban.

Locris - vidék Közép-Görögországban.

lovagok (equites) - régebben olyan gazdag polgárok, akik saját lovukkal teljesítettek hadi szolgálatot. Később azokat sorolták a lovagrendbe, akiknek vagyona egy bizonyos - elég magas - határt elért. A lovagok az államtól kaptak pénzt lóvásárlásra és -tartásra.

lovassági főparancsnok (magister equitum) - a dictator helyettese, akit megválasztása után ő nevezett ki.

Lucania - vidék Dél-Italiában.

Luceria - város Apuliában.

C. Lutatius Catulus - consul; i. e. 241-ben legyőzte a pun flottát az

Aegati-szigeteknél, s ezzel eldöntötte az első pun háború sorsát.

Lychnidus - város Illyriában.

Lyncus v. Lyncestis - vidék Macedoniában.

Macedonia - a Balkán félszigeten fekvő királyság, amelynek uralkodója, V. Philippus a punok szövetségese lett.

Macella - város Siciliában.

maedusok - néptörzs Thraciában.

Maliacus - tengeröböl Thessalia délkeleti részén.

mamertinusok - ("Mars fiai"), így nevezték magukat az Agathocles szolgálatában álló samnis zsoldosok, akik vezérük halála után, i. e. 289-ben, birtokukba vették Messanát, majd i. e. 265-ben a carthagóiak ellen a rómaiakat hívták segítségül, s a két birodalom ekkori összeütközésével kezdődött az első pun háború.

manipulus - l. *legio*.

Marcellus, Marcus Marcius - négy ízben volt consul; háromévi ostrom után i. e. 212-ben elfoglalta Syracusaet (Liv. XXI. 23. skk.); i. e. 208-ban, a Venusia mellett vívott csatában esett el. (XXVII. 27.)

Marica - nympha, a monda szerint Latinus király anyja; szent ligete Minturnaeban, a Liris folyó mellett volt.

Marmoreae - város Samniumban.

marrucinusok - néptörzs Közép-Italiában.

marsusok - néptörzs Rómától keletre.

masaesuliusok - nagy numida néptörzs Észak-Africában.

Massilia - város Galliában, a mai Marseille.

Mater Matuta (Matuta Anya) - egész Italiában tisztelt ősi istennő, a hajnal megszemélyesítője.

Mauretania - észak-africai ország, szemben Hispaniával; lakói a maurusok.

medix tuticus - a campaniai városok legfőbb elöljárója.

Meles - város Samniumban.

Mentissa - város Hispania déli részén.

mérő - eredetiben: sextarius (0,54 l).

Messene - város Peloponnesoson.

Metapontum - város Lucaniában.

Metaurus - folyó Umbriában; a mai Metaro.

Minturnae - város Latiumban a Liris folyó mellett.

municipium - olyan város a római birodalomban, amelynek lakói megkapták a római polgárjogot és önkormányzatot.

Murgantia - város Sicilia belsejében.

Mutina - város Észak-Italiában; a mai Modena.

Nagy Istenanya - l. *Idai Anya*.

Narnia - város Umbriában.

Nasus - város Acarnaniában.

Nasus - “Sziget”, a Syracusaei-öbölben lévő Ortygia félsziget.

Naupactus - kikötőváros a görögországi Locrisban.

Nemeai Játékok - a görögországi Nemeában Zeus tiszteletére háromévenként rendezett ünnepi játékok.

Nepete - város Etruriában.

népek joga (ius gentium) - “nemzetközi jog”, az idegenekkel való politikai vagy üzleti érintkezést szabályozó törvények, jogszokások összessége.

népgyűlés - a hagyomány szerint Servius Tullius a polgárokat vagyonuk alapján öt osztályba (classis), az egyes osztályokat - a katonai szolgálat szempontjából - századokba (centuria) sorolta, s az egész lakosságot lakóhelyük szerint városi és vidéki kerületekbe (tribus) osztotta be. A centuriák gyűlésén (comitia centuriata) választották meg a magasabb rangú, a tribusok gyűlésén (comitia tributa) az alacsonyabb rangú állami tisztségviselőket. A comitia centuriatán a gazdagabb polgárok befolyását az biztosította, hogy itt először hagyományosan néhány centuria - a leggazdagabb polgárokból álló lovagi centuriák - véleményét kérdezték meg (előválasztás: comitia praerogativa), a többiek azután, az ő véleményüket előjelnek tekintve, követték döntésüket. A comitia tribután a vagyonos polgárok szintén keresztülvitték akaratukat, mert az összesen 35 tribus többségi alapon szavazott, s a szegényebb polgárok külön négy tribusba voltak beosztva, tehát csak négy szavazatot képviselhettek.

I. e. 240 körül a comitia tributa szervezetét megreformálták. A reform lényege abban állt, hogy a centuriák gyűlésének centuriákon alapuló beosztását a tribusok gyűlésén is bevezették, mégpedig úgy, hogy a tribuson belül a tribusok tagjait is az öt vagyoni osztálynak

megfelelő öt centuriába sorolták, külön a fiatalabbakat (centuria iuniorum) és külön az öregebbeket (centuria seniorum), s így minden tribus öt fiatalabb és öt öregebb, azaz összesen tíz, a 35 tribus pedig összesen 350 centuriából állt, s egy-egy vagyoni osztályhoz egy tribusban két, a 35 tribusban összesen 70 centuria tartozott. Szavazáskor pedig az első vagyoni osztályhoz tartozók 70 centuriájából - egyesek szerint csak a 35 fiatal centuriából - sorsolták ki, hogy melyik szavaz először, s ennek szavazata, mintegy előjelszerűen, rendszerint éppúgy befolyásolta az utánuk szavazó centuriák véleményét, mint a comitia centuriatán - a hasonlóan leggazdagabb polgárokból álló - lovagi centuriák szavazata az utánuk szavazókat.

néptribunusok - i. e. 494 óta a nép képviselői a senatusban. Számuk először kettő, majd később tíz volt. Személyük sérthetetlen volt, tiltakozásukkal bármely törvényt, határozatot, intézkedést érvényteleníthettek.

Nicaea - város a görögországi Locrisban.

Norba - város Latiumban.

Nuceria - város Campaniában.

Nursia - város Sabinumban.

Obba - africai város Uticától nyugatra.

Oeniade - város Acarnaniában.

Olbia - város Sardinia északi részén.

Olympia - város a görögországi Elis tartományban.

Opus - város Locrisban.

Oreos - város Euboeában.

Orestis - vidék Macedonia déli részén.

Oricum - város a görögországi Epirusban.

Orongis - város Hispania déli részén.

Ostia - Róma kikötővárosa a Tiberis torkolatánál, mintegy 20 km-re a Várostól.

ostromkoszorú (corona muralis) - nemesfémből készült katonai kitüntetés; az kapta meg, aki elsőnek ért fel az ellenséges várfalra.

Oxeae - kis sziget Acarnaniától délnyugatra.

paelignusok - néptörzs Közép-Italiában.

Paestum - város Lucaniában.

Panhormus - kikötőváros Sicilia északi részén.

parthinusok - Illyriában élő néptörzs.

Patrae - kikötőváros a görögországi Achaiában.

Paulus, Lucius Aemilus - consul; i. e. 216-ban esett el a Cannae mellett vívott csatában.

Pelagonia - vidék Macedonia északi részén.

Pella - Macedonia fővárosa.

Peparethus - sziget és város Euboeától északra.

Pergamum - város Kisázsiában.

Perusia - város Etruriában. (A mai Perugia.)

Pessinus - város Phrygiában.

Petelia - város Bruttiumban.

Phalara - kikötő a görögországi Thessaliában.

Pheneus - város Arcadiában.

Philippus - V. Philippus (ur. i. e. 221-179), Macedonia királya.

Phocis - vidék Közép-Görögországban.

Phtiotis - vidék Közép-Görögországban.

Picenum - vidék Italia keleti részén.

Pityusa - sziget Hispania keleti partja mellett.

Placentia - város Felső-Italiában; a mai Placenza.

Plebeius Játékok (Ludi Plebeii) - lakomával és játékokkal egybekötött ünnep (november 15), valószínűleg a patriciusok és a plebs kibékülésének emlékére.

Polybius - (kb. i. e. 201-120) görög történetíró, aki fogolyként került Rómába. Világtörténetében, melynek egy része fennmaradt, i. e. 144-ig írta le az eseményeket.

Pontia - sziget Latium partvidéke mellett.

pontifex - l. *főpapi testület.*

Popinia - vidék Latiumban.

Populonium - kikötőváros Etruriában.

Porsenna v. Porsinna - Clusium királya, aki, mikor a zsarnok

Tarquinius hozzá menekült, Róma ellen vonult, de a római Mucius Scaevola hősiességének hatására lemondott vállalkozásáról. (Liv. II. 7-13.)

Porta Capena - Rómának az Aventinus és a Caelius-hegy között délnyugatra nyíló kapuja; ezen át vezetett ki a Via Appia.

Porta Carmentalis - Róma egyik régi kapuja a Tiberis és a Capitolium között.

Porta Collina - Rómának egyik, a Quirinalis-dombnál lévő, északi irányba nyíló kapuja.

Porta Esquilina - Rómának egyik, északnyugatra nyíló kapuja.

Postumius, Lucius - consul; i. e. 215-ben a gallusok Észak-Italiában tőrbe csalták és megölték. (Liv. XXIII. 25.)

Potidiana - város Aetoliában.

praeco - törvényszolga; kikiáltó.

Praeneste - város Latiumban.

praetor - az igazságszolgáltatást intéző tisztviselő, a távollévő consul helyettese. Egy praetor (praetor urbanus) a városiak, egy másik (praetor peregrinus) a vidékiek jogügyeit intézte. - Tágabb értelemben: elöljáró.

praetutiusok - néptörzs Picenumban.

princepsek (principes) - l. *csatasor*.

Privernum - város Latiumban.

proconsul - a consul helyettese, vagy olyan consul, akinek megbízatását - vezérséget - hivatali éve lejárta után meghosszabbították. - Később: a római provinciák helytartóinak címe.

propraetor - volt praetor, aki hivatali ideje letelte után valamelyik provincia kormányzója lett.

Proserpina - Ceres leánya, aki - miután Pluto elrabolta - az alvilág királynője lett.

provincia - *a)* valamilyen tisztviselőre bízott terület, feladat, hatáskör; *b)* Italia területén kívül eső tartomány, amelyet római helytartó kormányzott.

Prusias - (ur. i. e. 236-186) a kisázsiai Bithynia királya. Kezdetben a rómaiak szövetségese volt. A háború után ő nyújtott menedéket a Carthagóból elmenekült Hannibalnak.

Ptolemaeus (IV. Philopator) - egyiptomi király (ur. i. e. 220-208).

Publicius lejtő (Clivus Publicius) - az Aventinus-dombra északi irányból felvezető út.

Puteoli - kikötőváros a campaniai tengerparton, Nápoly közelében.

Pylus - város a Peloponnesoson.

Pyrrhus - (ur. i. e. 307-272), a görögországi Epirusban élő molossus nép királya, aki Italiába áthajózva több veszélyes hadjáratot viselt Róma ellen.

pythói Apollo - Apollo mellékneve annak emlékére, hogy megölte a Python nevű sárkányt; győzelme helyén alapította a Delphi nevű jóshelyet.

quaestor - eredetileg a bíráskodás, majd később az adó- és pénzügyek intézésével megbízott tisztviselő.

Quinctius Crispinus - consul; i. e. 208-ban, Peteliánál, Hannibal csapdájába esett, és halálosan megsebesült. (Liv. XXVII. 26-27.)

Quinquatrus - Minervának, a tudományok és mesterségek istennőjének március 19-23. között tartott főünnepe.

quintilis - július.

Quirinus - az istenné nyilvánított Romulus.

Reate - város Sabinumban.

Regium - dél-italiai város, szemben Siciliával.

Rhion v. Rhium - a görögországi Corinthusi-öböl bejárata.

Rhodanus - folyó Galliában, a mai Rhône,

Rhodus - sziget Kisázsia délnyugati partja mellett.

Római Játékok (Ludi Romani) - a legrégibb római ünnep, több napig tartó ünnepség- és circusi versenysorozat a Capitoliumi Iuppiter tiszteletére.

Rusellae - város Etruriában.

Rusucmo - öböl Africában, Utica közelében.

sabatinusok - a Sabatus folyó mellett élő néptörzs Sabinumban.

Saguntum - tengerparti város Hispania keleti részén. Ostromával kezdődött i. e. 218-ban a második pun háború.

Salaeca - africai város Utica közelében.

Salapia - város Apuliában.

salinator - “sókereskedő”.

sallentinusok - néptörzs a dél-italiai Calabriában.

Salus - az egészség, az állami közjólét istene; szentélye a Quirinalis-dombon állt.

samnisok - a Közép-Italiában lakó sabinok egyik legjelentősebb törzse.

sánckoszorú (corona vallaris) - nemesfémből készült katonai kitüntetés, az kapta meg, aki elsőnek hatolt fel az ellenséges sáncra.

Sapriportis - kikötőváros Bruttiumban.

Saticula - város Samniumban.

Sutricum - város Latiumban.

Saturnalia - Saturnus, ősi latin isten vidám hangulatú, evéssel, ivással, ajándékozással egybekötött ünnepe (december 17-23.).

Savo - ligur város Genua közelében.

Scotussa - város Thessaliában.

sedetanusok - néptörzs Hispania északkeleti részén.

Sempronius, Tiberius Longus - consul, aki rabszolgákból álló seregével - szabadságot ígérve nekik - több sikeres ütközetet vívott a punok ellen. (Liv. XXIII. 34-37.)

Sena - város Umbriában.

sestertius - két és fél as értékű ezüstpénz.

Setia - város Latiumban.

sextans - pénzegység, az as egyhatod része.

Sibylla-könyvek - a cumaei Sibylla jósnőnek tulajdonított görög nyelvű jóslatok, amelyek Tarquinius Superbus idején kerültek Rómába. Itt a jóslatokat a capitoliumi szentélyben őrizték, s az őrizetükre rendelt testület nagy csapások idején betekintett a jóskönyvekbe, értelmezte a jóslatokat, és megállapította a szükséges engesztelő szertartásokat.

Sicyon - város Peloponnesos északi részén.

sidicinusok - néptörzs Campaniában.

Signia - város Latiumban.

Silenus - görög történetíró, aki Hannibal táborában tartózkodott, s megörökítette tetteit. Művéből bőven merített Coelius Antipater

történetíró, Livius egyik legfőbb forrása is.

Silpia - város Hispaniában a Baetis folyótól északra.

Sintia - dardanus város Illyriában.

Sinuessa - város Latiumban.

skorpio - kő- vagy dárdavetésre szolgáló kisebb hadigép.

Sora - város a Liris folyó mellett, Latiumban.

Spoletum - város Umbriában.

Statorius - római centurio Cornelius és Cnaeius Scipio seregében, aki segített Syphax királynak serege kiképzésében. (Liv. XXIV. 48.)

Subertum - város Etruriában.

Suessa - város Campaniában.

Suessula - helység Samniumban.

Sulmo - város a paelignusok földjén, Samniumban.

Sunium - hegyfok Attica déli részén.

Sutrium - város Etruriában.

Sybaris - város Lucaniában.

Syracusae - Siciliának a sziget délkeleti partján fekvő fővárosa.

Syrtis - africai kikötőváros Carthagótól délre.

szabados (libertus) - felszabadított rabszolga.

talentum - súly és pénzegység. Változó értékű; súlya kb. 20 és 36 kg között váltakozott.

Tannetum - város Észak-Italiában a Po közelében.

Tarentum - dél-italiai kikötőváros.

Tarquinii - város Etruriában.

Tarracina - város Latium partvidékén.

Tarraco - kikötőváros Hispania északkeleti részén; a mai Tarragona.

Teanum - város Campaniában Róma és Capua között.

Thapsus - város az észak-africai tengerparton.

Thebae - város a görögországi Phtiotisban.

Tbermopylaei szoros - hegyszoros Thessalia és Locris között, az Oeta hegység mellett.

Thessalia - tartomány Észak-Görögországban.

thrákok - a Balkán félszigeten lévő Thracia lakói.

Thronium - város Locrisban.

Thurii - város Bruttiumban.

Tibur - város Latiumban; a mai Tivoli.

Tisaeus - hegy a görögországi Magnesiában, szemben Euboeával.

Trasumennus - tó Etruriában, a mai Lago di Perugia. Itt győzte le Hannibal a római sereget i. e. 217-ben.

Trebia - a Po egyik bal oldali mellékfolyója. Itt győzte le Hannibal, i. e. 218-ban, P. Cornelius Scipio és Tib. Sempronius consulokat. (Liv. XXI. 48. skk.)

triariusok - l. *csatasor*.

tribunal - bírói emelvény.

tribunus - *a)* katonai tiszti rang; *b)* néptribunus.

tribus - l. *népgyűlés*.

Triphylia - vidék Peloponnesoson.

triumvirek - három tagból álló bizottság.

Tullianum - a Capitolium tövében lévő állami börtön föld alatti helyisége, ahol a halálraítélteket kivégezték.

tunica - gyapjúból készült, ingszerű, valamivel a térden alul érő ruhadarab.

turdetanusok - Hispania déli részén, a Baetis folyó két oldalán lakó nép.

turdulusok - l. *turdetanusok*.

Tusculum - város Latiumban.

tuscus - etruszk.

Tutia - folyó Róma mellett.

Tynes - város Észak-Africában; a mai Tunisz.

tyrannus - a görög városállamok dictatori hatalmú uralkodója.

Új-Carthago - Hispania délkeleti részén fekvő tengerparti város, melyet Hasdrubal alapított.

uncia - súlymérték, az as 1/12 része (27 g).

Utica - észak-africai kikötőváros Carthago közelében.

Valerius Antias - (i. e. I. sz.) történetíró, 75 könyvben írta meg Róma történetét.

Veii - város Etruriában.

Velabrum - római városrész: a Palatium és a Capitolium között húzódó völgymélyedés.

Velia - város Lucaniában.

Venusia - város Samniumban.

Vesta-szüzek - a Vesta szentélyében égő öröktűzre felügyelő, szigorú szüzességi fogadalomra kötelezett papi testület tagjai.

Via Latina - Rómából Latiumon át délre vezető út, mely Casilinumnál találkozott a Via Appiával.

Vibellius Taurea - vitézségéről nevezetes campaniai harcos.

Vicus Iugarius - a Palatium és a Capitolium között a Forumra vezető út.

Vicus Tuscus - a Forumról délnyugati irányba, a Velabrum és a Palatium között elvezető utca.

villa publica - állami épület a Mars-mezőn, ahol - többek közt - az idegen követségeket is elszállásolták.

volcensek - Lucania belsejében lakó néptörzs.

Volturnus v. Vulturnus - folyó Campaniában.

Zacynthus - kis sziget az Ion-tengeren; a mai Zante.

Zama - africai város Carthagótól délnyugatra. Itt győzte le i. e. 202-ben Scipio Hannibalt.

[1] A szöveg itt hiányos.

[2] A szögletes zárójelben lévő rész későbbi betoldás.